

**T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI
ARKEOLOJİ BİLİM DALI**

**DELİ HALİL AMPHORALARI IŞIĞINDA
GEÇ ANTİK DÖNEM AKDENİZ AMPHORALARI**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

İsmail Habib KESER

KOCAELİ 2019

**T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI
ARKEOLOJİ BİLİM DALI**

**DELİ HALİL AMPHORALARI IŞIĞINDA
GEÇ ANTİK DÖNEM AKDENİZ AMPHORALARI**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

İsmail Habib KESER

Danışman: Prof. Dr. Füsun TÜLEK

KOCAELİ 2019

**T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI
ARKEOLOJİ BİLİM DALI**

**DELİ HALİL AMPHORALARI IŞIĞINDA GEÇ ANTİK DÖNEM
AKDENİZ AMPHORALARI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tezi Hazırlayan: İsmail Habib KESER

Tezin Kabul Edildiği Enstitü Yönetim Kurulu Karar ve No:26.06.2019/18

Jüri Başkanı: Prof. Dr. Füsun TÜLEK

Jüri Üyesi: Prof. Dr. Ayşe Tuba ÖKSE

Jüri Üyesi: Doç. Dr. Yusuf SEZGİN

ÖNSÖZ

Yüksek lisans eğitimim benim için çok uzun soluklu bir süreç oldu. Her ne kadar ders dönemini olması gereken süre de bitirmiş olsam da, tezimin yazım aşaması özel nedenlerden ötürü kesintili ve uzun süren sancılı bir süreç oldu.

Özellikle lisans eğitimimi neredeyse yirmi yıla yakın bir süre önceden bitirerek profesyonel kariyerimde uzun bir süre yol aldıktan sonra, tekrar eğitim hayatına dönmek çok heyecan verici bir gelişme olmuştu. Bir yandan da evli ve iki kız çocuğu babası olarak ekmeğimin peşinde koşmak zorunda olup, özellikle tezimi yazarken çok zorlandığımı hissettiğim dönemler oldu. Ancak beni seven ve destekleyenlerin, bana karşı göstermiş oldukları özveri ve sabır tekrar ayağa kalkabilmem için en büyük güç kaynağım oldu. Bu nedenle, tezimin tamamlanmasında, doğrudan ya da dolaylı olarak katkısı olan pek çok kişiye buradan teşekkürlerimi ve minnettarlığımı ifade etmek istiyorum.

En başta danışmanın Değerli Hocam, Sayın Prof. Dr. Füsun Tülek'e teşekkür etmek istiyorum. Gerek ders aşamasında, gerekse de tez aşamasında her türlü desteği sağladığı ve en zor zamanlarımda yönlendirerek bu zorlu süreci tamamlayabilmem için engin bilgi, deneyim ve önerilerini tüm cömertliğiyle paylaştığı için kendisine minnettarım.

Yine ders aşamasında, bilgi, görüş ve önerilerini paylaşarak benden desteklerini esirgemeyen Değerli Hocalarım, Arkeoloji Bölümü Başkanımız Sayın Prof. Dr. Tuğba Ökse ve Sayın Ayşe Çalık Ross'a teşekkürü bir borç bilirim.

Ayrıca, tezimin son şeklini almasında, tez savunma sürecinde verdiği çok önemli geri bildirimler ile tünelin sonundaki ışığı görmemi sağlayan Değerli Hocam Prof. Dr. Yusuf Sezgin'e de şükranlarımı sunarım.

Çalışmam ile ilgili kaynak araştırması yaptığım süreçte, teknolojinin nimetlerinden faydalanarak internet üzerinde birçok kaynağa ulaşabilmek bir nebze de olsa beni çok rahatlatmış. Çalışmamda yararlandığım sayısız monograf, makale ve bildiri v.b.

çalışmaları gerçekleştiren tüm bilim insanlarına; özellikle ihtiyaç duyduğum, ancak yayımlarına ulaşamadığım için Academia üzerinden kendilerinden talep etmemden çok kısa bir süre sonra çalışmalarını benimle paylaşan, Prof. Dr. Andrei Opait ve Prof. Dr. Paul Reynolds'a şükranlarımı sunarım.

Çalışma sürecimde beni en çok zorlayan konulardan biri de Kocaeli dışında ikamet etmekte olmam idi. Bir yandan mesleğimi icra ederken, diğer yandan da sık sık Kocaeli'ne gidip gelmem gerekiyordu. Bu nedenle, ne zaman aman desem, hiç tereddütsüz benim yerime sevgili eşime ve kızlarıma destek olmak üzere yardıma gelen Kayınvalidem Önsel Özbey ve Kayınpederim Burhan Özbey'e ne kadar teşekkür etsem azdır.

Uzun süren çalışma sürecimde, kendilerini ihmal etmek zorunda kaldığım hallerde dahi beni anlayışla karşılayan ve ellerinden geldiği ölçüde her zaman beni destekleyen eşim ve benim en değerli hazinelerimiz sevgili kızlarımdan da bahsetmek istiyorum. Tıp fakültesinin ikinci sınıfında okuyan büyük kızım Elis Myra Keser ve ilkokul dördüncü sınıf öğrencisi olan küçük kızım Alis Mira Keser'e çalışmama yoğunlaştığım dönemlerde, babalık görevlerimi ihmal etmiş olmamın verdiği derin üzüntü ile birlikte sorumluluğunu da hissederek tüm içtenliğimle teşekkür ederim.

Son olmakla birlikte, en büyük minnettarlığımı ve teşekkürümü benimle evlenme lütfünü bahşedip birlikte yuva kurarak, hayattaki en değerli varlıklarımız olan iki kız çocuğumuzu dünyaya getiren, en iyi dostum ve hayat arkadaşım sevgili eşim Elvan Keser'e ödeyemeyeceğim bir borç bilirim. Kendisi de akademisyen olan eşim, yüksek lisans yapmak düşüncesi dile getirildiği fikir aşamasından başlayarak, çalışmamı bitirmeme kadar olan bu uzun soluklu süreçte, en büyük desteğim ve dayanağım olmuştur.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
İÇİNDEKİLER	iii
ÖZET.....	v
ABSTRACT	vi
SİMGE VE KISALTMALAR	vii
GÖRSEL LİSTESİ.....	ix
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. AMPHORA ÇALIŞMALARININ TARİHÇESİ	3
---	---

İKİNCİ BÖLÜM

2. AMPHORA YAPIM TEKNİKLERİ VE GELENEĞİ.....	19
--	----

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. ANADOLU VE ÇEVRESİ AMPHORA TİPOLOJİLERİ.....	32
---	----

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. GEÇ ROMA AMPHORALARI	50
-------------------------------	----

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. KİLİKYA BÖLGESİ KAZILARI AMPHORA BULUNTULARI.....	61
--	----

5.1. ALANYA	62
-------------------	----

5.2. ANEMURİUM	63
----------------------	----

5.3. ANTIOCHĪA ad ORONTES (ANTAKYA)	67
---	----

5.4. ANTIOCHEIA ad CRAGUM (GÜNEY KÖYÜ).....	69
---	----

5.5. DELİ HALİL	70
-----------------------	----

5.6. DOMUZTEPE	72
----------------------	----

5.7. ELAIUSSA SEBASTE.....	73
----------------------------	----

5.8. KELENDERİS.....	75
----------------------	----

5.9. MİSİS.....	77
5.10. SOLİ- POMPEİOPOLİS	80
5.11. SYEDRA (YEŞİLÖZ DERESİ) VE BIÇKICI DERESİ.....	81
5.12. TARSUS- GÖZLÜKULE.....	82
5.13. TATARLI HÖYÜK	85

ALTINCI BÖLÜM

6. DOĞU AKDENİZ AMPHORA ÜRETİM MERKEZLERİ.....	89
6.1. AEGEAI	89
6.2. ANEMURIUM	90
6.3. ANTIOCHIA ad CRAGUM.....	93
6.4. ELAIUSSA SEBASTE.....	94
6.5. SOLI-POMPEİOPOLİS	96
6.6. SYEDRA (YEŞİLÖZ DERESİ) VE BIÇKICI DERESİ.....	97

YEDİNCİ BÖLÜM

7. DELİ HALİL AMPHORALARI	99
SONUÇ	107
KATALOG	111
GÖRSELLER.....	168
KAYNAKLAR	209
EK: SÖZCÜK DAĞARCIĞI.....	222

ÖZET

Roma İmparatorluk Döneminde, Akdeniz Havzasında yaşanan ekonomik ve ticari canlılık Geç Antik Dönemde de devam etmiştir. Geç Antik Dönemde, rağbet gören başta şarap ve zeytinyağı olmak üzere kuru meyve, çerez, balık sosu gibi gıda ürünlerinin uzak mesafelere bozulmadan ve güvenli şekilde taşınabilmeleri için amphora üretiminde de artış yaşanmıştır. Özellikle Anadolu, Doğu Akdeniz ve Kuzey Afrika bölgelerinde bir dizi taşıma amphoraları üretilmiştir. Bu amphoralar genel olarak ‘Geç Roma Amphoraları’ olarak bilinirler.

Günümüzde gerçekleştirilen arkeolojik kazılarda ele geçen bu taşıma amphoraları, Antik Dönemin ekonomik ve ticari yaşantısı ve kentler arası ilişkiler ile ilgili önemli bilgiler vermektedir.

Bu çalışmanın kapsamında, Deli Halil antik kentinde yüzey araştırmalarında ele geçen seramik parçaları içerisinde amphora kırığı olabilecek 57 adet seramik parçası seçilmiştir. Çoğunluğu ağız kenarı olup birkaç parça da kulp kısmı bulunmaktadır. Söz konusu malzemeler kil, renk ve biçim yönünden incelenerek, olası amphora form ve tipolojileri tespit edilmeye çalışmıştır. Belirlenen amphora formlarından yola çıkarak, Deli Halil antik kentinin ticari ilişkileri ile ilgili bulgular edinilmesi hedeflenilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Amphora, Kilikya, Geç Roma Dönemi, Geç Antik Dönem.

ABSTRACT

The economic and commercial liveliness during Roman Empire Era within the Mediterranean Basin continued throughout the Late Antique Period as well. Amphora production also increased during the Late Antique Period to export the most popular food products of the time safely and without spoiling them, at first wine and olive oil besides dry fruits, nuts, fish sauce, etc. Especially in Anatolia, Eastern Mediterranean and North Africa regions some certain type of amphorae began to be produced. These amphorae are commonly recognized as ‘Late Roman Amphorae’.

Those amphorae which are uncovered during archaeological excavations lately, deliver us important information regarding the economic and commercial life as well as relationship among the ancient settlements.

Within the content of this study, some ceramic sherds found during the archaeological surveys at Deli Halil, are selected among which 57 pieces might be amphora sherds. Most of the pieces are rims and there are a few handle pieces. The possible amphora forms and typologies are tried to be identified by examining the research material considering the clay, the color and the form. Based on the identified amphora forms, it is aimed to find out the commercial relationship of the Deli Halil ancient city.

Key Words: Amphora, Cilicia, Late Roman Period, Late Antique Period.

SİMGE VE KISALTMALAR

AASOR	The Annual Of The American Schools Of Oriental Research
AJA	American Journal of Archaeology
AnatSt	Anatolian Studies
ANMED	Anadolu Akdenizi Arkeoloji Haberleri
ANT	Antiocheia
AST	Araştırma Sonuçları Toplantısı
AÜSBD	Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
BAR	British Archaeological Reports
BIAA	British Archaeology Institute at Ankara
CEIPAC	Classical Antiquity Studies On Provincial Interdependence Centre
GR	Geç Roma
GRA	Geç Roma Amphoraları
GTÇ	Geç Tunç Çağı
ICPES	İndüktif Eşli Plazma Emisyon Spektrometresi
JRA	Journal of Roman Archaeology
KN	Katalog No
KST	Kazı Sonuçları Toplantısı
LR	Late Roman
LRCW	Late Roman Coarse Wares
M.Ö.	Milattan Önce
M.S.	Milattan Sonra
NAA	Nötron Aktivasyon Analizi
OTÇ	Orta Tunç Dönemi
RCASP	Rough Cilicia Area Survey Project
SNP	Sinop
TAD	Türk Arkeoloji Derneği

TL	Termolüminans
XRD	X Işını Kırınımı
XRF	X Işını Floresans

GÖRSEL LİSTESİ

- Resim 1. Dressel'in amphora şeması
- Resim 2. Mısır mezarlarından amphoralar ile ilgili resim
- Resim 3. Amphora fırını
- Resim 4. Eski Grek sikkesinde amphora betimlemesi (Grace, 1971: Plate 15)
- Resim 5. Eski Mısır mezar freskinde amphora betimlemesi (Grace)
- Resim 6. Eski Mısır freskinde amphora uçayak betimlemesi
- Resim 7. Atina Agorası boyalı seramik amphora betimlemesi (Grace)
- Resim 8. Pompei'de şarap dükkânında amphora buluntuları (Grace)
- Resim 9. Teknede amphoraların istiflenmesi
- Resim 10. Grafito örneği
- Resim 11. Dipinto örneği
- Resim 12. Amphora mühürü örnekleri
- Resim 13. Kıbrıs amphorası örneği
- Resim 14. Lesbos amphora örneği
- Resim 15. Miletos amphora örneği
- Resim 16. Samos amphora örneği,
- Resim 17. Rhodos amphora örneği
- Resim 18. Knidos amphora örneği
- Resim 19. Kos amphora örneği
- Resim 20. Khios amphora örneği
- Resim 21. Thasos amphora örneği
- Resim 22. Sinope amphora örneği
- Resim 23. Herakleia Pontike amphora örneği
- Resim 24. Kilikya Bölgesi haritası
- Resim 25. Riley'in GRA örnekleri
- Resim 26. Pieri'nin GRA 1 örnekleri
- Resim 27. Reynolds'in GRA 1 form değişimi
- Resim 28. Opait'in GRA 1 örnekleri
- Resim 29. GRA 2 örnekleri
- Resim 30. GRA 3 örnekleri
- Resim 31. GRA 4 örnekleri
- Resim 32. GRA 5 / 6 örnekleri
- Resim 33. GRA 7 örnekleri
- Resim 34. GRA 8 örnekleri
- Resim 35. GRA 10 örneği
- Resim 36. GRA 13 örneği
- Resim 37. Kilikya Amphoraları tipoloji haritası
- Resim 38. Aegeai, Ayaş Otel atölye çöplüğü
- Resim 39. Aegeai, Domuzburnu atölye çöplüğü
- Resim 40. Anemurium Küçük Hamam fırın yapılar,
- Resim 41. Anamur A Tipi Amphora
- Resim 42. Anamur B Tipi Amphora
- Resim 43. ANT[IOCHIA] mühürlü amphora boyun kısmı
- Resim 44. Antiochia ad Cragum Büyük Hamam fırın yapılar,
- Resim 45. Elaiussa Sebaste, 79 adet sağlam GRA 1 buluntusu

- Resim 46. Elaiussa Sebaste 700 adet GRA 1 buluntusu
Resim 47. Soli-Pompeiopolis fırın yapısı
Resim 48. Soli-Pompeiopolis GRA 1 örnekleri
Resim 49. Bıçkıcı fırın alanı ve amphora kırıkları
Resim 50. Syedra fırın alanı ve seramik çöplüğü
Resim 51. Keay Tip XXIII örneği
Resim 52. Keay Tip XXIII örneği
Resim 53. Keay Tip XXV-E örneği
Resim 54. Keay Tip XXV-E örneği
Resim 55. Keay Tip XXv-E örneği
Resim 56. Keay Tip XXXV-B örneği
Resim 57. Keay Tip XXXV-B örneği
Resim 58. Keay Tip XXXV-B örneği
Resim 59. Keay Tip XXXV-B örneği
Resim 60. Keay Tip XXXV-B örneği
Resim 61.. Keay Tip XXXV-B örneği
Resim 62. Keay Tip LXII-A örneği
Resim 63. Keay Tip LXII-C örneği
Resim 64. Keay Tip LXII-E örneği
Resim 65. Keay Tip LXII-J örneği
Resim 66. Keay Tip LXII-M örneği
Resim 67. Keay Tip LXII-N örneği
Resim 68. Keay Tip LXII-N örneği
Resim 69. Keay Tip LXII-N örneği
Resim 70. Keay Tip LXII-N örneği

GİRİŞ

Amphoralar ile ilgili yapılan çalışmaların odak noktası, dönemin ekonomik ve ticari faaliyetleri ile ilgili daha fazla bilgi sahibi olmak ve antik kentler arasındaki ticari ilişkileri ortaya çıkarmak amacıyla yapılmaktadır. Bu nedenle, amphora çalışmaları son yıllarda artış göstermektedir. Roma İmparatorluk Döneminde, Akdeniz Havzasında yaşanan ekonomik ticari canlılığın, Geç Antik Dönemde de devam etmesi, amphoralar ile ilgili çalışmaların bu dönemler üzerine yoğunlaşılmasını sağlamaktadır.

Son yıllarda gerçekleştirilen çalışmalarda, Kilikya Bölgesi, Roma ve Geç Antik Dönemlerde, şarap ve zeytinyağı üretiminin yanı sıra bu ürünlerin taşınması ihtiyacına yönelik yerel amphora üretiminin yapıldığı merkezlerin öne çıkmasıyla da dikkat çekmektedir. Ancak günümüze kadar gerçekleştirilen çalışmalar incelendiğinde, Kilikya Bölgesi yerel amphora üretimine ilişkin yapılan çalışmaların yeterli olmadığı görülebilecektir. Genel olarak değerlendirildiğinde, Kilikya Bölgesinde gerçekleştirilen arkeolojik kazılar ancak geçtiğimiz son otuz yıl içerisinde göreceli olarak artış gösterdiğini söylemek mümkündür. Kilikya Bölgesinde, başlatılan ve hali hazırda yürütülen yüzey araştırmaları ve kazı çalışmalarında, çok miktarda seramik çöplükleri ve parçaları arasında özellikle amphora parçalarının yoğunlukta olması dikkat çekmekte ve araştırmaların bu yönde ilerlemesini sağlamaktadır.

2008-2011 yılları arasında yapılan yüzey araştırmaları sırasında tespit edilen Deli Halil antik yerleşiminde, birçok mimari unsurun yanı sıra yüzeyde çok sayıda seramik buluntuları da ele geçirilmiştir. Ekonomik ve ticari ilişkilerin en önemli kanıtlarından biri olarak seramik buluntular öne çıkmaktadır. Bu nedenle, Deli Halil antik yerleşiminde ele geçen seramik buluntulardan bir kısmının, amphora olma olasılığı dikkate alınarak araştırılmasına karar verilmiştir. Yapılacak incelemeler sonucunda, kentin ticari ilişkileri ile ilgili önemli ipuçları elde edilmesi beklenmektedir.

Çalışma kapsamında, Deli Halil yüzey araştırmalarında yüzeyden toplanan seramik buluntular arasından amphora olduğu düşünülen toplam olarak 57 adet buluntu incelenmek üzere ayrılmıştır. Çalışmanın, genelden özele doğru bölümlere ayrılarak

yapılması planlanmıştır. Giriş bölümü ile konu tanıtılmıştır. İlk bölümde, amphora çalışmalarının tarihçesi derinlemesine araştırılarak, gerek dünyada, gerekse de Anadolu'da gerçekleştirilmiş olan çalışmalar ile önemli katkılar sağlamış bilim insanlarının incelenmesi hedeflenmiştir. Son yıllarda, amphoralar ile ilgili yapılan çalışmalarda, Anadolu'nun çeşitli bölge ve antik kentlerinde ele geçen amphora buluntularının artış göstermesine dikkat çekilmeye çalışılmıştır. İkinci bölümde, amphoralara ilişkin kullanım amacı, kapasite, yalıtım gibi teknik unsurlar ile üretiminin tarihçesi ele alınmıştır. Üçüncü bölümde, Anadolu ve çevresinde amphora üretiminde önem kazanmış olan Kıbrıs, Rhodos, Knidos, Khios v.b. antik merkezler ve kentler ile bu merkezlerde üretilen amphora tipolojileri değerlendirilmiştir. Dördüncü bölümde, Geç Roma ve Antik Çağda üretilmiş olan, Geç Roma Amphoraları (GRA) olarak adlandırılan belirli form ve biçimdeki amphora grubu incelenmeye çalışılmıştır. Çalışmanın beşinci bölümünde ise, genelden özele geçiş yapılarak Kilikya Bölgesi kazılarında amphora buluntuları ele geçen antik yerleşimler ile ilgili bilgiler verilmiş ve ele geçen amphoraların tipolojilerinin tanımlanarak, olası yerel üretimin kanıtlarına ulaşılmaya çalışılmıştır. Altıncı bölümde ise, beşinci bölümde ele alınan Kilikya Bölgesinde yer alan antik yerleşimler içerisinde arkeolojik kazılar ile amphora üretimine ilişkin somut buluntuların tespit edildiği sınırlı sayıda yerleşim incelenerek, her yerleşimin özelinde yaygın olarak üretimi yapılmış olan amphora formları belirlenmeye çalışılmıştır. Çalışmanın son bölümü olan yedinci bölümde, Deli Halil antik kentinde ele geçen seramik grupları içinden belirlenen 57 adet seramik parçası incelenerek, olası amphora parçaları tespit edilmeye çalışılmıştır. Sonuç bölümünde ise, çalışma ile ilgili çıkarımlar ve sınırlılıkları anlatılmaya çalışılmıştır.

Söz konusu çalışma materyali, ilk önce incelenerek kil yapısı ve rengi ile biçim özellikleri dikkate alınarak beş gruba ayrılmış. Daha sonra malzemeler bir yandan çizimleri yapılırken diğer yandan fotoğraflanarak katalog oluşturmak için gerekli hazırlıklar yapılmıştır. En son aşamada ise katalog oluşturularak, her bir malzeme ile ilgili katalog no, envanter no, tip, çap, yükseklik, hamur rengi, katkı maddesi, form, tanım, dönem ve ilgili yayın olmak üzere bilgiler derlenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. AMPHORA ÇALIŞMALARININ TARİHÇESİ

Amphoralar ile ilgili ilk çalışmalar, amphoraları biçimlerine göre değerlendirerek bir tipolojik yöntem uygulayan çalışmalar olmuştur. Bu konuda ilk bilimsel çalışma, ilginçtir ki, aslında bir yazıtbilim çalışması kapsamında yapılmıştır.

Amphoraların bilimsel olarak incelenmesine ondokuzuncu yüzyıl sonu yirminci yüzyıl başında, 1899 yılında, yazıtbilimci Heinrich Dressel'in çalışmaları bir ilki gerçekleştirmiştir (Dressel, 1899). Yirminci yüzyıl ortasında, 1950 yılında, Nino Lamboglia sualtı batıklarından bulunan amphoraları incelenmeye değer kültür malzemesi olarak değerlendirmesi üzerine sualtı çalışmalarında amphoraların incelenmesi ön plana çıkmıştır (Lamboglio, 1950). Amphora çalışmalarına sualtı arkeolojisinin yanı sıra büyük katkı sağlayan iki bilim dalından biri yazıtbilim diğeri ise arkeometridir.

Arkeometri disiplini ve çeşitli inceleme yöntemlerinin yirminci yüzyılın son çeyreğinde, amphoralar üzerinde ağırlıklı olarak uygulanır olması, amphora çalışmalarına temel fen ve doğa bilimlerinin katkısını sağlamıştır. Amphoraların tarihlenmesi, üretim bölgelerinin anlaşılması, içte kalan tortuların incelenmesi, kilin petrografik ve kimyasal analizleri gibi çeşitli arkeometrik test ve yöntemlerin uygulandığı incelemelerde artış görülmektedir. Bu tür arkeometrik yöntemlerin uygulandığı çalışmalar ile ilgili sonuçlar, Arkeometri dergilerinde yayınlanarak paylaşılması ve bu konuda bilgi birikiminin zenginleşmesi, arkeometri disiplininin gelişmesinin yanı sıra amphora incelemelerine de büyük katkılar sağlamaktadır. Arkeometrik çalışmalarda sıklıkla kullanılan yeni yöntemler arasında, *Termolüminesans (TL)*, *Nötron Aktivasyon Analizi (NAA)*, *X Işını Floresans Yöntemi*

(*XRF*), *X Işını Kırınımı Yöntemi (XRD)* ve *İndüktif Eşli Plazma Emisyon Spektrometresi (ICPES)* gibi yöntemleri sıralayabiliriz.

Termoluminesans (şimdiden sonra *TL*) yöntemi, tortul kayaçların oluşumu hakkında bilgi almak ve tarihlendirmek amacıyla, jeolojide de sıklıkla kullanılmakta olan arkeometrik bir uygulama olduğu bilinmektedir. *TL* tortul kayaçların oluşum, üzerlerinin örtülme, ısı ve güneş ışığına maruz kalma süreçlerini incelemek amacıyla jeolojide uygulanmaktadır (Garrison, 2016: s. 9). *TL* yöntemi, arkeoloji disiplinine uygulanarak, ısıya maruz bırakılan örnek buluntunun içerisinde çevresel radyasyon dozları ölçülerek, örneğin yaşının belirlenmesi amacıyla uygulanmaktadır (Kızıllıslanoğlu, 2013: s. 1185). Bu nedenle, *TL* yöntemi arkeolojik kazılarda ele geçen seramik, sikke gibi çeşitli buluntulara uygulanarak antik bir yerleşimin stratigrafisinin belirlenebilmesi bakımından dikkat çekmektedir.

Nötron Aktivasyon Analizi (şimdiden sonra *NAA*) yöntemi gerek arkeolojik, gerekse de jeolojik çalışmalarda, buluntu örneğinin bileşimini belirlemek amacıyla kimyasal analiz uygulanan arkeometrik bir yöntem olarak bilinmektedir. *NAA* yöntemi, incelenen örnek içerisindeki nötronların ışınlanmasıyla oluşan radyoaktif izotopların yaydığı gama ışınları sayılarak analiz edilmektedir. Arkeolojik çalışmalarda ele geçen seramik, çömlek, sikke benzeri buluntuların bileşimini belirlemek için *NAA* yönteminden yararlanılmaktadır (Garrison, 2016: s. 232-233)

X Işını Floresans Yöntemi (şimdiden sonra *XRF*), bir arkeolojik buluntunun en hızlı ve etkin şekilde element bileşimini ortaya çıkarmak amacıyla uygulanan arkeometrik bir yöntemdir. Örnek buluntu, *XRF* adı verilen bir cihaz kullanılarak *X* ışınları ile bombalanmakta ve böylece dalga boylarında bulunan elementlerin yapısı gereği ikincil bir *X* ışını spektrumu yayması sağlanmaktadır. Bu ikincil *X* ışınının dalga boyu ölçülerek, metal ve ametal olmak üzere Mn, Fe, Ni, Cu, Zn, As, Br, b, Sr, Zr ve Pb gibi çeşitli elementler tespit edilebilmektedir (Garrison, 2016: s.215-216).

X Işını Kırınımı Yöntemi (şimdiden sonra *XRD*), yalnız kristalin yapıları bir arkeolojik buluntunun mineralojik tanımlamasını yapmak amacıyla kullanılmaktadır.

Arkeolojik çalışmalarda XRD, özellikle seramiklerin kil çeşitleri ile kil kaynağını tanımlamayı ve nicelleştirmeyi sağlayan spektroskopik bir teknik olarak bilinmektedir. XRD yönteminde, radyoaktif enerji yüklenmiş X ışınları örnek buluntu üzerine düşürülüp, örneğin kristalin yapısı ile ilişkili olarak atomlarının sıralı düzenlenmesiyle oluşan kırınım döngüsü, birim hücre yapısında incelenerek fotoğraf olarak kaydedilmektedir. Kaydedilen kırınım döngüleri, her mineralin kendine özgü referans birim hücre boyutlarıyla karşılaştırılmaktadır. Böylece kırınımın dalga yayları arasındaki boşluklar, incelenen örneğin mineral yapısının tanımlanmasını sağlamaktadır (Garrison, 2016: s. 213-214).

Arkeolojik çalışmalarda sıklıkla uygulanan bir diğer arkeometrik yöntem ise *İndüktif Eşli Plazma Emisyon Spektroskopisi* (şimdiden sonra *ICPES*) olarak adlandırılan yöntemdir. *ICPES*, hem atomize, hem de iyonize etme özelliğine sahip hibrid bir cihaz kullanılarak, çok yönlü spektroskopik bir teknik olarak uygulanmaktadır. *ICPES* yönteminde buharlaştırılmış veya atomize edilmiş buluntu örneği, argon benzeri bir taşıyıcı gaz yüklenilerek uyarılmakta ve iyonize edilmektedir. Atomların uyarılması sonucunda paralel olarak yayılan fotonların etkisiyle, merkezi plazma alevinde yükselen sıcaklık yüksek iyonik uyarma meydana getirmektedir. Böylelikle *ICPES* yöntemi uygulanması ile örnek buluntu içeriğindeki elementler belirlenerek, özellikle metal ve / veya mineral yapısı tanımlanabilmektedir. (Garrison, 2016: s. 224-225).

Yazıtibilim

Bir yazıtibilim uzmanı Heinrich Dressel, *Corpus Inscriptionum Latinarum* dizisi için yaptığı amphoralar üzerindeki *tituli picti*-küçük yazıtlar incelemesini, 1899 yılında yayınlamıştır (Resim 1). Heinrich Dressel bir epigraf ve nümizmat olup, 1845 - 1920 yılları arasında yaşamış bir Alman bilim insanıdır. Dressel *tituli picti*-küçük yazıtlar çalışmasında, İtalya'nın Roma kenti yakınında, Monte Testaccio bölgesinde, Roma İmparatorluk dönemine ait büyük bir seramik çöplüğünde ele geçirilen, yaklaşık 53 milyon adet amphora parçacığını 1872 yılından itibaren incelemiştir. Monte Testaccio seramik çöplüğünde incelenen amphoralar, İspanya'nın Baetica bölgesinden getirilmiş zeytinyağı taşıyan amphoralardır.

Dressel, yazıtları incelerken, yazıtların bulunduğu kapların da ayrıntılı biçim özelliklerini gösteren bir tablo çıkarmıştır. Dressel, çalışmalarını amphoraların tarihlenmesi, biçimi ve kullanımı ile ilgili derinleştirerek, çalışma konusu amphoraların sınıflandırılmasına alt yapı oluşturabilecek bir *tipoloji* geliştirmiştir. Bu amphora tipolojisi konusunda yapılmış ilk çalışmayı oluşturmuştur.

Monte Testaccio amphoraları üzerine çalışmalar, 1989 yılında, İspanyol José Remesal Rodriguez tarafından arkeolojik kazılar ile birlikte amphoraların bilimsel incelenmesi tekrar başlatılmıştır. Remesal Rodriguez, Monte Testaccio’da amphoralar ile ilgili yaptığı çalışmalarda, amphora çöplüğünde atık olan amphoraların %85’inin İspanyol üretimi Baetica amforaları ve %10-15 kadar da Afrika amphoraları olduğunu fark etmiştir (Remesal Rodriguez, 2018: s. 72). Remesal Rodriguez, başta epigrafi çalışmaları kapsamında amphoralar üzerindeki *dipinti–boyalı yazıtlar* ve *tituli picti–boyalı küçük yazıtlar* üzerinde yoğunlaştırmıştır (Arroyo Sanchez ve Remesal Rodriguez, 2017; Perez Gonzales vd, 2018). Epigrafi çalışmalarının yanı sıra Remesal Rodriguez, başta Roma’nın, İspanya’nın Baetica bölgesinden yoğun zeytinyağı ithalatı ışığında, Roma Dönemi ekonomisi ve ticari faaliyetleri olmak üzere amphora tipolojileri, ekonomi, ticaret, tarım ve daha pek çok konu ile ilgili onlarca yayın gerçekleştirmiştir (Remesal Rodriguez, 1977/1978; 1998; 2002). Remesal Rodriguez, 1995 yılında kuruluşuna öncülük ettiği ve günümüze dek yöneticiliğini yaptığı, ‘CEIPAC’ adını verdiği Klasik Çağ Tarihi araştırmaları için bir internet veri tabanı da oluşturmuştur.

Dressel’den sonra, amphoraları inceleyen tüm bilim insanları için Dressel’in çalışması bir temel oluşturmuş ve amphora incelemeleri bu çalışma üzerine kurulmuştur. Dressel’in oluşturduğu amphora kataloğu, başlıca referans olarak alınmış ve hatta geliştirilmiştir. İsviçre’li arkeolog Edgar Pelichet, Nyon’da bulunan *Colonia Iulia Equestris* adlı Roma kolonisinde 1930 yıllarından itibaren yaptığı kazılarda, çok sayıda Roma dönemine ait seramik buluntularının yanı sıra birçok amphora da bulmuştur. Pelichet söz konusu amphora incelemelerinde, Dressel’in çalışmasında yer almayan amphoraları, biçimsel özelliklerine göre sınıflandırıp bazı eklemeler yaparak, *tipoloji* ile ilgili amphora çalışmalarına katkıda bulunmuştur.

Pelichet bu araştırmalarının sonucunu *A propos des amphores romanes trouvees a Nyon* adlı çalışması ile 1946 yılında yayınlamıştır.

Sualtı Arkeolojisi

Amphora çalışmalarının bir bilimsel disiplin olmasına ikinci buyk katkı, sualtı arkeolojisinin batık çalışmalarından gelmiştir. İtalyan arkeolog Nino Lamboglia, 1950 yılında, Kuzey İtalya'nın Tiren Denizi kıyılarında Albenga bölgesinde, 1925 yılında bulunmuş olan Albenga Batığında kazı çalışmaları gerçekleştirmiştir. Albenga Batığında, toplam kapasitesi 450-500 ton olarak tahmin edilen, yaklaşık 11000 amphora bulunmuştur. Bu alışma, *Albenga: romana e mediovale* başlığı ile 1957 yılında Lamboglia tarafından yayınlanmıştır. Ayrıca Lamboglia, Dressel amphora Form 1'i A, B ve C alt gruplarına ayırarak, Form 1 zerine ayrıntılı bir incelemeyi ortaya koyduğu çalışmasını *Sulla cronologia delle anfore romane di et repubblicana (II-I secolo a. C.)* başlığı ile 1955 yılında yayınlamıştır. Lamboglia, dell'Istituto di Studi Liguri- Liguri Araştırmaları Enstitüsü himayesinde Spargi Adası'ndaki Roma Batığı kazısı ile başlattığı sualtı arkeolojisi çalışmalarını sürdürmüş ve *La nave romana di Spargi (La Maddalena) Campagna di Scavo Spargi* başlığı ile 1958 yılında yayınlanmıştır.

İspanya'da amphora çalışmalarına katkıda bulunan bilim insanlarının başında, Miguel Jose Mana gelmektedir. Mana 1951 yılında, *Sobre tipologia de anforas punicas* adı ile bilinen Pun amphoraları üzerine yayınladığı çalışmasında, Neo-Fenike amphoralarını inceleyerek, biçimsel özelliklerine göre ayrıntılı bir tipolojik kümeleme çalışması gerçekleştirmiştir. Daha sonra Martin Almagro Basch, İspanyol arkeolojisi amphora çalışmalarına 1953 ve 1955 yıllarında yayınlanan, *Las Necropolis de Ampurias* (2 Cilt, Barcelona) alışması ile katkıda bulunmuştur. Almagro, bu çalışmalar sırasında elde edilen amphoralar ile ilgili incelemeler yaparak Dressel'in tablosunda yer almayan *Ampurias amphoralarını* tipolojik olarak tanımlamasını yapmış ve sınıflandırmıştır.

Fransız bilim insanı Andre Tchernia, daha çok sualtı arkeolojisinde elde edilmiş taşıma amphoraları, deniz ticareti ve bu malzemenin Roma ekonomisindeki

yeri konulu çalışmalar ile amphora çalışmalarına önemli katkılar sağlamıştır. Tchernia, *Madrague de Giens* adı ile bilinen ve M.Ö. 60-70 yıllarına tarihlendirilmiş olan Roma batığında yapılan kazıları, 1972-1982 yılları arasında on bir yıl boyunca yönetmiştir. Batıktan yaklaşık 7000 ila 8000 amphora çıkarılmıştır. Tchernia, *Madrague de Giens* batığı çalışmalarını, 1987 yılında yayınlanan *The Madrague De Giens Wreck; a Roman Freighter Yields Its Secrets* adlı monograf çalışması ile paylaşmıştır. Tchernia, sualtı arkeolojisi alanında yapılan çalışmaların öncüsü olmuştur. Tchernia 1966 yılında başlayan amphora incelemelerini kapsayan çalışmalarını, 1986 yılına kadar yaptığı yayınlar ile taçlandırmıştır.

John A. Riley, (1975, 1979 ve 1981) ve Simon J. Keay, (1984), Britanya Akademiyasını temsilen, daha çok Roma ve Geç Roma Dönemlerine tarihlenen Doğu Akdeniz ve Kuzey Afrika amphoraları üzerine çalışmışlar gerçekleştirmişlerdir. Riley, yaptığı çalışmalarla Geç Roma amphoralarının tipolojisi ve Keay da Kuzey Afrika amphoralarının tipolojisi çalışmalarına önemli katkılarda bulunmuşlardır.

John Riley 1975 yılında, *The pottery from the first session of excavation in the Caesarea Hippodrome* adlı bir makale çalışması gerçekleştirmiştir. Riley çalışmasında, Tunus'taki Caesarea Maritima antik kentinin, Roma Dönemi Hipodromunda yapılan kazıların birinci bölümünde, değişik katmanlarda ortaya çıkarılan çok sayıda amphora parçası, pişirme kapları, kandiller ve benzeri birçok seramik buluntularını incelemiş ve amphoralar üzerinde detaylı çalışmalar yapmıştır. Riley, 1979 yılında yayınladığı *The coarse pottery from Berenice. Excavations at Sidi Khrebish Benghazi (Berenice)* adlı makalesinde, Kuzey Afrika'da Berenice antik kenti amphoralarını araştırmıştır. Riley, 1981 yılında gerçekleştirdiği *The pottery from the cisterns 1977.1, 1977.2, 1977.3* adlı makale çalışmasında, Carthage antik kentinde açığa çıkarılan su sarnıçlarında, atık olarak değişik katmanlarda bulunan Roma ve Bizans Dönemi amphora ve amphora parçalarını inceleyerek, bu amphoraların kronolojik ve tipolojik sınıflandırmasını detaylı şekilde oluşturmuştur. Riley söz konusu 1975, 1979 ve 1981 yıllarında gerçekleştirdiği bu üç çalışmasında, Geç Roma ve Bizans Dönemi amphoralarının, coğrafi ve tarihsel kökenlerini

kendisinden önce yapılan çalışmalarla karşılaştırmalı olarak araştırmış ve tipolojik olarak sınıflandırma yoluna gitmiştir. Ayrıca, amphoralar konusunda kendisinden önce araştırma yapmış olan bilim insanlarının, araştırmalarında dikkate değer görmedikleri mühürsüz amphoraları da çalışmasında kullanmıştır. Riley, bu çalışmalarıyla, özellikle Roma ve Geç Antik Dönem amphoralarını inceleyerek, tipoloji ve sınıflandırma çalışmaları yapmak isteyen bilim insanları için temel bir başlangıç noktası ve kaynak oluşturmuştur.

Simon J. Keay, amphoralar üzerine yaptığı çalışmalarda, Batı Akdeniz’de, İspanya’da M.S. 3 ile 5. yüzyıllar arasında Kuzey Afrika amphoralarının pazara egemen olduğunu göstermiştir. Keay çalışmalarının sonuçlarını, 1984 yılında iki ciltlik bir monograf çalışması olarak, *Late Roman Amphorae in the Western Mediterranean. A typology and the economic study: The Catalan Evidence* adıyla yayınlamıştır. Keay bu çalışmasında, Kuzeydoğu İspanya’nın önemli ticaret merkezlerinden olan Tarragona, Barcelona ve Ampurias bölgelerinde yapılan arkeolojik kazılarda bulunan, çoğunlukla Geç Roma Dönemi ticari amphoraları üzerinde incelemeler yapmıştır. Keay’ın incelediği amphoraların içerisinde, bir kısmı kendisinden önce Beltran, Almagro ve Mana tarafından da incelenen amphoralar bulunmaktadır. Keay, *tipolojik* çeşitliliği olan ve çoğunluğu Kuzey Afrika’dan zeytinyağı ile balık sosu, bir kısmı da Doğu Akdeniz’den şarap ithal etmek için kullanılmış olan amphora buluntuları üzerinde ayrıntılı çalışmalar yapmıştır. Keay, kronolojik dağılımı M.S. 2 ve 6. yüzyıllar, çoğunluğu ise M.S. 4 ile 6. yüzyıllar arasına tarihlenen amphoraların detaylı ölçümlerini yaparak, en küçük biçim farklılıklarını dahi dikkate alarak sınıflandırmıştır. Keay, Riley’in Geç Roma Dönemi amphora tipolojisinden de yararlanarak Roma rakamları kullandığı, I’dan XCIII’e kadar sıraladığı ve alt gruplarını da alfabetik olarak ayırdığı çok detaylı yeni bir *tipoloji* oluşturmuştur. Keay’ın oluşturduğu bu *amphora tipolojileri* çalışması da, öncekiler gibi kendisinden sonra amphoralar üzerine çalışma yapan bilim insanları için yeni bir temel kaynak oluşturmuş ve *Keay Tip* amphoralar olarak kendi adıyla anılmaya başlanmıştır.

D. P. S. Peacock ve D. F. Williams, 1986 yılında, amphoraların Roma ekonomisi ile ilişkisini inceleyerek, Dressel'in amphora tipolojisini temel alan geniş kapsamlı çalışmalarını yayınlamışlardır. Peacock ve Williams, *Amphorae and the Roman Economy: an introductory guide* adlı monograf çalışmalarında, ilk olarak kendilerinden önce yapılmış olan tüm amphora çalışmalarının bibliyografyasını oluşturmuşlardır. Bu çalışmalarında, Roma Dönemi'ndeki üretim ve ticaretin temel maddelerinden olan zeytinyağı, şarap ve balık sosu ticareti ölçeğinde amphora kullanımını incelemiştirlerdir. Ayrıca amphora üretimi sürecinde ve sonrasında şekil verme, fırınlama, mühürleme, tıpalama gibi teknik konuları da araştırmışlardır. Roma Dönemi ticareti, denizcilik ve ürünlerin amphoralar ile nakledilmesi ile ilgili bilgiler vererek, Roma Dönemi Avrupa'sındaki önemli ticaret merkezleri ışığında, üretim merkezleri listesi oluşturmaya çalışmışlardır. Peacock ve Williams çalışmalarında, toplam 66 adet amphorayı form ve biçim özellikleri, kökeni, dağılımı, ürün içeriği, tarihlendirilmesi, kil yapısı açılarından inceleyerek yeni bir *tipolojik sınıflandırma* ortaya koymuşlardır. Eserlerinde inceledikleri 66 adet amphoranın 55'i tanımlanmış, 11 ise tanımlanamamış amphoralardan oluşmaktadır. Peacock ve Williams'ın bu çalışması, aynı Dressel (1899)'in oluşturduğu amphora katalogu gibi amphoralar konusunda bilimsel ve arkeolojik araştırmalar yapan bilim insanları tarafından kabul görerek, referans olarak kullanılmaya başlanmıştır.

Amphora tipolojisi çalışmalarına bir diğer katkı da, Fransız akademiyasından bir bilim insanı Michel Bonifay tarafından gerçekleştirilmiştir. Çalışmalarını daha çok Afrika ve Punik amphoraları üzerine gerçekleştiren Bonifay, 2004 yılında yayınladığı *Etudes sur la ceramique romaine tardive d'Afrique* adlı çalışmasıyla bu konuda ses getirmiştir. Bonifay çalışmasında, Keay'ın oluşturduğu tipolojiden de yararlanarak, Kuzey Afrika amphoralarının gelişim süreçlerini detaylı olarak incelemiş ve alt gruplar oluşturmuştur. Bonifay bu çalışmasıyla, Afrika amphoralarının kronolojisi ile tipolojik gelişimlerinin anlaşılması bakımından önemli katkılarda bulunmuştur.

Grek ve Roma tarihi ve ekonomisi üzerine çalışmalar yapan Andrei Opait, 1997/98 yıllarında gerçekleştirdiği *North African and Spanish amphorae in Scythia*

Minor adlı makale çalışmasında, Pontik ve Punik amphoralarının yanı sıra Kuzey Afrika amphoralarının da antik ekonomideki önemini vurgulayan bir araştırma ortaya koymuştur. Opait çalışmalarını, Karadeniz ve Geç Roma amphoraları üzerinde yoğunlaştırarak, bir dizi çalışmasıyla bu amphoraların *tipoloji* çalışmalarına önemli katkılarda bulunmuştur. Opait'in yapmış olduğu bu çalışmalara örnek olarak, 2004 yılında *Local and Imported Ceramics in the Roman Province of Scythia (4th – 6th centuries AD). Aspects of economic life in the Province of Sycthia* ve 2010 yılında ise, *On The Origin Of Carthage LR Amphora 1* adlı makale çalışmalarını gösterebiliriz. Opait, her iki çalışmasında da Geç Roma amphoralarının tipolojisine yönelik, özellikle GR 1 amphoralarının alt gruplarını belirlemek ve gelişim sürecinin kronolojisini ortaya çıkarmak amacıyla önemli katkılar sağlamıştır.

Türkiye'de sualtı batık çalışmaları ile amphora çalışmalarına katkı ilk olarak 1961-1964 yılları arasında, George Bass'ın başkanlığında Bodrum yakınlarında gerçekleştirilen Yassı Ada Batığı kazı çalışmalarıdır (Bass, 1982: s. 9, 28). Yassı Ada Batığı kazı çalışmalarında, ilk defa sualtı kazı çalışmalarında kullanılmak amacıyla, iki kişilik özel bir denizaltı üretilmiş ve kullanılmıştır. Bu denizaltının yardımıyla, stereofotogrametrik olarak adlandırılan, yeni bir yöntem kullanılarak batığın çekilen fotoğrafları yardımıyla sualtı kazı alanı haritalandırılmıştır (Bass ve Van Doorninck, 1969: s. 11). Yassı Ada batığı kazı çalışmalarında, yaklaşık 850-900 kadar amphora ele geçirilmiştir. Yassı Ada batığında ele geçen amphoralar, Tip 1 ve Tip 2 olarak tanımlanmıştır (Bass, 1982: s. 155). Daha sonra yapılan çalışmalarda, Yassı Ada batığında ele geçen amphoraların Geç Roma amphoraları grubu içerisinde GR 1 ve GR 2/13 amphoraları olduğu tespit edilmiştir. (Vroom, 2018: s. 158-159).

1960'lı yılların başlarında Türkiye'de sualtı batıklarının keşfedilmesi, gün geçtikçe de sualtı kazılarının daha çok ilgi çekmesi ve bu kazılarda elde edilen buluntular arasında çoğunlukla amphoraların olması dikkati bu çift kulplu çömleklere çekmiştir. Böylece amphoralar ile ilgili yapılan çalışmalar, en başta tipolojik özellikleri olmak üzere kökenleri, mühürleme, yalıtım, tıkaçlama, kapasite ve içlerinde taşınan ürünler yoluyla sınıflandırılarak üretim yerleri belirlenmeye çalışılmıştır.

Anadolu'da bulunmuş olan amphoralar üzerine ilk çalışmalardan biri olarak niteleyebileceğimiz çalışma, 1975 yılında, *Bodrum Müzesi Ticari Amphoraları* adlı makale çalışması ile Alpözen tarafından gerçekleştirilmiştir. Alpözen bu çalışmasında, Türkiye'de ilk yapılmış olan sualtı batık kazılarında elde edilmiş ve Bodrum Müzesi envanterinde bulunan amphoraları gerek *tipoloji*, gerekse de kil yapısı ve görünümleri bakımından dönemlerine göre incelemiştir. Alpözen, amphoralar ile ilgili çalışmalarına daha sonraları da devam etmiş ve 1995 yılında Özdaş ve Berkaya ile beraber *Bodrum Sualtı Müzesi Ticari Amphoraları: Antik Dönem'de Akdeniz'de Deniz Ticareti* adlı bir monograf çalışması gerçekleştirmiştir (Alpözen vd, 1995).

Anadolu amphoraları ve üretim merkezleri ile ilgili bir diğer çalışma ise, *Antik Çağda Amphoralar* adıyla Doğer tarafından 1991 yılında bir monograf çalışması olarak ele alınmıştır. Doğer çalışmasında, amphoraları genel olarak köken, içlerinde taşınan maddeler, üretimi, yalıtımı, taşınması, depolanması ve benzeri konularda incelemiştir. Doğer ayrıca Anadolu kıyıları ve civarındaki önemli ticari amphora üretim merkezleri ile ilgili detaylı bilgiler de vermiştir. Özellikle çeşitli seramik ve amphora atıklarının bulunduğu seramik çöplüklerinden yola çıkarak seramik atölyelerinin varlığı kanıtlanmaya çalışılmıştır. Bu yönde bölgesel araştırmalara en güzel örnekler olarak Datça Yarımadası'nda bulunan Hisarönü-Çubucak ve Karadeniz kıyılarında başta Sinop, Karadeniz Ereğlisi ve Amasra'da yapılan arkeolojik kazılar ve bu kazılar sonucunda elde edilen bilimsel materyaller ile ilgili yapılan yayınları örnek gösterebiliriz.

Doğer, Tuna ve Gezgin (1994), birlikte yaptıkları *Hisarönü-Çubucak Kazıları* adını verdikleri makale çalışmasında, Reşadiye-Hisarönü mevkiinde seramik çöplüğünde gerçekleştirilen kazı çalışmalarından bahsetmektedirler. Hisarönü-Çubucak seramik atölye kalıntıları, 1982 yılında asfalt yol çalışması sırasında açığa çıkmış ve Numan Tuna'nın yüzey araştırmaları ile tespit edilmiştir. Akabinde Tuna 1998 yılında Empereur ile birlikte *Hieroteles, Potier Rhodien De La Peree* adlı bir çalışma gerçekleştirmişlerdir. Tuna ve Empereur söz konusu çalışmalarında, 1990-1993 yıllarında yüzey araştırmaları ve sondaj kazılar ile daha derinlemesine yapılan

kazı çalışmalarında ele geçen çeşitli dönemlere ait seramikler, çok sayıda mühür baskılı amphora kulpu ile sayısız dip, gövde ve ağız kenarı gibi amphora parçaları hakkında bilgi verilmektedir. Ayrıca aynı alanda daha erken ve daha geç evrelere tarihlendirilen seramik atölyesi ve fırını kalıntılarının bulunmasıyla, M.Ö. 4. yüzyıldan Roma dönemine kadar seramik ve amphora üretiminin sürdürüldüğü tespit edilmiştir.

Hisarönü-Çubucak Seramik atölyelerinde gerçekleştirilen kazı çalışmaları, devamında 1993-1995 yıllarında Doğer ve 1997-1998 yıllarında ise Doğer ve Şenol tarafından sürdürülmüştür. Türkiye’de amphoralar ile ilgili yapılan çalışmalar arasında amphora odaklı ele alınan ilk çalışma olarak öne çıkmaktadır. Doğer ve Şenol, 1996 yılında yayınladıkları *Rhodos Peraiası’nda İki Yeni Amphora Atölyesi* adlı makale çalışmalarında, günümüz Datça yarımadası ile Dalyan Çayı arasında kalan, Antik Dönemde Rhodos Peraiası olarak adlandırılan bölgede ortaya çıkarılan iki yeni amphora atölyesinde kazılar gerçekleştirmişlerdir. 1994 yılında yüzey araştırmalarında keşfedilen ve 1995 yılında kazısı yapılan Çamlı-Çınar atölyelerinde ele geçen, amphora ve amphora parçacıkları hakkında bilgiler vermekte ve bunları daha önce bilinen amphora atölyeleri kazılarında ele geçenlerle karşılaştırmalı olarak değerlendirmektedirler.

Doğer ve Cankardeş-Şenol (1997), birlikte gerçekleştirdikleri *Batı Anadolu’da Bulunan Bir Grup Amphora Mührü* olarak adlandırılan makale çalışmasında ise, farklı kazılarda ele geçen bir grup amphora mührünü ele almışlardır. Hisarönü-Çubucak kazılarında bulunan amphora mühürlerinin yanı sıra, Aiolis, Elaia, Apameia, Myrleia ve Lampsakos antik kentlerinde ele geçmiş olan amphora mühürlerini karşılaştırmalı olarak ele incelemişlerdir.

Sinop ilinde yapılan arkeolojik çalışmalar, 1993 yılında, ilk olarak Kassab Tezgör ve Fransız bilim insanı Yvon Garlan birlikte yaptıkları yüzey araştırmasıyla başlamıştır. Yüzey araştırmalarında, Karadeniz kıyısında dere ağızlarında kil yatağı üstünde bulunan ve içlerinde çok sayıda amphora parçalarının da bulunduğu seramik çöplüklerinin yanı sıra fırın kalıntılarının da bulunduğu atölyeler tespit edilmiştir. Bu

atölyeler içerisinde, Demirci atölyesi buluntu sayısının çokluğu bakımından öne çıkmış ve 1994-2000 yılları arasında Sinop Müzesi kontrolünde, Türk-Fransız işbirliği ile arkeolojik kazı çalışmaları sürdürülmüştür. Buluntulardan yola çıkarak çoğunlukla amphora, kayda değer miktarda kiremit, diğer seramik kap ve az sayıda da kandil üretiminin yapıldığı anlaşılmıştır. Demirci atölyesinin M.Ö. 4. yüzyılın ortalarından başlayarak, M.S. 6. yüzyılın sonu ile M.S. 7. yüzyılın başına kadar faaliyette olduğu tespit edilmiştir.(Kassab Tezgör ve Tatlıcan, 1997: s. 356-357; Tatlıcan vd, 1999: s. 448; Kassab Tezgör ve Dereli, 2002: s. 237).

Kassab Tezgör, Demirci kazıları ve sürecinde, Sinop amphoralarının özellikle kronolojisi, tipolojisi ve dağılımı üzerine yaptığı çalışmalarla amphora çalışmalarına katkılar sağlamıştır. Demirci atölyelerinin üretim faaliyetlerinin bin yıldan fazla kesintisiz sürdüğü ve atölye kalıntıları ile amphora çöplüklerinde, bu süreç içerisinde üretilmiş olan Sinop amphoralarının tipolojik evrelerini takip etmek için çok yararlı olduğu düşünülmüştür. Kassab Tezgör, 2009 yılında yayınladığı, *Typologies des amphores Sinopeennes entre Le II-III's. et le VI's a.p. VI's a.p. J.-C* adlı makale çalışmasında, M.S. 2 ile 6. yüzyıllar arasına tarihlendirilen bir grup Sinop amphorasını incelemiş ve Sinop amphoralarının tipolojisi ile ilgili detaylı bir çalışma gerçekleştirmiştir. Tatmin edici bir sayıya ulaşabilmek amacıyla, sadece Demirci kazılarında ele geçen buluntular ve Sinop Müzesi deposundaki dört yüzden fazla amphoranın yanı sıra Samsun Müzesi'nde bulunan Sinop amphoralarını da çalışmaya dâhil etmişlerdir. Kassaba. Tezgör, morfolojik ve kil özelliklerini dikkate alarak dört gruba ayırdığı amphoraların, alt grup ve türevlerini tespit etmeye çalışmıştır.

Kassab Tezgör yine 2009 yılında gerçekleştirdiği, *Etude Du Materiel Amphorique de La Zone A et de La Zone B*, adlı bir başka makale çalışmasında ise, atölyelerin sürekliliği ve üretim tarihlerini daha iyi anlayabilmek için yalnız Demirci fırınlarında pişirilmiş bir grup Sinop amphorasını ele almıştır. M.S. 2 ile 6. yüzyıllara tarihlendirilen çalışma konusu amphoralar, morfolojik özelliklerine göre sınıflandırılarak bir kodlama yapılmış ve katalog oluşturulmuştur. Benzer bir kodlama ve kataloglama işlemi, kazı alanı için de uygulanmıştır. Kassab Tezgör, böylece her konteks ve sektörde, hangi tip ve alt grup Sinop amphoraları ortaya

çıkarıldığı ve amphoralara verilen kodlama ile de her bir amphora ile ilgili morfolojik ve tipolojik bilgilere ulaşılacak bir katalog oluşturabilmiştir.

Şenol, 2003 yılında gerçekleştirdiği *Marmaris Müzesi Ticari Amphoraları* adlı monograf çalışmasında, Marmaris Müzesi'nde bulunan 48 adet amphorayı form ve biçim olarak tanımlamalarını yapmış, köken, dağılım, kapasite ve içinde taşınan ürünler bakımından detaylı olarak incelemiştir. Şenol, çoğunluğu bağış yoluyla müzeye kazandırılmış olan bu amphoraların bulunduğu yerlerin bilinmemesi nedeniyle, çalışmada tipolojik özellikleri göz önünde alarak benzerleri ile karşılaştırma yöntemini kullanmayı tercih etmiştir. Şenol, amphoralar üzerine gerçekleştirdiği çalışmaları, amphora tipolojisi ve dağılımları üstüne yoğunlaştırmış ve amphoralar ışığında Antik Dönemde, Akdeniz Havzasındaki ticari ve ekonomik faaliyetler ile bölgeler arasındaki ilişkilerin daha iyi anlaşılması yönünde katkılar sağlamıştır. Şenol 2015 yılında yayınladığı, *Symrna Kazılarında 2007-2011 Yılları Arasında Bulunan Amphoralar* adını verdiği makalesinde, İzmir'in çeşitli yerlerinde arkeolojik kazılarla ele geçen M.Ö. 4. yüzyılın sonu ile M.S. 11. yüzyıllar arasına tarihlendirilen amphoraları inceleyerek, Symrna antik kentinin ticari ilişkilerini ve tercihlerini ortaya çıkarmaya çalışmıştır.

Sezgin ve Doğer, 2009 yılında ortak olarak *Klazomenai Üretimi Bir Grup Ticari Amphora: İ.Ö.650-620* adlı bir monograf çalışması gerçekleştirmişlerdir. Çalışmalarında, Klazomenai antik kentinde ele geçen Arkaik Döneme ait amphoraların form, kil yapısı, bezeme özellikleri, mühür sistemleri ve dağılımlarını incelemişler ve erken dönem amphoralarla ilgili önemli katkılar sağlamışlardır.

Türkiye'de amphoralar ile ilgili yapılmış olan bir diğer önemli çalışma daha ise, Sezgin'in 2012 yılında tek başına yaptığı *Arkaik Dönem İonia Üretimi Ticari Amphoralar* adlı monograf çalışmasıdır. Sezgin'in bu çalışması, daha önce Doğer'in 1991 yılında yaptığı çalışmasının devamı niteliğinde olup, yazılı kaynak ve mühürleme yöntemlerinin henüz yaygın olarak kullanılmadığı Arkaik Dönemde, İonia'da üretilmiş olan ticari amphoraların daha kapsamlı incelendiği bir monograf çalışması olarak gerçekleştirilmiştir.

Türkiye’de amphoralara ilişkin yapılan çalışmalara bir diğer önemli katkı da, amphora mühürleri ile ilgili çalışmaları ile G. Cankardeş Şenol tarafından yapılmıştır. Cankardeş Şenol 2002 yılında, Doğer ile birlikte yapmış oldukları *Amphora Production in the Rhodian Peraea in the Hellenistic Period* adlı makale çalışmalarında, Hellenistik Dönemde Rhodos Peraiası’ndaki amphora üretimini, amphora mühürleri ışığında tespit etmeye çalışmışlardır. Cankardeş Şenol 2017 yılında, Alkaç ve Abdelgawad ile birlikte gerçekleştirdikleri, *The Results of Clay Analysis of Stamped Amphora Handles of Miletus and Rhodian Peraea in Alexandria (Egypt)* adını verdikleri makale çalışmalarında, mühürlü amphora kulplarının kil analizlerini gerçekleştirmişlerdir. Bunun sonucunda üretim yeri bilinen amphoraların kil özellikleri ve çeşitliliğini belirlemeye çalışmışlardır. Üretim yeri hiç bilinmeyen ya da emin olunmayan amphoraların ise, kil bileşimlerinin tanımlanması ve / veya üretim yerlerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu nedenle, arkeometrik yöntemlerden biri olan *XRF* yöntemi kullanılarak amphora kulplarının kil analizlerini yapmışlardır.

H. Korkmaz, 2011 yılında, *2007-2008 Yıllarında Belentepe ve Mengefe Yöresindeki Sondajlarda Ortaya Çıkarılan Amphora Dipleri ve Mühürlü Amphora Kulpları* adlı yüksek lisans tez çalışması gerçekleştirmiştir. Korkmaz çalışmasında, Milas yakınlarında bulunan Keramos antik kentinde, 2007 ve 2008 yıllarında Tırpan’ın başkanlığında, Belentepe ve Mengefe mevkilerinde yapılan kurtarma kazıları sırasında ortaya çıkarılan amphora kaideleri ve mühürlü amphora kulplarını incelemiştir. Söz konusu çalışmada Khios, Knidos, Kos, Lesbos, Rhodos, Samos ve Sinop kazılarında elde edilmiş olan amphora kaide ve kulplarıyla karşılaştırılmış; kökenleri, hangi kente ait oldukları ve dönemleri belirlenmeye çalışılmıştır.

Anadolu arkeolojisinde, bulunan amphoralar üzerine yabancı uzmanlar da çalışmalar yapmaktadır. Örneğin; T. Bevezky, Ephesos kazıları amphora buluntularını çalışmıştır. Bevezky, 2002 yılından günümüze dek, Ephesos amphora buluntuları ilgili bildiri, makale ve monograf çalışmaları olmak üzere çeşitli yayınlar gerçekleştirmiştir.

Bezeczky 2012 yılında yaptığı, *Roman Amphorae In Ephesus* adlı çalışmasında, Ephesos kazı çalışmalarında Tetraganos Agorası, Yamaç Evleri, Bazilika Stoası, Magnesia Kapısı ve Arap Dere yüzey araştırmaları ve kazılarında, elde edilen buluntular arasında yer alan çok sayıda amphora buluntularını değerlendirmiştir. Ephesos'un artan Romalı nüfusuyla önemli bir ticaret liman kenti olmasını dikkate alan Bezeczky, gerek zeytinyağı, şarap, kuru meyve ve incir gibi yerel ürünlerin dış pazarlara satılması, gerekse de dış pazarlardan ithal edilen şarap, zeytinyağı ve balık sosu gibi ürünlerin çoğalması nedeniyle çok geniş bir amphora çeşitliliği kullanıldığına dikkat çekmektedir. Ephesos antik kentinin de sınırları içinde olduğu Küçük Menderes Ovası'na özgü, hem yerel üretim hem de artan Romalı nüfusla ilişkili olarak ithal edilen ürünlerin taşınması amacıyla, Batı Akdeniz Bölgesi üretimi olan çok çeşitli amphora formlarının olduğu tespitinde bulunmaktadır. Bunlar arasında Rhodos, Kos, Khios, Knidos, gibi Doğu Ege üretimi amphoralar ile Dressel 1A, Dressel 1B, Dressel 1C, Lamboglia 2 ve Brindisi formlarının olduğunu belirtmektedir. Bezeczky, Orta ve Geç Roma Dönemlerine tarihlendirilen kontekslerde, Ege üretimi amphora buluntularının çoğunlukta olduğu tespitiyle Ephesos antik kentine ithal edilen ürün dağılımını % 20 İtalyan ya da Batı Akdeniz, % 80 çoğunluğun ise Ege Bölgesinden geldiğini belirtmektedir.

Bezeczky, Ephesos amphora buluntuları ile ilgili yaptığı yayınlar dizisine, 2013 yılında gerçekleştirdiği *The Amphorae Of Roman Ephesus* adını verdiği kapsamlı bir monograf yayını ile devam etmiştir. Bezeczky'nin bu çalışması, yukarıda adı geçen 2012 yılında yaptığı çalışmanın devamı niteliğinde olup, daha kapsamlı olarak gerçekleştirilmiştir. Bezeczky çalışmasının başında, Ephesos antik kentinin tarihçesi ile birlikte, amphora buluntularının ele geçtiği kazı alanlarının stratigrafisini de detaylı bir şekilde açıkladığı görülmektedir. Bezeczky, çoğunluğu Tetraganos Agora olmak üzere antik kent içi ve civarında, değişik kazı sezonlarında ele geçmiş amphoraları incelemiştir. Hellenistik Dönemden, Geç Roma Dönemine kadar tarihlendirilen gerek yerel üretim, gerekse de ithal toplamda 621 adet amphorayı sınıflandırarak, 71 adet tip amphora belirlediği kapsamlı bir tipoloji çalışması gerçekleştirmiştir.

Türkiye’de amphoralar ile ilgili yapılan çalışmalara bir diğer katkı da, P. Dupont’un hazırladığı *Archaic East Greek Trade Amphoras* olarak adlandırılan monograf bölümü çalışmasıdır. Dupont çalışmasını, R. M. Cook ile 1998 yılında birlikte yayınladıkları, *East Greek Pottery* adını verdikleri monograf bölümü olarak gerçekleştirmiştir. Dupont, Hellenistik Dönem’de şarap ve amphora üretim merkezleri olarak öne çıkan Khios, Klazomenai, Lesbos, Samos ve Miletos amphora buluntularını inceleyerek, Doğu Ege, özellikle Klazomenai amphoralarının sınıflandırılması ve tipoloji çalışmaları ile ilgili önemli katkılar sağlamıştır.

Paul Reynolds 2013 yılında, Zeugma antik kentinde gerçekleştirilen kurtarma ve kazı çalışmalarında ele geçen amphoraları incelediği çalışmasını, *Transport amphorae of the First to Seventh Centuries: Early Roman to Byzantine Periods* adıyla Aylward’ın editörlüğünde, *Excavations At Zeugma* adlı monografin bölümü olarak yayınlamıştır. M.S. 1. yüzyıl ile M.S. 7. yüzyıl arasına tarihlendirilmiş amphoraları çalışma kapsamına alan Reynolds; çalışmasının içeriğini, değerlendirme, malzemenin tartışılması ve form tanımlasının yapıldığı tipoloji alt başlıkları olarak üçe ayırmıştır. Reynolds çalışmasında, amphoraları dönemlerine göre numaralandırılmış ve detaylı bir katalog düzenlemesi de gerçekleştirmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

2. AMPHORA YAPIM TEKNİKLERİ VE GELENEĞİ

Antik Çağda, deniz ticaretinin ortaya çıkması ve gelişimi sürecinde, döneminin gemi taşımacılığında amphoralar kullanılmaya başlanmıştır. Amphoralar zaman içerisinde ihtiyaca yönelik olarak kapasite, şekil ve form olarak gelişip çeşitlenmişlerdir. Amphoraların içlerinde taşınan ürünlerin çeşitliliği kadar, tasarımları ve formlarında da çok büyük farklılıklar olduğu göze çarpmaktadır. Ürünlerin depolanması, nakli ve istiflenmesi aşamalarında doldurup boşaltmaya uygun yapıdaki amphoralar, deniz ticaretinde önem kazanarak, yaygın olarak kullanılmışlardır.

Bu bölümde amphora kelimesinin anlamı ve kökeninin araştırılmasının yanı sıra üretim şekli, kullanım şekli, içinde taşınan ürünler, kapasiteleri tıplanması, mühürlenmesi ve benzeri konular incelenerek anlatılmaya çalışılmıştır.

Amphora Kelimesinin Etimolojik Kökeni

Grekçe karşılığı *amphiphoreus* veya *amphoreus* olan amphora kelimesinin ilk biçimi, Linear-B heceli yazı sistemi ile yazılmış hali, *apiporewe* olarak, günümüzden yaklaşık 3500 yıl öncesine tarihlenen Miken Dönemine ait kil tabletlerde kullanıldığı bilinmektedir (Grace, 1979: s. 12). Kelimenin *amphoreus* biçiminde ilk kez kullanılışı ise, Troya savaşını anlatan Homeros'un M.Ö. 8. yüzyılda yazmış olduğu *Odysseia* adlı eserinde rastlanmaktadır. Tanrıça Athena Odiseus'un oğlu Telemachus'a “şimdi taziye evine git ağıt yakanlara katıl; depolarını hazırla, kaplarını doldur, amphoralarına şarap, küplerine tahıl koy...” şeklinde verdiği öğütte sözcüğün *amphiphoreousi* (αμφοφορευσι) yazılışı ile karşımıza çıkmaktadır (Homeros, Od. II.290). Grekçede iki taraflı anlamına gelen *Amphi* ve taşınabilir anlamına gelen *Phoros* kelimelerinin birleşmesinden oluşturulan *Amphora* kelimesi, her iki tarafından tutup taşınabilen anlamına gelmektedir. Biçim

olarak amphoralar, yumurta şeklinden şişe şekline, ince-uzun yapıdan tombul-kalın yapıya kadar zamanla değişime uğrayarak, çok çeşitli boyut ve şekillerde özel olarak kaba kilden üretilmişlerdir. Diğer seramik kaplardan farklı olarak, tombul gövdelerinin içinde çoğunlukla zeytinyağı, şarap ve balık sosu gibi büyük miktarda sıvının aynı zamanda kuru meyve gibi katı ürünlerin de ticari amaçla taşınması için kullanılmışlardır.

AMPHORA ÜRETİMİNİN TARİHÇESİ VE ÜRETİM ŞEKLİ

M.Ö. 2. bin yılın başı itibariyle, Suriye, Filistin, Lübnan, Kıbrıs, Yunanistan, Girit ve Mısır'ın da içinde yer aldığı, Doğu Akdeniz havzasında hem kara hem de deniz ticaretinde büyük bir hareketlilik yaşanmaya başlanmıştır. Bunun neticesinde ticari bir model olarak uzun mesafe bir taşıma kabı geliştirme gerekliliği ortaya çıkmış ve bu amaca yönelik yeni bir kap modeli üretme denemeleri yapılmaya başlanmıştır.

Günümüze kadar yapılmış olan arkeolojik çalışmalarda ortaya çıkarılmış veya münferit olarak bulunmuş amphoraların büyük bir çoğunluğu, M.Ö. 1500 ile M.S. 500 yıllarına tarihlendirilse de, deniz aşırı ticarete uygun ve uyumlu yapısı ile ilk olarak karşımıza M.Ö. 3000 yıllarında Troya'da ortaya çıktığı belirtilmektedir (Doğer, 1991: s. 8).

Daha sonrasında ise, Erken Tunç Çağına, M.Ö. 2000 yıllarına tarihlendirilen, Kenanlıların egemenliği altında bulunan Suriye ve Filistin'de ve Kıbrıs adasındaki birçok eski yerleşim yerinde, liman kentleri, batık gemi ve mezarlıklarda yapılmış olan kazılarda da amphoralara rastlanmaktadır. Kilin çok miktarda ve birçok yerde bulunan bir doğal kaynak olması ve seramik yapım teknolojisinin zamanla gelişmesi sonucu, Doğu Akdeniz kökenli olan ve taşıma amacıyla kullanılan bu pişmiş toprak küpler, Batı Akdeniz'de de yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır. M.Ö. 1500'lerde, Kenanlılar tarafından Suriye-Lübnan kıyı şeridinde, çift kulplu taşıma küpleri ilk olarak kullanılmaya başlanmıştır (Twede, 2002: s. 98; 2002a: s. 182).

Geç Tunç Çağında ticaretin artmasıyla, M.Ö. 1400'lerde Kenanlılar ile yoğun bir ticari ilişki içinde olan Mısırlılar, kendi kulpsuz kaplarının yerine, bu Kenan modeli çift kulplu taşıma kabını benimsemişler ve ilk olarak şarap ticaretinde kullanmaya başlamışlardır. Mısır'da M.Ö. 15. yüzyılın sonlarına tarihlenen bir mezarda bulunan duvar resimlerinde, ithal edilmiş olan Kenan amphoraları ile beraber, bunların Mısır'da üretilmiş olan taklitleri de aynı resim içerisinde görülmektedir (Grace 1979: s. 5, Resim 2). Mısırlılar bu çift kulplu Kenan taşıma küpünün şeklini değiştirerek, Kenan amphoralarına göre biraz daha uzunca ve ince formlu ürettikleri bilinmektedir. Kenan amphorasının sivri dipli modeli, öncekilerin yuvarlak ve düz dipli modeline göre, gemilerde istifleme bakımından yararlı olduğu için daha çok tercih edildiği belirtilmektedir (Doğar, 1990: s. 10).

Kenanlıları takiben, onların mirasçıları olarak kabul gören Fenikeliler, M.Ö. 10. yüzyıl başlarında Akdeniz ve Ege'de ticari faaliyetlerini arttırmaya başlamışlardır. Fenikeliler, geliştirdikleri denizcilik teknolojileri ve kurdukları birçok ticaret kolonisi aracılığı ile amphoraları bütün Akdeniz havzasına tanıtmışlardır (Doğar, 1990: s. 11).

M.Ö. 7. yüzyılın ortalarından itibaren kolonizasyonda artış görülmeye başlanmıştır. Bu süreçte amphora kullanımı ve üretimi, özellikle Ege adaları ile yeni kurulmuş kolonilerde hızla ve zaman içerisinde form değiştirerek yayılmasına devam etmiştir. Grek koloni yerleşimlerinin Roma ile artarak devam eden ticaret ilişkisi sayesinde standardize edilmiş "Greko-İtalik" model olarak tanımlanan bir form ortaya çıkmıştır (Tweede, 2002: s. 98-99; 2002a: s. 184).

Roma İmparatorluğu'nun büyüyerek yayılması ile bu doğrultuda ticari ve askeri malların nakliyesi amacıyla taşıma kabı ihtiyacı da artmıştır. Roma İmparatorluğu'nun dört bir yanına dağılmış olan askeri birliklerin özellikle şarap, zeytinyağı ve balık sosu gibi çok çeşitli gıda ihtiyaçlarının taşınması için daha çok amphora üretilmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır (Tweede, 2000: s. 99; 2002a: s. 184). Erken dönemlerde, çoğunlukla Ege ve Akdeniz ağırlıklı olan amphora üretimi, Roma İmparatorluk Döneminde, artan ihtiyaçlar doğrultusunda Batı Akdeniz, Kuzey Afrika

ve Doğu Akdeniz’de de yayılmaya başlamış ve yeni üretim merkezleri dikkat çekmeye başlamıştır. Geç Roma Döneminde, M.S. 500-700 yılları arasında, İmparatorluğun Batı Akdeniz kıyılarındaki Baetica (İspanya), Gaul (Fransa) ve Kuzey Afrika’dan gelen amphoralar yaygınlaşmaya başlamıştır. Bu süreçte Doğu Akdeniz bölgesinde değişik üretim merkezleri, kendi amphora üretimleri ile tipolojilerini oluşturmuşlardır.(Tweede, 2002a: s. 182-183).

Amphora Üretimi

Amphoralar, kilin hazırlanması, çömlekçi çarkının kullanılması ve uygun ısıda odun ateşinde fırınlanması ile üretilmektedir. Öncelikle uygun kalitede kil kaynağından getirilerek, havuzlarda içine mika, kum ve benzeri katkı maddeleri konarak su ile karıştırılır ve çamur haline getirilir. Çamur 2-3 hafta kadar bir süre dinlendirildikten sonra çiğnenerek, içerisindeki hava kabarcıklarının yok edilmesi ile işlenecek hale getirilmiş olur. Amphoralar genellikle maliyeti azaltmak amacıyla, içinde değişik mineraller ve kaya parçaları olan, dönemin en ucuz hammaddesi kaba kilden üretilmişlerdir. Kilin içeriği, kilin elde edildiği kil yatağının durumuna göre değişiklik göstermektedir. Bu durum, üretilen amphoraların rengini etkilemiştir (Tweede, 2002a: s.184) .

Amphora üretimine ilişkin kullanılan yöntem ve bu yöntemlerin sıralaması ile ilgili bilginin çok kısıtlı olduğu bilinmektedir (Peacock ve Williams, 1986: s. 45). Çömlekçi çarkı yardımı ile kile biçim verilerek imal edilen amphora yapımında işlemin tersten yapıldığı düşünülmektedir. Silindir şeklinde büyük bir kil çamuru yavaş dönen çömlekçi çarkının üstüne oturtularak, kısmi olarak kurumaya bırakıldığı belirtilmektedir. Kilin üst kısmı, amphoranın alt kısmını oluşturacak biçimde sıkıca şekil verilip dibinin bir miktar çamurla kapatılarak, bir müddet daha kurumaya bırakıldığı bilinmektedir. Daha sonra kabın ters çevrilip, dibi üstüne bir parça kil, tahta veya metal ile desteklenerek, çarkın üstüne oturtulduğu ve boyun, omuz ile ağız kısımlarına şekil verildiği ve en sonunda da kulpların eklendiği düşünülmektedir (Tweede, 2002: s. 100; 2002a: s. 183-184). Güney Fransa’da yer alan Aspiran

kasabasında, arkeolojik kazılarda ortaya çıkarılan seramik atölyelerinde bulunan bazı demir aletlerin, amphoranın şekil verilme aşaması bittikten sonra, fazla kili sıyırmak için kullanıldığı tahmin edilmektedir. Çünkü nakliye maliyeti düşünüldüğünde, amphoraların cidar kalınlığının ince olması, daha çok ürün taşınabilmesi bakımından önemli olduğuna dikkat çekilmektedir (Peacock ve Williams, 1986: s. 45, 51).

Kaplar, bir müddet daha kurumaya bırakıldıktan sonra fırınlama işlemine geçilerek, 800 ile 1000 derece arasında uygulandığı ifade edilmektedir. Fırınlara dörtgen, yuvarlak veya armudi planlı olarak, 3 ile 5 metre boyutlarında ve yaklaşık 80 ile 100 amphora alabilecek kapasitede yapıldığı belirtilmektedir (Alpözen, 1995: s. 15, Resim 3).

Amphoralar kırılğan bir yapıya sahip oldukları için, topuk kısmının gövde ile birleştiği bölümde, gövdenin alt kısmının özellikle daha kalın yapıldığı dikkat çekmektedir. Bu kırılğan durum, kulplar, ağız ve ağız çeperi için de geçerli olması nedeniyle, bu kısımların da normalinden daha kalın üretildiği görülmektedir. (Twede, 2002: s. 100; 2002a: s. 184).

AMPHORALARIN KULLANIMI VE TAŞINILAN ÜRÜNLER

Amphoralar, depolama ve taşıma amaçlı kullanım için üretilmişlerdir. Çok değişik şekillerde üretilmiş olan amphoraların ortak yönü, ağız ve boyun kısımlarının tıkaçlama yapmak amacıyla dar olarak yapılmasıdır. Amphoralar, taşınmalarını kolaylaştırmak bakımından iki kulplu olarak üretilmişlerdir. İki kulpundan tutularak bir veya iki kişi tarafından, ağ şeklinde örülmüş bir torbaya konarak ya da bir sopa yardımı ile taşındığı bilinmektedir. Ayrıca sivri uçlu dip kısmının taşırken veya boşaltırken, gerektiğinde üçüncü bir kulp gibi destek olarak kullanıldığı bilinmektedir. Bu konu ile ilgili bilgileri, arkeolojik kazılarda ortaya çıkarılmış olan Mısır fresklerinde, eski Grek vazolarındaki resimlerde, antik dönem sikkeleri üzerindeki betimlemelerde açıkça görüldüğü belirtilmektedir (Grace, 1979: s. 1-2, Resim 4, Resim 5).

Ticari amphoraların diplerinin sivri olması nedeniyle, özellikle nasıl sabit şekilde dik durdukları merak edilmektedir. Arkeolojik araştırma ve kazılarda elde

edilen bulgular ile bu konu açıklanabilmektedir. Örneğin; Mısır fresklerinde amphoralar, üçayak üzerine oturtularak sabitlendirildiği açıkça görülmektedir (Resim 6). Antik dönemde Greklerin, amphoraları topraktan yapılmış, dibe doğru genişleyen halka biçimindeki altlıklara oturttuğu, Atina Agora kazılarında ortaya çıkarılmış boyalı seramikler üstündeki betimlemelerde görüldüğü söylenmektedir (Grace, 1979: s. 3, 7, 10, Resim 7). Roma dönemindeki uygulama şekli ise, Pompei kazılarında ortaya çıkarılmış bir şarap dükkânında bulunan amphoraların, hazırlanan kaidelere dikey olarak oturtuldukları görülmektedir (Grace, 1979: s. 7, 25; Resim 8).

Amphoralar, özellikle naklieleri sırasında, daha fazla sayıda aynı yerde istiflenmesini sağlamak için yumurta benzeri oval bir şekilde ve dipleri sivri olarak yapılmışlardır. Dikey olarak alta yerleştirilmiş olan amphoraların arasına boyun kısımlarına denk gelen boşluklara, üst sıradaki amphoraların yerleştirilmesi yoluyla - teknenin büyüklüğüne bağlı olarak- iki ya da üç kat amphora yerleştirilmesi mümkün olmuştur (Alpözen vd, 1995: s. 18, Resim 9).

Amphoralar İle Taşınan Ve Ticareti Yapılan Ürünler

Ticari amphoralar, çok farklı ürünlerin nakliyesi için kullanılmış olsalar da, büyük bir çoğunlukla zeytinyağı, şarap ve balık sosunun toptan pazarlanması amacıyla kullanılmışlardır. Bu ürünler Roma günlük yaşantısının vazgeçilmez ihtiyaçları olarak görülmekteydi (Peacock ve Williams, 1986: s. 31). Bu ürünlerin yanı sıra bira, kuru meyve ve balık (çiroz), kuruyemiş, peynir, salamura balık, zeytin ve bal gibi birçok farklı ürünün de korunması, saklanması, depolanması ve ticareti amacıyla da kullanıldıkları bilinmektedir (Grace, 1979: s. 6)

Mısır'da M.Ö. 15. yüzyıl sonu veya 14. yüzyıl başlarına tarihlenmiş olan firavun mezarlarında bulunmuş olan fresklerde betimlenmiş Kenan amphoraları bulunmaktadır. Bu tasvirlerin kenarlarında ve aralarında bulunan hiyeroglif yazılarda; amphoraların içinde taşınmakta olan ürünler arasında bal, şarap, zeytinyağı, meyveler, çeşitli baharatlar, kurutulmuş balık ve muhtelif kokulardan bahsedildiği bilinmektedir (Grace, 1979: s. 6-7).

M.Ö. 14. yüzyıla tarihlenen Kaş-Uluburun Geç Tunç Çağı batığı kazısında ortaya çıkarılan amphoraların içinde, *menengeç reçinesi* taşındığı yapılan analizler sonucunda tespit edilmiştir. Amphoraların bir tanesinin içinde de Kehribar boncuklar bulunmuştur (Pulak, 1991: s. 295).

Tarihçi Herodot, şarap taşımacılığında kullanılan amphoraların, aynı zamanda Mısır-Suriye arasında çöl yollarında su taşımacılığında da kullanıldığından söz etmektedir (Herodotus His. III.6.2). Antik Yunan'da özellikle şarap ve zeytinyağı için amphoraların üretilmesinin yanı sıra, çok değişik amaçlar için kullanıldığı da bilinmektedir. Örneğin; Kıbrıs Girne Batığı sualtı kazısında ortaya çıkarılan amphoraların içinde badem bulunmuştur (Alpözen, 1975: s. 5).

Rhodos ticaretinde şarabın yanı sıra, badem, zeytinyağı, kuru incir, arpa gibi ürünler de önem kazanmıştır. Hellenistik Dönemde ise, Rhodos şarabının tedavi edici özellikleri olması, şıraya benzemesi, içinde az deniz suyunun bulunması ve maliyetinin düşük olması gibi nedenler ile şarap ihracatı artarak önem kazanmıştır. Rhodos amphora mühürlerinin, arkeolojik kazılarda geniş bir coğrafyada ele geçmesi, bu ticaretin önemini göstermektedir (Koehler, 1992: s. 272).

M.S. 1. ve 2. yüzyıllarda Batı Akdeniz'de, özellikle İspanya'da amphoralar ile ticareti yapılan önemli ürünler arasında balık çeşitlerinin bulunduğu belirtilmektedir (Peacock ve Williams, 1986: s. 37).

AMPHORALARIN KAPASİTESİ, YALITIMI, TIPALANMASI VE MÜHÜRLENMESİ

Antik Çağda, üretim ve ticaretle orantılı olarak, amphoralar için yerel bir standardizasyon oluşmaya başlamıştır. Buna paralel olarak Thasos, Rhodos ve Knidos'ta üretilen amphoraların 21, 28 ve 40 litrelik standart kapasiteleri olduğu görülmektedir. (Alpözen vd. 1995: s. 23). M.Ö. 3. yüzyılın ikinci yarısında Knidos'ta üretilen amphoralar, ortalama 31 litre kapasiteye sahip olduğu bilinmektedir. M.Ö. 3. ve 2. yüzyıl Rhodos amphoraları ortalama kapasitelerini korurken, M.Ö. 2. yüzyılın ikinci yarısından sonra, azami kapasitelerine ulaşarak ortalama 26- 28 litre

kapasiteye ulaşmışlardır. M.Ö. 1. yüzyılda, zaman zaman 23 litre kapasitenin altına düştüğü belirtilmektedir (Grace, 1949: s. 180; 1965: s. 7).

Korinth A amphoralarında ise, en düşük kapasite 18 litre olup, en yüksek kapasite 70 litre; ortalama kapasitenin ise 40 litre olduğu bilinmektedir. Korinth B amphoralarındaki ortalama kapasite ise, 19,3 – 27,6 litre arasında değiştiği belirtilmektedir (Koehler, 1992: s. 272).

Samos amphoraları ile ilgili bilgiyi, M.Ö. 259 yılına tarihlenen papirüs metinlerdeki bilgilerde 16 *choe* = 51,2 litre olduğundan bahsedilmektedir. Atina agorasında ortaya çıkarılan Samos amphoralarının kapasiteleri ise, 14 *choe* = 45 litreye denk geldiği bilinmektedir (Grace, 1971: s. 85). M.S. 7. yüzyıl Yassıada batığı kazısı sırasında ele geçen 14 tip silindir formu amphora içinde; en küçüğü 6 litre, orta boyu 7 litre ve büyük boyu 7,5 litre olan 3 farklı kapasitede form görüldüğü belirtilmektedir. Bu amphoralar, değişik türdeki ürünler için farklı kapasitelerde üretilmiştir (Van Doorninck, 1989: s. 253).

Roma Döneminde, her bir amphora üretim bölgesinde kendine özgü kapasite ve ölçülerde standart amphora üretilmesi yoluna gidilmiştir. Doğu Roma İmparatorluğu'nda genellikle kuru ürünlerin ölçülmesinde kullanılan, yaklaşık olarak iki emperyal galona denk gelen *modius* diye adlandırılan bir ölçü birimi, Batı Roma İmparatorluğu'nda da yaygın olarak kullanılmıştır. Birçok *grafiti* ve *dipinti* içeriğinde *modii* ya da daha küçük bir ölçü birimi olan *sextarius* da kullanılmıştır. Doğu Roma İmparatorluğu'nda ise, yerel ölçü birimlerinin kullanılmasından dolayı sistem biraz daha karmaşık bir şekil almıştır. Aynı kapasite ve ağırlıkta standart olarak üretilmiş olan amphoralar, devletin ekonomiyi ve ticareti kontrol altına alabilmesi için çok önemli katkılar getirmesinin yanı sıra, pazarlama ve müşteriler ilişkileri bakımından yararlar sağlamıştır. Ticaretin sıkı bir şekilde kontrol edilmesi, vergi gelirinin de artmasını sağlamıştır (Alpözen vd, 1995: s. 25).

Geç Antik Dönemde, hemen hemen her bölgenin kendine özgü kuru ya da sıvı ürünler için ölçü birimleri belirlediği bilinmektedir. Roma Döneminde yaygın olarak

kullanılan hacim ölçü birimlerinden 0, 5471 litre olan *sextarius*, *congius* 'un altıda birine karşılık geldiği belirtilmektedir (Van Alfen, 1996: s. 204; Lang, 1976: s. 56-57). Teknelerin kapasitesini belirlemek amacıyla da kullanılan *amphora* ölçü birimi, Roma Döneminde, 36 *sextarii*, 72 *hemine* ya da 288 *acetabuli* ölçü birimi ile eşdeğer olduğu ifade edilmektedir. Ancak, Orta Çağda, Antik Yunan Döneminde olduğu gibi birim değerlerinin değişikliğe uğraması nedeniyle 48 *sextarii*, 96 *hemine* ya da 384 *acetabuli* ölçü birimine karşılık gelecek şekilde kullanılmaya başlanmıştır (Welborn, 1935: s.34)

Amphoraların gözenekli ve sırsız yapılarından dolayı, şarap ve zeytinyağı gibi sıvı ürünleri sızdırmaması ve hava almaması için hem yalıtım yapılması hem de tıplanması gerekiyordu. Örneğin; zeytinyağı veya şarap benzeri ürünlerin kalitesini korumak ve kuru gıdaların ise rutubetten ötürü bozulmalarını önlemenin yanı sıra amphoraların içindeki ürünün çalınması ve değiştirilmesini önlemek amacıyla, amphoraların ilk kullanılmaya başlandığı dönemlerden itibaren çok değişik yöntemlerin uygulandığı bilinmektedir (Grace, 1979: s. 2).

Amphoraların Yalıtımı

Çömlek üretiminde, sıvı ürünleri sızdırmayan kapların yapımında, hava kabarcıklarının tamamen yok edilebilmesi için kil çamurunun plastik özelliğini elde edene kadar iyice yoğrulmuş, yüksek ısıda fırınlanması ile benzeri teknik detaylar önem kazanmaktadır (Doğer, 1990: s. 39). Örneğin; fırınlama aşamasından hemen önce, *firnisin* potasyumu zenginleştirilip kabın yüzeyine sürülerek, ilk fırınlamada 850°C'ye kadar pişirilmekte ve böylelikle kilin içerisindeki demir oksit kırmızı renk almaktadır. İkinci fırınlama sırasında ise, fırına yaş çalı çırpı atılıp kapaklar kapatılarak, fırın içinde biriken karbon monoksitin demir oksitle tepkimeye girmesi sağlanınca, fırının ısısı biraz daha yükselttilerek *firnisin* camlaşmasının sağlandığı bilinmektedir. Böylece, camlaşan *firnis* yalıtım oluşturarak kaba sıvı geçirmeyen bir özellik kazandırıldığı belirtilmektedir (Doğer, 1990, s. 40).

Kaplara yalıtım oluşturmak için yapılan bir başka uygulamada *astarlama* yöntemi olduğu bilinmektedir. Astarlama yönteminde, kaba şekil verilip deri sertliği

kıvamına gelinceye kadar kurutulduktan sonra kireçli bir eriyiğe daldırılarak veya bir fırça yardımıyla iyice yedirip sürülerek fırınlanmaktadır. Kirecin yoğunluğu ile orantılı olarak astarın rengi çok değişiklik gösterebilmektedir. Astarlama, M.Ö. 7. yüzyılın ikinci çeyreğinden, M.Ö. 6. yüzyılın ilk yarısına kadar olan zaman aralığında, Khios şarap amphoralarında, çok sıklıkla uygulandığı belirtilmektedir (Doğer, 1990: s. 41).

Amphoraların yalıtımında kullanılan firnisleme ve astarlama işlemlerinden başka diğer uygulamalar arasında, katran, reçine ve zift (bitümen) ve benzeri doğal yalıtım maddelerinin de tercih edildiği düşünülmektedir. Özellikle çam, sedir, köknar ve sakız ağaçlarından toplanan *kolophonion* diye adlandırılan reçine 80°C kadar bir sıcaklıkta ısıtılarak, amphoraların iç yüzeylerine sürülerek kaba yalıtım sağlanıyordu. Akdeniz Çanağı'nda, Lübnan, Kuzey Suriye ve Güneydoğu Anadolu'daki ormanlardan üretilen reçine ticareti rağbet görmekteydi. Antik Dönem yazarı Plinius'un anlatımlarına göre reçinenin sadece yalıtım amacıyla değil, şarabın kalitesini artırılması ve korunmasında da kullanılmaktaydı (Doğer, 1990: s. 41-43).

Amphoraların Tıpalanması

Roma ve Bizans Dönemine ait amphora tıplarına ait bulgular ne kadar fazla olsa da, Arkaik ve Klasik Dönem ile ilgili amphora tıpa bulguları yok denecek kadar az sayılmaktadır. Bunun sebebi olarak, tıpların çoğunlukla mantar ahşap veya başka organik maddelerin kullanılmış olması nedeniyle, günümüze kadar ulaşamamıştır.

Amphoraların boyunlarının dar yapılması nedeniyle, hem güvenli bir şekilde kapatıldığı, hem de içerisindeki ürünün bozulmasını önleyerek, ömrünü uzatacak şekilde koruduğu belirtilmektedir (Twede, 2002: s. 184). Amphoraların tıpalanmasında, ahşap kapak, kemik, kireçtaşı, çam kozalağı, kil tıplar ve mantar gibi organik maddelerden üretilmiş olan çok çeşitli tıplar kullanıldığı bilinmektedir. Günümüzde olduğu gibi eski dönemlerde de, bir ticari ürünün tercih edilen bir marka haline getirmek ve ürünün kalitesini korumak amacıyla değişik yöntemler uygulanmıştır. Antik dünyada, ilk örneklerini daha erken dönemlere tarihlendirilen

kaplar üzerinde gördüğümüz, değişik şekil ve yazılar ile markalaşma, amphoralarda da görülmektedir (Doğer, 1990: s. 71).

Amphoraların Markalanması

Amphoralarda markalama uygulamaları, *grafito* dediğimiz kazıma, *dipinto* diye tanımlanan boyama ve *firnis* diye adlandırılan üç değişik yöntem kullanılarak yapıldığı görülmektedir.

Grafito markalar, kaplar fırınlanmadan önce veya sonra, her iki durumda da uygulanmış olabilir (Resim 10). *Dipinto* markalar ise, fırınlama öncesi mi, yoksa sonrası mı uygulandığı konusu hala netlik kazanmamıştır (Resim11). Ancak fırınlama öncesi uygulandığı kesin olan *firnis* markalara göre daha zayıf ve dayanıksız olduklarından, *dipintoların* fırınlama sonrasında yapıldığı düşünülmektedir (Doğer, 1990: s. 72).

Dipinto ve *grafito* markalar, bir amphoranın gerçek etiketi olarak görülmekte ve gerek amphoranın üretildiği yer ve atölye, gerekse de içeriği hakkında önemli bilgiler elde etmemize yardımcı olmaktadır. *Dipintolar*, özellikle amphoranın içeriği konusunda en fazla bilgiye içermekte ve amphoraların tekrar tekrar kullanımlarında, *dipintolarda*, aynı şekilde tekrar uygulanmaktadır (Tweede, 2002a: s. 192). *Grafitolar* ise, ya kabın yapıldığı bölge ya da kabın içeriğinin belirtilmesi amacıyla uygulanmıştır.

Amphoraların Mühürlenmesi

İlk örnekleri M.Ö. 14. yüzyılda, Mısır'da Kraliçe Nefertiti'nin resmi mühürü olan amphora buluntular ile beraber, hemen hemen aynı dönemlere tarihlenen Kenan amphoralarında görülmektedir. Sonraları, M.Ö. 8. yüzyıl gibi Filistin'de, Yahudi Krallığı'nda üretilmiş olan ticari amphoralarda, fırınlama öncesinde uygulanmış baskı mühürler dikkat çekmektedir. Daha sonraları ise, Bodrum Müzesi'ndeki Mısır amphoralarında karşımıza çıkmaktadır (Doğer, 1990: s. 74; Alpözen vd, 1995: s. 29).

Amphoraların sistematik mühürleme örnekleri, M.Ö. 5. yüzyıl sonlarında Thasos amphoralarında kullanılmıştır. Fenike etkisi olduğu düşünülen bu mühürleme geleneği, sırasıyla Sinope, Herakleia Pontike amphoralarının ardından, Rhodos, Kos ve Knidos amphoralarında devam ettirilmiştir (Doğer, 1990: s. 75).

Mühürler, büyük bir çoğunlukla kulpların üst kısmına gelecek şekilde uygulanmaktadır, çünkü kulplar, amphoralarda genellikle çömlek ustası tarafından en son yapılan bölümü oluşturmaktadır (Resim 12). Bu şekilde amphoralar depolandıklarında, kulpun üst kısmındaki mühür, grafiti veya semboller net bir şekilde görülebilmektedir (Twede 2002: 191). Bazen kulpların alt kısmına veya boyun kısmına da uygulanan mühürler, dikdörtgen, kare veya daire şeklinde uygulanmaktadır. Rhodos ve Knidos amphoralarında iki kulpu da mühürlü amphoralar bulunmaktadır. Ancak üretilmiş ve kullanımda olan bütün ticari amphoralarda mühür uygulandığı düşünülmemelidir, çünkü arkeolojik kazılarda birçok mühürsüz amphora da ele geçirilmiştir (Doğer, 1990: s. 75-76).

Mühürler, biri *açıkça uygulanmış mühürler*, bir diğeri de *açıkça uygulanmamış mühürler* olmak üzere, iki uygulama yöntemi bulunmaktadır. *Açıkça uygulanmış mühürler*, en fazla bilgi içeren mühür tipi olarak görülmektedir. Bu mühürlerde, ürünün menşei ve o ürünü denetleyen resmi kurum veya görevli ile ilgili detaylı bilgiler yer almaktadır. Mühürlerin resmi yapıları ile ilgili çok farklı görüşler bulunmaktadır; ruhsat olması, vergilendirme veya gümrük vergisi almak için kanıt olarak kullanılması, kapasitenin ölçülmesi veya bir yönetsel işlevi olması gibi belge olarak kullanılmış olmaları bakımından, özellikle kamu görevlisinin görev süresi belirtilmişse, buluntuların tarihlendirilmesi için önemlidirler. *Açıkça uygulanmamış mühürler* ise, her ne kadar anlamları çözülememiş olsa da, sadece bir sembol, bir isim, bir kelime, bir monogram veya bir şekil olarak birçok yaygın amphora türünde uygulandığı bilinmektedir. (Twede, 2002: s. 191-192).

İşaretleme ise, bilinçli ve sistematik bir şekilde uygulanmıştır. Belli bir dönem ile ilgili işaretlemeler tür ve uygulama açısından tutarlılık göstermektedir. Anlamları konusunda bir fikir birliği oluşturulamamış olsa da üreticiler, müşteriler,

ihracatçı, ithalatçı ve bazen kamu görevlilerinin de dâhil olduğu planlı bir değişim sisteminin en önemli kanıtları olarak kabul edilmektedirler (Twede, 2002: s. 192).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. ANADOLU VE ÇEVRESİ AMPHORA TİPOLOJİLERİ

Anadolu ve çevresi amphora tipolojileri üzerine yaptığım incelemelerimde çeşitli kaynaklar kullanmış olsam da, Şenol (2003)'un *Marmaris Müzesi Ticari Amphoraları* adlı eserini temel kaynak olarak kullandım. Ayrıca Doğer (1990)'in *Antik Çağda Amphoralar* ve Sezgin'in (2012) *Arkaik Dönem İonia Üretimi Ticari Amphoralar* başlıklı monografların yanı sıra söz konusu tipolojilerle ilgili çalışma yapmış olan bilim insanlarının çalışmaları ve amphora çalışmaları ile ilgili veri sistemi oluşturan arkeoloji temelli internet sitelerinden de destek olarak yararlanma çalıştım. Sadece Akdeniz'de değil Anadolu ile ilişkileri yoğun olan Ege Denizinde öne çıkan adalarda üretilmiş olan amphoralar da çalışmaya katılmıştır.

KIBRIS AMPHORALARI

Kıbrıs amphoraları, şeklinden dolayı *sepet formu amphoralar* olarak da adlandırılmaktadır. *Sepet Kulplu Kıbrıs Amphoraları*, M.Ö. 7. yüzyıldan başlayarak başta Kıbrıs ve Levant bölgesi olmak üzere Suriye-Filistin, Kilikya Bölgesi ve Mısır olarak geniş bir coğrafyada üretildiği bilinmektedir (Barako, 2008: s. 441; Şenol, 2003: s. 2-3) Kıbrıs amphoralarının en belirgin özellikleri yüksek kulplara sahip olmalarıdır. Tipolojik açıdan biri geniş gövde yapısı ve yüksek kapasite; bir diğeri ise dar ve uzun gövde yapısı ile düşük kapasite olmak üzere iki alt grup olarak görülmektedir (Resim 13). Kalın cidarlı ve sağlam yapılı Kıbrıs amphoraları, deniz ve kara taşımacılığında ve de depolama işleviyle ada ekonomisinin temel üretimi zeytinyağı ve şarap taşımacılığında kullanıldıkları düşünülmektedir (Şenol, 2003: s. 2-3).

İlk örnekleri M.Ö. 8. yüzyılın başı ile 7. yüzyılın sonlarına tarihlenen Kıbrıs amphoraları, M.Ö. 5. yüzyıl itibariyle biçim değiştirerek boyu uzamış, gövdesi

incelerek kapasitesi küçülmüştür. İnce biçimli *Sepet Kulplu Kıbrıs Amphoralarının* M.Ö. 7. yüzyıla ait ilk örnekleri Rhodos adasında ele geçmiş olması nedeniyle ilk üretim yerinin Rhodos olabileceği düşünülmüştür. Ancak, Kıbrıs'ta Salamis çevresinde yapılan arkeolojik kazılarda, M.Ö. 7 ila 4. yüzyıllar arasına tarihlendirilen birçok örneğinin ele geçmesi nedeniyle de bu ince biçimli *Sepet Kulplu Kıbrıs Amphoralarının* üretim yerinin Kıbrıs olduğu düşünülmektedir. Doğu Akdeniz'de geniş bir coğrafyada yayılım gösteren bu form, Anadolu'nun da güney kıyılarında görülmektedir (Şenol, 2003: s. 3-4; 2009: s. 103; Şenol ve Kerem, 2000: s. 87).

LESBOS AMPHORALARI

Antik dünyada şarabıyla ünlü olan Lesbos Adası, yerel üretim şarabını dış pazarlara satmak amacıyla, ürettiği adaya özgü karakteristik amphoraları ile de ünlenmiştir. M.Ö. 7 ila 4. yüzyıllar arasına tarihlendirilen Lesbos amphoralarının dışa çekik ağız kenarı, şişkin gövdesi ve düz bir dibi olmasına rağmen, kulplarının alt bağlantı noktasından başlayarak gövdenin alt kısmına kadar devam eden şerit biçimli bir çıkıntı ile dikkat çekmektedir (Resim 14). Fare kuyruğu olarak adlandırılan bu çıkıntı ve gri rengi, Lesbos amphoralarının en belirgin özellikleri olarak görülmektedir. Lesbos amphoralarının gri, kırmızı, devetüyü ve beyaz renkli bir hamur yapısı olduğu söylenmektedir. M.Ö. 5. yüzyılın ilk çeyreğinden, M.Ö. 3. yüzyılın son çeyreğine kadar Lesbos amphoralarının değişim geçirerek, incelik uzadığı belirtilmektedir. Bu süreçte Lesbos amphoraları, yuvarlak kesitli yay formulu kalın kulplarının ağız kenarının hemen altında birleştiği, nispeten şişkin bir boyun ve sığ bir oyuğu olan sivri kaidesi ile en belirgin formuna kavuştuğu düşünülmektedir (Şenol, 2007: s. 111-112).

Sezgin, M.Ö. 7. yüzyıldan başlayak M.Ö. 3. yüzyıl başlarına kadar üretilen Lesbos amphoralarını, renklerinden dolayı 'Gri Lesbos Amphoraları' ve 'Kırmızı Lesbos Amphoraları' olmak üzere iki gruba ayırmaktadır. Gri Lesbos amphoralarının dikkat çeken gri-siyah renklerinin oksijensiz bir ortamda fırınlanmaktan oluştuğu söylenmektedir. Gri Lesbos amphoralarının en belirgin özelliği, yukarıda bahsi geçen

fare kuyruğu olarak adlandırılan kabartma çizgi, şişkin karınlı gövde yapısı ve konik biçimli kaideye sahip olduğu görülmektedir (Sezgin, 2012: s. 202-203).

Kırmızı Lesbos amphoralarının, gri amphoralara göre daha dar dip kaideleri dikkat çekmekte ve kaide yapıları nedeniyle aynı zamanda *bardak-dipli* olarak adlandırıldıkları da bilinmektedir. Gri Lesbos amphoralarına göre daha küçük boyutlu ve kapasiteli olan Kırmızı Lesbos amphoralarında, daha dar ve derin oyuklu bir kaide ile boyuna yakın kulplar görülmektedir (Sezgin, 2012: s. 202-203).

Sezgin, Gri Lesbos amphoraları için ‘GLES’; Kırmızı Lesbos Amphoraları için ise ‘KLES’ olarak ayrı kısaltma belirlemiştir. ‘GLES’ kısaltması kullanılan Gri Lesbos Amphoraları beş grupta sınıflandırmıştır; GLES1 M.Ö. 650-600, GLES2 M.Ö. 600-550, GLES3 M.Ö. 550-500, GLES4 M.Ö. 550-500 ve GLES5 ise M.Ö.500-450 yılları arasına tarihlendirilmiştir (Sezgin, 2012: 209-217). ‘KLES’ kısaltması kullanılan Kırmızı Lesbos Amphoraları ise üç gruba ayrılmıştır. KLES1 M.Ö. geç 7. yüzyıl-550, KLES2 M.Ö. 550-525 ve KLES3 de M.Ö. 525-480 yılları arasına tarihlendirilmektedir (Sezgin, 2012: s. 219-224).

MİLETOS - SAMOS GRUBU AMPHORALAR

Amphora üretimi, Miletos’ta M.Ö. 7. yüzyıl ortalarında başlayarak M.Ö. 4. yüzyıl ortalarına kadar devam etmiştir (Şenol, 2003, s. 8). M.Ö. 6. yüzyılın ikinci yarısında üretilen amphoralar, birbirine çok benzer morfolojik özellikler görüldüğü için Samos-Miletos adıyla aynı grup içerisinde değerlendirilebileceği söylenmektedir (Sezgin, 2012: s. 141). Her ne kadar Samos’ta amphora atölyelerinin varlığı kanıtlanamamış olsa da, M.Ö. 5. yüzyıla tarihlenen kent sikkelerinde tasvir edilen amphora ve zeytin dalı nedeniyle Samos’un kendi üretimi zeytinyağını ihraç etmek için amphora üretimine başladığı düşünülmektedir (Doğer, 1990: s. 96, Resim 15). Miletos’taki üretim zinciriyle bağlantılı olarak yakın tarihlerde M.Ö. 7. yüzyıl ortalarında başladığı tahmin edilmektedir (Resim16). Samos amphoraları, M.Ö. 6. yüzyıl itibariyle karakteristik olarak ağız kenarları yastık formunda olup, dibe doğru daralan ovoidal gövdesi, M.Ö. 4. yüzyıl itibariyle incelik uzayan bir gövdeye

dönüşerek, ağız kenarı da mantar formuna dönüşmüştür (Şenol, 2003: s. 8, Resim16)).

Miletos-Samos amphoraları, M.Ö. 6. ve 5. yüzyıllarda giderek benzer bir form almıştır; *badem* veya *dipçik ağız* diye tanımlanan dışa çekik ve şişkin bir ağız kenarı, kısa ve kalın bir boyun, ince, oval, bazen de ikiz görünümlü kulplar ve ovoidal gövdesi alçak halka bir kaideyle son bulmaktadır. Miletos-Samos grubu amphoralar, boyunlarının üzerinde çıkıntı şeklinde sivri plastik halka en belirgin özellik olarak değerlendirilmektedir. Bu halka erken dönem örneklerde boynun ortalarında görülürken, M.Ö. 6. yüzyıl sonu, M.Ö. 5. yüzyıl başı itibariyle boynun omuzla birleştiği yerde görülmeye başlanmıştır (Şenol, 2003, s.8).

Miletos amphoraları, Miletos'un kurduğu kolonilerle oluşturduğu ticari faaliyetleri doğrultusunda başta Karadeniz'deki kolonileri olmak üzere Doğu Akdeniz'deki birçok merkezde, Kuzey Ege'de, Yunan anakarasında ve bazı adalarda dağılım göstermektedir. Miletos-Samos grubu amphoralar ise, Kuzey İonia'da Miletos-Didyma ve Karia dışında pek görülmemekle beraber Miletos'un Karadeniz'deki kolonilerinde çok sık rastlanmaktadır. Ayrıca bu grup amphora örnekleri, Knidos'ta son yıllardaki kazılarda birçok üretim artığı bulunması nedeniyle Güney Karia'da üretilmiş olma olasılığı üzerinde de durulmaktadır (Şenol, 2003: s. 9-11).

Sezgin, Miletos amphoralarını 'MİL' kısaltması ile beş gruba ayırmış ve MİL1 M.Ö. 700-625, MİL2 M.Ö. 650-600, MİL3 M.Ö. 600-550, MİL4 M.Ö. 550-490/80, ve MİL5 M.Ö. 550-490/80 tarihlendirmiştir (Sezgin, 2102: s. 145-159). Sezgin Samos amphoralarını ise, dört 'SAM' kısaltması kullanarak dört gruba ayırmakta ve SAM1 M.Ö. 630-600, SAM2 M.Ö. 600-550, SAM3 M.Ö. 600-550 ve SAM4 M.Ö. 550-490/80 olarak tarihlendirmektedir (Sezgin, 2012: s. 180-188).

RHODOS AMPHORALARI

Rhodos Adası, Akdeniz'in en büyük şarap ihracatçısı olarak M.Ö. 4. yüzyıl sonlarında amphora üretimine de başlayarak en büyük ticari amphora üreticisi

durumuna gelmiştir (Doğer, 1990, s. 87-88). M.Ö. 4 - 1. yüzyıllar arasında Rhodos amphoralarının gövdesi giderek incelmıştır. M.Ö. 4. yüzyılda kalın bilezik şeklinde olan ağız, M.Ö. 2. yüzyılda ince bilezik şekline değişmiş ve silindirik boyun ile boyuna birleşen kısımda yüksek çıkıntıları olan dik kulplar dikkat çekmektedir (Alpözen, 1975: s. 8; Resim 17). Rhodos amphoralarının en dikkat çeken özelliklerinin arasında krem renkli görünüşleri, topaç şekilli dipleri ve dar açılı kulplarının yanı sıra *gül* ya da *güneş ışınlı Helios* şekilli damgaların dikkat çektiği belirtilmektedir (Grace, 1979: s. 13).

M.Ö. 3. yüzyılın ilk çeyreğiyle beraber Rhodos amphoralarının karakteristik özellikleri belirginleşmiştir. M.Ö. 3. yüzyılın ortalarına doğru Knidos amphoralarından etkilenerek başlangıçta bant, sonraları bilezik formlu halka kaideler ortaya çıkmıştır. Devamında M.Ö. 3. yüzyılın ortalarında ise kanonik bir forma dönüşerek, kare görünüşlü bilezik ağız, uzun bir boyun ve boyun ile orantılı uzayan kulplar, ovoidal bir gövde ve düz bir altı olan, üstünde belli belirsiz yiv olan düz bir kaide görülmektedir. Rhodos, M.Ö. 3. yüzyılın ortaları itibariyle, Akdeniz ve Karadeniz'deki önemli merkezlerin şarap ihtiyacını ihracatı ile karşılaması nedeniyle dik açılı kulpları, devetüyü- bej renkli killeri ve krem rengi astarlarıyla, ürettiği amphoralarında kolaylıkla ayırt edilen belirleyici özellikleri öne çıkartılmıştır. Bu nedenle, kullanılan mühürlerde köken adı yazmaya gerek görmemişlerdir (Şenol, 2003: s. 14). Rhodos amphoraları üretilmeye başladıklarından itibaren iki yüzyıl süresince sistematik şekilde mühürlenmişleridir. (Grace, 1979: s. 15; Doğer, 1990: s. 88). M.Ö. 3. yüzyılın sonlarına doğru sivri kulpları ve krem rengi astarlarıyla karakteristik özellik kazanmıştır. Rhodos amphoraları, kapasite olarak M.Ö. 3. yüzyılda 28-29 litre olarak üretilirken; formlarının incelmesiyle iç hacimlerinin 26 litreye kadar azaldığı söylenmektedir (Şenol, 2003: s. 14). Rhodos amphoralarının kapasitesi, M.Ö. 3. yüzyılın ikinci yarısında 26,5 litreden, M.Ö. 3. yüzyılın sonuna doğru önce 25,5 litre, daha sonra 24,5 litreye düştüğü belirtilmektedir. M.Ö. 2. yüzyılın ortalarında ise, tekrar 26,5 litreye çıktığına dikkat çekilmektedir (Wallace Matheson ve Wallace, 1982: s. 294)

Rhodos şarabının dağılım alanı, ilk önceleri sadece Güney Ege olarak görülürken, M.Ö. 4. yüzyıl sonu itibariyle Karadeniz’de, Güney ve Doğu Akdeniz’deki merkezlerde yaygınlaşmaya başlamıştır. Böylece Rhodos amphoralarının kullanımı artmış ve M.Ö. 3. ve 2. yüzyıllarda Akdeniz’deki bütün önemli merkezlere ihraç edilmeye başlanmıştır (Şenol, 2003: s. 16).

Geç Rhodos Amphoraları

Geç Rhodos amphoralarının, ucu yuvarlaklaştırılmış belirgin şekilde kalın dışa çekik bir ağzı, uzun silindirik bir boynu, ağız kenarının hemen altından çıkarak ağız kenarının hizasında mahmuz formu alıp, incelerken sivrilen ve omuz üzerinde biten oval kesitli uzun kulpları, ince ovoidal bir gövdesi ve içi dolu kalın sivri bir kaidesi bulunmaktadır. Bu amphoralar Augst 6, Camulodunum 184, Callender 7, Haltern Tip 67, Hofheim Tip 74, Oberaden 79, Ostia LXV ve Peacock-Williams 9 adlarıyla da adlandırılmaktadır (Şenol, 2003: s. 26).

Geç Rhodos amphoralarının hem yerel üretim, hem de diğer bölge üretimi şarapların yanı sıra meyve, reçine, kuru incir, bal gibi ürünlerin taşınması amacıyla kullanıldıkları bilinmektedir. 1990 yılında, Tuna’nın bilimsel danışmanlığında ve Doğer’in başkanlığında gerçekleştirilen Hisarönü antik seramik atölyeleri kazılarında çok sayıda Rhodos amphora parçasının ele geçtiği bilinmektedir. Bu Rhodos amphora buluntularının incelenmesi sonucu, hem Erken Hellenistik Dönem kronolojisinin, hem de Geç Rhodos amphoralarının Rhodos Peraiası’ndaki üretimi kanıtlanarak, tipolojisinin oluşturulmasına yararlı olduğu belirtilmektedir (Doğer vd, 1994: s. 188-191; Doğer, 1994: s. 195-201). Geç Rhodos amphoraları, M.Ö. 1. yüzyıldan M.S. 2. yüzyıl başına kadar Ege’den başlayarak Kuzey Afrika, İtalya Yarımadası, Galia, Germania ve Britanya’ya kadar çok geniş bir coğrafyada yapılan kazılarda ele geçtiği görülmektedir. Batı Akdeniz’de M.S. 1. yüzyıla denk gelen tabakalarda daha sıklıkla rastlanmaktadır. “Hisarönü” kazılarında elde edilen bulgulara göre Geç Rhodos amphoraları M.S. 2. yüzyıl ortalarına kadar üretildikleri tespit edilmiştir (Şenol, 2003: s. 27).

KNİDOS AMPHORALARI

Knidos atölyeleri, Arkaik Dönemden başlayarak Hellenistik Dönemde Anadolu'nun en ünlü amphora üreticisi olarak yükselişe geçtiği bilinmektedir. M.S. 7. yüzyıla kadar kesintisiz sürmüş ve bin yıldan fazla devam eden üretimleriyle de Batı Anadolu'nun en büyük amphora üretim merkezi olarak öne çıktığı dikkat çekmektedir (Şenol, 2003: s. 34). Knidos'taki amphora üretimine dair bulgular ilk olarak 1988 – 1992 yılları arasında, Datça Yarımadası'nda bulunan Reşadiye/Kiliseyanı mevkiinde, Arkaik Döneme ait seramik çöplüğünde açığa çıkarılan amphora örnekleri, bölgenin amphora üretimine başladığı tarih olarak kabul görmektedir (Tuna ve Empereur, 1990: s. 157). Bu erken dönem Knidos amphora örnekleri, yüksek ve ince yastık biçiminde dışa doğru hafif çıkıntılı bir ağız kenarı, ağız kenarından boyuna ve boyundan omuza geçişte görülen sığ yiviyle Arkaik Miletos amphoralarıyla benzerlik göstermektedirler. (Şenol 2003: s. 34).

Knidos amphoralarının en belirgin özelliklerinin kırmızı renkli kil yapısı, halka kaidesi ve her iki kulpunda da yer alan *knidion* mührünün bulunması olarak vurgulanmaktadır (Grace, 1979: s. 12). Knidos amphoraları, zaman içinde form ve biçim değişiklikleri göstermektedir. M.Ö. 4. yüzyılın sonlarına doğru Knidos amphoralarında, Rhodos amphoralarının benzeri görülen mantar biçimli ağız kenarı, M.Ö. 3. yüzyılın ortalarına doğru daralarak kalın bir bant şekline dönüşmüştür. M.Ö. 3. yüzyılın ilk çeyreğinde Knidos amphoraları, dışa çekik ucu yuvarlaklaştırılmış bir ağız kenarı, kalın bir boynu, boyundan hafif bir kavisle omuza dik inen kulpları, boyun-omuz geçişinde keskin bir görünüşü, alt bölüme doğru daralan geniş bir karnı ve topaç dipten gelişmiş kaidesiyle özgün bir şekle ulaşmıştır (Resim 18). M.Ö. 3. ortasından sonra bilezik ağız olan Knidos amphoralarındaki omuzdan gövdeye geçişteki keskinlik, gövdenin altıyla uyum sağlayarak yumuşatıldığı ve kaidesinde bulunan plastik halkanın bütünleşerek serbest hale geldiği dikkat çekmektedir. M.Ö. 3. yüzyılda plastik halka çıkıntı, Knidos amphoralarının tarihlendirilmesi için önemli olarak değerlendirildiği bilinmektedir (Şenol, 2003: s. 35, Görsel 18). M.Ö. 3. yüzyılda şişkin gövdeli ve boyunları geniş olan Knidos amphoraları, M.Ö. 2. yüzyılda gövdesi incelenerek boyları uzamış ve genel görünüş olarak Rhodos amphoralarına benzediği söylenmektedir (Alpözen, 1975: s. 9)

Hellenistik Dönemin ortalarında, Rhodos'un Romalılarca cezalandırılması sonucu, Knidos'un şarap ihracatında Akdeniz pazarının büyük bir çoğunluğuna sahip olduğu görülmektedir. Zaman içerisinde Knidos amphoraları form ve biçim olarak gelişim göstermiştir. Özellikle M.Ö. 186-167 yılları arasında Rhodos hâkimiyeti dönemlerinde Knidos amphoraları, krem rengi astarın yanı sıra gövde biçimleriyle de Rhodos amphoralarına benzemesi dikkat çekmektedir (Alpözen, 1975: s. 9). M.Ö. 2. yüzyılın ikinci yarısına kadar boyun ve gövde incelen Knidos amphoralarının boylarının uzadığı, kulplarının yukarı hafif kavis yaparak omuz-gövde bağlantısının hemen üstünde birleştiği, kaidesinin üzerindeki karakteristik plastik halkanın keskinleşerek, kaide çapının da küçüldüğü görülmektedir. M.Ö. 2. yüzyıl sonu ile M.Ö. 1. yüzyıl başı itibariyle bilezik halkanın altında bulunan dip çıkıntı en uzun halini almıştır. Amphoraların boyu, M.Ö. 2. yüzyıldaki örneklerine kıyasla kısa olmasıyla birlikte, gövde daha da incelmış ve omuzdan gövdeye geçişteki sert görünüşün eğimi yumuşamıştır. M.Ö. 86 yılında Mihridates'in yol açtığı yıkımın ardından, Knidos'ta amphora üretimi kısa süreliğine dursa da, bir süre sonra tekrar başlamıştır. Ancak pazarın daralması nedeniyle, Knidoslu amphora üreticileri çözüm arayışları içerisinde, amphoraların kapasitelerini küçültme yoluna gitmişlerdir. Ayrıca Rhodos amphoralarının özgün dik kulpları, Knidos amphoralarının karakteristik halkalı kaidesiyle sentezlenmiştir. Pazara hâkim olan Roma amphoralarına rakip olmaya çalışılmış, fakat talep azlığı nedeniyle şarap üretiminin azalmasına rağmen küçük kapasiteli amphora üretimine de devam edilmiştir. Bu süreçte M.Ö. 1. yüzyılın ikinci yarısından sonra, Knidos amphoralarının ağızında bulunan bilezik daralıp bir şerit şekline dönmüş ve kaidesi de küçülmüştür. Bu yeni küçük Knidos amphora formunun M.S. 1 ve 2. yüzyıllarda kulpları yukarıya doğru iyice dikleşmiş ancak sistematik kullanılan mühür, artık yer kalmadığı için ortadan kalkmıştır. Knidos, M.S. 3. yüzyıllarda ürettiği amphora çeşitliliğini arttırmış olsa da, bu amphoralar kendine özgü halkalı kaidesi ile Dressel Tip 35 ile benzerlik göstermektedir. M.S. 4. yüzyılda da üretimi devam eden küçük formu Knidos amphoralarının çeperi ince olup, gövdesinde yivler bulunmaktadır. Knidos'taki amphora üretimi, kazılarda bulunan amphora örneklerinin ışığında, M.S. 7. yüzyıl itibariyle sık yive sahip, küçük, dairesel kulpları olan kaidesiz bir formu son bulmaktadır (Şenol, 2003: s. 35-36).

Knidos amphoralarının dikkat çekici özelliklerinden olan mühür, üretimin arttığı M.Ö. 3. yüzyılın ilk çeyreğiyle birlikte, kulplarının üst kısmında kent sikkelerinde karşımıza çıkan-pruva simgesinin yanı sıra üretici ya da yönetici isimleri ile birkaç harften ibaret kısaltmalar şeklinde sistematik olarak uygulanmaya başlanmıştır. M.Ö. 3. yüzyılın ortasıyla M.Ö. 1. yüzyıl sonuna kadar, Knidos amphoralarının kulplarının üstünde çoğunlukla yönetici ve üretici adlarının yanı sıra üretildikleri atölyenin simgesi ve Knidos *ethnikonunun* da yer aldığı mühürlere rastlanmaktadır (Şenol, 2003: s. 36). M.Ö. 3. yüzyılın başlarında, Knidos amphoralarında *monogram* mühürler ve isim mühürlerin kullanılmaya başlandığı görülmektedir (Lawall vd, 2010: s. 383). Knidos amphora mühürlerinde monogram ve isimlerin yanı sıra, boğa başı, güneş, üççatallı zıpkın, arı, gül, yarım ay, yıldız vb. sembollerin de kullanıldığı bilinmektedir (Cankardeş Şenol, 2007: s. 113-114; Gülsefa, 2016: s. 104).

Knidos şarabının, Atina ve Delos başta olmak üzere kuzey pazarlarda rağbet gördüğü söylenmektedir (Cankardeş Şenol, 2007: s. 110) Ucuz şarap ihracatında pazarda elde ettiği yerin göstergesi olarak, yapılan kazılarda ele geçen mühürlü amphora kulplarının Atina'da %65'i ve Delos'ta da %61'i Knidos amphoralarından oluşmaktadır. Knidos, Erken Hellenistik Dönemden başlayarak artan şarap üretimiyle, dönemin ucuz şarap pazarının çoğunluğunu ele geçirmesinin sonucu, Knidos amphoraları başta Ege ve Akdeniz'deki yerleşimlerin yanı sıra Atina ve Delos gibi tüm önemli yerleşimlerde de görülmektedir. Ayrıca M.Ö. 2.-1. yüzyıllarda Batı Karadeniz'de bulunan yerleşimlerde de sıklıkla ele geçtiği bilinmektedir (Şenol, 2003: s. 37-38).

KOS AMPHORALARI

Kos şarabı, ucuz olması nedeniyle, Antik Dönemde çok ilgi görmüş ve yaygın olarak ticaretinin yapıldığı söylenmektedir (Alpözen, 1975: s. 10). Kos Adası'ndaki amphora üretiminin M.Ö. 5. yüzyılda başladığı belirtilmektedir. Hellenistik Dönemde amphora üretimi, Knidos ve Rhodos benzeri hızla arttığı görülmektedir.

Kos Adası'nın en önemli özellikleri olarak adanın ünlü kili ve çömlek ustalarının yetenekleri ile ürettiği ince çeperli amphoralar öne çıkmaktadır (Şenol, 2003: s. 40).

Kos amphoralarının erken dönem örneklerinin, mantar formu ağız kenarı, küresel gövdesi, kısa boynu, ikiz veya oval formu kulpları ve içi oyuk kozalak formu kaidesi olduğu söylenmektedir (Şenol, 2003: s. 40). M.Ö. 4. yüzyıl örneklerinin ise, yuvarlatılmış kontura sahip mantar formu bir ağız kenarı, omuzdan boynun altına kadar inen bir kat kil, çift boru şeklinde kulplar ve gövdenin bitiminde kalın bir tutamak şeklinde kaide ile dikkat çektiği görülmektedir (Resim 19). M.Ö. 4. yüzyıl sonu ile M.Ö. 3. yüzyıl başında ağız kenarı küçülmüş olsa da, yine mantar formu, uzunca boyunlu, daha köşeli görünen kaidesi kısa bir sap ile gövdeden ayrıldığı bilinmektedir. (Lawall vd 2010: s. 373). Kos amphoraları M.Ö. 3. yüzyıl boyunca değişim geçirerek zamanla küresel forma girerek, M.Ö. 3. yüzyılın ikinci yarısı itibariyle gövdelerinin inceldiği ve boyun ile kulplarının da uzadığı görülmektedir. Kos amphoralarının kaideleri, Knidos amphoralarına benzer alttan yuvarlak bir çıkıntı oluşturmakta ve ikiz kulplarla birlikte en belirgin özellik olarak değerlendirilmektedir. M.Ö. 3.-M.Ö. 1. yüzyıllar arasında Kos amphora kulplarının üstünden mühürlendiği, ancak bu uygulamanın sistematik bir hale gelmediği görülmektedir. Mühürlemenin ikiz kulpların üstünde dikdörtgen bir çerçeve içinde, nadiren iki, çoğunlukla bir isim ve çok nadir olarak da Kos *ethnikonlu* üretici simgeleri ile birlikte uygulandığı görülmektedir (Şenol, 2003: s. 40; Lawall vd, 2010: s. 373).

Kos, pazarda ucuz şarap ticaretinde Knidos ve Rhodos ile rekabet etmesi nedeniyle Kos amphoraları Karadeniz'in en doğusundan, Akdeniz'in bütün önemli yerleşim yerlerinde dağılım göstermektedir. Özellikle Ege Denizi ve Kuzey-Batı Karadeniz'deki yerleşimlerde çoğunlukla görülmektedir (Şenol, 2003: s.42).

KHİOS AMPHORALARI

Khios Adası, Antik Dönemde M.Ö. 7. yüzyıldan başlayarak bağıcılık ve kaliteli şarap üretiminin yanı sıra kaliteli şarabını dış pazarlara satmak amacıyla adaya özgü

üretilen karakteristik amphoralarıyla da bilinmektedir (Doğer, 1990, s.82). Khios amphoralarının ilk örnekleri, M.Ö. 7. yüzyılda görülmeye başlamış ve gelişimini M.Ö. 3. yüzyıla kadar sürdürmüştür. En belirgin özelliklerinin başında, yumurta kabuğu kalınlığında beyaz astarı olan Khios amphoraları, M.Ö. 7. yüzyıl sonunda dışa çekik ağız kenarı, kısa-kalın boynu, ovoidal gövdesi, bilezik formlu kaidesi, omuzda yatık S şeklinde bantı ve ayrıca gövdesinde firnisle yapılmış bantları ile dikkat çekmektedir. Emporio buluntuları arasında olan Khios amphoraları göz önünde bulundurularak, beyaz astarlı Khios amphoralarının M.Ö. 660-630 yılları arasında üretildiği ve omuz üzerinde bulunan yatık 'S' bezemeli amphoraların Khios kökenli kabul edildiği söylenmektedir. Khios Adası seramik buluntuları ışığında, birçok vazoda beyaz astar görülmesi nedeniyle, beyaz veya krem astar en belirgin özellik olarak kabul gördüğü belirtilmektedir (Sezgin, 2012: s. 84-85). M.Ö. 6. yüzyıl ortasında firnis bantların uygulanmasının bırakıldığı ve M.Ö. 6. yüzyıl son çeyreği ile M.Ö. 5. yüzyıl ilk çeyreği arasında boyun kısmında artan şişkinliğin Khios amphoralarının en belirgin özelliği olarak öne çıktığı görülmektedir (Şenol, 2003: s. 52; 2007: s. 104-105; Lawall vd, 2010: s. 359, Resim 20). Ancak M.Ö. 5. yüzyılın sonuna doğru, -Khios dönemin en büyük siyasi ve askeri gücü Atina'nın baskısı sonucu Attika standardına uyum amacıyla düşünülen- aniden *Yeni Stil* olarak adlandırılan bir form geliştirilmiştir (Şenol, 2003: s. 86). M.Ö. 4. yüzyıl itibarıyla, bu *Yeni Stil Khios Amphoralarının* gövdesi incelenerek üçgen bir form almış ve boynu ile kulpları da uzayarak hemen hemen gövdesiyle aynı yüksekliğe ulaşmıştır. M.Ö. 2. yüzyılda Khios amphoralarının formları incelenmiş, boynu uzamış ve plastik eklentisi zamanla yok olan kaide de sivrilmiştir. Sistematik olmasa da, Khios amphoralarının M.Ö. 5. yüzyıl üçüncü çeyreği ile M.Ö. 1. yüzyıllar arasında mühürlendiği bilinmektedir (Şenol, 2003: s. 52; 2007: s. 106-107).

M.Ö 7. yüzyıl sonundan M.Ö. 6. yüzyıla kadar Khios amphoraları, Karadeniz bölgesinde yaygın görülmektedir. Yeni formuyla M.Ö. 5. yüzyıldan başlayarak daha geniş dağılım göstermiştir (Şenol, 2003: s. 53). Hellenistik dönemde ise Khios amphoraları Ege ve Karadeniz bölgelerinin yanı sıra Doğu Akdeniz'de en çok Mısır'da ve Batı Akdeniz ile Umman'ın Basra Körfezi kıyılarına kadar neredeyse her yerleşim yerinde görüldüğü belirtilmektedir (Şenol, 2007: s. 107).

Y. Sezgin 2012 yılında, *Arkaik Dönem İonia Üretimi Ticari Amphoralar* adlı monograf çalışmasında, Khios amphoralarını 'KHİ' kısaltması ile tanımlayarak altı grupta incelemektedir. Sezgin tanımladığı bu altı grup Khios amphorasını; KHİ1 M.Ö. 650-650, KHİ2 M.Ö. 625-575, KHİ3 M.Ö. 575-550/25, KHİ4 M.Ö. 550-520/00, KHİ5 550-520/00 ve KHİ6 M.Ö. 525-490/80 yılları arasına tarihlendirmektedir (Sezgin, 2012: s. 89-107).

THASOS AMPHORALARI

Thasos Adası'nın da Antik Çağda şarabının kalitesiyle dış pazarlarda ün kazandığı ve M.Ö. 5. yüzyıldan itibaren amphora üretimine başladığı düşünülmektedir. Karadeniz kıyılarındaki yerleşimlerde ele geçen ilk örneklerinin kapasitesi 30 litre civarında olup, omuzları yuvarlak, karnı geniş ve kaidesi oyuk topaç şeklinde olduğu belirtilmektedir. Ancak M.Ö. 4. yüzyılın başında, Khios amphoralarına benzer bir *Yeni Stilin* ortaya çıktığı görülmektedir. Daha kolay tanınma ve pazarlanma amacıyla üretildiği düşünülen bu *Yeni Stil Thasos amphoralarının* en önemli özelliği, 7 ve 12 litrelik küçük kapasiteleri olup, keskin köşeli ağız kenarı, ince-uzun görünüşü ve işlevsel bir tutamak olan uzun silindirik kaidesi dikkat çekmektedir (Resim 21). Aynı yüzyıl içerisinde bu iki küçük formla beraber öncü Thasos amphoralarına benzer 20 litre kapasiteli, keskin omuzlu, üçgen görünümlü gövdeye sahip daha büyükçe bir formun da üretildiği bilinmektedir (Doğer, 1990: s.111-114).

Thasos, ticari amphoralarda M.Ö. 5. yüzyıldan itibaren miğfer veya inek başı benzeri bir sembol kullanarak, sistematik mühürleme yapan öncü bir üretim merkezi olarak öne çıkmaktadır. M.Ö. 4. yüzyıl başında, kent yöneticisi ve üretici adı ile bir veya birkaç sembol de görülen Thasos amphora mühürleri, M.Ö. 4. yüzyılın ortasından sonra kentin ve bir kişinin adı ile bir de monogram dikkat çekmektedir (Doğer, 1990: s. 114-115).

Dağılım olarak Akdeniz ve Ege bölgesindeki yerleşimlerde ele geçmelerine karşın, Thasos amphoraları en çok Karadeniz kıyılarındaki İon koloni yerleşimlerinde ortaya çıkarılmışlardır. Bu nedenledir ki Thasos'un, Karadeniz

kıyılarındaki diğer amphora üreticisi Herakleia Pontike ve Amastris gibi kentleri, amphora formu bakımından etkilemiş olduğu düşünülmektedir (Doğer, 1990: s. 112, 114).

SİNOPE AMPHORALARI

1990'lı yılların başlarından itibaren Sinop ve çevresinde yapılan yüzey araştırmaları ve arkeolojik kazılarda amphora ve seramik üretimini destekleyen bulgulara rastlanmıştır. İlk olarak 1993 ve 1997 yılları arasında, Garlan ve Tatlıcan başkanlığında Boztepe'de yapılan arkeolojik kazılarda, Zeytinlik mevkiinde seramik atölyesi kalıntıları arasında, M.Ö. 3. yüzyılın başına tarihlenen yüzlerce amphora mührü elde edilmiştir. 1996 yılında Nişiköy'de, M.Ö. 3. yüzyıl sonu ile M.Ö. 2. yüzyılın başına tarihlenen amphora kalıntılarının elde edildiği bir başka seramik atölyesi daha açığa çıkarılmıştır. Yine bu dönemde Sinop bölgesinde, 1994-1997 yılları arasında Kassab Tezgör ve Tatlıcan tarafından ve akabinde 2000 yılında, Kassab Tezgör ve Dereli tarafından yapılan yüzey araştırmalarında elde edilen bulgular sonucunda gerçekleştirilen arkeolojik kazılarda, Demirci yakınlarında birçok seramik atölyesi kalıntıları ve çöplükleri ortaya çıkarılmıştır. Burada ele geçen seramik ve amphora atıkları değerlendirildiğinde, ilk üretimin M.Ö. 4. yüzyılın sonundan M.S. 6. yüzyıla kadar neredeyse bin yıla yakın kesintisiz bir üretimin kanıtları gün ışığına çıkarılmıştır (Kassab Tezgör ve Tatarcan, 1997: s. 356-357; Tatlıcan vd, 1999: s. 448; Kassab Tezgör ve Dereli, 2002: s. 237).

Kassab Tezgör 2009 yılında, *Typologies des amphores Sinopeennes entre Le II-III's. et le VI's a.p. VI's a.p. J.-C* ve *Etude Du Materiel Amphorique De La Zone A Et De La Zone B* adını verdiği iki makale çalışması gerçekleştirmiştir. Söz konusu çalışmalarda, Demirci kazıları sürecinde ele geçen amphoraları inceleyerek, Sinope amphoralarının kronolojisi, tipolojisi ve dağılımı ile ilgili saptamalar ortaya koymuştur. Kassab Tezgör, Demirci atölyelerinin üretim faaliyetlerinin bin yıldan fazla kesintisiz sürdüğünü belirtmektedir. Bu süreç içerisinde, atölye kalıntıları ile amphora çöplüklerinde ele geçmiş olan M.S. 2 ile 6. yüzyıllara ait Sinope amphoralarının tipolojik evreleri belirlenerek, morfolojik ve kil özelliklerine göre 4 grup ve bu 4 grubun da alt gruplarının tanımlandığını bilinmektedir. Kassab

Tezgör'ün çalışmasında, Sinope amphoralarını sınıflandırarak, bir kodlama yapmış ve katalog oluşturmuştur.

Sinope amphoraları tipolojisi ve morfolojisi ile ilgili çalışmalar, yaklaşık yüzyıl kadar önce araştırılmaya başlanmıştır. Son yıllarda bu konu ile ilgili çalışmalarda, Vnukov (2003; 2010) ve Kassab Tezgör'ün (2009) katkıları ile önemli ilerlemeler kaydedildiği bilinmektedir. Kassab Tezgör, Demirci kazılarında ele geçen amphora örnekleri ve atölye kalıntılarının ışığında, Sinope amphoralarının tarihsel süreçte geçirdiği morfolojik değişimi sonucunda ortaya çıkan Sinope amphora tipolojilerinin anlaşılması ve sınıflandırılmasına katkıları sağlamıştır. Vnukov ise çalışmalarında, özellikle Roma ve Geç Antik Dönem Sinope amphoralarının tipolojileri üstüne odaklanmıştır (Resim 22).

Kassab Tezgör, Demirci kazılarında ele geçen amphoralar yeterli olmadığı için Sinop, Samsun, Ereğli, Amasra, Ordu, Giresun ve Trabzon müzelerinde bulunan Sinope tipi amphoraları da çalışmanın kapsamına dâhil etmiştir. Çalışmanın başlangıcında amphoraların kil yapısı, hamur rengi, sabit morfolojik elementler ve ayırt edici özellikler dikkate alınarak bir sınıflandıma sistemi oluşturulmuştur. 'Snp' kısaltımı Sinope için kullanılmıştır. Kassab Tezgör, amphoraların kil hamuru grubunu A, B, C ve D olarak bir harfle, tip grubunu Roma rakamıyla ve alt türevlerini de Arap rakamıyla tanımladığını belirtmektedir. Bu sınıflandırmaya göre, 'A Snp I-1' olarak kodlanmış olan amphora, A kil grubuna ait tip I amphoranın, alt türevi 1 formuna ait amphora olduğunu göstermektedir (Kassab Tezgör, 2009: s. 121-123).

Kassab Tezgör, 'Yakalı Amphoralar' olarak adlandırdığı A Grubu amphoraları, 'Tip A (Snp) I' olarak kodlamış ve dışa eğik oval dudaklı, şişik boyunlu, uzun ve bombeli gövdeli olarak tanımlamıştır. Söz konusu amphoraların kil rengi turuncu veya açık turuncu olup, M.S. 4. yüzyıla tarihlendirilmiştir (Kassab Tezgör, 2009: s. 124-125).

Kassab Tezgör, 'Pembe Hamurlu Amphoralar' olarak adlandırdığı B Grubu amphoraların genel tipolojik özelliklerini, dışbükey damla şeklinde dudak, yüksek ve geniş bir karın, geniş ve sivri topuk ile ağzın hemen altından başlayan kulplar görülmektedir. Kil rengi açık turuncudan sarıya, pembe ya da leylak rengi öne çıkmaktadır. Kassab Tezgör, B Grubu amphoraları 'Tip B (Snp) I,' 'Tip B (Snp) II' ve 'Tip B (Snp) III,' olarak kodlamış ve üç gruba ayırmıştır. 'Tip B (Snp) I', yüksek ve geniş silindirik bir boyun, geniş ve köşeli omuzlar ile dikkat çekmektedir. 'Tip B (Snp) II' amphoraları, göreceli yüksek ve geniş silindirik bir boyunu ve belirgin olmayan omuzları görülmektedir. 'Tip B (Snp) III' amphoraların ise, uzun ve geniş bir boyunu ile belirgin olmayan omuzları dikkat çekmektedir. Kassab Tezgör, 'Tip B (Snp) I ve Tip B (Snp) III amphoralarının kolayca ayırt edilebileceğinden, ancak 'Tip B (Snp) II' amphoralarının daha kısa olmasına rağmen, omuz ve göbek kısmının 'Tip B (Snp) III'e benzerliğinden bahsetmektedir. 'Tip B (Snp) I' amphoraları, M.S. 2. İle 4. yüzyıllara tarihlendirilmektedir (Kassab Tezgör, 2009: s. 126-127). 'Tip C (Snp) III' amphoralarının kil rengi, parlak turunu-kırmızı ile açık kırmızıya çaldığı belirtilmektedir. M.S 4. ile 6. yüzyılın başına tarihlendirilen 'Tip C Amphoraları, 'Tip C (Snp) I' ve alt türevleri 'Tip C (Snp) I-1 / 2, 'Tip C (Snp) II-1 / 2 / 3a / 3b olarak alt grup ve türevlerine ayrılmıştır. (Kassab Tezgör, 2009: s. 128-133). M.S. 6. yüzyılın başında üretimine başlanan D Grubu amphoraların ise, kili beyazımsıdan sarıya ya da yeşilimsiye değişken olup, konik ya da silindirik boyunu ve kare ya da oval gövde yapısı bulunmaktadır. Tip D (Snp) I, Tip D (Snp) II ve Tip D (Snp) III olarak alt grup ve türevleri tanımlanmıştır (Kassab Tezgör, 2009: s. 134-137).

Hellenistik ve Roma Dönemlerinde Sinope, önemli bir şarap ve zeytinyağı ihracatçısı ve aynı zamanda amphora üreticisi olarak öne çıktığı bilinmektedir. Sinope amphoralarının en erken örneğinin, M.Ö. 4. yüzyıl ortasından M.S. 1. yüzyılın sonuna kadar görülen Sin I ve alt grubunun Sin Ia, Sin 1b ve Sin 1c olarak tanımlandığı belirtilmektedir. Roma Dönemi'nde üretilmiş olan Sinope amphoralarının iki akımdan geldiği söylenmektedir. Birinci akım; Hellenistik Dönem yerel üretim Sinope amphorasının gelişim kronolijisinde, M.S. 1. yüzyılın sonunda, Sin Ic alt grubuna dönüştüğü ve sonrasında M.S. 2. ve 3. yüzyıllarda ortaya çıkan alt grupların da öncülü olduğu düşünülmektedir. İkinci akım ise, Roma İmparatorluk

Dönemi'nde, Sinop'ta kurulan *Julia Felix* adlı Roma kolonisinde, üretim altyapısının kurulduğu seramik atölyelerinde, pan-Roma akımına ait Pseudo-Coan ve Pseudo-Rhodian kökenli amphoralar ile başlandığı kabul görmektedir. Pseudo-Coan Sinop amphoraları, M.Ö. 1. yüzyılın ortasından M.S. 1. yüzyılın üçüncü çeyreği arasına tarihlendirilerek, 'Tip Sin III' olarak tanımlanmıştır. Daha ender olan Pseudo-Rhodian Sinope amphoraları ise, M.Ö. 1. yüzyıl ile M.S. 1. yüzyılın ortasına tarihlendirilerek, halka kulpları ve bazı örneklerinde kulpların üstünde boynuz şekli ile tanınmaktadırlar. Pan-Roma Sinop amphoralarından bir diğeri daha, M.Ö. 1. yüzyılın birinci çeyreği ile M.S. 4. yüzyılın birinci çeyreği arasına tarihlendirilen ve 'Tip Sin IV' olarak bilinen form, 'Tip Sin IVa', 'Tip Sin IVb' olarak iki alt gruba ayrılmıştır. 'Tip Sin IVa' formu nispeten küçük hacimli olup, dar ve uzun bir boynu, karmaşık çift dudaklı bir ağız kenarı ile dikkat çekmektedir. M.S. 2. yüzyılın ikinci yarısı ile M.S. 4. yüzyılın birinci çeyreği arasına tarihlendirilen 'Tip Sin IVb' alt grubu amphora ise, daha büyükçe olup, uzun bir gövde, kısa bir boyun, basitleştirilmiş ancak çapı genişletilmiş bir ağız kenarı olduğu görülmektedir. Sinop Pan-Roma amphora grubu içinde, son dönem yapılan çalışmalarda keşfedilmiş olan yumurta biçimli 'Tip Sin V' amphoralar da kabul görmektedir (Vnukov, 2010: s. 361-364).

Sinope amphoraları ile ilgili çalışma yapan bilim insanları arasına, Opait'i de dâhil etmek gereklidir. Opait, daha önce Kassab Tezgör tarafından çalışılmış olan *C Snp I-1*, *C Snp III-1a*, *b*, *Snp III-2a*, *b* havuç biçimli Sinope amphoralarını daha ayrıntılı şekilde incelemiştir. Opait, Vnukov'un aksine Kassab Tezgör'ün kısaltma ve tipolojik tanımlamalarına sadık kalarak, Sinope amphoralarının morfolojik özelliklerini ayrıntılandırmasıyla tipolojik tanımlamalarına katkı sağlamıştır (Opait, 2010: s. 373, 375, 378).

Ağız kenarı yuvarlatılmış olan Sinope amphoraları, M.Ö. 5. yüzyıl Khios amphoralarına benzer boyunu şişkin, omuzları belirgin ve Rhodos amphoralarının dibine benzer topaç görünümlü düz bir kaideye sahiptir. Bu form amphoraların üretimi devam ederken, M.Ö. 3. ve 2. yüzyıllarda daha farklı formlarda da üretim yapıldığı dikkat çekmektedir. M.Ö. 1. yüzyılda Sinope amphoralarının, ince ve uzun

bir gövde ile beraber burmalı bir kaidesi görülmektedir. Sinope amphoralarında, M.Ö. 3. yüzyılın ortasından M.Ö. 1. yüzyıla kadar kullanılan sistematik mühürlemede, her yıl seçimle atanan yönetici isminin yanı sıra üretici ve atölye şefi isimleri de kullanılmaktadır. Ayrıca mühürlerde üzüm salkımı, hayvan benzeri sembollerin de kullanıldığı görülmektedir (Doğer, 1990: s. 116).

HERAKLEIA PONTIKE

Karadeniz'in güney kıyısında, Sinope'den sonra bölgenin en önemli amphora üreticisi olarak Herakleia Pontike görülmektedir. Sinope antik kentine benzer, Herakleia amphora mühürlerinin ışığında, M.Ö. 4. yüzyılın başından, M.Ö. 3. yüzyılın sonuna kadar yaklaşık 150 yıl kesintisiz üretilmişlerdir (Doğer, 1990: s. 116). Herakleia Pontike amphora formu, M.Ö. 4. yüzyılın başında ağzı dışa çekik, boynu yüksek, gövdesi ince ve uzun yapılyken; M.Ö. 4. yüzyılın sonuna doğru omuzları keskin, gövdesi konik ve yüksek ayaklı; M.Ö. 3. yüzyıl itibariyle omuzlar düşük, füze görünümlü ve yüksek ayaklı bir görünüme kavuşmuştur (Resim 23). Herakleia Pontike'de Thasos amphoralarının taklidi olduğu düşünülen 'Pseudo Thasos' adı verilen bir başka grup amphoranın da üretildiği bilinmektedir. Herakleia Pontike amphoralarının 150 yıllık üretim sürecinde, forum değişimine benzer, mühürleme sistemi de değişim geçirmiştir. Herakleia Pontike amphoralarının mühürleri 5 grupta toplanmaktadır. İlk grup mühür, 2-3 satırdan oluşan bir ad; ikinci grup mühürler iki ad; üçüncü grup mühürler bir yönetici ile bir üretici; dördüncü grup mühürler, tekrar bir isim ve sonuncu olan beşinci grup mühürlerin ise, kısaltma isimlerden oluştuğu görülmektedir (Doğer, 1990: s. 117-118).

AMASTRIS AMPHORALARI

Amastris, M.Ö. 3. yüzyıl başında Herakleia Pontike'nin tiranı Dionysios'un dul eşi Amastris tarafından kurulduğu ve adının da ona atfedildiği düşünülmektedir. Amastris'te 1980'li yılların sonlarında gerçekleştirilen yüzey araştırmaları ve kazılarda Hellenistik, Roma ve Bizans Dönemi yapılar ve liman kalıntıları tespit edilmiş ancak seramik atölyesi varlığı bulunamamıştır (Pia Guldager Bilde vd, 2008: s. 156).

Amastris amphoraları içinde iki farklı formun dikkat çektiği belirtilmektedir. Birinci grubun şişkin karnı, yüksek boynu, az eğimli omuzları ve düz kaidesi Sinop amphoralarını andırmakta ancak ağız kenarındaki kademeli üç plastik bant ve boynu üzerindeki mühürler Sinop amphoralarından farklı görünmektedir. İkinci grup ise, omzu düşük, konik gövdesi ince ve uzun görünümüyle, Herakleia amphoralarına benzese de, ağız kenarındaki kademeli üç plastik bant çok farklı gözükmektedir (Doğer, 1990: s.120).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. GEÇ ROMA AMPHORALARI

Amphora incelemelerinde genellikle, amphoraların karakteristik özellikleri göz önüne alınarak tanımlanmaları yapılır ve tip kümeleri altında ayrıştırılarak, bir tipoloji ortaya çıkarılır. Amphora tipolojisinde, amphoralar çalışmayı yapan arkeoloğun adı, üretim merkezleri veya üretildiği bölge ile hatta dönemsel özellik taşıyorsa, dönem adı ile tipleri adlandırılır; Geç Roma Amphoraları gibi. Geç Roma amphoralarının tip tanımlaması, ilk defa Kilikya Bölgesi'nde yapılmıştır (Resim 24). Form, hamur ve aynı dönem üretilmek gibi ortak özellik gösteren, Kilikya Bölgesi'nde arkeolojik alanlarda bulunmuş Williams'ın ilk *Anemurium Tip A* olarak tanımladığı amphoralar *Kilikya Tipi Amphora* olarak tanımlanmıştır (Williams, 1989: s. 91; Autret vd, 2016: s. 335).

Dağlık Kilikya Bölgesi'nin bir antik kenti olan Anemurium kazılarında seramik ve amphora buluntularını inceleyen Williams, Kilikya Bölgesi'nde amphora üretildiğini öne sürerek amphora üretimine ile Kilikya tipi amphoralara dikkat çeken ve bunun kanıtı olarak da belgelediği seramik fırının varlığını gösteren ilk arkeolog olmuştur. Böylelikle, kendisinden sonra gelen arkeologların Kilikya Bölgesi'nde Geç Roma amphoralarının üretildiği fırınların araştırılmasına ve bu konuda bilgi ve yayınların oluşmasına öncü olmuştur (Williams, 1989: s. 89).

Kilikya Bölgesi antik kentlerinde sürdürülen kazı çalışmalarında bulunan amphoralar, özellikle de amphora fırını kalıntıları, bölgenin Roma dönemindeki ticari

yapılanmasını ve bölge kentlerinin bu yapılanmadaki yerini anlamamıza yardımcı olmaktadır. Kazılar sırasında bulunan değişik dönemlere tarihlenen aynı tipolojiye ait amphora örnekleri ise, amphoraların zaman içerisinde geçirdiği tipolojik değişimleri görmemize olanak vermektedir. Aynı zamanda farklı kentlerde bulunan amphoralar bölge içerisindeki dağılımı ve kentler arasındaki ticari ilişkilere ilişkin bilgi edinmemizi de sağlayacaktır.

Kilikya Bölgesi'nde arkeolojik bulgulara göre en yaygın üretilen amphora tipi, Geç Roma Amphoralarıdır; bundan sonra Geç Roma Amphoraları için *GRA* kısaltımı kullanılacaktır. Kilikya Bölgesi şarap ve zeytinyağı üretimi ve ticaretinde Geç Roma Döneminde öne çıkarak, ürünlerin saklanması ve nakliyesinde kullanılan *GRA*'lar Doğu Akdeniz'de üretim merkezi olmuştur. Kilikya Bölgesi ticaret ağını genişletmesiyle, *GRA* örnekleri bütün Akdeniz havzasında ve Karadeniz'de yaygın olarak dağıtımına başlanmıştır.

Bu bölümde ayrıca Geç Roma döneminde, Doğu Akdeniz havzası antik kent kazılarında tek tük bulunmasına karşın, Batı Akdeniz kıyılarında çok sık rastlanan *GRA*'nın çağdaşı Kuzey Afrika amphoraları da açıklanacaktır.

GRA 1 - Geç Roma Amphora 1

GRA 1 tanımlaması ve bu amphoraların belirtilen dönemde Doğu Akdeniz köinesine özgü bir form olduğunu Riley, 1979 yılında Berenice ve Carthage antik kentlerinde bulunan amphoraları incelediği çalışmasında ilk olarak tanımlamıştır (Riley, 1979: s. 212-216). Riley, aynı zamanda ortak özellik gösteren ve yaygın olarak bilinen yedi ayrı amphora tipini *GRA* olarak sınıflandırarak, bir tablo oluşturmuştur (Riley, 1981: s. 116, Resim 25).

Pieri, *GRA 1*'i üç alt türe ayırarak, bu amphoraların tipoloji çalışmalarına önemli katkılarda bulunmuştur (Pieri, 1998: s. 98-99; Pieri, 2005: s. 69-85). Opait de, Dobrudja, Atina Agorası ve Kırım'da yapılan kazılarda bulunan *GRA 1* örneklerini

inceleyerek tanımlamalara katkıda bulunmuş ve bu amphora formunun tipolojik sınıflandırmasının tekrar gözden geçirilmesini sağlayarak en az altı tane alt gruba ayrılması gerektiğini ortaya çıkarmıştır (Opait, 2004: s. 8-11). GRA, M.S. 5 ve 7. yüzyıllar arasında biçim olarak değişim geçirmiş ve M.S. 6. yüzyılın başında gövdesi daha kanonik bir şekle dönüşmüştür.

GRA 1'in kökeni ile ilgili çok değişik yorumlar yapılmaktadır. Pieri, GRA 1'in kökeninin Girit olduğunu düşünmektedir (Pieri, 2005: s. 70). Opait ise, bu görüşe katılmamakta ve bu amphoraların kökeninin Kilikya olabileceğini söylemektedir (Opait, 2010: s. 1015). Ferrazzoli ve Ricci ise, Elaiussa Sebaste antik kenti kazılarında amphora fırınları ile yüzlerce sağlam GRA 1 bulunması nedeni ile GRA 1'in kökeninin Kilikya; Kilikya tipi amphoraların da GRA 1 ile eş ve üretim merkezinin de Elaiussa Sebaste antik kenti olduğunu kanıtlamışlardır (Ferrazzoli ve Ricci, 2009: s. 37).

GRA 1, A, B ve C alt gruplarına ayrılmıştır (Pieri, 1998: s. 98-99, Resim 26). GRA 1B alt tipi, GRA 1A alt tipin değişim geçirmiş biçimi olarak kabul görmektedir. GRA 1 M.S. 3. yüzyılın başında, GRA 1 formundan GRA 1A formuna dönüştüğü değişim sürecini, üç ara form ile gerçekleştirdiği belirtilmektedir (Reynolds, 2008: s. 70, Resim 27). M.S. 3. yüzyılın başına tarihlenen iyi korunmuş bir örneği, Atina Agorası'nda (P 14078) bulunmuştur (Robinson, 1959: s. 68). Çeşitli morfolojik analizler uygulandığı ve dar boyunu ve kaidesi dikkate alınınca, GRA 1B'yi M.S. 3. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirmenin daha uygun olacağı düşünülmektedir (Opait, 2010: s. 1016). GRA 1A ile benzer yumurta şeklinde (ovoidal) yapısı olan GRA 1B formunun aşağıya doğru daha keskin daralması dikkat çekmektedir. Düzleşmiş bir ağzı, dar fakat uzayan bir boyun, gövdenin ortasında yine sığ yivler görülmektedir. Yuvarlaklaşmış kulpların dış kısmında, derin ve uzunlamasına görülen yivlerin, sonraki dönemlerde bu form için belirgin bir özellik haline geldiği belirtilmektedir. GRA 1B formunun kaidesi bulunamamıştır ancak bir önceki forma göre daha dar olduğu düşünülmektedir (Opait, 2010: s. 1016).

GRA 1C alt tipi, ilk grup GRA 1 amphoralarının en son grubu olarak görülmektedir. Bu amphoralar, ağız biçimi dikkate alınarak iki alt gruba ayrılması ön görülmektedir (Opait, 2010: s. 1016, Resim 28). GR 1 amphoralarının M.S. 4 yüzyıl başında geçirdiği önemli değişimlerin anlaşılmasını sağlayan GR 1C-1 amphorasına ait iki örnek Atina Agorasında bulunmuştur. Amphoranın boyun ve gövdesi uzarken, kulplarının ise dar omuzların üstüne dikine düştüğü görülmektedir. Şeride benzeyen ağzın uç kısmı, hafifçe içe bükülmesi dikkat çekmektedir. GRA 1C-2, GRA 1C amphoralarının ikinci alt grubunu oluşturmaktadır, ancak GRA 1C-1'den birkaç küçük ayrıntı ile ayırt edilebilmektedirler. GRA 1C-2'nin iyi korunmuş bir örneği Dobrudja'da bulunmuştur (Opait, 1980: s. 301). GRA 1C-1'ye göre GRA 1C-2'nin, omuz ve gövde arasında belirgin bir açıyla duran daha konik bir gövdesi ve bir şerit oluşturacak şekilde dışa bükük ve aşağıya sarkık ağız dikkat çekmektedir (Opait, 2010: s. 1016).

GRA 2 - Geç Roma Amphora 2

GRA 2'nin Carthage antik kentinde gerçekleştirilen Amerikan kazılarında, M.S. 5 yüzyıla tarihlendirilen katmanlarda görüldüğü bilinmektedir. Riley, GRA ile ilgili sınıflandırma, ölçme ve tipoloji tanımlaması yaptığı çalışmalarında, GRA 2'ye ilk dikkat çeken olmuştur (Riley, 1981: s. 122). GRA 2'nin, yukarıya doğru genişleyen fincan şeklinde ağız, kısa ve konik boynu, omuzdan boyuna doğru kısa ve bükük kulpları, geniş karnı ve omuzları, ortasında çıkıntılı bir kaidesi olduğu belirtilmektedir Yuvarlak gövdeli GRA 2'nin en geniş noktası omuz kısmı olup; simetrik yerleştirilen kulpları kabaca yapılarak düzleştirildiği ve profilden oval görüldüğü ifade edilmektedir (Riley, 1979: s. 217; Opait, 2004: s. 11; Karagiorgou, 2001: s. 131). GRA 2, çoğunlukla M.S. 4. yüzyılın başı ile 7. yüzyılın ortalarına tarihlenen kontekslerde ele geçtiği belirtilmektedir (Opait, 2004: s. 10-11). M.S. 4. yüzyılın başında, formun omuz ve dip kısımlarında enlemesine ve derin, orta kısmında ise daha yüzeysel olarak görülen yivlerin, M.S. 4. yüzyılın sonu ile M.S. 5 yüzyılın başından itibaren sadece omuz kısmında görülmekte ve M.S. 6 yüzyılın sonuna doğru bu yivlerin dalgalı hale geldiği belirtilmektedir (Resim 29). Formun boyu da kısalarak şekli tıknazlaşmıştır (Opait, 2004: s. 11). M.S. 4 ile M.S. 7 yüzyıllar arasında değişim geçirmeyi sürdüren GRA 2'nin biçimi dar ağızlı, kısa

dudaklı, daha silindirik boyunlu, uzun gövdeli ve yuvarlak dipli bir şekle bürünmüştür (Karagiorgou, 2001: s. 131).

GRA 2'nin, Britanya'dan Tunus'a, Ege'den Karadeniz'e, Balkanlara ve bütün Akdeniz'e kadar çok geniş bir dağılım gösterdiği bilinmektedir (Riley, 1979: s. 122; Peacock ve Williams, 1986: s. 182; Karagiorgou, 2010: s. 129, 132). GRA 2 formunun kökenine ilişkin değişik yorumlar bulunmaktadır. Yassıada batığında ele geçen GRA 2 örneklerinin petrografik analizi sonucu, kil yapısında volkanik parçacıklar olması nedeniyle, Bodrum ya da Küçük Asya'nın kuzeybatısında volkanik kayaç yapılı bir bölgenin de olabileceği düşünülmektedir (Williams, 1982: s. 102). GRA 2, çoğunlukla şarap, zeytinyağı ve reçine taşımak için kullanıldığı tahmin edilmektedir (Keay, 1984: s. 354; Opait, 2004: s. 12). GRA 2'lerin M.S. 4. yüzyıla tarihlenen örneklerinin 64,5 litre gibi yüksek kapasitelerde görüldüğü ancak hemen M.S. 5. yüzyılda kapasitesi yarı yarıya azalsa da, zaman zaman 40, 48, 55 litreye kadar büyük kapasitelerde de ele geçtiği bilinmektedir (Opait, 2004: s. 11). Ephesos antik kenti ve Atina Agora kazılarında, GRA 2 örnekleri ile birlikte çok sayıda GRA 3 ve Ephesos Tip 56 amphoraları da ele geçtiği ifade edilmektedir (Bezczky, 2005: s. 207).

GRA 3 - Geç Roma Amphora 3

GRA 3, Riley'in tipolojik tanımlamasını yaptığı yedi GRA arasında en erken döneme tarihlenen kontekslerde ortaya çıkan form olarak belirtilmektedir (Riley, 1981: s. 118). M.S. 1 ile 5. yüzyıllar arasına tarihlendirilen GRA 3 örneklerinin, tek kulplu ve çukur ayaklı olduğu ve uzun ve ince bir boyun, iki küçük halka şeklinde kulplar, yuvarlaklaştırılmış yüksek omuzlar ile gittikçe incelen yekpare bir ayak dikkat çekmektedir (Resim 30). Ayrıca GRA 3'ün ayak kısmında bir oyuk ve gövde boyunca yivler olduğu söylenmektedir (Lang, 1955: s. 277-278; Keay, 1984: s. 286-287). GRA 3, geçmiş yıllarda gerçekleştirilen mineral analizlere göre köken olarak Anadolu'da üretildiği düşünülmektedir (Williams, 1979: s. 181). Günümüzde yapılan daha gelişmiş petrografik analizlere dayandırılarak yine Anadolu'da Ephesos yakınlarında, Ephesos ile Sardes arasında yer alan bölgede özellikle Menderes

Ovası'nda ve Aphrodisias civarında üretildiği belirtilmektedir (Pieri, 1989: s. 110; Bezczky, 2010: s. 354). GRA 3, Britanya'dan başlayarak İspanya, İtalya, Yunanistan, Balkanlar, Karadeniz, Suriye, Filistin, Mısır başta olmak üzere geniş bir dağılım alanı göstermektedir. (Keay, 1984: Bis s. 287-289; Peacock ve Williams, 1986: s. 189; Rautman, 1995: s. 66; Bezczky, 2010: s. 355). İnce ve küçük yapılı olan GRA 3, Sardes'te bulunan örneklerin iç çeperinde reçine benzeri bir tabaka olması nedeniyle şarap depolama ve nakliyesi amacıyla kullanılmış olduğu düşünülmektedir (Rautman, 1995: s. 42). Ephesos antik kenti kazılarında ele geçen amphoralar arasında, üçüncü sırada olan *Ephesos Tip 56* olarak tanımlanan amphora formunun GRA 3 ile benzerlik taşıdığı belirtilmektedir. İleride yapılacak çalışmalarla *Ephesos Tip 56* ve GRA 3 arasındaki ilişkinin daha iyi anlaşılacağı ifade edilmektedir. Ephesos'te ele geçen amphoralar içerisinde GRA 3 yaklaşık %32; GRA 1, GRA 2 ve GRA 3 ise hep birlikte %50'lik bir grubu oluşturduğu bilinmektedir. Ephesos, Carthage, Berenice ve Tintagel'de ele geçmiş olan GR 3 örnekleri ile yapılan petrolojik analizlerin benzer özellikler göstermediği söylenmektedir. (Bezczky, 2005: s. 204-205).

GRA 4 - Geç Roma Amphora 4

GR 4'ün, Filistin Gaza'dan ithal edildiğinden bahseden Riley, bu formun Kartaca'da ilk olarak M.S. 4. yüzyılın sonuna tarihlendirilen kontekslerde ele geçtiğini belirtmektedir (Riley 1981: 120). GR 4, birçok bilim insanı tarafından incelenmiş ve tipolojik tanımlaması yapılarak gelişim süreci anlaşılmaya çalışılmıştır (Riley, 1975: s. 30-31; Peacock ve Williams 1986: s.196-199; Majcherek, 1995: s. 264-165; Opait, 2004: s. 20). GRA 4'ü 'Gaza Ailesi' olarak tanımlayan Majcherek, formu, morfolojik ve kronolojik olarak dört alt gruba ayırırken; Opait ise GR 4A, GRA 4B, GRA 4C, GRA 4D ve GRA 4E olmak üzere 5 alt gruba ayırmıştır. Opait, GR 4 C alt grubu için de iki alt türev tanımlamaktadır (Majcherek, 1995: s. 165; Opait, 2004: s. 20 – 22).

M.S. 2 ile 3. yüzyıla tarihlendirilen ve en erken örnekleri puro biçiminde olan GRA 4, geniş gövdeli, kalın cidarlı ve sarkık kaideli olarak bilinmektedir. M.S. 5 ile 7. yüzyılın başına ait geç dönem örnekleri ise uzun ve dar gövdesiyle nispeten daha

küçük, konik kaideli ve dik omuzlu bir forma dönüştüğü gözlenmiştir (Peacock ve Williams, 1986: s. 198-199, Resim 31). GRA 4 M.S. 4 ile 6. yüzyıllar arasında gelişim sürecinde, kısa ve oval olan gövdesi, ince uzun silindirik; neredeyse düz olan omzu, dik; yuvarlak yapılı kaidesi, konik ve omuz ve gövdenin üstünde görülen yivler, düzgün taranmış çiziklere dönüştüğüne dikkat çekilmektedir (Opait, 2004: s. 20).

GRA 4, Doğu Akdeniz’de çok yaygın olarak görülmekle beraber Kızıl Deniz, Kuzey Afrika, Batı Avrupa, Karadeniz ve daha birçok bölgede de rastlanıldığı bilinmektedir (Peacock ve Williams, 1986: s. 199; Keay, 1984: s. 280–281; Alpözen, Özdaş ve Berkaya, 1995: s. 66–67; Bezeczky, 2005: s. 208–209). GRA 4, özellikle Gaza bölgesinin üretimi, meşhur şarabını depolamak ve nakletmek amacıyla kullanıldığı düşünülmektedir (Riley, 1981: s. 120; Majcherek, 1995: s. 168)

GRA 5-6 - Geç Roma Amphora 5-6

Riley, GRA 5 ve GRA 6’nın kazılarda çok az sayıda ele geçmesinden dolayı her iki amphora formunu bir grup haline getirmeyi tercih etmekte ve gri renkli, torba formu bir amphora olarak tanımlamaktadır (Riley, 1981: s. 121, Resim 32). GRA 5 de GRA 4 gibi Filistin kökenli bir Doğu Akdeniz amphora formu olarak görülmektedir (Kuzmanov, 1985: s. 12; Opait, 2004: s. 23). GRA 5, M.S. 5. yüzyıl sonu ile 6. yüzyılda yuvarlak bir biçime bürünmüş, devetüyü renkli ve düğme kaidelidir (Reynolds, 2005: s. 573). Bu form amphoraların şarap taşımak amacıyla üretildiği düşünülmektedir (Klenina, 2010: s. 1007)

GRA 7 - Geç Roma Amphora 7

Mısır kökenli olduğu düşünülen GRA 7’nin Ephesos antik kentinde bulunan bir örneğinin, çukulata kahverengisi rengi, yumuşak ve hafif kaba kumlu mikalı kil yapısı ve gözle görülür bitki parçaları ile dikkat çektiği gözlenmiştir (Bezeczky, 2005: s. 209). GRA 7’nin yalın, damla şeklinde ağzı, boru şeklinde boynu, eğik veya kaburgalı omuzları, ince uzun bir gövdesi ve yekpare sivri uçlu bir kaidesi, iki tane kaba yapılmış yuvarlak ya da halka biçimli kulpları ve gövdesinin büyük bir

çoğunluğunun yivler ile kaplı olduğu görülmektedir. GRA 7, gelişim sürecinde, M.S. 6 ve 7. yüzyıllarda yüksek boyunlu ve konik omuzlu bir forma dönüştüğü belirtilmektedir (Peacock ve Williams, 1986: s. 204).

Arkeolojik kazı çalışmalarında, GRA 8'den GR 13'e kadar olan amphoralar ile ilgili buluntuların az sayıda ele geçmesi nedeniyle, bu amphoralar ile ilgili çalışma yapan bilim insanı ve yayın sayısı yeterli miktarda bulunmamaktadır. Bu nedenle çalışmanın, GRA 8 ile GRA 13 arasındaki amphoralar ile ilgili bilgi kısıtlıdır.

GRA 8 – Geç Roma Amphora 8

GRA 8, Riley'in Bingazi kazılarında ele geçen GRA arasında içinde *Benghazi LR amphora 8* veya *Spatheion* olarak adlandırılan küçük boyutlu bir amphora formudur. *Spatheion* dışa bükük ağızlı, oldukça yüksek boyunlu, uzun ve ince gövdeli, aşağıya doğru gittikçe incelen sivri uçlu ve omuz üstünden hemen boyna birleştirilmiş iki küçük kulpa sahip amphora biçimine verilen bir terim olarak kullanılmaktadır. (Riley, 1979: s. 226; Peacock ve Williams, 1986: s. 202, Resim 34). Riley, GRA 8'in uzun ve küçük olmak üzere iki alt grubu olduğunu söylemektedir. Bengazhi'de büyük ve küçük örneklerine rastlandığı belirtilmektedir. Riley, uzun formun M.S. 4 yüzyılın sonu ile M.S. 5 yüzyılın başından, M.S. 7 yüzyıla kadar görüldüğünden bahsetmektedir. (Riley, 1979: s. 226, 228). En başta Doğu ve Batı Akdeniz olmak üzere, Roma İmparatorluğu'nun kuzey eyaletleri ve Karadeniz'de yaygın olarak görüldüğü belirtilmektedir. GRA 8'in kökeninin Kuzey Afrika olduğu düşünülmektedir. (Peacock ve Williams, 1986: s. 202; Bezczyk, 2005: s. 213). Ephesos antik kentinde gerçekleştirilen kazılarda, Tetragonos Agora'da uzun ve küçük spatheionlardan her iki alt grubu da ait amphora kırıkları ele geçtiği bilinmektedir (Bezczyk, 2005: s. 212).

GRA 9 - Geç Roma Amphora 9

GRA 9'un hamurunun içinde küçük siyah parçacıklar olduğu ve amphora kırığının üzerinde ince bir şerit bulunduğundan bahsedilmektedir. GRA 9'un

muhtemelen M.S. 5 yüzyıla tarihlendirildiği bilinmektedir (Riley, 1979: s. 228). GRA 9 formuna ilişkin buluntu, dolayısı ile bilgi de çok kısıtlı bulunmaktadır. Bir başka örneği daha İsrail’de Ashkelon’da kazılarda ele geçen iki adet boyun ve ağız parçası olduğu söylenmektedir. Bingazi örneklerine benzer hamur içinde küçük parçalar ve amphora kırığı üzerinde ince bir şerit olduğu belirtilmektedir. (Johnson, 2008: s. 170).

GRA 10 - Geç Roma Amphora 10

GRA 10, Bingazi kazılarında ele geçen amphora grupları içerisinde, Riley’in *Benghazi MR amphora 3* olarak tanımladığı amphoranın, Geç Roma Döneminde değişim geçirmiş bir alt grubu olarak tanımlanmıştır (Riley, 1979; s. 183-186). İki kulplu GRA 10’un erken dönem örneğinden farklı olarak topuk kısmının daralarak yekpare ya da oyuk şekle değiştiği söylenmektedir (Resim 35). Anadolu kökenli olduğu tahmin edilen amphora içerisinde ne taşındığı ile ilgili bir bilgi bulunmamaktadır (Riley, 1979: s. 229-230; Johnson, 2008: s. 171).

GRA 11 - Geç Roma Amphora 11

GRA 11, Riley’in *Benghazi LR amphora 11* olarak tanımladığı amphora grubu olarak bilinmektedir. GRA 11’in bilinen bütün bir örneği, Bingazi kazıları da dâhil olmak üzere günümüze kadar yapılan arkeolojik kazılarda henüz ele geçmediği belirtilmektedir (Johnson, 2008: s. 167). GRA 11’in, belirgin şekilde boyundan çıkıntılı ve dışa dönük ağız, kabaca kesilmiş ve ağzın hemen altından boyna birleştirilmiş kulpları ve konik çukur bir kaidesi olduğu tahmin edilmektedir (Riley, 1979: s. 230).

GRA 12 - Geç Roma Amphora 12

GRA 12, Riley’in *Benghazi LR amphora 12* olarak tanımladığı amphora gurubu olup, bu amphora formu hakkında pek bilgi bulunmamaktadır. Ashkelon’da sadece ağız, boyun ve kulbun üst kısmı olan küçük bir parça ele geçtiği bilinmektedir (Johnson, 2008: s. 179).

GRA 13 - Geç Roma Amphora 13

GRA 13, ounlukla Ege Bölgesi civarında yapılan arkeolojik kazılarda karşımıza çıktığından, kökeninin Ege olduğu dşunlmektedir (Hayes, 1976: s. 117, 120; Riley, 1979: s. 132, Resim 36). GRA 13'n öncülü, M.S. 4 ile 6 yüzyıllar arasında yaygın olan GRA 2'nin olduğu kabul görmektedir. (Opait, 1984: s. 312-313). M.S. 7 yüzyıldan başlayarak GRA 13'n görülmeye başlandığı bilinmektedir (Demesticha, 2003: s. 470). GRA 13'n üretimine ilişkin ilk bulguların, Kıbrıs Rum kesiminde, Amathus antik kenti yüzey araştırmalarında dikkat çeken amphora firını kalıntılarının olduğu belirtilmektedir (Empereur ve Picon, 1989: s. 242). Amathus firını kalıntıları, antik kentte başlanan kazı çalışmalarında açığa çıkarılmıştır. Yine Kıbrıs Rum kesiminde bulunan Paphos antik kenti kazı çalışmaları ile Zygi antik kenti yüzey araştırmaları sırasında, iki adet GRA 13 firını kalıntıları daha ortaya çıkarıldığı bilinmektedir. Her iki antik kentte de firın kalıntılarının yanı sıra birçok GRA 13'e ait amphora kırıklarının bulunduğu ve bunların en erken M.S. 6. yüzyılın sonu ya da M.S. 7. yüzyılın başına tarihlendirilmesinin doğru olacağı belirtilmektedir (Demesticha, 2003: s. 469-470; 2005: s. 169-170). Yassı Ada Batığı kazıları sırasında çok sayıda GRA 2 buluntularının yanı sıra birçok GRA 13 parçasının da olduğu bilinmektedir (Bass ve van Doornick, 1982: s. 157-161).

Kuzey Afrika Amphoraları

Geç Antik Dönemde, GRA grubu ile aynı dönemlerde yoğun olarak üretilmiş ve kullanılmış olan Kuzey Afrika amphoralarının, Orta ve Batı Akdeniz pazarlarında yaygın olarak grldğu kazı buluntularından anlaşılmaktadır. GRA ile ilgili sınıflandırma ve tipoloji çalışmalarına önemli katkılarda bulunmuş bilim insanları arasında Simon Keay da bulunmaktadır. Keay alışmasında, İspanya'nın yedi önemli Roma Dönemi yerleşiminin kalıntılarının yayılmış olduğu, otuz yedi noktadan toplanan Geç Roma Dönemine ait amphora parçaları ile ilgili çok kapsamlı bir çalışma gerçekleştirmiştir. Çalışma konusu amphora grubu, M.S. 2. yüzyılın ikinci yarısı ile M.S. 6. yüzyılın ikinci yarısı aralığına tarihlendirilen Kuzey Afrika amphoralarından oluşmaktadır (Keay, 1984: vii).

Keay çalışmasında, amphoraların ölçümlerini yaparak çok detaylı bir şekilde incelemiş, tablolar oluşturmuş, amphoraları kümelere ayırmış ve en sonunda yepyeni bir tipoloji çalışması ortaya çıkarmıştır. Keay, yeni tipoloji çalışması yaparken bütün alt grup ve alt gruplar altında türevlerini de kapsayacak şekilde Roma rakamları kullanarak I'den XCIII'e kadar numaralandırmıştır (Keay, 1984: s. 392-398).

Keay'ın bu önemli çalışması sualtı arkeoloji dünyasında hemen kabul görmüş ve amphora çalışmalarında temel kaynaklardan biri haline gelerek *Keay Tipolojisi*, amphoralar da *Keay Tip Amphoralar* olarak adlandırılmıştır. Keay çalışmalarını bir monograf çalışması haline getirerek iki cilt halinde yayınlamıştır (Keay 1984: (i), (ii)). Keay, çalışmasında incelediği amphoraları Güney İspanyol Amphoraları, Kuzey Afrika üretimi, Doğu Akdeniz ve Batı Akdeniz olmak üzere dört coğrafi bölgeye ayırmıştır. Keay'ın tipolojisinde yer alan bazı amphora çeşitleri Riley'in GR amphora tipolojisinde de yer almaktadır. Örneğin; Riley'in GR 1 amphorası GR 2 Keay Tip XIII; GR 2 amphorası Keay Tip XXI; GR amphorası Keay Tip LIV olarak tanımlanmaktadır.

Fransız akademiyasından M. Bonifay da, Afrika ve Punik amphoraları ile ilgili kapsamlı bir çalışma gerçekleştirmiştir. Bonifay, 2004 yılında yayınladığı *Etudes Sur La Céramique Romaine Tardive D'Afrique* adlı monograf çalışmasında, kendisinden önce Kuzey Afrika ve Punik amphoralar ile ilgili çalışma yapmış bilim insanlarının çalışmalarını kapsayacak şekilde, çeşitli yerlerde arkeolojik kazılarda ele geçmiş Afrika ve Punik amphoraları detaylı olarak incelemiştir. Bonifay, önceki çalışmalar ile kendi katkı ve tespitlerini sentezleyerek, Afrika amphoralarının köken, gelişim ve ara geçiş türevlerini ilişkilendirmiş ve Afrika amphoraları tipolojisini, özellikle de Keay'ın amphora tipolojisini ayrıntılandırmıştır. Ayrıca Bonifay, Afrika amphoralarının köken gelişim ve geçiş süreçlerini gösteren bir şema da oluşturmuştur.

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. KİLİKYA BÖLGESİ KAZILARI AMPHORA BULUNTULARI

Kilikya Bölgesi antik yerleşimlerinde arkeolojik kazı veya yüzey araştırmalarında kültür malzemesi olarak pişmiş toprak günlük saklama kaplarının yanı sıra amphora bulunup bulunmadığı, bulunmuş ise hangi tip amphoraların antik yerleşimlerin halkları tarafından kullanıldığını anlamak amaçlı bilimsel yayınlar incelenmiştir.

Kilikya bölgesinde Roma ve Geç Roma dönemlerine ait amphora buluntularının açığa çıktığı arkeolojik kazı ve yüzey araştırmaları yapılmış ve yapılmakta olan onüç antik yerleşim tespit etmiş bulunmaktayız. İlgi dönemlerin amphora buluntularını veren ve aşağıda incelenecek olan antik yerleşimleri; Anemurium, Aegeai, Antiochia ad Orontes, Antiocheia ad Cragum, Deli Halil, Domuztepe, Elaiussa-Sebaste, Kelenderis, Soli-Pompeiopolis, Syedra ve Bıçkıcı gibi sıralayabiliriz.

Kilikya Bölgesinde İskenderun Körfezi doğu kıyısında, Hatay ili, Dörtüyl ilçesinin dar denizel ovasında denize 300 metre mesafede konumlu Kinet Höyük'te arkeolojik kazılar, arkeolog Marie-Henriette Gates başkanlığında 1991 yılında başlamıştır. Kinet Höyük kazılarında amphoralar açığa çıkarılmışsa da, höyüğün kültür dönemlerinin tarihsel dizini Hellenistik dönemde sonlandığından daha geç olan Roma ve Geç Roma dönemlerine tarihlenen amphora buluntusu söz konusu değildir. Kinet Höyük'te bulunan amphoralar M.Ö. 5. ve 3. yüzyıllara tarihli Pers ve Hellenistik tabakalarında açığa çıkarılmıştır (Gates, 2015: s. 87). Benzer şekilde Nagidos antik kenti buluntuları da en geç Hellenistik dönemi göstermektedir (Durugönül ve Alkaç, 2012: s. 15-16). Bir Demir Çağ yerleşimi olan Kilise Tepe

kazılarının Geç Roma ve Erken Orta Çağ tabakalarının kazıları henüz çok yeni olup elimize yeterli bilgi geçmemiştir.

5.1. ALANYA

Alanya ve çevresinde gerçekleştirilen yüzey araştırmaları sırasında, Selçuklu, Bizans ve Roma Dönemlerine ait bulunan birçok mimari kalıntı arasında zeytinyağı ve şarap işliklerinin yanı sıra çok sayıda seramik ve çanak çömlek kırıkları da ele geçirilmiştir. Toplanan seramik parçaları içerisinde birçok amphora parçası da bulunmasına rağmen, yüzey araştırmalarının gerçekleştirildiği bölgelerde yerel amphora ya da seramik üretiminin kanıtı sayılabilecek homojen yapıda ve yoğun miktarda, pişim hatalı seramik ya da amphora parçalarına veya seramik çöplüklerine rastlanamamıştır (Doğın, 2008: s. 125-128; Türker, 2008: s. 211-218).

Ayşe Çaylak Türker, Alanya ve çevresinde Doğın tarafından gerçekleştirilen yüzey araştırmalarında ele geçen seramik ve amphoralarla ilgili 2008 ve 2014 yıllarında iki çalışma ortaya koymuştur. 2008 yılında gerçekleştirdiği ilk çalışmasında Türker, ele geçen seramik ve amphora parçalarının üç farklı biçimde olduğunu tespit etmiştir. Türker, Kızılcaşehir, Elikesik, Akkale ve İncekum bölgelerinde yüzey araştırmalarında toplanan amphora ağız ve kulp parçalarının içerisinde en yaygın biçim olarak Anamur Tip A, GRA 1 tipine ait olduklarına dikkat çekmektedir. İkinci amphora örneği Elikesik bölgesinde bulunan, dışa dönük ağız, silindirik boyun ve boyuna geçişte görülen derin yivi ile Mısır'da yaygın bulunduğunu düşündüğü biçim amphorayı belirtmektedir. Üçüncü amphora biçimi ise Çıplaklı bölgesinde bulunan, benzerlerinin Khios Adası'nda görüldüğü içe dönük ağızlı, dar boyunlu olan amphora biçimini göstermektedir (Türker, 2008: s. 215).

Türker 2014 yılında, Alanya ve çevresinde yapılan yüzey araştırmalarında, Alanya-Mahmutlar, Elikesik, Konaklı, Türkler, Kızılcaşehirkalesi, Toslak, İncekum, Kargıcak, Akkale, Çıplaklı ve Halil Limanı gibi yerleşimlerde ele geçen seramik ve

amphoralar ile ilgili daha kapsamlı bir çalışma ortaya koymuştur. Buluntuların %75'ini kırmızı astarlı, boyalı ve kaba malların oluşturduğu ve bunların arasında da %52 ile amphoraların çoğunlukta olduğu dikkat çekilmektedir (Türker, 2014: s. 271) Türker çalışmasında, altı tip amphora biçimi belirlediğini ifade etmektedir. Bu amphora biçimlerini Williams Tip A, GRA 1, GRA 5 / 6, GRA 7, Pamfilya Tipi Amphora ve Tripolitanian I amphora olarak sıralamıştır. Ele geçen amphora ağız, kulpu ve kaide örneklerinin, biçim ve kil özelliklerini inceleyerek olası üretim yerlerini tespit etmeye çalışmıştır. Böylece hem Kilikya içi, hem de Kilikya bölgesinin diğer bölge ve şehirlerle ticari ilişkilerine açıklık getirmeye çalışmıştır. Türker, Williams Tip A, Pamfilya Tipi ve GRA 1 amphoralarının Kilikya Bölgesinin yerel üretimi olabileceğini, Tripolitanian I, GRA 5 / 6 ve GRA 7 amphoralarının ise Kilikya dışından ithal edilmiş olabileceğine dikkat çekmektedir. Toplanan Williams Tip A amphora örneklerinin mika katkılı kil yapısı göz önüne alındığında, benzerlerinin Anemurium, Antiocheia ad Cragum, Elaiussa Sebaste, Syedra ve Bıçkıcı'da da ele geçmesi ve buralarda yerel üretiminin yapılmasına dikkat çekilmektedir. Pamfilya amphora örneklerinin ise kaba cüruf, kireç ve saman katkılı kil yapısı değerlendirildiğinde, benzer örneklerinin bolca Syedra'da bulunduğu ve üretildiği bilinmektedir. Ele geçen Tripolitanian örneklerin orta büyüklükte kireç ve çeşitli cüruf katkılı yapısının tipik Bıçkıcı malzemesi olduğu ve burada üretiminin yapıldığı vurgulanmaktadır. Nispeten sert ve ince mika, kum, saman yoğun katkılı kil yapısı ile bulunan GRA 1 örneklerinin olası üretim yerleri olarak Kilikya, Kuzey Suriye ve Kıbrıs olarak tahmin edilmektedir (Türker, 2014: s. 271-273).

5.2. ANEMURIUM

Mersin ilinin Anamur ilçesi sınırları içinde yer alan Anemurium antik kenti, Türkiye'nin en güneyinde yer alan Anamur Burnu'nun kuzeydoğu yamacında 36° 04' 42" Kuzey ile 32° 50' 03" Doğu koordinatlarında Anamur körfezine hâkim bir noktada bulunmaktadır. Anemurium antik kenti, Anamur ilçe merkezinin 6 km kadar güneybatısı ile Nagidos antik kentinin 18 km ve Seleuceia ad Calycadnos antik kentinin 105 km kadar batısında yer almaktadır. Anemurium antik kenti Dağlık

Kilikya bölgesinin sahil şeridinde kurulmuş antik yerleşimler içerisinde en büyüğü olarak dikkat çekmektedir (Russell, 1987: s. 15). Anemurium kenti, Anadolu'nun güneyinde Akdeniz'de Kıbrıs adasına en yakın mesafede bulunması nedeniyle önemli bir ticari liman kenti olarak gelişmiştir.

Anemurium antik kentinin yerleşim tarihi ile ilgili bilgiler, yazılı kaynakların kısıtlı olması nedeniyle çoğunlukla arkeolojik kazılar ile elde edilen bilgiler ışığında mümkün olabilmektedir. M.S. 1. yüzyıldan 3. yüzyıl ortasına kadar yükseliş ve ihtişam dönemi yaşamıştır. Bunun en önemli göstergesi olan kendi bakır sikkesini de bu dönemde basmıştır. Ancak Anemurium M.S. 260 yılında gerçekleşen Pers istilasıyla beraber uzun bir karışıklık dönemine girmiştir. M.S. 5. yüzyıl itibariyle tekrar yükselişe geçmiş ve yerleşim en büyük boyutlarına ulaşmıştır. Ancak M.S. 6. yüzyılın sonuna doğru tekrar düşüşe geçmiştir. 580 yılında meydana gelen şiddetli ve yıkıcı deprem bu düşüşü hızlandırmıştır. Akabinde 611-628 yılları arasında yaşanan Pers Savaşları nedeniyle ortaya çıkan karmaşa ve ardından gelen Arap akınlarıyla nüfus giderek azalmış ve sonunda kent terk edilerek sessizliğe bürünmüştür (Russell, 2002: s. 221-222).

Anemurium'da ilk kazılar 1962-1967 yılları arasında, arkeolog Elisabeth Alföldi-Rosenbaum başkanlığında gerçekleştirilmiştir. 1971 yılından itibaren ise, arkeolog James Russell'ın bilimsel danışmanlığında 2000 yılına kadar sürdürülmüştür. Uzun süreli gerçekleştirilen arkeolojik kazıların odak noktası, kentin altın çağının yaşandığı M.S. 2.-3. yüzyıllara tarihlenen dönem olmuştur. Kazılar neticesinde büyük tiyatro, küçük odeon, meclis binası, sivil bazilika, belediye binası, üç büyük hamam yapısının bulunduğu kent merkezinde yer alan kamu binalarının ve kent surları dışında yer alan devasa nekropol açığa çıkarılarak yüzey temizlikleri ve gerekli durumlarda onarım çalışmaları yapılmıştır. M.S. 5. yüzyıl – 6. yüzyıl başlarında, Anemurium'da Hıristiyanlık yükselişe geçmiştir. Bunun kanıtı olabilecek 4 tane kilisenin tamamında arkeolojik kazı çalışmaları yapılmıştır.

Seramik buluntular

Anemurium'da arkeolojik kazılarda elde edilen çanak-çömlek ve küçük buluntularla ilgili detaylı incelemeler, C. Williams tarafından 1977 ve 1989 yıllarında gerçekleştirilen iki çalışma ile ortaya konmuştur.

Williams, Anemurium'da bulunan Roma ve Bizans Dönemi seramikleri inceleyerek kataloglama çalışması yapmıştır. Seramik buluntularını, biçimleri ve kullanım amaçlarına göre sofrta takımları, mutfak kapları, depolama kapları ve muhtelif kaplar olarak dört gruba ayırarak incelemiştir. Büyük Hamam yapısının *palaestra* bölgesinde bulunan su kuyusundan elde edilen çoğunlukla mutfak kapları olan seramik buluntuların yarısını amphoralar oluşturmaktadır. 16 numaralı amphorayı Doğu Akdeniz formu olarak tanımlanmıştır. M.S. 4. ila M.S. 7. yüzyıl aralığına tarihli olduğunu kuyuda bulunan sikkeler göstermiştir. Williams, kazıda bulunan tüm seramikleri incelemiş ve dört ana grupta toplamıştır: 1. Sigillata Seramikleri, 2. Roma Kırmızı Çizgili Seramikleri 3. Günlük Kullanım Seramikleri ve 4. Çömlek (Pişirme kapları) Grupları. Her bir grupta seramik özelliklerine göre çeşitli alt gruplar oluşturmuş ve üçüncü grup olan 'Günlük Kullanım Seramikleri'nin altında *Amphoraları* bir alt grup olarak incelemiştir. Amphoralar alt grubunda ise, 548-560 numaralı amphoraları '*A Tipi Amphora*', 561-567 numaralı amphoraları '*B Tipi Amphora*', 568-580 numaralı amphoraları '*Çeşitli Amphoralar*' adları altında sınıflandırmıştır (Williams, 1989: s. 91-99).

Anamur A Tipi Amphora (548-560 arası numaralı parçalar) Williams bu formun yek pare silindirik gövde, tabana yaklaştıkça daralan gövdenin altında ucu yuvarlak mantar biçiminde bir topuk kısmına sahip olduğunu belirtmektedir. Gövde ve omuzun birleşiminde belirgin bir çıkıntı olmasına rağmen omuzlar neredeyse yatay ve çıkıntısız bir görünümde dir. Çok kısa bir boynu olan bu amphora formu, gövde yapısına göre küçük olup, kulp ağız kenarının hemen altından çıkarak omuza bağlanmaktadır.

A Tipi Amphoraların hamur yapısı, orta taneli, küçük beyaz kireçtaşı parçacıklar, küçük kırmızı ve koyu gümüş renkli mika ve kum taneciklere sahiptir.

Çoğunlukla turuncu renkli kilin dış yüzeyinde genellikle kalın, mat sarımsı bir çizgi, nadiren de hafif pembemsi kırmızı bir boya görülmektedir. Williams Anemurium A Tipi Amphoraların, Roma dönemi kontekslerde çok sayıda amphora parçaları ve atıkları olarak ele geçmesi nedeniyle, yerel üretim şarabın dış pazarlarda satılması ve nakliyesi amacıyla, Anemurium üretimi yerel amphora formu olduğunu düşünmektedir. Anemurium A Tipi Amphoralar, kazılarda açma konteksine ve amphoralar ile birlikte ele geçen sikkelere dayanılarak bu amphoralar, en erken M.S. 1. yüzyıl sonu ile 2. yüzyıl başı, en geç de 3. yüzyıl sonu ile 4. yüzyıl başları arasında üretildiği anlaşılmıştır (Williams, 1989: s. 91-92). Anemurium A Tipi Amphoralar, Williams Tip A, Zemer 41, Agora G199 ve son yapılan Kilikya Bölgesi üretimi amphora tipolojisi sınıflandırmalarında Kilikya Tip A olarak da adlandırılmaktadır (Resim 37).

Anamur B Tipi Amphora (561-565 arası numaralı parçalar) Doğu Akdeniz Tipi olarak da tanınan bu form Geç Antik ve Bizans Dönemlerinde M.S. 5. ila 7. yüzyıllar arasında Anamur'da ele geçen amphora buluntuları arasında yoğun olarak görülmektedir. Söz konusu formun kaidesi yuvarlak, gövdesi bazen adeta bel gibi içe kıvrımlı, silindirik bir boyun ve tutamak görevi için kalınlaştırılmış bir ağız kenarına sahiptir. *Anamur B Tipi Amphora*'sının gövdesindeki aralık ve derinlikleri farklı olan basamaklı çıkıntılar ve yivler en belirgin özelliğidir. Omuz ve taban bölümlerinde çıkıntılar aralıklı ve derin olarak görülmektedir. Ağır ve kaba biçimde şekil verilmiş kulplarda kil daha deri sertliğindeyken iki parmağı kulplardan aşağıya doğru kaydırarak uzunlamasına oluşturulan iki ya da üç yiv dikkat çekmektedir. Boyun ve omuz kısmına bağlanmadan kavis alması için döndürülen kulpların boyun bağlantısında bir çıkıntı bulunmaktadır. Söz konusu formun kil rengi devetüyü, açık kahverengi veya turuncu-kahverengi olup; yüzeyinde kasıtlı olarak kili sertleştirmek amacıyla katıldığı ve benekli bir hava veren çok sayıda beyaz kireç taneli bir yapısı bulunmaktadır. '*B Tipi Amphoralar*' Anamur'da yaygın şekilde bulunmalarına rağmen, kökenleri ile ilgili tartışmalar hala devam etmektedir. Kıbrıs, Kuzey Suriye, Güneybatı Anadolu hatta Lesbos olabileceği düşünülmektedir (Williams, 1989: s. 95).

5.3. ANTIOCHIA ad ORONTES (ANTAKYA)

Hatay ilinde bulunan Antakya, antik adı ile Antiochia ad Orontes Türkiye Cumhuriyeti haritasında 36° 12' 19,8" Kuzey ile 36° 10' 18,5" 36. Doğu koordinatlarında, enlem ile 36. boylamın kesişme noktasında yer almaktadır.

Antiochia, Asi Nehri'nin (antik adı Orontes) kıyısında yer alması ve bu adla anılan birçok antik yerleşimin olması nedeniyle, arkeoloji dünyasında ayırt edici özellik olarak Antioch ad Orontes olarak bilinmektedir. Kuzeyinde Toros Sıradağları ile birleşen Amanos Dağları ve Belen Geçiti yoluyla Kilikya ve Küçük Asya ile bağlanmaktadır. Güneyinde daha ziyade batısına doğru Türkiye-Suriye sınırında bulunan Jebel-el-Akrab Dağı yükselmektedir. Doğusunda ise Keldağ ve Habib an-Najjar Dağı bulunmaktadır. Antiochia, Toros ve Lübnan Sıradağları arasında Asi Nehri'nin meydana getirdiği ve nehrin oluşturduğu doğal bir geçit olan düzlükte yer almaktadır. Asi Nehri, Samandağ eteklerinden Akdeniz'e dökülmektedir (Pamir, 2014: s. 101) .

Antiochia, M.Ö. 300 yıllarında Hellenistik Dönem krallıklarından Seleukos Hanedanlığı'nın başkenti olarak Büyük İskender'in generallerinden biri olan I. Seleukos Nikator tarafından kurulmuştur. I. Seleukos Nikator, kurduğu bu şehri kendisi gibi bir general olan babası Antiochus'un adını vermiştir. Doğu-batı ve kuzey-güney uzantılı önemli ticaret yollarının kesiştiği stratejik konumda bulunan Antiochia, kısa zamanda gelişmiş ve zenginleşmiştir. Liman kenti Seleuceia Peraira aracılığı ile bütün Akdeniz coğrafyasında ticari faaliyetlerde çok etkin olarak yer almıştır. Daha sonraları Roma ve İskenderiye'nin ardından Roma İmparatorluğu'nun üçüncü büyük kenti durumuna gelmiştir (Pamir, 2014: s. 101-102).

Antiochia'da ilk sistemli arkeolojik kazı çalışmaları, Hatay'ın henüz Fransız Mandası altında olduğu dönemde, 1932- 1939 yılları arasında gerçekleştirilmiştir. Bu kazılar, Louvre Müzesi ve Princeton Üniversitesi liderliğinde Wellesley College, Chicago Üniversitesi, Baltimore Sanat Müzesi ve Worcester Sanat Müzesi'nin içinde olduğu ABD'de bulunan çeşitli enstitülerin bir araya gelerek oluşturduğu çok uluslu

bir ekip tarafından yapılmıştır. Antiochia Kazı Komitesi Başkanı Princeton Üniversitesi'nden Profesör Charles Rufus Morey kazı başkanı, Wellesley College'dan Profesör William A. Campbell ise kazı alanı direktörü olarak görev yapmışlardır (Campbell, 1934: s. 201).

Kazılar başlangıçta Antakya merkezli yürütülmüş, sonra Daphne bölgesi ve daha sonra da Antiochia'nın limanı olan Seleucia Pieria bölgesini de kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Yedi yıl süren kazılarda, 80'den fazla bina, iki tiyatro, altı hamam, bir hipodrom, iki adet büyük kilise, birçok portiko, sayısız lüks villa ve mesken 10 metre kadar yığılmış olan toprak altından açığa çıkarılmıştır. Ayrıca 300 kadar taban mozaïği, sayısız heykel ve kabartma, cam ve seramik kaplar, sikkeler, kandiller, mühürler, takılar, terakota figürinler, tunç, demir, kemik ve fildişi eserler elde edilmiştir (Campbell, 1934: s. 201).

1932-39 kazılarından sonra Antiochia'da uzun süren sessizlik dönemi 2009 yılında, Hatay Arkeoloji Müzesi tarafından yapılan sondaj çalışması ile son bulmuştur. 2010 yılından günümüze dek kazılar Hatay Arkeoloji Müzesi başkanlığında ve Mustafa Kemal Üniversitesi işbirliği ile Öğretim Üyesi H. Pamir'in bilimsel danışmanlığında Antiochia ve Seleucia Pieria'da sürdürülmektedir. Bu kazılarda Osmanlı Döneminden başlayarak, Bizans-Selçuklu Dönemleri, Geç Roma, Roma ve Hellenistik Dönemlerine kadar geriye giden birçok tabaka ve mimari kalıntılar açığa çıkarılmıştır. (Pamir, 2014: s. 101,105). Hipodrom çevresinde 2015 yılında devam eden kazı çalışmalarında elde edilen seramik buluntular arasında 5. yüzyıl sonu ile 7. yüzyıl başlarına tarihlendirilen sadece bir adet Filistin amphorası bulunmuştur. (Pamir, 2016: s. 307).

Günümüze kadar yapılan arkeolojik kazılarda elde edilen bulguları değerlendirdiğimizde, Antiochia antik kenti merkezinde genelde seramik ve özelde amphora üretimine ilişkin somut bir bulguya raslanamamıştır. Her ne kadar Peacock'ın GRA 1'lerin kökenine ilişkin yaptığı petrogrfaik analizlerde elde edilen mineral yapısı Rhodos Pereirası, Kilikya, Antioch ad Orontes veya Kıbrıs olabileceğini iddia etmiş olsa da, Empereur ve Picon Antakya'da gerçekleştirdikleri

yüzeý araştırmalarında, Antiochia'da amphora ya da seramik üretimine ilişkin herhangi bir bulguya rastlamadıklarını belirtmektedirler. Ancak Empereur ve Picon, Antiochia civarında devam ettikleri yüzeý araştırmalarında, tespit ettikleri fırın kalıntılarında bahsetmektedirler. Seleucia Piera limanının Orontes ağızında, Seleucia Piera'nın 6 km ve 30 km kadar kuzeyinde iki yerde, Arsuz'un 13 km kadar kuzeyinde deniz kenarı ile kırsal kesimde, Yumurtalık limanının doğusunda ve Karatař'ta Pyramus Nehri'nin ağızında olmak üzere, toplam 6 adet olası amphora fırını kalıntılarında söz edilmektedir (Empereur ve Picon, 1985: s. 236-237). İlk dönem kazılarda ele geçen buluntular ile ilgili Antioch'da Roma, Geç Roma ve Antik Dönemlerde yerel bir seramik üretimi yapıldığını destekleyen bilgimiz yeterli değildir. Ancak bu kazılarda ele geçen seramik buluntular içerisinde daha erken dönemlerde Antiochia antik kentinin al-Mina'dan seramik ithal ettiğini kanıtlayan buluntular ve bu konuda yapılmış çalışmalar mevcuttur (Kearsley, 1995: 71-73, 77).

5.4. ANTIOCHEIA ad CRAGUM (GÜNEY KÖYÜ)

Antiocheia ad Cragum, Antalya ili Gazipaşa ilçesinin yaklaşık 12 km kadar güneybatısında, Güney köyü sınırları içinde yer almaktadır. Coğrafi konumu, 36° 7' 49" Kuzey ile 32° 28' 9" Doğu koordinatlarında bulunmaktadır. Antik kent, Kragos Dağı'nın kıyıya hâkim eğimli bir yamacı üzerinde yer alması nedeniyle, diğer Antiocheia adlı yerleşimlerden ayırt edilebilmesi için Antiocheia ad Cragum olarak adlandırılmıştır. Bir kıyı yerleşimi olarak planlanan Antiocheia ad Cragum'un yerleşim merkezinin, deniz seviyesinden yaklaşık 300-350 metre yükseklikte, sarp kayalık bir yamaçta konumlanmasının, denizden gelebilecek saldırılara yönelik doğal bir savunma oluşturduğundan bahsedilmektedir. (Can ve Hoff, 2014: s. 374).

Antiocheia Ad Cragum, M.Ö. 170 yılında IV. Antiochus tarafından kurulduğu bilinmektedir. Hellenistik Dönem boyunca Antiocheia ad Cragum korunaklı doğal limanı nedeniyle, Kilikyalı korsanların tercih ettiği sığınma yerlerinden biri olduğu düşünölmektedir. Başlangıçta sadece Doğu Akdeniz'de faaliyetlerini sürdüren Kilikyalı korsanlar, Batı Akdeniz'e yayılmaya ve Roma İmparatorluğu için de tehdit

oluşturmaya başladıklarında, Roma'nın bu duruma çözüm sağlamak için çeşitli önlemler aldığı ve belirli aralıklarla Kilikya Bölgesi'ne seferler düzenlediği bilinmektedir. Bu durum geçici bir rahatlama sağlasa da, uzun vadede sonuç alınmadığı için General Pompey, geniş yetkilerle donatılarak bölgeye yollanmıştır. Pompey M.Ö. 67 yılında, Korakesion (Alanya) yakınlarında korsanlara karşı büyük bir deniz zaferi kazanmış ve korsan sorununu kökten bitirmek için geride kalan korsanlarla da anlaşarak bölgede huzuru sağlamıştır. Sonraki dönemlerde Roma İmparatoru Gaius, bölgenin kontrolünü sağlamak amacıyla, bölgenin yönetimi için müttefiki Kommagene Kralı IV. Antiochus'u görevlendirdiği bilinmektedir. Antiocheia ad Cragum'un, IV. Antiochus döneminde, kendisi tarafından kurularak, kente adını verdiği düşünülmektedir. (Can ve Hoff, 2014: s. 374).

Dağlık Kilikya Bölgesinde, 1996-2004 yılları arasında Nicholas Rauh başkanlığında sürdürülen arkeolojik yüzey araştırmaları sonrasında, 2005 yılında antik kentte arkeolojik kazılara başlanmıştır (Hoff vd, 2006: s. 100-101). Antiocheia ad Cragum kazılarında, birçok mimari öğenin yanı sıra yerel üretimin kanıtı olan 'ANT' damgalı-mühürlü amphora parçaları, iyi durumda seramik fırınları ve çok sayıda seramik atıkları bulunmuştur. Bu durum Antiochia ad Cragum kentinde, amphora gibi günlük kullanım kapları ile birlikte yoğun bir seramik üretimi olduğunu göstermektedir (Hoff vd, 2016: s. 6).

5.5. DELİ HALİL

Deli Halil antik yerleşimi, Osmaniye ili, Toprakkale ilçesi, Tüysüz Köyünde sönmüş bir volkan olan Deli Halil Tepesi güney yamacında yer almaktadır (Tülek, 2010: s. 69; 2009: s. 159). Yerleşimin coğrafi koordinatları 37° 00' 59" Kuzey 36° 04' 16.9" Doğu ile 37° 00' 45.2" Kuzey, 36° 03' 32.0" Doğu arasında bulunmaktadır. Gerçek adı bilinmediğinden, adını yerleşimin üzerinde bulunduğu Deli Halil volkanından alarak tanımlanmıştır. Deli Halil antik yerleşimi, Doğu Akdeniz'de İskenderun Körfezinden Çukurova'ya geçişi sağlayan Kısık Boğazına hâkim bir konumda bulunması nedeniyle, ticari açıdan çok önemli olduğu düşünülmektedir.

Deli Halil yerleşimi, İskenderun Körfezine bakan körfeze hâkim bir tepede, İssos Ovası, antik Ephiphaneia limanını ve Kısık Geçidi'ni kontrol altında tutan stratejik bir konumda yer almaktadır. Antakya'dan İskenderun üstünden gelerek kuzeye devam eden yol, Kısık Boğazı'ndan geçerek Çukurova'ya ulaşmaktadır. Bu güzergah, doğudan Amanos Dağları'nı aşip Arslanlı Bel üzerinden gelen yol ile birleşerek Ovalık Kilikya'nın içlerine devam etmekte; batıda Dağlık Kilikya Bölgesine ve Torosları aşarak Gülek Boğazı'na varılmaktadır. (Tülek, 2009: s. 160).

Deli Halil antik yerleşimi, 2008 yılında arkeolog F. Tülek başkanlığında gerçekleştirilen Osmaniye Arkeolojik Yüzeysel Araştırması sırasında saptandığı belirtilmektedir. Antik yerleşimde, 2008 – 2011 yılları arasında arkeolojik çalışmaların sürdürüldüğü bilinmektedir. Bu süreçte konutlar, sokaklar, işlikler, kuyu ve sarnıçlar gibi mimari yapıların belirlendiği ve pişmiş toprak seramik parçaların toplandığı ifade edilmektedir (Tülek, 2010: s. 72). Toplanan seramik grubu tabaklar, günlük kullanım ve saklama kaplarından oluştuğu gözlemlenmiştir. Saklama kaplarının arasında ise testi, dolium, ve amphoraların bulunduğu bilinmektedir. İnce mal sofrta tabaklarının çoğunluğu Geç Roma C tip Foça seramikleri Form 3 ve Form 10 tipolojisine ait, amphoraların hemen hepsi de Kuzey Afrika amphoralarına benzediği belirtilmektedir. Deli Halil antik yerleşimi amphora buluntuları arasında GRA örneği görülmediği bildirilmektedir (Tülek, 2012: s. 494; 2013: s. 261).

Deli Halil antik yerleşiminde 255 tanesi açık formlu ince mal, 315 tanesi açık ve kapalı formlu kaba maldan oluşan, toplamda 570 adet seramik kırığı toplanmıştır. İnce mal grubunun hepsi Kırmızı Astarlı sofrta kapları olup, neredeyse tamamına yakını Foça Kırmızı Astarlı seramik, az sayıda Afrika Kırmızı Astarlı seramik ve birkaç tane de Kıbrıs Kırmızı Astarlı seramik bulunmaktadır. Deli Halil yerleşiminde toplanan ince mal grubu seramiklerin büyük bir çoğunluğunu Akdeniz Bölgesinin kıyı şeridinden ithal ürünler oluşturmakta ve köken olarak Batı Anadolu, Kuzey Afrika ve Kıbrıs adası olduğu düşünülmektedir (Tülek, 2015: s. 241). Afrika Kırmızı Astarlı seramik grubu, M.S. 4. yüzyılın sonu ile 5. yüzyılın başına tarihlendirilmekte ve bu durum yerleşimin Geç Antik Dönemde çok canlı bir yaşantısı ve ticari hareketliliği olduğunu göstermektedir.

5.6. DOMUZTEPE

Domuztepe antik yerleşimi Toros Dağları'nın eteklerinde, Ovalık Kilikya Bölgesine bakan güneybatı yamaçlarında, Ceyhan Nehri'nin Düldül Dağı'ndan dökülerek güneye doğru yöneldiği bir konumda yer almaktadır. Domuztepe'de ilk bilimsel kazıları 1949-1952 yılları arasında yürüten arkeolog B. Alkım, Domuztepe'nin önemli bir Roma yerleşimi olduğunu belirtmektedir (Çambel, 1986: s. 273).

Domuztepe kazıları, 1983-2006 yılları arasında arkeolog H. Çambel başkanlığında sürdürülmüştür (Çambel ve Özdoğan, 1985: s. 259-260). Bu dönemde, yerleşim tamamen açığa çıkarılmış ve kazılarda elde edilen seramik buluntular ile yerleşimin Erken Demir Çağı'ndan Geç Roma Dönemine kadar kesintisiz olarak iskân edildiği anlaşılmıştır (Rossiter ve Freed, 1991: s. 148). Çambel, Domuztepe'nin bir *villa rustika* olduğunu belirtmektedir (Çambel vd, 1987: s. 335). Roma Dönemine tarihlenen tabakalarda, Domuztepe'ye özgü çatı kiremitleri ile bu kiremitlerin yerel üretim olduğunu kanıtlayan fırın artıkları, birkaç depolama kabı ve amorf kapakların da bulunduğu bilinmektedir. Ayrıca yerel zeytinyağı üretimini kanıtlayan büyük bir işlik ve işliğin içinden çok sayıda yerel üretim seramik ve birkaç amphora parçası açığa çıkarıldığı ifade edilmektedir.

Geç Roma Dönemi seramik grupları içerisinde, çoğunluğu M.S. 5 ila 7. yüzyıl arasına tarihlenen 'Foça Kırmızı Astarlı' seramiklerinin oluşturduğu ve az sayıda M.S. 4. yüzyılın sonu ila 5. yüzyılın başına tarihlenen 'Afrika Kırmızı Astarlı' seramik parçaları olduğu belirtilmektedir. Kazılarda ticari amaçlı büyük bir işlik bulunmasına rağmen, GRA 1 ve 3 ile Punik Dönemi silindirik Tunus amphora buluntularının diğer seramik buluntularına kıyasla az miktarda olması dikkat çekici olarak gösterilmektedir. Ayrıca M.S. 3 veya 4. yüzyıla tarihlendirilen bütün bir Keay Tip XII de Domuztepe'de ender bulunan amphoralardan biri olarak değerlendirilmektedir. (Rossiter ve Freed, 1991: s. 158-160, 169-170).

5.7. ELAIUSSA SEBASTE

Elaiussa Sebaste antik kenti, Mersin ili Ayaş beldesindedir. Arkeolojik kazılarda elde edilen bulgular ışığında, Geç Hellenistik Dönemde M.Ö. 2. yüzyılda kurulmuş, M.Ö. 1. yüzyılda İmparator Augustus Döneminde yükselişe geçmiş, M.S. 2. yüzyıl Antonine ve M.S. 2. yüzyıl sonu ile 3. yüzyıl başlarında Severius Dönemlerinde ise altın çağlarını yaşamıştır. Erken Bizans Dönemlerinde tekrar yükselişe geçmiş olsa da, M.S. 7. yüzyılın ikinci yarısında Arap istilası sonucu terk edilmiştir (Ferrazzoli ve Ricci, 2009: s. 33-34). Elaiussa Sebaste'nin, kuruluşundan yıkılışına, M.S. 7. yüzyıla kadar Doğu Akdeniz'de önemli bir ticaret merkezi olarak gelişme gösterdiği bilinmektedir. Elaiussa Sebaste antik kenti, sahip olduğu doğal limanları, coğrafi konumu ve verimli toprakları nedeniyle, İmparator Augustus'un Pax Romana Döneminde de gelişimine devam etmiştir. Bu dönemde, bağıcılık ve zeytinciliğin yaygınlaşması sonucu şarap ve zeytinyağı üretimi artmıştır. Yerel üretim şarap ve zeytinyağının dış pazarlara satılması, kent ekonomisini canlandırmış ve refah seviyesinin yükseltilmesini sağladığı bilinmektedir. Elaiussa Sebaste kazılarında, bu dönemin ihtişamını gösteren hamam, agora, liman gibi mimari kalıntıların açığa çıkarıldığı belirtilmektedir (Kızıllıslanoğlu, 2014: s. 231-232).

Elaiussa Sebaste'de halen devam edilen arkeolojik kazı çalışmaları, ilk 1995 yılında arkeolog E. Equini Schneider'in başkanlığında başlatılmış ve halen kendisi tarafından yürütülmektedir (Ferrazzoli ve Ricci, 2009: s. 33). Antik kentin birçok önemli yapıları, ana caddeleri, agora, tapınaklar, yerleşim alanları, Bizans Sarayı, kiliseler, hamamlar, limanlar ve kuzeydoğu mezarlığı açığa çıkarıldığı bilinmektedir (Kızıllıslanoğlu, 2014: s. 237; Equini Schneider, 2005: s. 17-20; 2006: s. 195-198; 2008: s. 299-302) .

Elaiussa Sebaste antik kenti arkeolojik kazılarında, seramik ve amphoraların yanı sıra çok çeşitli kültür malzemesinin bulunduğu söylenmektedir. Antik kentin merkezinde yer alan Güney Hamam alanında çok sayıda seramik fırını ile GRA 1 tipi amphora parçaları ve seramik atıklarının ortaya çıkarıldığı belirtilmektedir (Ferrazzoli ve Ricci, 2009: s. 43). Amphora buluntuları içerisinde yerel üretim GRA

1 örneklerinin yanı sıra Campania ve Baetica gibi başka kent menşei amphoralar ile yerel üretim şarap ve zeytinyağının kanıtı olan işliklerin de bulunduğu bilinmektedir. Elaiussa Sebaste'de zeytinyağı üretiminin artmasının sonucu olarak ürünün pazarlanması amacıyla Suriye'den İspanya'ya çok geniş bir alanda ticari ilişkilerin sürdürüldüğü anlaşılmaktadır. Bunun sonucu olarak Elaiussa Sebaste antik kenti, Doğu Akdeniz'de, Anadolu'nun Kilikya Bölgesi'nde GRA 1 tipi amphoraların önemli bir üretim merkezi olarak öne çıkmaktadır (Kızılarıslanoğlu, 2014: 231-232).

Elaiussa antik kentindeki kazılarda M.S. 1. ve 3. yüzyıllar arasında ele geçen amphora buluntularının büyük bir çoğunluğu bölgesel üretim örneklerinden olan Agora M54, Zemer 41 ve Pompei 5 gibi şarap taşımada kullanılan formların bulunduğu belirtilmektedir. Elaiussa, M.S. 7. yüzyılın ikinci yarısında başlayan Arap saldırılarının yıkımına kadar Pompei 5, Dressel 2-4, Agora M 54 ve GR 1 amphoralarının ana üretim merkezlerinden biri olduğu kabul görmektedir (Ferrazzoli, 2009: s. 34; Kızılarıslanoğlu, 2015: 459).

Elaiussa Sebaste antik kentinde, günümüze kadar yapılmış olan kazı çalışmalarında, 2005, 2006 ve 2007 yıllarında amphora üretiminin yapıldığı 6 adet fırın kalıntısı tespit edildiği belirtilmektedir. Elaiussa'da 2005 yılı kazı sezonunda, bulunan iki adet amphora fırın kalıntısı ile birlikte, M.S. 7. yüzyılın ilk yarısına ait 79 adet sağlam GRA 1 ve büyük miktarda amphora parçaları ele geçirildiği bilinmektedir (Schneider, 2008: s. 301). 2006 yılı kazı sezonu çalışmalarında, M.S. 3. yüzyılın başı ile M.S. 5. yüzyılın başına tarihlendirilen tuğladan yapılmış ancak çok kötü durumda bir amphora fırını ile bu fırının çöplüğünde çoğunluğu GRA 1 parçalarından oluşan çok sayıda seramik parçasının da ortaya çıkarıldığından söz edilmektedir (Schneider, 2008: s. 302). 2007 yılı kazı sezonunda ise, M.S. 5. yüzyılın ortasından M.S. 7. yüzyılın birinci yarısına tarihlenen 250 tanesi çok iyi korunmuş, toplam 750 tane amphora ile yaklaşık 55 adet de sürahinin bulunduğu söylenmektedir (Schneider, 2009: s. 179).

5.8. KELENDERIS

Mersin ili Aydincik ilçesinde bulunan Kelenderis antik kenti, doğusunda Silifke'ye 80 kilometre, batısında ise Anamur'a 52 kilometre uzaklıkta yer almaktadır. Dağlık Kilikya Bölgesi'nin orta bölümünde önemli bir liman kenti olarak yer almaktadır (Zoroğlu, 1989: s. 135).

Kelenderis antik yerleşiminin tarihine ilişkin bilgiler, çoğunlukla kazılarda açığa çıkarılan mimari unsurlar, seramik parçaları ve sikke benzeri buluntular aracılığıyla elde edilmiştir. 1990 yılı kazı sezonunda elde edilen bulgulara ve buluntulara dayanılarak, Kelenderis antik yerleşiminin kuruluşu M.Ö. 8. yüzyıl başına Arkaik Çağ'a tarihlendirilmektedir (Zoroğlu, 1992: s. 243). Kelenderis'in Kilikya Bölgesi'nde gerçekleştirilen arkeolojik kazılarda, Mersin ve Tarsus ile birlikte Demir Çağı'na ait buluntuların ele geçtiği üçüncü bir yerleşim olduğu ve kuruluşunun Demir Çağı'nın başlarına kadar geri gittiği belirtilmektedir. Kelenderis ticari ilişkilerinde, M.Ö. 8. yüzyılın sonlarına kadar Kıbrıs; M.Ö. 8. yüzyılın ortalarından başlayarak İonia ve Hellas'ın ön plana çıktığı söylenmektedir (Zoroğlu, 1994: s. 193-194). Kelenderis'in M.Ö. 5. ve 4. yüzyıllarda yükselişe geçtiği ancak Hellenistik Dönem'de bir düşüş yaşadığı görülmektedir. Roma İmparatorluğu Dönemi'nde M.S. 3. ve 4. yüzyıllarda tekrar parlak dönemlerine kavuştuğu ve sonrasında da Erken Hristiyanlık Dönemi'nden 19. yüzyıl sonuna kadar deniz ticaretini sürdürmesi nedeniyle az da olsa canlılığını koruduğuna dikkat çekilmektedir (Zoroğlu, 1989: s. 139).

Kelenderis antik kentindeki kazı çalışmaları, 1987 yılından günümüze dek arkeolog Levent Zoroğlu başkanlığında gerçekleştirilmektedir. Kelenderis'te uzun süredir devam ettirilen çalışmalarda, antik kentte hamamlar, liman, Nekropol gibi birçok mimari yapının yanı sıra Demir Çağı'ndan başlayarak Arkaik, Klasik, Hellenistik, Roma, Geç Antik ve Bizans dönemlere tarihlendirilen çok sayıda seramik buluntu da ele geçirilmiştir. Söz konusu buluntular arasında, M.Ö. 8 ila 7.

yüzyıl Kıbrıs, Rhodos ve Samos kökenli çömlek ve kaplar, kırmızı figürlü Attik vazo parçaları, Klasik ve Hellenistik kap parçaları ve kandiller, M.Ö. 3. yüzyıl Doğu Sigillata A grubuna ait parçalar, Geç Roma B ve C kap parçaları gibi çeşitli dönemlere ait seramikler bulunmuştur. Zoroğlu, Klasik Çağ'a tarihlendirilen tabakada yerel yapım boyalı ve boyasız *bantlı skyposlar* vb seramik parçalarının yanı sıra hatalı pişim fırın artığı seramik parçalar bulunduğunu ve gerçekleştirilen incelemelerin sonucunda Kelenderis'te Klasik Çağ'a tarihlendirilen yerel bir çömlek atölyesinin varlığından bahsetmektedir (Zoroğlu, 1992: s. 242-243; 1994: s. 192-194). Ancak Roma, Geç Roma ve Antik Dönemler'e ait buluntular arasında benzer fırın kalıntıları ve yerel seramik ya da amphora üretiminin kanıtı olabilecek herhangi bir bulgudan söz edilmemektedir.

Kelenderis'te gerçekleştirilen kazı çalışmalarında, büyük bir çoğunluğu Aşağı Şehir Sondajı olmak üzere, Liman Hamamı ve Batı Nekropoliste bulunan bir mezarda 5 farklı tipte ticari amphora dâhil birçok amphora buluntusu ele geçirilmiştir. Bunlar içerisinde en eski olanı M.Ö. 1 ila M.S. 1 yüzyıllar arasına tarihlendirilen *Geç Rhodos amphorası* bulunmaktadır. Kelenderis'te ele geçen amphora buluntularının arasında en büyük kapasite ve boyuta sahip, Doğu Akdeniz özellikle de Kıbrıs'ta üretildiği belirlenen *Zemer 41* yani pinched kulplu amphora bulunmaktadır. Aşağı Şehir sondajında ağız kenarı, kulp ve dip bölümü olmak üzere bu formdan 4 amphora parçası ele geçirilmiştir. Kil örnekleri incelendiğinde tek bir yerden geldiği kesin görülmektedir (Tekocak ve Zoroğlu: s. 111-114). Kelenderis'te bulunan bir diğer amphora çeşidi de öncül örnekleri *Zemer 40* olarak bilinen ve M.S. 5. yüzyıla tarihlendirilen *Sinop havuç formu* amphoradır. Üç adet ele geçmiş olan bu form amphora parçalarının restorasyonunun 1998 yılında bitirilmesiyle; dışta yuvarlatılmış çift kademeli ağız kenarı, şişkin silindirik boyunu, ovoidal gövdesi, belirgin omuzları, fazla açığı yapmadan boynun altından başlayarak omuza bağlanan oval kesitli kulpları ve topaç biçimli dibi dikkat çekmektedir. Kelenderis'te sadece tek bir örnek olarak ele geçen bir diğer amphora formu ise M.S. 5. yüzyıla ait olduğu tahmin edilen ve yaygın olarak *Keay Tip LII* olarak bilinen form olduğu belirtilmektedir (Tekocak ve Zoroğlu, 2013: s. 114-116). Kelenderis'te ele geçen

amphoralar içinde en yaygın olan grubu, Aşağı Şehir ve Liman Hamamı kazılarında açığa çıkarılan *GRA 1* oluşturmaktadır. GR 1 amphoraları tarihsel süreç içerisinde biçim değiştirerek başta GRA 1A ve GRA 1B ve daha sonra da GRA 1C eklenerek üç alt gruba ayrılmıştır. Kelenderis'te bulunan GRA 1'in, en yaygını M.S. 4. yüzyıl sonu ile M.S. 6 yüzyıla tarihlenen GRA 1A olmak üzere; M.S. 6 ve 7. yüzyıllara tarihlenen GRA 1B olarak iki alt grupta bulunmaktadır (Tekocak ve Zoroğlu, 2013: s. 117-119).

5.9. MİSİS

Misis antik yerleşimi Adana ilinin 25 km kadar doğusunda yer alan Yüreğir ilçesinin Yakapınar köyü sınırları içinde bulunmaktadır. Misis, Kilikya Ovası'na can veren ve ovayı boydan boya geçen Ceyhan Nehri'nin oluşturduğu alüvyonal ova üzerinde nehrin batı kıyısında kurulmuştur. Antik yerleşimin kuzeyinde Toros sıradağları, güneyinde Misis Dağı ile hemen eteğinde bulunan tepelerle çevrelediği görülmektedir (Salmeri ve D'agata, 2012: s. 128). Roma ve Bizans Dönemi yerleşimi nehrin batı kıyısında yer almaktadır (Salmeri ve D'agata, 2002: s. 207).

2000 yılında Kilikya Yüzey Araştırmaları Projesi (KYAP) kapsamında dikkat çeken Misis antik kentinde gerçekleştirilen yüzey araştırmaları, 2011 yılı sonuna kadar arkeolog G. Salmeri'nin bilimsel danışmanlığında, A. L. D'agata ile birlikte düzenli şekilde yapılmıştır. 2012 yılından itibaren ise, arkeolojik kazı çalışmaları Adana Müze Müdürlüğü'nün başkanlığında, başta Salmeri, 2013 – 2017 yılları arasında D'agata ve 2018 yılından itibaren ise Ş. R. Tekoğlu'nun bilimsel danışmanlıklarında günümüzde de sürdürülmektedir.

Misis antik kentinde gerçekleştirilen çalışmalar, 2002 – 2011 yılları arasında arkeolojik yüzey araştırmalarında ele geçen bulgular doğrultusunda; Misis antik yerleşiminin yer aldığı Ceyhan Nehri'nin sağ kıyısı, en önemli bölge olarak tespit

edilmiştir. Çalışmalar, yerleşiminin bulunduğu terasın batı yamacındaki tepelik alan, kent yerleşiminin merkezi olarak düşünülen ovalık alan ve kuzey Nekropolisin bitişiğinde konumlanan Akropol olmak üzere üç ana bölümde gerçekleştirildiği belirtilmektedir (Salmeri ve D'Agata, 2012: s. 132). Bu süreçte kentin yayıldığı sahanın sınırlarını belirlemek amacıyla kent surları ve savunma sistemini de açığa çıkarmak için çaba sarfedilmiştir. (Salmeri ve D'agata, 2008: s. 168). 2004 ve 2005 yıllarında gerçekleştirilen çalışmalarda gerek mimari, gerekse de seramik buluntular ile de desteklenen, antik kentin ve tüm Çukurova Bölgesinin en eski yerleşimin izlerinin ortaya çıkarıldığı bilinmektedir (Salmeri ve D'agata, 2006: s. 335; 2007: s. 171). Misis antik kentinde günümüze kadar gerçekleştirilen çalışmalarda, Neolitik Dönemden başlayarak Kalkolitik, Tunç, Demir, Arkaik, Hellenistik, Roma, Bizans ve günümüze kadar kesintisiz bir yerleşim saptandığı belirtilmektedir (Salmeri vd, 2003: s. 112-113; Salmeri ve D'agata, 2006: s. 175-176; Salmeri ve D'agata, 2012: s. 133).

Misis antik kenti yüzey araştırmaları ve bölgesel kazı çalışmaları ile çeşitli mimari unsurların yanı sıra, Neolitik Dönemden Osmanlı Dönemine kadar tarihlendirilen binlerce seramik parçasının ele geçtiği belirtilmektedir. Bulunan seramikler üzerine incelemeler, kazı ekip üyesi J. Francis tarafından yapılmıştır. Francis'in, 2007 ve 2009 yıllarında gerçekleştirdiği iki önemli çalışması bulunmaktadır (Salmeri ve D'agata, 2009: s. 121; 2012: s. 169-170). 2003 yılında yapılan çalışmalarda, Geçitli 1, 2, 3 ve 4 olarak adlandırılan alanlarda toplanan Roma Dönemi seramikleri üzerine yapılan incelemelerde önemli bulgulara ulaşıldığı belirtilmektedir. Geçitli 1 alanında, az sayıda Prehistorik ve Orta Çağ malzeme dışında, toplanan malzemenin büyük bir çoğunluğu Roma Dönemi, özellikle de Geç Roma Dönemine ait yerleşim izlerini gösterdiği belirtilmektedir. "Eastern Sigillata A" seramik parçaları Erken Roma Dönemine işaret etmekte; çok çeşitli biçim ve kullanım amacına yönelik Geç Roma kırmızı astarlı seramik parçaları da olduğu görülmektedir. Bunlar arasında % 63 sade veya desenli yemek kapları, az sayıda pişirme ve mutfak kapları ile bir miktar ticari amphora ve kiremit parçaları da bulunmuştur. Geçitli 2 bölgesinde, konutsal alan olduğunu gösteren, Roma

Dönemine ait az sayıda ve çeşitlikte çoğunluğu Geç Roma Dönemi (üç adet Afrika Kırmızı Astarlı kap ve bir adet Foça Kırmızı Astarlı / imitasyonu) desenli yemek kapları ele geçmiştir. Geçitli 3 bölgesinde, yaşam alanlarını işaret eden çok sayıda kiremit ile az sayıda Erken Roma Döneminden Geç Roma Dönemine kadar tarihlenen yine konutsal alan olasılığını destekleyen yemek kapları da bulunmuştur. Geçitli 4 bölgesinde ise, Erken Roma Döneminden Geç Roma Dönemine kadar tarihlendirilen yine konutsal alana işaret eden çok sayıda kiremit ile az sayıda pişirme, yemek, depolama kapları ve ticari amphora ele geçirilmiştir. Bu bulgulara istinaden, Misis antik kenti Mopsuestia'nın güneyinde yer alan tarım arazileri ve çiftliklerin bulunduğu bölgede gelecekte yapılacak çalışmalarda Roma İmparatorluk Dönemine ait önemli bulgulara ulaşılabileceği beklenmektedir (Salmeri ve D'agata, 2009: s. 121-122).

2010 yılında Francis, Misis antik yerleşiminin 23 ayrı bölgesinden toplanan 144 adet seramik parçasını makroskopik olarak incelemiş ve bunlar arasında Geç Roma Dönemi seramik gruplarından, Foça Kırmızı Astarlı seramiklerin baskın ve biçim olarak da Hayes 3 ve 10 olduğunu gözlemlemiştir. Tarsus, Domuztepe ve Antiochia antik yerleşimlerinde Roma Döneminde, Foça Kırmızı Astarlı seramik grubunun Misis'te benzer baskın olduğu belirtilmektedir (Salmeri ve D'agata, 2012: s. 169-170).

Misis antik yerleşimi kazı çalışmalarının 2012 yılından bu yana kısa süreli ve her kazı sezonunda sadece kısıtlı bir süre yapılması nedenleriyle henüz Roma Dönemi yerleşiminin çok küçük bir bölümü açığa çıkarılabilmektedir. Ayrıca mevcut örenyeri üzerinde yer alan modern Misis köyünün kurulmasından bu yana antik yerleşimde yarattığı tahribatın yanı sıra bu durum kazılara da sınırlama getirmektedir. Ele geçen seramik grubu incelemelerinde biçim ve yapılış şekli olarak tanımlamaların yapıldığı görülmektedir. Ancak kazı çalışmaları ile açığa çıkarılan Roma Dönemine tarihlenen alanın sınırlı ve seramikler üzerinde incelemelerin yetersiz olduğu bilinmektedir. Bu nedenle üretim yerleri ile ilgili varsayımdan öte

kesin bir ifadeye yer verilemiştir.. Bunun yanı sıra Roma Dönemine tarihlenen yerel üretim seramik ya da amphora üretimine ilişkin herhangi bir bulguya da ulaşılamamıştır. Ancak Misis'te H. Bossert'in 1956-57 yıllarında gerçekleştirdiği kazı çalışmalarında, Bossert tarafından yerel üretim olduğu belirtilen birçok Bizans seramiği buluntulardan söz edilse de bu üretimin kanıtı olan seramik fırın ya da çöplüklerinden bahsedilmemektedir (Bossert, 1958: s. 5)

5.10. SOLİ- POMPEİOPOLİS

Mersin ili sınırları içinde, Mersin'in 11 km. kadar batısında bulunan Mezitli içinde yer alan Soli-Pompeioplois antik kenti, Ovalık Kilikya bölgesinin batı sınırı, aynı zamanda Dağlık Kilikya bölgesinin doğu sınırına komşu olarak yer almaktadır. Soli Anadolu, Akdeniz, Mezopotamya ve Suriye arasında kara ve deniz ticaret yollarının kesiştiği bir coğrafi konumda bulunması ve doğal limanlara sahip olması nedeniyle özellikle Klasik Dönemde Doğu Akdeniz Çanağı'nda önemli bir ticaret kenti olarak gelişim göstermiştir.

Soli-Pompeiopolis antik kentinde, 1980'li yıllarda Mersin Müze Müdürlüğü tarafından yapılan kurtarma kazıları ile başlayan ilk arkeolojik ve bilimsel çalışmalar, 1999 yılından bu yana arkeolog Remzi Yağcı başkanlığında sürdürülmektedir. Soli antik kentinde gerçekleştirilen uzun süreli arkeolojik kazılarda, özellikle 2001 kazı sezonunda elde edilen bulgular ışığında, arkeolojik tabakalar Tunç Çağı'ndan başlayarak Hitit, Demir, Geometrik, Arkaik, Klasik, Hellenistik, Roma İmparatorluk, Geç Roma ve Geç Antik Dönemler'e kadar hemen hemen kesintisiz bir şekilde devam ettiği belirtilmektedir (Yağcı, 2003: s. 514-516). Ancak Soli ismine Klasik Dönemlerden önce rastlanılmamaktadır. Strabon Geographica adlı yapıtında, Soli'nin Akhalılar ile Rhodos adasında bulunan Lindos'tan gelenler tarafından kurulduğundan bahsetmektedir (Strabon, XIV.V.8). Soli'nin Rhodos-Lindos kolonisi olduğunu destekleyen Doğu Yunan seramik ve Arkaik mimari levha parçalarından oluşan buluntuların ilk, 2001 yılı kazı sezonunda ortaya çıkarıldığı belirtilmektedir. Daha sonra 2011 ve 2012 yıllarında da, Soli antik kentinin, Grek yerleşimi olabileceğinin

kanıtı olabilecek mimari yapı kalıntı ve parçalarının da ortaya çıkarıldığı bilinmektedir (Yağcı ve Kaya, 2013: s. 247-248; Yağcı, 2016: s. 110).

2009 yılı kazı sezonunda, kent limanında uygulanan sondaj çalışmalarında batı mendireğinin 100 metre batısında, denize çok yakın bir noktada amphora atölyesi, amphora fırını ve bunların yanı sıra M.S. 4 ila 7. yüzyıllar arasına tarihlenen GRA 1 “Yassı Ada” amphora kalıntılarıyla da karşılaşıldığı bilinmektedir (Autret vd, 2010: s. 203). Amphora kalıntıları arasında en sıklıkla GRA 1 örneklerine ait ağız kenarları, omuzlar, kulplar ve bir grup da gövde, özellikle üst kısımları çok iyi korunmuş çok sayıda parçanın bulunduğu belirtilmektedir. Amphora atıklarından alınan örnekler üzerinde yapılan incelemeler sonucunda Soli-Pompeiopolis’te yaklaşık olarak M.S. 5. yüzyıl başından M.S. 7. yüzyıl başına kadar, GRA 1A ve 1B tipi amphoraların üretildiği düşünülmektedir (Autret vd, 2010: s. 205-206).

5.11. SYEDRA (YEŞİLÖZ DERESİ) VE BIÇKICI DERESİ

Syedra antik kenti, Alanya – Mersin karayolu üzerinde Alanya’nın 23km doğusunda yer almaktadır. Syedra antik kentinde yüzey araştırmaları yapılmış olsa da, henüz sistematik olarak arkeolojik kazı çalışmaları yapılmadığı için kentin tarihi ile ilgili fazla bir bilgi bulunmamaktadır.

İlk olarak 1996-2004 yılları arasında, ABD, Purdue Üniversitesi’nden Nicholas Rauh’un başkanlığında ABD, Nebraska Üniversitesi’nden Michael Hoff ve Clark Üniversitesi’nden Rhys Townsend ile ortaklaşa uyguladıkları ve sonrasında 2010 yılında tekrar hayata geçirdikleri Dağlık Kilikya Arkeolojik Yüzey Araştırması Projesi (Rough Cilicia Archaeological Survey Project – RCASP) kapsamında yüzey araştırmaları devam ettirilmiştir. 2010 ve 2015 yıllarında yapılan yüzey araştırmaları ve sondaj çalışmalarında, Syedra’da Yeşilöz Deresi ve Bıçkıcı Deresi kıyılarında kil yataklarının tespit edildiği bilinmektedir. Aynı zamanda seramik çöplükleri ile yoğun

miktarda amphora parçalar, amphora fırın kalıntıları, su kanalları, tarım amaçlı oluşturulmuş teraslar ve boyutları itibariyle üretimin sadece kullanım değil ticari amaçlı tarımsal üretime ait olduğunu gösteren yapıların bulunduğu da belirtilmektedir (Can, 2016: s. 263-268).

Syedra 2015 yılı yüzey araştırmalarının 2016 yılında gerçekleştirilen ikinci sezonunda, ana kayaya oyulmuş yapılar içinde ezgi taşları, kolları, yuvaları, hemen altlarında biriktirme havuzları ve kanalların ortaya çıkarıldığı etkileyici işlik yapıların açığa çıkarıldığı söylenmektedir. İşlikler ve civarında, yüzeyde ele geçen amphora buluntuları içerisinde çoğunluğunu Zemer 41 tipi Kilikya üretimi amphoraların yanı sıra, Dressel 2-4, Rhodos kulplu Afrika amphorası ile yine Kilikya üretimi GR 1 amphora parçaları olduğu dikkat çekmektedir. Ayrıca yerel üretim olduğu düşünülen günlük kullanım kaplar ile mortarium, pithos ve leğen biçimli kap parçalarının da olduğu bilinmektedir (Can vd, 2017: s. 245-250).

5.12. TARSUS- GÖZLÜKULE

Tarsus-Gözlükule, Mersin ili sınırları içerisinde, bereketli toprakları ile tarih boyunca ilgi odağı olmuş Çukurova'nın batısında yer almaktadır. Coğrafi konumu, 36° 54' 27.59" Kuzey, 34° 53' 23.99" Doğu koordinatlarında yer almaktadır. Antik adı Cyndus olarak bilinen Tarsus Çayı'nın kenarında kurulmuştur. Tarımsal çeşitlilik ve zenginliğin yanı sıra Tarsus'un konumu itibariyle tarih boyunca ana ticaret yollarının geçiş noktasında olması nedenleriyle Tarsus-Gözlükule yerleşimi Neolitik Dönem'e kadar geriye gitmektedir.

Tarsus-Gözlükule'de ilk arkeolojik kazı çalışmaları, Kilikya Bölgesi genelinde 1934 yılında yapılan yüzey araştırmalarının ardından, 1935 yılında arkeolog H. Goldman başkanlığında başlatılmıştır. (Goldman, 1935: s. 526). 1935-39 yılları arasında 5 yıl Goldman'ın yürüttüğü çalışmalar, *section A* ve *section B* olarak iki bölümde gerçekleştirilmiştir. Bu 5 yıllık kazı sürecinde Neolitik Dönem'den

başlayarak kesintisiz bir şekilde Tunç, Demir, Klasik, Hellenistik, Roma, Bizans ve Orta Çağ İslam-Türk Dönemleri'ne ait tabakalar ile bu dönemlere ait birçok mimari yapı, metal, seramik, çanak ve çömlek açığa çıkarılmıştır. (Goldman, 1935; 1937; 1938; 1940; Özyar vd, 2017: s.197). Ancak 2. Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle Tarsus-Gözlükule kazıları durdurulmuştur. 2. Dünya Savaşı bittikten sonra ise, yine Goldman'ın başkanlığında, 1947-49 yılları arasında, Tarsus-Gözlükule kazıları daha küçük ölçekli yapılmıştır (Goldman, 1950: v).

Uzun süren bir sessizliğin ardından Tarsus-Gözlükule arkeolojik kazı çalışmaları, Goldman'ın ekibinden arkeolog M. Mellink'in önderliği ve Boğaziçi Üniversitesi'nin işbirliği ile Tarsus Gözlükule Kazı Projesi'ni başlatmasıyla, arkeolog A. Özyar'ın başkanlığında tekrar başlatılarak günümüze kadar sürdürülmektedir. Tarsus-Gözlükule'de son dönemde gerçekleştirilmiş olan çalışmalarda çok çeşitli ve katmanlı bir stratigrafiye sahip bir yerleşimde yapılmaktadır. Farklı dönemlere tarihlenen, çok sayıda buluntu ele geçirilmiştir. Bunların arasında çanak-çömlek ve seramikler de yoğun olarak bulunmaktadır (Özyar vd, 2017: 199-200). İlk yapılan kazılarda ele geçen Hellenistik ve Roma Dönemleri seramikleri de bulunmasında rağmen, o dönemde gerçekleştirilen kazılarda Tunç ve Demir Çağı seramiklerine odaklanılmıştır.

Tarsus-Gözlükule'de gerçekleştirilen arkeolojik çalışmalarda ele geçen Hellenistik ve Roma Dönemi buluntulara ilişkin ilk kapsamlı yayın Goldman'ın editörlüğünde iki cilt olarak yayınlanmıştır (Goldman, Excavations At Gözlu Kule, Tarsus, Volume I – Text; Volume II – Plates, 1950, New Jersey). Çalışma konusu malzemenin büyük çoğunluğu Hellenistik ve Roma Dönemlerine ait olup, Geç Roma Dönemi malzeme çok kısıtlıdır. Yayında seramik buluntular ile ilgili dört bölüm vardır: kandiller, mühürlü amphora kulpları, toprak kaplar ve terakota figürinler. Çalışmada çoğu Hellenistik Döneme ait yüzlerce kandil ve 30 adet de kandil kalıbı incelenmiştir. Bir bölümünün ithal, bir bölümünün de yerel üretim kandiller olduğu düşünülmektedir. Yerel kandil üretiminin kanıtı olarak Roma Dönemine tarihlenen tabakada ele geçen kandil kalıpları ve *fırın kalıntısından* bahsedilmektedir (Goldman ve Jones, 1950: s. 84-86). Mühürlü amphora kulpları ile ilgili bölümü Grace

oluşturmuştur. Çoğunluğu Hellenistik, sadece birkaç Roma Dönemi örneği 101 adet mühürlü amphora kulpunu incelemiştir. Malzemenin büyük bir bölümü Rhodos, bir bölümü Knidos kökenli olup, birkaç da tanımlanamayan mühürlü amphora kulpu çalışılmıştır. Ancak yerel amphora kulpu ya da Tarsus'ta amphora üretimine hiçbir yorum yapılmamaktadır (Goldman ve Jones,1950: s. 135-148). Çalışmanın en kapsamlı bölümü olan amphora buluntularını da içeren seramikler ile ilgili bölümünü Jones ele almıştır. Jones, biçim, kil yapısı ve dönemini incelediği değişik formda 9 adet Roma Dönemi amphoralarının tamamını ithal olarak tanımlamıştır. Çoğunluğu Hellenistik Dönem buluntulardan oluşan seramik grubu içerisinde az sayıda Roma Dönemi buluntu incelenmiştir. Jones çalışmasında yerel üretim Tarsus seramiklerine atıfta bulunsa da Tarsus antik kentinde tanımlanmış olan ne bir fırın ne de kil yatağından bahsetmemiştir (Goldman ve Jones,1950: 149-296). Dolayısı ile bu durumda, Tarsus üretimi amphoradan da bahsetmek mümkün değildir. Pişmiş toprak figürinler ile ilgili bölümü ise Raubitschek (Raubitschek, 1950: s. 297-383) gerçekleştirmiştir. Kazılarda ele geçen yüzlerce pişmiş toprak figürini ve birçok figürin kalıbını incelediği çalışmasında, Roma Dönemi tabakada, bir fırın kalıntısından söz etmektedir. (Raubitschek, 1950: s. 299). Bu durum, pişmiş toprak figürin üretiminin Tarsus-Gözlükule yerleşiminde yapıldığını kanıtlaya da, amphora üretimi ile ilişkilendirilmesi mümkün olmamaktadır.

Tarsus-Gözlükule yerleşiminde 2010 ve 2012 sezonlarında gerçekleştirilen kazılarda, C7 17 açmasında yüzlerce kandil parçası, az sayıda pişmiş toprak heykelcik, adak atık çukuru ile Roma Döneminin en az 3 yapı evresinin gözlemlendiği *oval bir fırın kalıntısı* da ortaya çıkarılmıştır. Ayrıca bu alanın hemen bitişiğinde yer alan C7 16 açmasında ise M.S. 1.-2. yüzyıllara tarihlenen Kilikya bölgesinde üretilen amphora parçalarını da içeren 3 öbek halinde atılmış *seramik yığını* da açığa çıkarılmıştır (Özyar vd, 2014: s.).

Roma Dönemi seramik fırını ve hemen yanı başında ortaya çıkarılan seramik çöplüğü, hiç şüphesiz Tarsus-Gözlükule yerleşiminde, Roma Döneminde endüstriyel boyutta bir seramik üretiminin kanıtı olarak kabul edilmelidir. Tarsus-Gözlükule yerleşiminde Neolitik Çağdan günümüze kadar kesintisiz bir yerleşimi dikkate

alırsak ve daha önceki çalışmalarda elde edilen bulguları da değerlendirirsek; Goldman'ın çalışmasında Roma Döneminde yerel kandil, günlük kullanım seramikler ve terakota figürin üretiminden açıkça bahsedilmektedir. Bu durumda, yerel seramik üretiminin sadece birkaç ürünle sınırlanmış olması düşünülmemelidir. Seramik çöplüğünde ele geçen Kilikya bölgesi üretimi amphora parçalarını dikkate alacak olursak, Tarsus-Gözlükule'de yerel amphora üretiminin yapılması söz konusu olabilir. Tarsus-Gözlükule'de ileride gerçekleştirilecek olan arkeolojik kazılar ışığında yerel amphora üretiminin kesin olarak yanıtlanması için gerekli bulgulara ulaşılması mümkün olacaktır.

5.13. TATARLI HÖYÜK

Tatarlı Höyük, Adana ilinin 50 km. ila Ceyhan ilçesinin 24 km. kadar doğusunda ve Osmaniye ili sınırında, Mustafabeyli Beldesi'nin 5 km. kadar kuzeyinde yer alan Tatarlı (Yedioluk) Köyü'nün içinde bulunmaktadır. Tatarlı Höyük, coğrafi olarak Antik Çağ'da kuzey-güney ve doğu-batı doğrultusunda ticaret yollarının kesiştiği Kuzey Suriye'ye geçiş yolunda önemli bir konumda yer alması ile dikkat çekmektedir. Tatarlı Höyük'ün en yakın deniz bağlantısı olan İskenderun Körfezi'nin kuzeydoğu sahiline (kuş uçuşu 15 km), Kısık Boğazı'ndan geçerek, Toprakkale-Erzin Ovası güzergâhından ulaşılabilmektedir (Girginer, 2010: s. 454).

Tatarlı Höyük ile ilgilenen ilk bilim insanı Seton-Williams olmuştur. Seton-Williams yaptığı yüzey araştırmalarında Neolitik, Kalkolitik, GTÇ, Asur, Hellenistik ve Bizans Dönemlerine ait kalıntı ve buluntular ele geçirdiği bilinmektedir (Seton-Williams, 1954: s. 128-129, 170, No:39).

Tatarlı Höyük, 2002 yılında Kapadokya'da başlatılan ve genişletilerek Ovalık Kilikya'nın da dâhil edildiği yüzey araştırmaları sırasında, 2005 yılında dikkatleri çekmiştir. Roma Dönemine tarihlendirilen bir hamam kalıntısı ve hemen yüzeyde çok sayıda obsidyen dilgiler ve alet parçaları, Kalkolitik, ETÇ, M.Ö. 2. binyıl ve Roma-Bizans dönemlerine tarihlenen seramik parçaları görüldüğü belirtilmektedir

(Girginer, 2007: s. 177). Bu nedenle 2007 yılından itibaren, arkeolog S. Girginer başkanlığında kazı çalışmalarına başlanmış ve halen de sürdürülmektedir. Tatarlı Höyük kazı çalışmalarında, 2015 yılında ele geçen arkeolojik bulgu ve buluntulara dayanılarak Neolitik Dönemden başlayarak Erken Roma Dönemine kadar 8 kültür tabakasının tespit edildiği bilinmektedir (Girginer, 2010: s. 466; Girginer vd, 2017: s. 447). Üst tabakada tespit edilen Bizans Dönemi kalıntılarının bir yerleşim değil, Bizans Dönemi Nekropolisi olduğu anlaşılmıştır (Girginer vd, 2017: s. 447).

Tatarlı Höyük'te 2007 yılından bu yana yapılan kazılarda, değişik evrelere ait birçok mimari yapı, seramik ve çanak çömlek parçaları, kandiller, sunu kapları ve figürinleri, dokuma amaçlı kullanılan ağırşak ve ağırlıklar ile mühürlerin ele geçtiği belirtilmektedir. Höyükte geç dönemlerde, yapılan birçok tadilat nedeniyle özellikle Hellenistik Dönemde açılan çöp çukurlarının alt tabakalarda yol açtığı tahribatın çok fazla olduğu görülmektedir (Girginer vd, 2010: s. 133; 2011: s. 134). Ele geçen seramik buluntular, OTÇ'dan başlayarak GTÇ, Demir Çağı ve Hellenistik Dönemlere ait olup, biçim ve kullanım amacıyla çok çeşitlilik göstermektedir. OTÇ'na tarihlendirilen *terrakotta* figürinler, dönemin özelliklerini yansıtan çeşitli kaplar ve testiler, günlük kullanım kap parçaları, Kıbrıs black on red grubu kaplar, Suriye-Kilikya boyalı seramik grubuna özgü çanaklar ve Suriye kültürünü özgü sunu kaplarına aplike edilen tanrıça heykelcikleri ele geçtiği bilinmektedir. OTÇ sonu veya GTÇ başına tarihlenen iki adet pithos ve büyük kap parçaları ile GTÇ'na tarihlenen çeşitli tabak, çömlek, küçük boyutlu halka, ördek ve çeşitli biçimlerde kaplar, minyatür adak ve sunu kaplar ile tek kulplu testilerin olduğu belirtilmektedir. Demir Çağı seramik buluntuları arasında tek kulplu bir maşrapa, kırmızı üzerine siyah bant bezemeli pedestal kaideli bir çanak, kil mühür baskıları ile çeşitli Demir Çağı seramikleri bulunmuştur. Hellenistik Döneme ait buluntuları içinde de yerel üretim *terrakotta* atlı bir binici figürinin yanı sıra çeşitli figürinler, kandiller, içe dönük ağızlı kâseler, kulplu-kulpsuz çömlekler, çeşitli biçimlerde sunu kapları, 'iğ biçimli' ve 'kubbe ağızlı' *unguentariumlar*, batı yamacı tekniğinde yapılmış kâseler ile farklı biçimlerde ağırlık ve ağırşaklar olduğu görülmektedir. (Girginer vd, 2011: s. 131, 134; Girginer, 2012: s. 111; Girginer vd, 2016: s. 445- 447; Girginer vd, 2017: s. 231-233). Genel olarak seramik buluntular değerlendirildiğinde, OTÇ'ndan

başlayarak neredeyse kesintisiz bir şekilde GTÇ, Demir Çağı ve Hellenistik Döneme kadar olan bütün tabakalarda ele geçen kutsal törenlerde kullanılan sunu kaplarının öne çıktığı açıkça görülebilmektedir. Bu durum Tatarlı Höyük'ün kutsal bir merkez olarak önemli olduğu konusunu gündeme getirmektedir (Girginer, 2012: s. 111, 113).

2016 yılı kazı çalışmalarında, Hellenistik IIB tabakasında açılan derin çöp çukurları nedeniyle tahribata uğramış GTÇ II Dönemine tarihlenen seramik fırın kalıntısına ve işliklere rastlandığı ifade edilmektedir. Fırın ve çevresinde, yine GÇT II Dönemine tarihlendirilen çok sayıda hatalı üretim nedeni amorf seramik parçaları, dönemin yaygın seramik örnekleri tabak, çanak ve çömlek biçimlerinin de ele geçirildiği belirtilmektedir (Girginer vd, 2018: s. 231). 2017 yılında da aynı seramik fırını bölgesinde yapılan kazı çalışmaları genişletilerek, bir seramik fırını kalıntılarına ait havalandırma delikleri, kül çukuru ile bütünüyle GTÇ II Dönemine (M.Ö. 1450-1200) tarihlenen seramik ve çanak çömlek parçalarının ortaya çıkarıldığı bilinmektedir. Ele geçen seramik kırıkları arasında Hitit İmparatorluğu Döneminde yaygın olarak üretimi yapılan sade ve düz çanaklar, tabaklar ile hatalı fırınlamanın nedeni olan cüruf halinde seramik topakları da bulunmaktadır (Dardeniz vd, 2018: s. 119).

Tatarlı Höyükte, 2005 ve 2006 yıllarında gerçekleştirilen yüzey araştırmaları ve 2007 yılından günümüze dek sürdürülen kazı çalışmalarında çoğunluğu GTÇ II Dönemi ile Neolitik Dönemden, Erken Roma Döneminde kadar çeşitli Dönemlere tarihlenen seramik parçaları, çeşitli mühürler, seramik figürinlerin yanı sıra 22 tane de ithal mühürlü amphora kulpunun bulunduğu bilinmektedir. Bu 22 mühürlü amphora kulpu, mühürde yer alan şehir ismi ve / veya çömlekçi ismine dayanarak 18 tanesi Rhodos, 2 tanesi Kıbrıs, 1 tanesi Khios ve 1 tanesi de Knidos amphorası olarak tanımlandığı belirtilmektedir. Knidos amphora kulpunda hem şehir ismi, hem de çömlekçi isminin birlikte yer alması nedeniyle önemli bir buluntu olarak görülmektedir (Dündar ve Gerçek, 2018: s. 153). Ancak yerel amphora üretimine ilişkin amphora ya da amphora fırını kalıntılarında rastlanamamıştır.

2016 yılı kazılarında ortaya çıkarılan GTÇ II Dönemine tarihlenen seramik fırını kalıntıları, Tatarlı Höyük'te erken dönem seramik üretimine ilişkin somut bir kanıt oluşturmaktadır. Bu üretim sanayinin daha sonraki dönemlerde sürdürüldüğüne ilişkin herhangi bir bulguya özellikle, höyüğün üst iki tabakasında yer alan Hellenistik ve Erken Roma Dönemlerinde rastlanmaması dikkat çekicidir. Bunun yanı sıra Hellenistik ve Erken Roma Dönemlerine ait seramik ve çanak çömlek buluntuları sınırlı sayıda ele geçmiş ve yerel üretimi kanıtlayan bir bulguya da ulaşamamıştır. Ayrıca çalışmamızın kapsamı Roma ve Geç Antik Dönem amphoraları ile ilgili olduğunu göz önünde bulundurursak, bu döneme ait hiçbir bulguya da rastlanamamıştır. Ancak 2005 yılı yüzey araştırmaları sırasında Tatarlı Höyük'ün üstüne bir düğün salonu yapıldığı gözlemlenmiştir (Girginer, 2007: s, 177). Bu nedenle üst tabakalarda ciddi bir tahribat oluşmuş, belki de olası Roma ve Geç Antik Dönem tabakaları kısmen ya da tamamen yok edilmiş olabilir.

ALTINCI BÖLÜM

6. DOĞU AKDENİZ AMPHORA ÜRETİM MERKEZLERİ

Kilikya Bölgesi antik yerleşimleri arasında Doğu Akdeniz’de, bir Dağlık Kilikya kıyı yerleşimi olan Nagidos antik kenti, M.Ö. 3. yüzyılda Hellenistik Dönemde küçük ölçekli bir şarap ve buna paralel olarak kendine özgü biçimlerde amphora ürettiği yapılan kazılardan anlaşılmıştır (Şenol, Aşkın 2007, 242). Nagidos antik kentinde amphora üretimi yalnızca Hellenistik dönem ile sınırlı kalmıştır. Bu nedenle de Nagidos amphoraları, Roma ve Geç Antik Dönem bölge amphoralarını incelediğimiz çalışmamızın tarihsel kapsamı dışında kalmıştır.

Geç Antik Dönemde Akdeniz’de üretilen amphoralar Geç Roma Amphoraları (GRA) veya amphora çalışmalarında İngilizce’den yaygın tanımı ile LRA- Late Roman Amphora olarak bilinmektedir. Doğu Akdeniz üretimi olan bu GRA 1A ve 1B’nin üretim yerlerinden birinin Kilikya olduğu düşünülmekte, hatta zaman zaman *Kilikya Amphorası* tanımı tipolojik çalışmalarda görülmektedir (Autret vd, 2016: s. 335-336).

Arkeolojik çalışmalarda, Kilikya Bölgesinde fırınları tespit edilmiş seramik ve amphora üretim merkezleri olarak Anemurium, Antiochia ad Orontes, Antiocheia ad Cragum, Elaiussa Sebaste ve Soli-Pompeiopolis antik yerleşimleri sıralanabilir.

6.1. AEGEAI

Aegeai antik kenti, Hatay ilinin İskenderun Körfezinde yer alan modern Yumurtalık ilçesi sınırları içinde bulunmaktadır. 1980’lerde Empereur ve Picon tarafından, Türkiye de dâhil olmak üzere bütün Akdeniz Çanağı’nı kapsayacak

şekilde yüzey araştırmaları gerçekleştirdikleri bilinmektedir. Empereur ve Picon bu yüzey araştırmaları sırasında, Ayaş'ta en az bir noktada gözle görülür şekilde birçok amphora parçası ve fırın kalıntılarına rastladıklarını ifade etmektedirler (Empereur ve Picon, 1989: s. 239).

Empereur ve Picon'dan sonra yakın zamana kadar, Ayaş ve civarında amphoralar ve amphora fırını kalıntıları ile ilgili herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Birkaç yıl önce, Ayaş'ta amphora üretimine ilişkin kanıt elde etmek ve İskenderiye ile ticari ilişkilerini daha iyi anlayabilmek amacıyla, detaylı bir yüzey araştırması daha gerçekleştirildiği bilinmektedir. (Şenol ve Alkaç, 2017: s. 831).

Çalışmalar sırasında, iki adet amphora fırını ve amphoraların yoğun miktarda ortaya çıkarıldığından söz edilmektedir. Bu fırınlardan biri 'Ayaş Hotel', bir diğeri de 'Domuz Burnu' olarak adlandırılmıştır (Resim 38, Resim 39). Özellikle GRA 1 tipi amphoraların üretim yerleri ve hangi tür GR 1 amphoralarının yapıldığını tespit etmeyi hedeflendiği ifade edilmektedir. Domuz Burnu'da yapılan çalışmalarda, GRA 1 formunun temel alt gruplarından olan GRA 1A ve GRA 1B; Ayaş Hotel'de ise çoğunlukla GRA 1B amphoralarına ait çok sayıda buluntu ele geçtiği söylenmektedir (Şenol ve Alkaç, 2017: s. 839).

6.2. ANEMURIUM

Seramik Fırını Bölgesi

Anemurium antik kentinde, J. Russell'ın bilimsel danışmanlığında 1971 – 2000 yılları arasında gerçekleştirilen kazılarda, yerel seramik üretimin kanıtı olan ilk bulgu 1975 yılında, Williams ve Taylor'ın birlikte gerçekleştirdiği *A Byzantine Lamp Hoard from Anamur (Cilicia)*, adlı çalışma ile ortaya konmuştur. Williams ve Taylor, Anemurium'daki büyük hamam kalıntılarında açığa çıkarılan bir çömlek fırını, ele geçen çok sayıda kandil kalıbı ve yedi yüz tane kandil ile ilgili incelemelerini paylaşmışlardır. Büyük hamamda gerçekleştirilen arkeolojik kazılarda elde edilen bulgulara göre, Anemurium'da dönemin ağır sanayi üretimi diyebileceğimiz yoğun

miktarda yerel kandil üretiminin yapıldığından bahsetmektedirler (Williams ve Taylor, 1975: s. 79).

Anemurium'da amphora üretiminin yapıldığı fırın alanları ile ilgili çalışmalar ise, 1989 yılında C. Williams ve 2002 yılında J. Russell tarafından ele alınmıştır. Anemurium antik kentinde, sonraki yıllarda gerçekleştirilen arkeolojik çalışmalarda amphora üretimine ilişkin ilk bulgu ve çalışma Williams (1989: s. 94) tarafından ortaya konmuştur. Williams, Anemurium antik kentinde ele geçen Roma ve Erken Bizans Dönemi Çömleklerini incelediği çalışmasının amphoralar ile ilgili bölümünde, Anemurium'da yerel üretimin kanıtı olan fırın alanından açıkça bahsetmektedir (Williams, 1989: s. 94). Fırın alanı antik kentin sonunda, modern karayolun doğusunda bir höyük şeklinde görünmektedir. Fırın alanında, hemen toprağın yüzeyinde bile birçok 'A tip amphora' parçaları görülmektedir. 1978 ve 1982 yıllarında, fırın alanında iki kez yüzey araştırılması yapılmış ve ele geçen tüm amphora ve kırıkları homojen bir şekilde 'A tip amphora'lardan oluştuğu görülmüştür. Williams ele geçen amphoralardan yerel üretim olduğunu düşündüğü grubu, *Anamur A Tipi Amphora* (sonraları Williams Tip A); ithal olduğunu düşündüğü ikinci çoğunluk grubu da, *Anamur B Tipi Amphora* (sonraları Williams Tip B ve en son tanımlamada GRA 1) olarak adlandırması uygun bulmuştur (Resim 40, Resim 41, Resim 42). Ayrıca üretim atığı bozuk şekilli amphora parçaları ve kandiller de bulunmuştur. 1985 yılında, fırın alanında bir jeofizik yöntemi olan manyetometre araştırması gerçekleştirilmiştir. Araştırmada birden fazla fırın yapısı olduğunu gösteren yüksek manyetik okumalar elde edilmiştir (Williams, 1989: s. 94). Williams çalışmasının amphora buluntularını incelediği bölümünde, Athena Agorası ve Kerameikos amphora buluntuları içerisinde M.S. 1 ya da 2. yüzyıla tarihlendirilen Didyma'dan bir mühür parçasının da Anemurium üretimi olabileceğine dikkat çekmektedir (Williams, 1989: s. 92-93).

Russell, sürdürdüğü arkeolojik kazılarda elde edilen bulgular ışığında Anemurium'da geç dönemlere ait M.S. 6. yüzyıl sonu ila M.S. 7. yüzyıl başlarına tarihlendirdiği yerel üretimin kanıtı, antik kentin kuzey sınırında bulunan kil yatakları, seramik fırınları ve seramik artıkları tespit etmiştir. Bu bulgular ışığında,

kil yataklarının varlığı nedeniyle Russell seramik üretiminin Anemurium'da temel bir endüstri olarak geç dönemlerde de önemini koruduğunu düşünmektedir. M.S. 580 yılındaki depremle ciddi hasar gören büyük ve küçük hamam yapıları, işlevleri dışında farklı amaçlarla kullanılmak üzere içlerinde seramik atölyelerinin de olduğu birçok esnaf ve zanaat atölyesine dönüştürüldüklerini gözlemlemiştir. Büyük hamam yapısı içerisinde en az üç adet seramik fırınının tesis edildiği görülmektedir. Bunlardan biri bulunan kandil kalıpları nedeniyle, kandil üretimi için uzmanlaştığı düşünülmektedir (Russell, 2002: s. 225).

Anemurium'da yerel seramik üretimi desteklediği düşünülen bir diğer bulgu da, palaestranın yaklaşık 200 metre kuzeyinde bulunan küçük hamam yapısı içerisinde ele geçen çok sayıda kırık çömlek ile seramik parçaları bulunan ve hamam yapısı hasar gördükten sonra çömlekçiye çevrildiği anlaşılan dükkân gösterilebilir (Russell, 2002: s. 226). Çoğunluğu günlük kullanım grubu seramiklere ait bu parçalar arasında, pişirme kapları ile Akdeniz'de yaygın olan ince Kırmızı Astarlı Kaplar ve Kıbrıs Kırmızı Astarlı Kaplar gibi çok sayıda kaliteli seramik kaplar da bulunmaktadır (Williams, 1989: s. 108, 113).

Küçük hamam yapısının arka bölümünde yer alan servis alanında bir başka seramik fırını daha ortaya çıkarılmıştır. Ancak buradaki buluntu miktarı yetersiz olduğu için ne tür seramik üretiminin olduğuna ilişkin bir tahmin yapılamamıştır (Russell, 2002: s. 226, 227).

Anemurium antik kentinde, Geç Dönemde yapılan seramik üretimine ilişkin en önemli bulgular yine küçük hamam yapısında ele geçmiştir. Hamam yapısının kuzey kenarında yer alan servis alanı içinde –hamam kullanılamaz duruma geldikten sonra- yüzlerce seramik parçalarının bulunduğu homojen yapıda bir çöplük bulunmuştur. Buluntular ile ilgili en dikkat çekici nokta, kentin erken dönemlerinde olduğu gibi sadece amphora üretimine odaklanılmadığı ve günlük kullanımda ihtiyaç duyulan her çeşit kap kacak üretiminin de yapıldığı anlaşılmaktadır. Çok miktarda Afrika ve Kıbrıs Kırmızı Astarlı kaplar, günlük kullanım mutfak ve sofraya kapları, büyük çanaklar, kapaklı güveçler ele geçmiştir. Gerek seramik fırınları ve gerekse de

seramik atıkları kontekslerinde ele geçen seramik yığınlarının içerisinde birçok amphora örneği de ele geçmiştir (Russell, 2002; s.225-227). Özellikle seramik çöplüğünde yoğun olarak ele geçen amphora parçaları yerel amphora üretiminin kanıtı olarak düşünülebilir. Ancak bunlar hakkında detaylı bilgi bulunmamaktadır.

6.3. ANTIOCHIA ad CRAGUM

Antiochia ad Cragum antik kentinde, 2017 yılı itibariyle 2005 yılından beri sistematik yapılan arkeolojik çalışmalarda; tapınak, hamam, sütunlu cadde, anıtsal kapı, agora ve nekropol gibi mimari yapıların yanı sıra, birçok büyük boyutta ‘ANT’ damgalı zemin mozaiği açığa çıkarılmıştır. 2012 kazı sezonunda, Büyük Hamam frigidariumunun güneydoğu kenarında, geç dönem seramik fırınının batısında kemerli bir ateşlik girişi açığa çıkarılmıştır. Söz konusu fırının batı tarafında mozaik zemin oyularak inşa edilmiş daha küçük boyutta bir başka seramik fırınla birlikte yoğun şekilde ve değişik formlarda seramik parçaları bulunmuştur. 2015 yılında Büyük Hamamda sürdürülen kazı çalışmalarında, zemin seviyesinin altında 500’den fazla amphora dibiyle beraber boynunda ‘ANT’ mührü olan çok sayıda amphora boynu, çok sayıda amphora profili ve amorf seramik parçaları bulunmuştur (Resim 43, Resim 44). Buluntuların ele geçtiği latrina olarak kullanılan alanın, geç dönem seramik fırınlarının yakınında bulunduğu için hatalı üretim ve üretim artığı seramiklerin depolanması amacıyla seramik çöplüğü olarak kullanıldığını düşündürmektedir. Bu durum yerel üretimin kanıtı olmasının yanı sıra ‘ANT’ mührü de markalaşmanın en önemli kanıtı olarak görülmektedir. (Hoff vd, 2016: s. 5-6). Kazılar sırasında ele geçen, çok sayıda ‘ANT’ mühürlü seramik, amphora parçaları, üretim artığı seramik atıkları ve iyi durumda seramik fırınlarının bulunması, Antiochia ad Cragum’da kent üretimi yerel seramik ve amphora olduğunun en önemli kanıtları olarak dikkat çekmektedir (Autret ve Rauh, 2008: s. 110-111; Autret vd, 2016: s. 336).

2012 ve 2015 yıllarında Antiochia ad Cragum'da, dikdörtgen şekilli bir kartuş içinde ANTIOCHIA mühürü olan birkaç Kilikia Tip 1 amphora ağzı ve boynu bulunmuştur. Antioch ad Cragum Arkeolojik Araştırma Projesi çerçevesinde 2015 yılında gerçekleştirilen kazılarda Büyük Hamam yapısı içerisinde, yapının güneydoğu kenarında büyük bir fırın yapısı ve hemen bitişiğinde büyük fırının açıklığını kapatan bir küçük fırın yapısı daha ortaya çıkarılmıştır (Autret vd, 2016: s. 336).

6.4. ELAIUSSA SEBASTE

Elaiussa Sebaste antik kentinde, 1995 yılından beri sürdürülen arkeolojik kazı çalışmalarında, amphora üretiminin yapıldığı 6 adet fırın kalıntısı tespit edilmiştir. Elaiussa'da 2005 yılı kazı sezonunda, antik güney limanında yer alan konut ve atölyelerin olduğu bölümde gerçekleştirilen kazı çalışmalarında, çökmüş bir sarnıç kalıntısı açığa çıkarılmıştır. Sarnıçın temizlenmesi sırasında, iki adet amphora fırını ile birlikte çok iyi durumda M.S. 7. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen çok iyi durumda 79 adet sağlam GRA 1 ve büyük miktarda amphora parçaları bulunmuştur (Resim 45). Bu amphoralar, aynı kontekste ele geçen 47 adet sikkenin yardımı ile M.S. 7. yüzyılın başına tarihlendirildiği belirtilmektedir (Schneider, 2008: s. 301). 2006 yılı kazı sezonunda ise, güneybatı Nekropolisinde agora ve tapınak terası arasında bulunan mezarların M.S. 2. yüzyılın sonu ile M.S. 3. yüzyılın başında kullanım değişikliğine gidilerek tadilat geçirdiği ve tarımsal faaliyetler için işliklere dönüştürüldüğü fark edilmiştir. Ezgi taşları, ağırlıklar, toplama tankı ile çok iyi durumda bir zeytinyağı işliği ile seramik fırını çöplüğünde çoğunluğu GRA 1 parçalarından oluşan çok sayıda amphora parçalarının yanı sıra tuğladan yapılmış fakat iyi korunamamış ve çok kötü durumda bir amphora fırını daha ortaya çıkarılmıştır. Birlikte ele geçen seramik parçalarına göre, M.S. 3. yüzyılın başı ile M.S. 5. yüzyılın başı arasında kullanıldığı anlaşılmıştır (Schneider, 2008: s. 302). 2007 yılı sezonunda kazılara, bir önceki yılın dikkat çekici buluntularının ortaya çıkarıldığı antik limanın güneydoğusundaki konut ve atölyelerin olduğu alanda devam edilmiştir. 2006 sezonunda açığa çıkartılan sarnıcın su hazne bölümünün

temizlenerek, tamamen açığa çıkarılmasıyla M.S. 5. yüzyılın ortasından M.S. 7. yüzyılın birinci yarısına tarihlenen 250 tanesi çok iyi korunmuş durumda 700 tane amphora ve 55 tane de testi ele geçirilmiştir (Resim 46). Bu bulgular ışığında Elaiussa, M.S. 5. yüzyılın başında şarap ticareti ve özellikle GRA 1 formunun üretim merkezi olduğu anlaşılmaktadır (Schneider, 2009, 179). Bulunan 700 adet GRA 1 örnekleri, formun zaman içerisinde geçirdiği değişikliği anlamamız açısından faydalı olacaktır.

Ayrıca yerel üretim şarap ve zeytinyağının kanıtı olan işlikler de ortaya çıkarılmıştır. Elaiussa Sebaste, yerel üretimi şarap ve zeytinyağının Akdeniz pazarında satışı ve dağıtımının yapılabilmesi amacıyla, GRA 1 formunun önemli bir üretim merkezi olarak dikkat çekmektedir. Şehir merkezinde yer alan zanaat atölyeleri ve Güney Hamamı alanında çok sayıda seramik fırını ile çok sayıda amphora parçaları ve seramik atıkları ortaya çıkarılmıştır (Ferrazzoli ve Ricci, 2009, s. 43).

Elaiussa Sebaste antik kentinde yapılan arkeolojik çalışmalardan elde edilen bulgulara göre, Roma, Geç Roma ve Bizans Dönemleri boyunca kesintisiz bir şekilde Pompei 5, Dressel 2/4, Agora M54 ve son olarak da GRA 1'in en önemli üretim merkezlerinden biri olduğunu göstermiştir. Elaiussa Roma İmparatorluk Dönemi'nde, M.S. 1 ila 3. yüzyıllar arasında ticaret ağının bir parçası haline gelmesiyle, bölgesel üretim örneklerinden Anemurium Tip A, Agora M54 ve Pompei 5 tip amphoralarının görüldüğü belirtilmektedir. Yerel üretim amphoralar arasında Dressel 2/4 tip amphoraların yaygınlaşması dikkat çekmektedir. Bu dönemde görülen ithal amphoralar arasında Rhodos ve Kos amphoraları, Africana Tip I ve II, Beltran 2B, Dressel 20, Dressel 2-4 ve Dressel 6A bulunmaktadır (Ferrazzoli ve Ricci, 2009: s. 35-36).

M.S. 3 ile M.S. 5 yüzyıllar arasına denk gelen Geç Roma Döneminde, doğudan ve Kıbrıs'tan ince mallar, Afrika seramikler ve Kuzey Afrika amphoraları artış gösterirken; batıdan ithal Almagro 50, Beltran 72 gibi İber amphoraları seyrek görülmektedir. Yerel taklit Afrika kapları, kandiller kentin ihtiyacının çoğunu karşılarken; dönemin sonlarına doğru, M.S. 4. yüzyılın sonu ila 5. yüzyılın başında,

Doğu Akdeniz'den Filistin ve Suriye'den yeni bir dalga GRA 4, 5 ve torba şekilli amphora ithalatı başlamış olduğu anlaşılmaktadır. Aynı zamanda, Elaiussa Sebaste'de yerel bir amphora formu ile kandil ve günlük kullanım amaçlı seramik üretiminin de başladığı belirtilmektedir (Ferrazzoli ve Ricci, 2009: s. 36).

Geç Roma Döneminden Bizans Dönemine geçiş sürecinde, yerel üretim GRA 1 örneklerinin sayısı, hemen hemen her katmanda %90 oranında görülmesiyle çok belirgin şekilde artış göstermektedir. Aynı zamanda M.S. 5 ile 7. yüzyıllar arasında, Elaiussa'nın parlak dönemini yaşamaya başlamasıyla GRA 1, tüm Akdeniz Çanağı'nda yaygın olarak görülmektedir. Bu süreçte, M.S. 6 ile 7. yüzyıllarda, GRA 1'ler form olarak şekil değiştirmeye devam ettiği bilinmektedir. Ege, Mısır ve Kuzey Afrika'dan ithal amphoralar görülse de, sayılarının çok belirtildiği görülmektedir (Ferrazzoli ve Ricci, 2007: s. 672-673; 2009: s. 37).

6.5. SOLI-POMPEIOPOLIS

2009 yılında Prof. Dr. Remzi Yağcı başkanlığında devam eden kazı sırasında kent limanında uygulanan çekirdek alım sondaj çalışmalarında batı mendireğinin 100 metre kadar batısında amphora fırının yanı sıra 4. ile 7. yüzyıllar arasına tarihlenen GRA 1 “Yassı Ada” amphora kalıntılarıyla karşılaşmıştır (Resim 47). Liman yakınlarında, denize çok yakın bir noktada büyük bir sahil kumulu altında ortaya çıkarılan amphora atölyesi ve fırın kalıntılarının hemen yanında 4 metreye kadar yüksekliğe, 12 metre kadar uzunluğa sahip olan amphora ve seramik kalıntıları açığa çıkarılmıştır. Amphora parçaları arasında en sıklıkla GRA 1'e ait ağız kenarları, omuzlar, kulplar ve bir grup da gövde, özellikle üst kısımları çok iyi korunmuş çok sayıda parça bulunmaktadır. Bunların arasında üç parça dikkati çekmektedir. Birincisi, Soli KS No. 14 numaralı parça kulp şekli, ağız kenarından kulpun üstüne uzanan içbükey parmak bandının sırt görüntüsüyle M.S. 5. yüzyıla tarihlendirilmiştir. İkincisi olan Soli KS No. 26 numaralı parça ise, ince yuvarlanmış ağız, kısa silindirik boyun ve az derin dilimli ancak oval kulpu ve büyük ağız çapıyla M.S. 5. yüzyıl sonu ila 7. yüzyıl başı olarak tahmin edilmiştir. Üçüncüsü ise, Soli KS No. 27 numaralı

parça büyük ağız çapı, düzlenmiş dışa çekik ağız kenarı, dikkati çeken hafifçe bantlı düz boyun, dilimli kulp, aşağı doğru keskin omuzlar ve tekerlek sırtlı yakın yüzey yivlere sahiptir. Amphora atıklarından alınan örnekler üzerinde yapılan incelemeler sonucunda Soli-Pompeiopolis'te yaklaşık olarak M.S. 5. yüzyıl başından M.S. 7. yüzyıl başına kadar GRA 1A ve 1B tipi amphoraların ürettiği anlaşılmıştır (Resim 48). Bu amphora parçaları ile birlikte bulunan diğer bazı seramik parçalarının seramik hamurlarının homojenliği, yerel üretimin kanıtı olarak değerlendirilmektedir. Bütün örneklerde gözlemlenen hamurun rengi sarımsı bejden, az portakalımsı bej tona değişiklik göstermektedir. Kil yapısı ise, seyrek gümüşü mika, çok ince kahverengi tanecikler ile küçük kireç boşlukları görülmektedir (Autret vd, 2010: s. 205-207).

6.6. SYEDRA (YEŞİLÖZ DERESİ) VE BIÇKICI DERESİ

1996 yılından bu yana arkeolog Nicholas Rauh'un başkanlığında yürütülen Dağlık Kilikya Yüzey Araştırması Projesi (RCASP), 2010, 2015 ve 2016 yıllarında da aralıklarla sürdürülmüştür (Autret ve Rauh, 2010: s. 109). Yapılan yüzey araştırmaları ve sondaj çalışmalarında, Syedra antik kenti içi ile Yeşilöz ve Bıçkıcı Dereleri kıyılarında, kil yatakları, seramik çöplükleri içinde amphora parçacıkları ve amphora fırın kalıntıları saptanmıştır (Resim 49, Resim 50). Amphora buluntuları içinde yoğun olarak ele geçen Zemer 41 tipi Kilikya amphoraları, Dressel 2/4, Rhodos kulplu Afrika amphorası, Kilikya Bölgesi yerel üretimi GRA 1 örnekleri öne çıkmaktadır. Özellikle GRA 1'in kil bileşimi dikkate alındığında Syedra ve Bıçkıcı atölyelerinde üretildiği düşünülmektedir (Can vd, 2017: s. 242-250).

Syedra amphora fırın alanında, pinched kulplu veya yeni tanımlamada Kilikya Tip 1 amphoralarının yanı sıra Pamfilya amphoraları veya yeni tanımlamada Kilikya Tip 5 amphoralarının da üretildiği tahmin edilmektedir. 2014 yılında, Kilikya Yüzey Araştırmaları Projesi çerçevesinde, yerel hamurdan yapıldığı saptanan ancak yeni ve tanımlanamayan bir amphora formuna ait ağız kenarları ile çeşitli parçaların

bulunduğu bilinmektedir. Rauh ve akır, aynı yıl Alanya Arkeoloji Múzesi'nde gerçekleştirdikleri incelemelerde, söz konusu tanımlanamayan amphora formu ile örtüşen amphora parçaları keşfettiklerini belirtmektedirler. Bu yeni form Syedra amphorası ya da Kilikya Tip 6 amphorası olarak adlandırılması kararlaştırılmıştır. Bu formun üçgen kesitli ağız kenarı, ağzının ortasında gömme bir dudak ve dışında ağız ile boynun birleştiği yerde bir yiv, eğik omuz şekliyle daralan bir boyun ve iki yandaki yivlerin ortasında belirgin kabarık bir sırt oluşturan yay biçimli kulplara sahip olduğu görülmüştür. Kilikya Tip 6 amphorasına ait birkaç ağız parçası Syedra fırın alanında; başka parçaların da 2015 yılında, Bıçkıcı fırın alanında bulunduğu açıklanmıştır. Bu nedenle, Kilikya Tip 6 amphora formu Syedra ve Bıçkıcı'da, her iki yerde de üretilmiş olması olasıdır. Bu amphora formuna ait parçalar çoğunlukla Alanya ve Gazipařa çevresinde rastlansa da Elaiussa Sebaste ve Mısır'ın değişik yerlerinde de grldğu bilinmektedir. Bıçkıcı fırın alanında ise, ayrıca pinched kulplu yani Kilikya Tip 1 amphoraları ile yerel tip Dressel 2/4 veya yeni tanımlamada Kilikya Tip 4 amphoralarının da üretiminin yapıldığı düşünülmektedir (Autret vd, 2016: s. 333-337).

YEDİNCİ BÖLÜM

7. DELİ HALİL AMPHORALARI

2008-2011 yılları arasında yapılan yüzey araştırmaları sırasında tespit edilen Deli Halil antik yerleşiminde, yüzeyde toplanan çok sayıda seramik buluntular arasında amphora olma olasılığı olan çok miktarda seramik parçası olduğu dikkat çekmiştir. Bu nedenle, Deli Halil kentinin ekonomik ve ticari ilişkilerini anlayabilmek amacıyla ele geçen 57 adet buluntu biçim olarak amphora olma olasılığı incelenmek üzere ayrılmış ve araştırılmasına karar verilmiştir.

İlk önce amfora parçalarının kil yapısı, rengi ve şekli incelenerek Tip 1, Tip 2, Tip 3, Tip 4 ve Tip 5 olmak üzere beş gruba ayrılmıştır. Daha sonra çalışma materyalinin katalog alt yapısını oluşturmak amacıyla, uzun süren ve dikkat gerektiren bir süreçte her bir parçanın çizimleri yapılarak fotoğraflanmıştır. Bu iki aşamanın tamamlanmasının ardından katalogun hazırlanması işlemine geçilmiştir. Katalog düzenlenmesinde bir sıralama oluşturularak, önce katalog no, envanter no, tip, çap, yükseklik, hamur rengi, katkı maddesi, forum, tanım, dönem ve referans yayın olmak üzere söz konusu materyal ile ilgili gerekli bilgileri verilmiştir. Hemen bu bilgilerin altına amphora parçalarının fotoğraf ve çizimleri yerleştirilmiştir.

Amphora parçalarını inceleyerek formlarını belirleyebilmek amacıyla iki ana kaynaktan yararlanılmıştır. Bu kaynaklardan biri Willams ve Peacock (1986)'ın *Amphorae and the Roman Economy: an introductory guide* ile bir diğeri de Keay (1984)'ın *Late Roman Amphorae in the Western Mediterranean. A typology and the economic study: The Catalan Evidence* adını verdikleri monograf çalışmalarıdır. Çalışma materyali amphora parçaları, yukarıda adı geçen monografalarda tipolijik tanımlamaları yapılmış ve çizimleri olan amphoralar ile karşılaştırma yapılarak formları belirlenmeye çalışılmıştır.

Yapılan inceleme ve araştırmalar sonunda, birçok parçanın Kuzey Afrika kökenli amfora gruplarına ait olduğu tespit edilmiştir. 57 parça içerisinde, Katalog No (şimdiden sonra Kat.) 57'nin amphora olmadığı, Kat. 49'un sadece boyun kısmı ve 2 parçanın da -her ne kadar Keay Tip LXII zellikleri gösterse de- çapları çok büyük olduğu için (Kat. 15 ve 16) tipolojileri belirlenememiştir. Geriye kalan 53 parçanın içerisinde yoğunluğa göre 30 adet Keay Tip LXII (20 adet LXII-N, 3 adet LXII-J, 3 adet LXII-A, 2 adet LXII-M, birer adet de LXII-C ve LXII-E), 14 adet Keay Tip XXXV-B, 5 adet Keay Tip XXV-E, 3 adet Keay Tip XXIII ve bir adet de Keay Tip XXVI-L belirlenmiştir.

Keay Tip XXIII

Keay Tip XXIII, Almagro 51C olarak da bilinmektedir. Giderek incelen gövdesi dar kaide ve içi dolu konik bir dipile sonlandığı bilinmektedir. Boynu kısa ve dar, sade halka şeklinde oval kesitli ağız kenarı ve hemen ağız kenarı ya da ağız kenarının altından bağlanan kulpları gövdenin en st noktasında birleştirilmiştir. Bazı rneklerinin kısa ve dar gövdesi, daha yuvarlaklaştırılmış belirgin kulpları ve karemsi ağız kenarının olduğu görülmektedir. Keay Tip XXIII'n genellikle dış yüzeyinde açık kahve/pembe bir renk dikkat çekmektedir. Kökeni kesin olarak bilinmese de Portekiz kıyı kesimi, İber Yarımadası veya Kuzey Afrika olduğu düşünülmektedir. İçerisinde taşınılan ürün bilinmemektedir (Keay, 1984: s.172-173). En erken rnekleri M.S. 2. yüzyıla tarihlense de, çoğunlukla M.S. 4. yüzyıl ila M.S. 5. yüzyılın ortalarına tarihlenen kontekstlerde ele geçtiği belirtilmektedir (Keay, 1984: s. 178).

Deli Halil antik yerleşiminde ele geçen seramik parçaları içerisinde, Kat. 31, 52 ve 55 numaralı parçalar Keay Tip XXIII olarak tanımlanmıştır (Kat 31 12 cm, Kat. 52 10 cm ve Kat. 55 8,5 cm çapa sahiptir (Resim 51, Resim 52). Kat. 31 ve 55 numaralı parçaların dışa dönük ağız kenarı, orta kalınlıkta cidarı ve orta derecede pişirilmiş olması ile Kat. 31 ve 52 numaralı parçaların da kulpun ağız kenarının hemen st kısmından çıkması benzer özellikler göstermektedir. Kat. 52 ve 55

numaralı parçaların ise oval kesitli kulp özelliği Keay'ın Tip XXIII tanımlamasına uymaktadır. Çoğunlukla mika ve taşçık, bazen de kuvars ya da kireç katkı görülmektedir.

Keay Tip XXV-E

Tip XXV-E, Keay tarafından Tip XXV'in alt grubu olarak sınıflandırılmıştır. Tip XXV, A'dan başlayarak B, C, D, E, F, G, H, I, J, K, L, M, N, O, P, Q, R, S, T, U, V, W, X, Y ve Z olmak üzere toplam yirmi altı alt gruba ayrılmıştır (Keay, 1984: s. 184-190). Silindirik yapısı, gövdesi üzerinde dikine şeritleri, sivri kaidesi ile dikkat çeken Tip XXV-E'nin uzun konik boyunu, dışa dönük evaze ağız kenarı, daha çıkıntılı dudağı ve daha yuvarlak kesitli kulpları olduğu belirtilmektedir (Keay, 1984: s. 186).

Keay, hamur ve morfolojik özellikleri ile birlikte Kartaca'da XXV-E üretimi yapan fırın buluntusunu da göz önüne alarak, Tip XXV-E'nin Tunus kökenli bir amphora formu olduğunu belirtmektedir. Tip XXV-E ile çoğunlukla balık sosu, Tunus kökenli olması nedeniyle zeytinyağı da taşındığı düşünülmektedir (Keay, 1984: s. 193). Çeşitli yerlerde ele geçen Tip XXV-E örneklerine göre M.S. 4. yüzyıl başı ila M.S. 5. yüzyıl arasına tarihlendirilmektedir (Keay, 1984: s. 195).

Deli Halil antik yerleşiminde, Keay Tip XXV-E formuna ait Kat. 8, 10, 33, 37 ve 38 numaralı parçalar olmak üzere 5 adet amphora parçası tanımlanmıştır. Kat. 8 / 10 / 38 12 cm ve Kat. 33 / 37 ise 13 cm çapa sahiptir. Parçaların beşi de çok küçük olup, ortak morfolojik özellikler olarak dışa dönük evaze ağız, orta sertlikte olup, çoğunluk taşçık ve mika bazen de kireç ve kuvars katkı dikkat çekmektedir (Resim 52, Resim 53, Resim 54).

Keay Tip XXVI-L

Tip XXVI, Tip XXV formuna ait benzer hamur yapısı ve morfolojik özellikleri olan belirli bir amphora grubunu tanımlamak için Keay tarafından kullanılmıştır. Tip XXV özellikleri gösteren fakat küçük boyutlu olanları ayırt etmek amacıyla yararlanılmıştır. Erken dönemde üretimi başlanan Tip XXV formunun yerine M.S. 4. yüzyılda üretilmeye başlanarak, M.S. 6. yüzyıla kadar sürdürüldüğü belirtilmektedir (Keay, 1984: s. 212).

Tip XXVI formu, A'dan başlayarak, B, C, D, E, F, G, H, I, J, K, L ve M olmak üzere 13 alt grubu belirlenmiştir (Keay, 1984: s. 212-214). Uzun konik boynu, dışa dönük kesitli ağız kenarı ve ağız kenarının iç yüzeyinde dışbükey eğimi ile dikkat çeken Tip XXVI-L'nin kulpları, hemen ağız kenarı üstünden kaba birleştirildiği görülmektedir. Hamur yapısı ve morfolojik özellikleri değerlendirildiğinde, Tip XXVI, Tunus kökenli olup, zeytinyağının taşınmasında kullanıldığı düşünülmektedir (Keay, 1984: s. 214-215).

Deli Halil'de Tip XXVI-L alt grubuna ait yalnız Kat. 29 numaralı parça tespit edilebilmiştir (Resim 55). Çapı 8 cm olan örnek, evaze ağızlı ve ince cidarlı bir yapıya sahiptir. Hamur içeriğinde kireç taşı ve mika katkısı bulunmaktadır.

Keay Tip XXXV-B

Tip XXXV-B, Keay tarafından Tip XXXV formunun bir alt grubu olarak tanımlanmıştır. Tip XXXV A, B ve C olmak üzere 3 alt gruba ayrılmıştır (Keay, 1984: s. 234-235). Tip XXXV-B formunun silindirik şekilli gövdesinin, sivri uçlu kaide ile sonlandığı görülmektedir. Tip XXXV-B'nin, geniş kavisli omuzları, konik boyunu, daha küçükçe dudakla dışa dönük ağız kenarı, büyükçe üçgen profilli ve eliptik kesitli kulplarının olduğu belirtilmektedir. Yüksek ağız kenarının iç yüzeyinde dışbükey bir görünüm olması dikkat çekmektedir. Kökeni ve içerisinde taşınan ürün

ile ilgili bir bulguya ulaşılamamış olsa da, morfolojik özellikleri Tunus kökeni göstermektedir (Keay, 1984: s. 234-235). Bu durumda muhtemelen zeytinyağı taşımak amacıyla kullanıldığı düşünülmektedir. Keay, Tip XXXV-B alt grubunu, değişik yerlerde ele geçen örneklerin bulunduğu kontekstlere göre M.S. 5. yüzyılın ortalarından M.S. 6. yüzyılın ortalarına kadar tarihlendirmektedir (Keay, 1984: s. 240).

Deli Halil antik yerleşiminde ele geçen olası amphora parçaları içerisinde Keay Tip LXII formundan sonra en sık rastlanan form olarak 14 adet ile Keay Tip XXXV-B öne çıkmaktadır. Kat. 1 / 2 / 3 / 12 / 25 / 26 / 30 / 44 / 50 14 cm, Kat. 6 / 21 / 27 15 cm ve Kat. 40 / 41 13 cm cm çapa sahiptirler (Resim 56, Resim 57, Resim 58, Resim 59, Resim 60, Resim). Evaze ya da dışa dönük evaze ağız, orta sertlik, orta kalınlıkta cidar ve orta derece pişmişlik genel morfolojik özellikler olarak öne çıkmaktadır. Çoğunlukla taşçık ve mika katkıya ek olarak kireç, kuvars nadiren de kum katkı görülmektedir.

Keay Tip LXII

Çalışma konusu materyal içerisinde, Deli Halil antik kentinde en yoğun olarak rastlanan amphora formu olarak Tip LXII formu 30 parça ile en fazla sayıda bulunan amphora grubunu oluşturmaktadır. Keay, Tip XLII'nin alt gruplarını, A'dan başlayarak B, C, D, E, F, G, H, I, J, K, L, M, N, O, P, Q, R, S, T, U, V'ye kadar ayrıntılı bir şekilde sınıflandırmasını yapmıştır. Bu sınıflandırma formun kronolojik gelişiminden ziyade, Tip LXII'yi üreten çok çeşitli ve birçok küçük üretim atölyesinin üretim farklılıklarından kaynaklandığı belirtilmektedir (Keay, 1984: s. 309-334). Tip LXII formunun morfolojik özellikleri bakımından Tunus kökenli olduğu ve bu nedenle herhangi bir bulgu olmasa da zeytinyağı taşımak için kullanıldığı düşünülmektedir (Keay, 1984: s. 347). Tip LXII formu, İspanya, İtalya, Fransa, Malta ve Kuzey Afrika'da çeşitli yerlerinde ele geçen örneklerin bulunduğu kontekstlere göre en erken örnekleri M.S. 3. yüzyılın ikinci yarısına tarihlense de çoğunluğu M.S. 5. yüzyılın ortası ile M.S. 6. yüzyılın ortasına tarihlendirilmektedir (Keay, 1984: s. 348-358).

Keay Tip LXII-A

Tip LXII-A formunun, keskin kıvrımlı omuzları, geniş bodur ve konik boyunu, ağız kenarının belirgin dışa dönük iki kesiti ile ağız kenarının alt kesitindeki girintisi, eliptik kulak şekilli kulpları ve kulpların boyuna birleşme noktasındaki belirgin parmak izi bulunmaktadır. Bu formun bazı örneklerinin boynu daha uzun veya konik ya da ağız kenarının kesit ve kıvrımlarında farklılıklar görülebilmektedir. Tip LXII-A'nın kulplarının üst kısmında halka şeklinde kesit, alt kısmında ise hafif bir girinti bulunmaktadır.

Deli Halil antik yerleşiminde ele geçen amphora parçaları arasında Tip LXII-A formuna ait Kat. 7, Kat. 18 ve Kat. 57 olmak üzere 3 adet tanımlanmıştır (Resim 62). Kat. 7 15 cm, Kat 18 16 cm çapa sahip olup, evaze ağızlı ve açılı inen benzer bir görünümü bulunmaktadır. Kat. 57 ise sadece kulp kısmı olup, kulpun kesiti ve eliptik kulak şekilli kıvrımı Keay Tip LXII-A özelliği göstermektedir.

Keay Tip LXII-C

Tip LXII-C alt grubu genel morfolojik özellikleri aynıdır ancak daha dışa dönük ve üçgen kesitli ağız kenarı ile diğer alt gruplardan ayrılmaktadır.

Deli Halil antik yerleşiminde Tip LXII-C alt grubuna ait Kat. 4 numaralı sadece bir örnek tanımlanmıştır (Resim 63). Kat. 4 14 cm çapa sahip olup, evaze ağızlı, orta sertlikte ve orta kalınlıkta bir cidar yapısına sahip bulunmaktadır.

Keay Tip LXII-E

Tip LXII-E alt grubu, morfolojik özellikleri Tip LXII formu ile aynı gözükse de en belirgin özelliği olarak ağız kenarının üst kesiti daha geniş çapa sahip olması dikkat çekmektedir. Ayrıca ağız kenarının üst ve alt kısımlarının kesiştiği kesit abartılı bir girinti ile belirginleştirilmiştir.

Tip LXII-E örneğinden Deli Halil antik yerleşiminde ele geçen çalışma materyali arasında yalnız 1 parça tanımlanabilmiştir. Tanımlanan Kat. 56 numaralı örneğin 16 cm geniş bir çapa, evaze ağız yapısına, dış yüzeyinde tarak bezek ve iç yüzeyinde ise yivlere sahip olduğu görülmektedir (Resim 64). Ağız kenarının hemen altında görülen kulp bağlantı noktası eliptik kesiti ile Tip LXII-E özelliği göstermektedir.

Keay Tip LXII-J

Tip LXII-J alt grubunun en belirgin özelliği, dışa dönük ağız kenarının üst kesitinde yer alan girintinin düzleşerek hafif bir kıvrım haline dönüştüğü görülmektedir.

Deli Halil'de Tip LXII-J alt grubundan, Kat. 17, Kat. 23 ve Kat. 24 olmak üzere 3 adet parça tanımlanmıştır (Resim 65). Kat. 23 14 cm, Kat. 17 / 24 ise 15 cm çapa sahip olup, benzer morfolojik özellikler olarak evaze ağız ve orta kalınlıkta cidar yapısı öne çıkmaktadır.

Keay Tip LXII-M

Tip LXII-M, keskin kıvrımlı omuzlar, bodur konik kesitli kulplar, ağız kenarının alt yüzeyi daha yüksekçe ve belirgin, iç yüzeyinde ise içbükey bir yapıya sahip gözükmektedir.

Deli Halil'de Tip LXII-M alt grubuna ait iki örnek tespit edilebilmiştir (Resim 66). Bunlardan Kat. 13 12 cm, Kat. 20 ise 14 cm çapa sahip olup, evaze ağız ve cidarı orta kalınlıkta görülmektedir.

Keay Tip LXII-N

Tip LXII-N alt grubunun en belirgin özelliği olarak alt yüzeyi daha yüksekçe, üst yüzeyi ise daha kısa ve üçgen kesitli bir ağız kenarına sahip olması görülmektedir

(Keay, 1984: s. 331). Deli Halil antik yerleşiminde toplanan 57 parçadan oluşan çalışma materyali içerisinde, 20 adet ile çoğunluk grup amphora formunu oluşturmaktadır. Tip LXII-N olarak tanımlanan Kat 5 / 14 / 19 / 35 / 42 / 45 14 cm, Kat. 9 / 43 / 46 13 cm, Kat. 11 / 22 / 28 15 cm; Kat 32 / 39 10 cm, Kat. 34 / 48 8 cm Kat. 36 / 42 12 cm, Kat. 47 9 cm, ve Kat. 51 16 cm çapa sahip bulunmaktadır. Kat. 53 ise yalnız kulp parçası olduğu için çapı belirlenememiştir, ancak kulpun morfolojik özellikleri Tip LXII-N alt grubuna ait olduğunu göstermektedir. Deli Halil çalışma materyali içerisinde Keay Tip LXII-N olarak tanımlanan 20 amphora parçasının ortak morfolojik özellikleri olarak evaze veya dışa dönük ağız kenarı, orta veya ince cidarı ile çoğunlukla taşçık, mika ve kireç bazen de kuvars katkı olması dikkat çekmektedir (Resim 67, Resim 68, Resim 69, Resim 70) .

SONUÇ

Deli Halil antik yerleşiminde, 2008-2011 yılları arasında gerçekleştirilen yüzey araştırmalarında ele geçen seramik grupları içerisinde seçilen 57 adet parçanın detaylı incelenmesi sonucunda, birçok parçanın Kuzey Afrika kökenli Keay Tip amphora grubuna ait olduğu görülmüştür. 57 parçadan oluşan çalışma materyali arasında Kat. 57'nin amphora olmadığı anlaşılmıştır. Kat 49 ise sadece boyun kısmı olduğu ve Kat. 15 ile 16'nın çaplarının büyük olduğu için tipolojileri belirlenememiştir. Kat. 15 ve 16, Keay Tip LXII-N formunun belirgin özelliklerini gösterse de, çapları çok büyük olduğu için tipoloji belirlemede imtina edilmiştir. Çalışma konusu Deli Halil materyalinin geriye kalan 53 parça arasında; 30 adet Keay Tip LXII (20 LXII-N, 3 LXII-J, 3 LXII-A, birer tane de LXII-C ve LXII-E), 14 adet Keay Tip XXXV-B, 5 adet Keay Tip XXV-E, 3 adet Keay Tip XXIII ve bir adet de Keay Tip XXVI-L belirlenmiştir.

Çalışma konusu 57 parça seramik malzemeden 53 adedinin Kuzey Afrika kökenli Keay Tip amphora grubundan çeşitli form amphoraların tanımlanması önemli bir tespiti olarak görülmektedir. Deli Halil'in Kuzey Afrika ile ekonomik ve ticari ilişkisi olduğunun göstergesi olarak değerlendirilebilir. Ancak diğer taraftan da Keay Tip amphora formlarının ilk başta dağılım gösterdiği Batı Akdeniz Bölgesinde, İspanya olmak üzere İtalya, Fransa, Malta ve birçok farklı merkezlerde yaygın olarak taklitlerinin üretildiği de bilinmektedir. Bu durumu daha iyi anlayabilmek için Kuzey Afrika'nın Roma Döneminde önem kazanması, Deli Halil antik yerleşiminin stratejik konumu, çevre yerleşimler ile ilişkisi ve İssos Ovası'nın tarımsal üretimini irdelemenin yararlı olacağına inanıyorum.

Kuzey Afrika, Punik savaşlarının sonu ve Carthage'nin M.Ö. 146 yılında fethiyle, Roma egemenliğinin altına girdiği bilinmektedir. Kuzey Afrika'nın coğrafi ve iklim koşulları, tarım yapmak ve çok çeşitli ürünler yetiştirmek ideal bir ortam yaratmıştır. Roma İmparatorluk Döneminden itibaren Kuzey Afrika, en başta başkent Roma

olmak üzere, İtalya ve Batı Akdeniz’de birçok önemli kent ve merkezin ihtiyacı olan tahıl, zeytinyağı, şarap gibi temel gıda ürünleri ile balık sosu gibi lüks tüketim mallarının ana tedarikçisi durumuna gelmiştir. Bu doğrultuda, bu ürünlerin ihracı için gerekli olan amphora üretimi de gelişme göstermiştir. Kuzey Afrika ürünleri ve amphoraları, erken dönemlerde Batı Akdeniz pazarında dağılım göstermiştir. M.S. 332 yılında, Roma İmparatorluğu’nun başkenti *Nea Roma* Konstantinapolis olunca, yeni başkent in ihtiyaçlarını tedarik etmek amacıyla yeni rotalar belirlenmiştir. Böylece Geç Antik Dönemde, Kuzey Afrika ürünleri, dolayısıyla amphoraları da güzergâh üzerindeki liman ve kentlerden başlayarak Anadolu ve Doğu Akdeniz’de yayılıp, tüm Akdeniz Havzasına hakim olmuştur. Anadolu’nun Kuzey Afrika ile ekonomik ve ticari ilişkisini belgeleyen arkeolojik bulgular arasında amphora ve Afrika kırmızı astarlı seramikler, en başta başkent Konstantinapolis olmak üzere, Ephesos, Miletos, Symrna, Hierapolis, Xanthos, Patara, Perge, Antiochia ad Orontes, Anemurium, Kelenderis ve daha birçok antik yerleşimde ele geçmiştir (Yıldırım, 2012: s. 152-153)

Deli Halil antik yerleşimi ile ilişkili konuların en başında stratejik konumu gelmektedir. Deli Halil yerleşimi, Deli Halil volkanının güney yamacında, İskenderin Körfezi, İssos Ovası, Burnaz limanı ve Ephiphaneia antik kentine bakan hâkim bir tepede bulunmaktadır. Deli Halil doğu-batı ve kuzey-güney doğrultulu ana ticaret yollarının kavşak noktasında, İskenderun Körfezinden Çukurova’ya geçişi sağlayan Kısık Boğazını kontrol altında tutan stratejik, aynı zamanda ticari olarak da çok önemli bir konumda yer almaktadır. Antakya’dan İskenderun üzeri kuzeye giden yol, Kısık Boğazından geçerek Çukurova’ya ilerlemektedir. Bu güzergâh, doğudan Amanos Dağları’nı aşp Ovalık Kilikya’ya devam ederek, batıda Dağlık Kilikya Bölgesine ve Torosları aşarak Gülek Boğazı’na ulaşmaktadır. (Tülek, 2009: s. 160; 2014).

Deli Halil antik yerleşiminde gerçekleştirilen arkeolojik araştırmalarda, konut, depo, cadde, sokak v.b. birçok mimari yapının yanı sıra 5 tane de zeytinyağı işliğı tespit edilmiştir (Tülek, 2014: s195). Bu zeytinyağı işlik kalıntılarına dayanarak, Deli Halil yerleşiminde mevcut bir zeytinyağı üretiminin bütün Akdeniz havzasında olduğu gibi

önemli bir ticari faaliyette olduğundan bahsetmek mümkündür. Tespit edilen depo kalıntılarının sayılarının çok olması dikkate alınır, Deli Halil’de çok ciddi bir zeytinyağı üretim sanayiinden söz etmek gerekir. Yüzeysel araştırmalarında, Deli Halil’de herhangi bir sur yapısına rastlanılmaması, Deli Halil halkının çevresinden herhangi bir tehdit algılamadığı, bilakis yakınında bulunan antik kent ve yerleşimlerle iyi ilişkiler içinde olduğunun kanıtı olarak görülebilir (Tülek, 2014: s. 192-193). Böylece Deli Halil yerleşimi bölgede, çevre kentler için de bir zeytinyağı üretim merkezi olarak gelişme göstermesi söz konusu olabilir. Buna karşılık, Deli Halil’e çok yakın mesafede bulunan Ephiphaneia ve Burnaz limanı çok miktarlarda üretimi yapılan zeytinyağının Akdeniz Havzasına pazarlayabilmek için Deli Halil halkı ile işbirliği içinde olmalıdır. Bu kadar yoğun miktarda üretilen zeytinyağının ulaştırılabilmesi için çok sayıda amphoraya da ihtiyaç duyulması gereklidir.

Deli Halil antik yerleşiminde ele geçen çok miktarda Kuzey Afrika kökenli olduğu düşünülen Keay Tip amphoralar çoğunlukla zeytinyağı taşınması amacıyla üretildiği bilinmektedir. Yukarıda sözünü ettiğimiz bütün bulgular ışığında, çalışma materyali içinde %93 gibi yüksek bir oranda Keay Tip amphora tespit edilmesi, sanılanın aksine bu amphoraların Kuzey Afrika’dan ürün ithal etmek amacıyla değil de, yerel üretim zeytinyağının denizaşırı pazarlara ulaştırılması amacıyla kullanıldığını düşünmek yanlış olmaz. Bu durumda, çalışma konusu olarak incelenen ve tespit edilen Keay Tip amphoraların yerel üretim taklitlerinin olabileceğini düşünmek gereklidir.

Çalışma konusu amphora parçaları incelenirken, makroskobik yöntemler kullanılarak kil ve hamur yapısı belirlenmeye çalışılmıştır. Bu durum, araştırmanın sınırlılığı olarak görülmektedir. Deli Halil antik yerleşiminde, amphora buluntuları ile ilgili ileride yapılacak araştırmalarda, arkeometrik yöntemler kullanılarak söz konusu malzemenin kil hamur yapısı incelenerek daha önce Kuzey Afrika amphoralarının kil ve hamur yapısı ile ilgili yapılmış araştırmaların sonuçları ile kıyaslamak mümkün olacaktır. Böylece Deli Halil antik yerleşiminde ele geçmiş ve ileride yapılacak yeni araştırmalarda da ele geçecek amphoraların yerel üretim mi, yoksa ithal mi oldukları konusu cevaplanabilecektir. İleride Deli Halil antik yerleşiminde gerçekleştirilecek

kapsamlı ve sistematik arkeolojik kazı çalışmaları, amphoralar ve kentin ticari ilişkileri ile ilgili daha kesin bulgulara ulaşmamızı sağlayacaktır.

KATALOG

Katalog No: 1

Envanter No: DLHL - D 28 - 2009

Tip: 3

Çap: 14cm

Yükseklik: 4 cm

Hamur Rengi: 2.5 YR, 5/8 red (Munsell)

Katkı maddesi: Mika, kalker ve taşçık

Form: Keay Type XXXV-B

Tanım: Dışa dönük evaze ağızlı ve açılı inen kap, orta derecede pişirilmiştir. Hamur grubu Y5'tir. Orta kalınlıkta cidarlı kabın % 6,25'i korunmuştur.

Dönem: M.S. 5. yüzyıl ortası – M.S. 6. yüzyıl ortası

Yayın: (Keay, 1984: s. 242, çizim 14)

Katalog No: 2

Envanter No: DLHL - D 38 - 2009

Tip: 2

Çap: 14 cm

Yükseklik: 4,2 cm

Hamur Rengi: 5 YR 6/8 reddish yellow (Munsell)

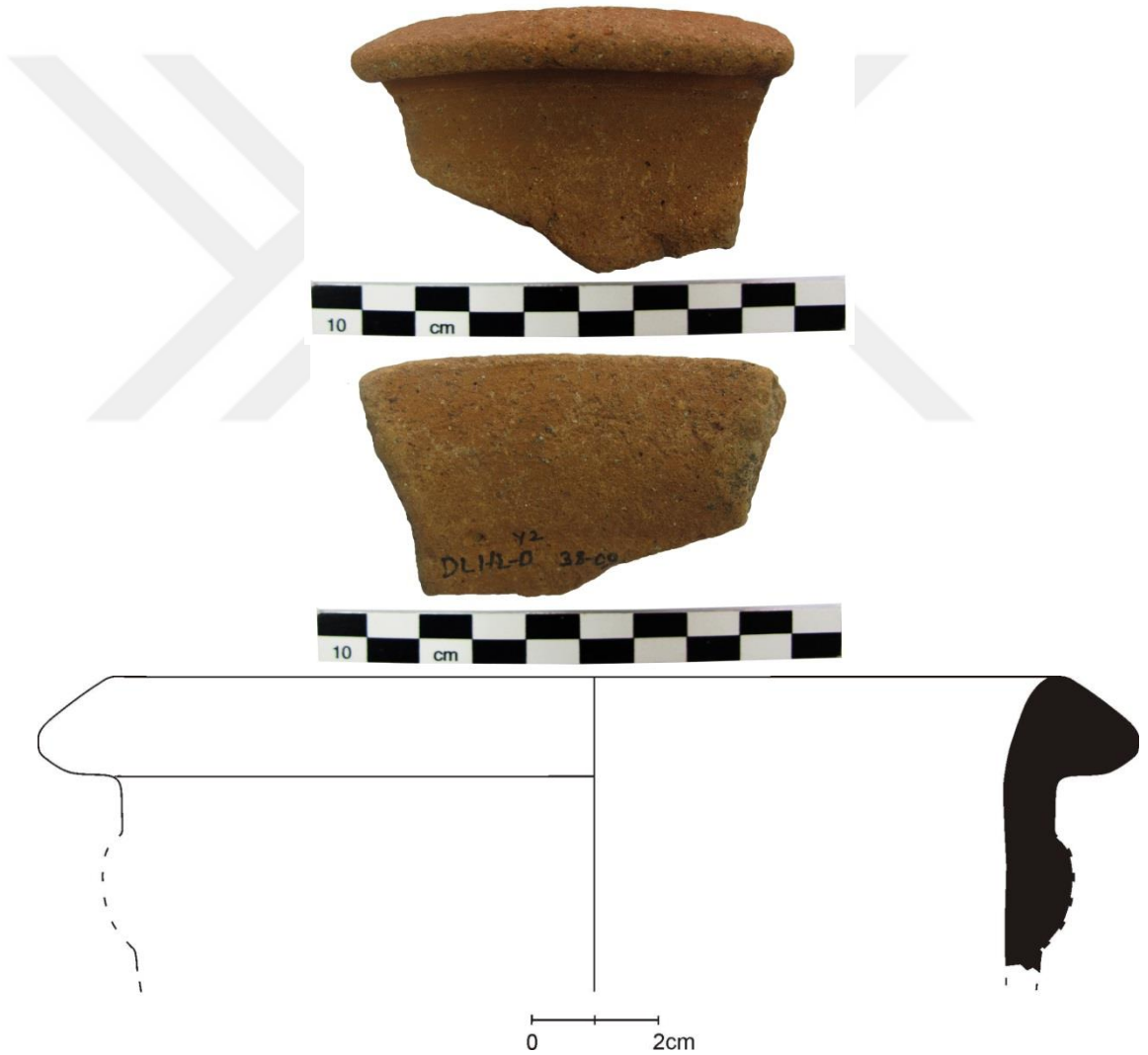
Katkı Maddesi: Taşçık ve mika

Form: Keay Type XXXV-B

Tanım: Dışa dönük evaze ağızlı ve açılı inen kabın, ağzın dış yüzeyinin 1 cm altında bir kulp kırığı bulunmaktadır. Orta sertlikte ve orta derecede pişirilmiştir. Hamur grubu Y2'dir. Orta kalınlıkta cidarlı kabın % 6,75'i korunmuştur.

Dönem: M.S. 5. yüzyıl ortası – M.S. 6. yüzyıl ortası

Yayın: (Keay, 1984: s. 242, çizim 2)

Katalog No: 3

Envanter No: DLHL - D 69 - 2009

Tip: 3

Çap: 14 cm

Yükseklik: 5,5 cm

Hamur Rengi: 2.5 YR 6/8 Light red (Munsell)

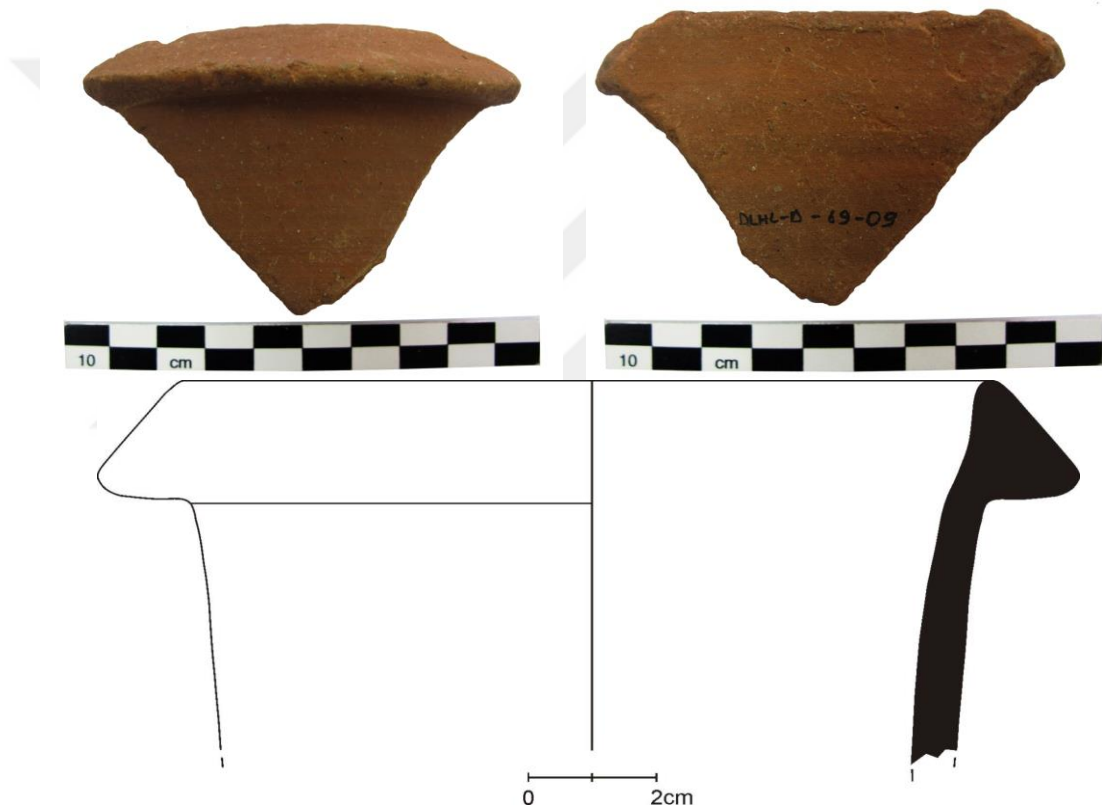
Katkı Maddesi: Kalker, mika ve taşçık

Form: Keay Type XXXV-B

Tanım: Dışa dönük evaze ağızlı ve açılı inen kabın boyunu düz inmektedir. Orta sertlikte ve orta derecede pişirilmiştir. Orta kalınlıkta cidarlı kabın % 9,1'i korunmuştur.

Dönem: M.S. 5. yüzyıl ortası – M.S. 6. yüzyıl ortası

Yayın: (Keay, 1984: s. 239, çizim 9)

Katalog No: 4

Envanter No: DLHL - D 76 - 2009

Tip: 1

Çap: 14 cm

Yükseklik: 6,1 cm

Hamur Rengi: 2.5YR 6/8 light red (Munsell)

Katkı Maddesi: Kireç, kum ve taşçık

Form: Keay Type LXII-C

Tanım: Kabın dış yüzeyinde tarak bezek, iç yüzeyinde ise yiv bulunmaktadır. Hamur grubu Y1'dir. Evaze ağızlı ve açılı inen kap, orta sertlikte ve orta derecede pişirilmiştir. Orta kalınlıkta cidarlı kabın % 8,25'i korunmuştur.

Dönem: M.S. 5. yüzyıl ortası – M.S. 6. yüzyıl ortası

Yayın: (Keay, 1984: s. 322, çizim 4)

Katalog No: 5

Envanter No: DLHL - D 82 - 2009

Tip: 1

Çap: 14 cm

Yükseklik: 4,8 cm

Hamur Rengi: 10R 5/8 red (Munsell)

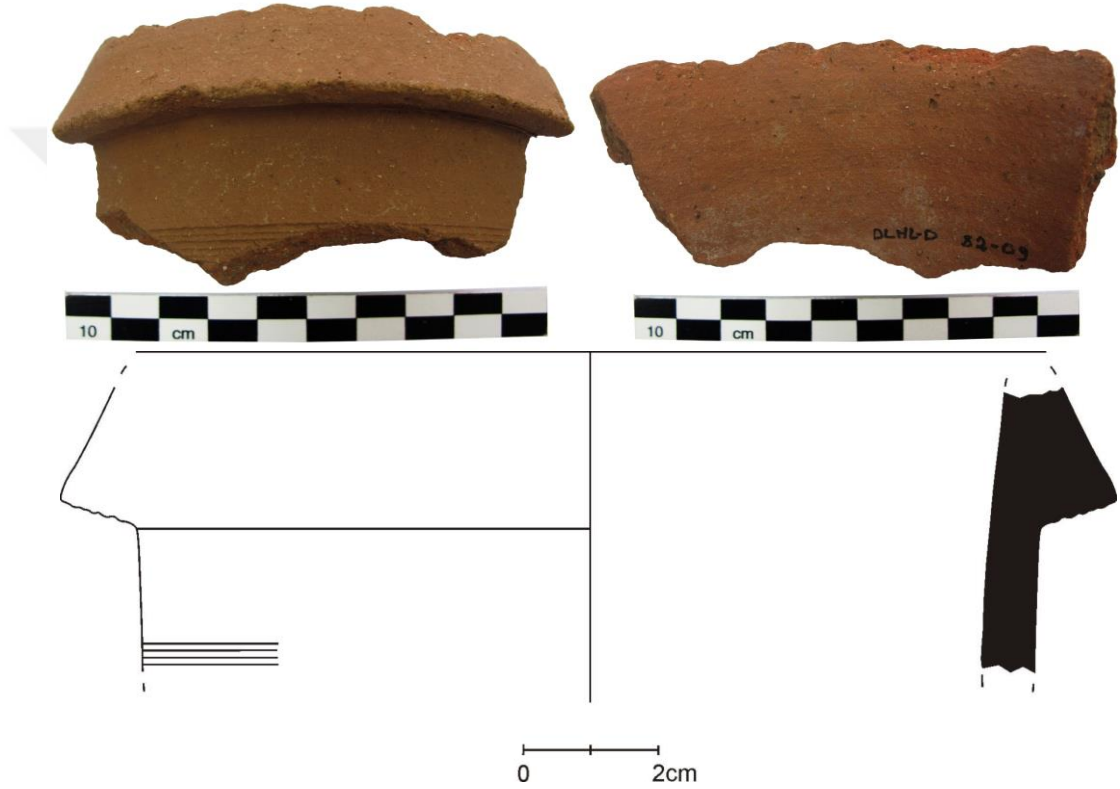
Katkı Maddesi: Taşçık, mika, kireç

Form: Keay Type LXII-N

Tanım: Evaze ağızlı ve açılı inen kabın dış gövdesi tarak bezeklidir. Orta sertlikte ve orta derecede pişirilmiştir. Orta kalınlıkta cidarlı kabın % 12'si korunmuştur.

Dönem: M.S. 5. yüzyıl ortası – M.S. 6. yüzyıl ortası

Yayın: (Keay, 1984: s. 333, çizim 10)

Katalog No: 6

Envanter No: DLHL - D 99 - 2009

Tip: 4

Çap: 15 cm

Yükseklik: 4,2 cm

Hamur Rengi: 5 YR 5/8 yellowish red (Munsell)

Katkı Maddesi: Mika, taşçık, kireç, kum

Form: Keay Type XXXV-B

Tanım: Evaze ağızlı ve açılı inen kabın, ağız parçasının dış yüzeyinde boynun 1,5 cm aşağısında kulp kırığı bulunmaktadır. Hamur grubu Y7'dir. İyi derecede pişmiş ve orta kalınlıkta cidarlı kabın % 11'i korunmuştur.

Dönem: M.S. 5. yüzyıl ortası – M.S. 6. yüzyıl ortası

Yayın: (Keay, 1984: s. 239, çizim 4)

Katalog No: 7

Envanter No: DLHL - D 124 - 2009

Tip: 1

Çap: 15 cm

Yükseklik: 5 cm

Hamur Rengi: 2.5 YR 4/8 red (Munsell)

Katkı Maddesi: Taşçık, mika, kuvars

Form: Keay Type LXII-A

Tanım: Evaze ağızlı ve açılı inen kabın, dış yüzeyinde muhtemelen pişirilme esnasında fazla fırınlanmasından kaynaklı kararma meydana gelmiştir. Hamur grubu Y1'dir. İnce cidarlı ve orta sertlikte olan kabın % 15,5'i korunmuştur.

Dönem: M.S. 5. yüzyıl ortası – M.S. 6. yüzyıl ortası

Yayın: (Keay, 1984: s. 313, çizim 2)

Katalog No: 8

Envanter No: DLHL - D 137 - 2009

Tip: 3

Çap: 12

Yükseklik: 2,4 cm

Hamur Rengi: 2.5YR 6/8 light red (Munsell)

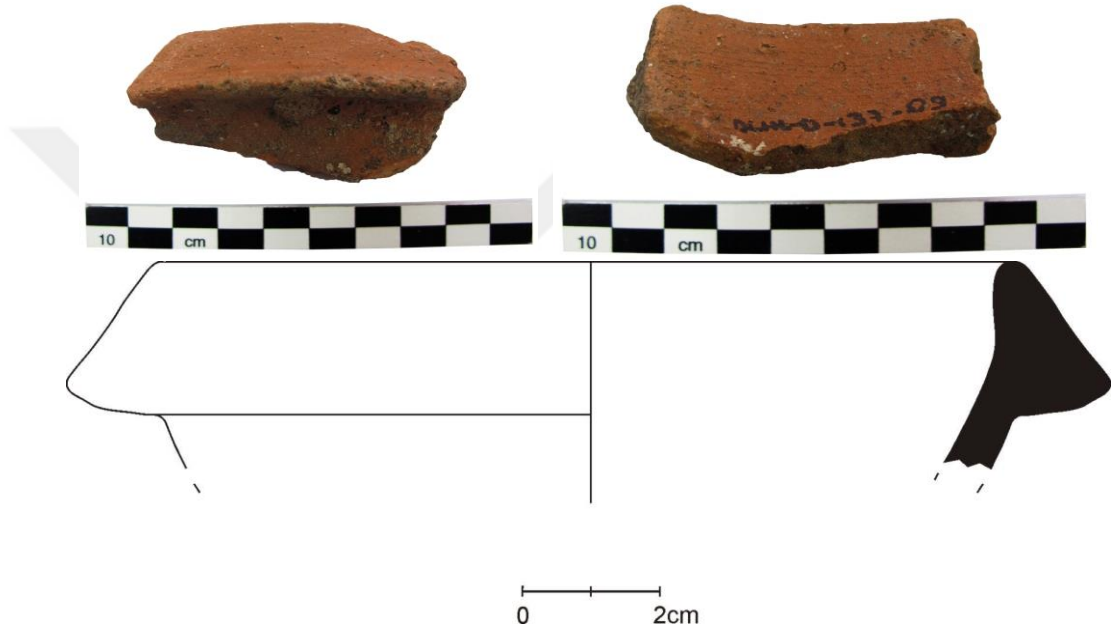
Katkı Maddesi: Kireç, taşçık

Form: Keay Type XXV-E

Tanım: Evaze ağızlı, açılı inen, orta sertlikte ve orta kalınlıkta cidarlı kabın % 5,5'i korunmuştur.

Dönem: M.S. 4. yüzyıl başı – M.S. 5. yüzyıl

Yayın: (Keay, 1984: s. 201, çizim 6)

Katalog No: 9

Envanter No: DLHL – G 31 - 2011

Tip: 1

Çap: 13 cm

Yükseklik: 5,3 cm

Hamur Rengi: 2.5 YR 5/8 red (Munsell)

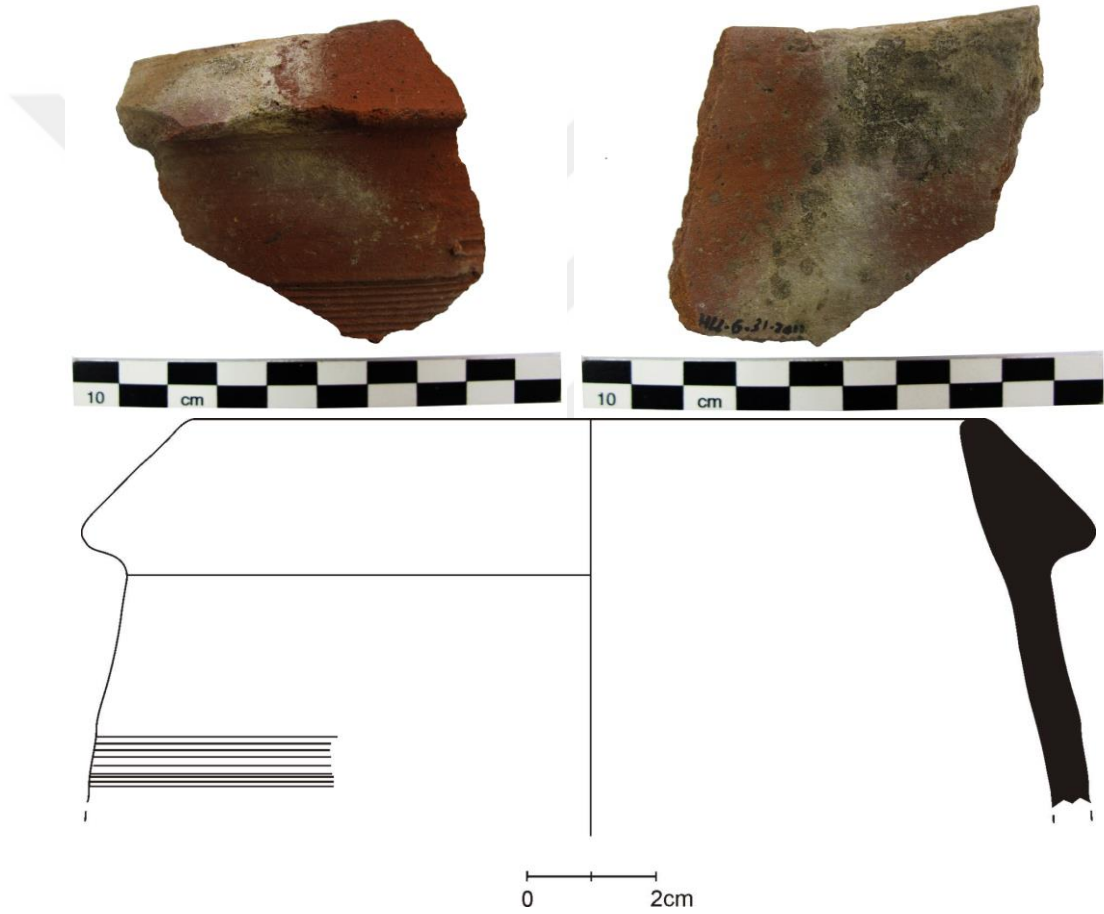
Katkı Maddesi: Taşçık, mika, kireç

Form: Keay Type XLII-N

Tanım: Dışa dönük evaze ağızlı ve açılı inen kabın boyun kısmı, ağız kısmından itibaren genişletilmiştir. Dış yüzeyinin bir kısmı yatay tarak bezeklidir. İyi pişmiş ve orta kalınlıkta cidarlı kabın % 7,5'i korunmuştur.

Dönem: M.S. 5. yüzyıl ortası – M.S. 6. yüzyıl ortası

Yayın: (Keay, 1984: s. 333, çizim 10)

Katalog No: 10

Envanter No: DLHL – G 76 - 2011

Tip: 3

Çap: 12 cm

Yükseklik: 3,2 cm

Hamur Rengi: 10R 5/8 red (Munsell)

Katkı Maddesi: Kireç, kuvars, mika

Form: Keay Type XXV-E

Tanım: Evaze ağızlı, açılı inen kap iyi pişmiştir. Orta kalınlıkta cidarlı kabın % 7,4'ü korunmuştur.

Dönem: M.S. 4. yüzyıl başı – M.S. 5. yüzyıl

Yayın: (Keay, 1984: s.201, çizim 6)

Katalog No: 11

Envanter No: DLHL – B 50 - 2011

Tip: 1

Çap: 15 cm

Yükseklik: 3,8 cm

Hamur Rengi: 5 YR 6/8 reddish yellow (Munsell)

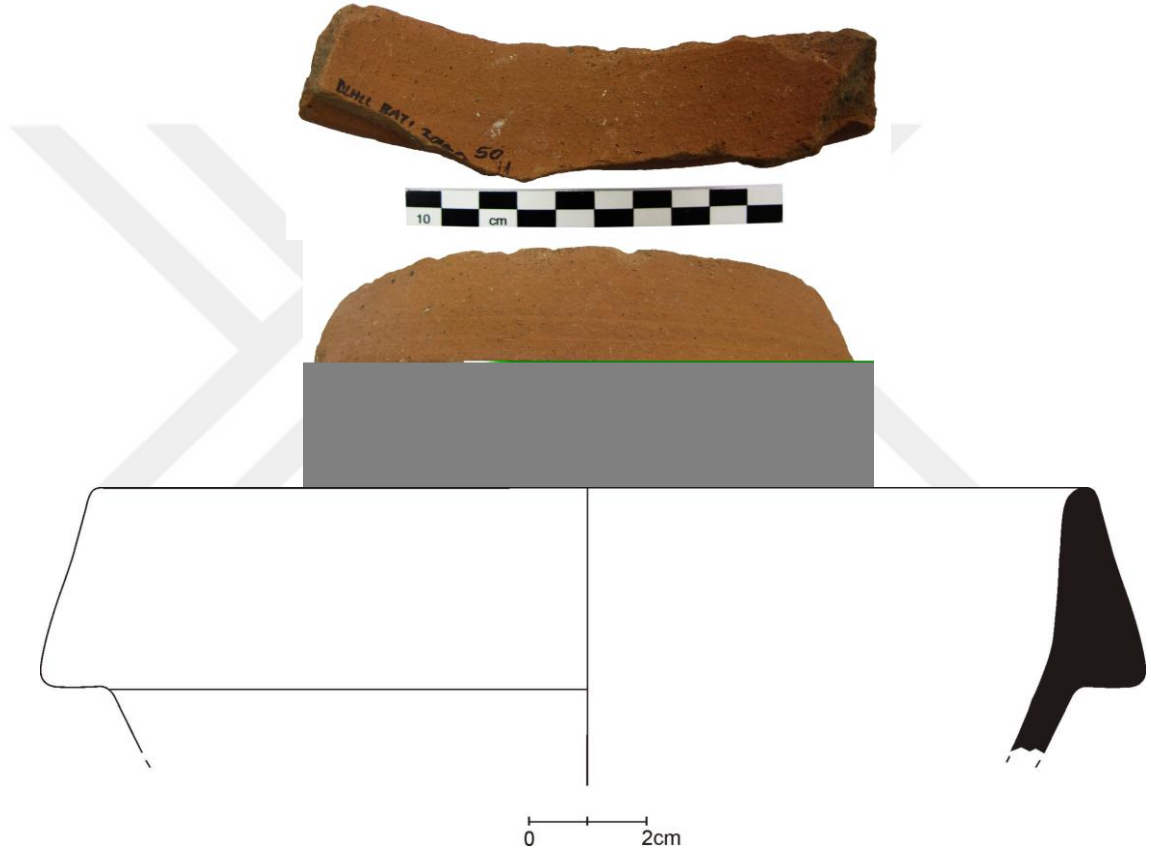
Katkı Maddesi: Taşçık, kireç

Form: Keay Type LXII-N

Tanım: Evaze ağızlı, açılı inen, orta sertlikte ve orta kalınlıkta cidarlı kabın % 15'i korunmuştur.

Dönem:

Yayın: (Keay, 1984: s. 333, çizim 15)

Katalog No: 12

Envanter No: DLHL – G 33 - 2011

Tip: 3

Çap: 14 cm

Yükseklik: 2,5 cm

Hamur Rengi: 10R 4/8 red (Munsell)

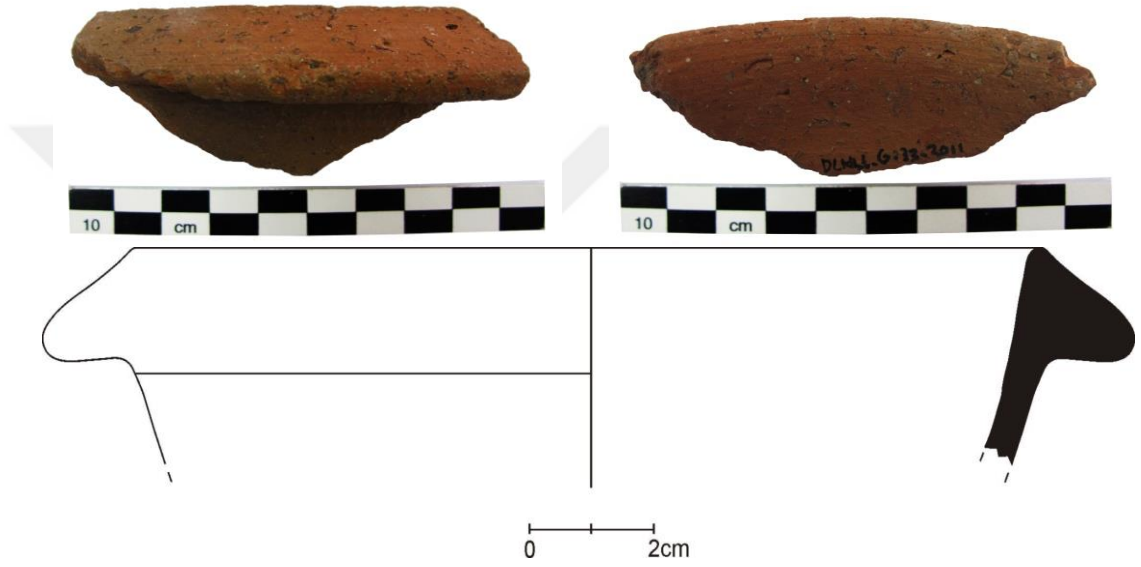
Katkı Maddesi: Taşçık, kireç

Form: Keay Type XXXV-B

Tanım: Evaze ağızlı, açılı inen, iyi pişmiş ve orta kalınlıkta cidarlı kabın % 7,5'i korunmuştur.

Dönem: M.S. 5. yüzyıl ortası – M.S. 6. yüzyıl ortası

Yayın: (Keay, 1984: s. 239, çizim 2)

Katalog No: 13

Envanter No: DLHL – B 58 - 2010

Tip: 1

Çap: 12 cm

Yükseklik: 5 cm

Hamur Rengi: 5YR 6/6 reddish yellow (Munsell)

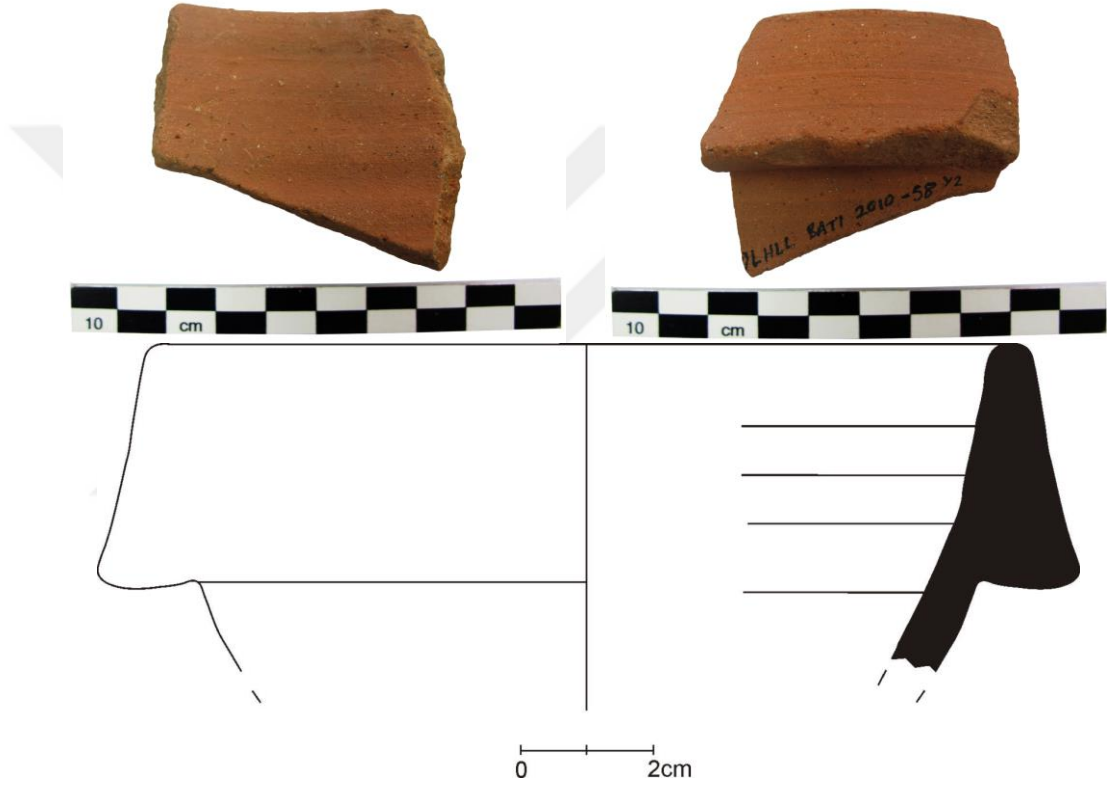
Katkı Maddesi: Mika, kuvars, taşçık, kireç

Form: Keay Type LXII-M

Tanım: Evaze ağızlı ve açılı inen kabın, iç yüzeyi yivlidir. Hamur grubu Y2'dir. Orta sertlikte pişmiş ve orta kalınlıkta cidarlı kabın % 6,75'i korunmuştur.

Dönem: M.S. 5. yüzyıl ortası – M.S. 6. yüzyıl ortası

Yayın: (Keay, 1984: s. 333, çizim 3)

Katalog No: 14

Envanter No: DLHL – 14 G - 2011

Tip: 3

Çap: 14 cm

Yükseklik: 2 cm

Hamur Rengi: 5YR 6/8 reddish yellow (Munsell)

Katkı Maddesi: Kuvars, kireç, mika

Form: Keay Type LXII-N

Tanım: Evaze ağızlı ve açılı inen kap, orta sertlikte pişirilmiştir. Hamur grubu Y2'dir. Orta kalınlıkta cidarlı kabın % 8'i korunmuştur.

Dönem: M.S. 5. yüzyıl ortası – M.S. 6. yüzyıl ortası

Yayın: (Keay 1984: s. 333, çizim 14)

Katalog No: 15

Envanter No: DLHL – B 80 - 2010

Tip: 1

Çap: 20 cm

Yükseklik: 3,2 cm

Hamur Rengi: 5YR 5/8 yellowish red (Munsell)

Katkı Maddesi: Kuvars, taşçık, kireç

Form: Belirlenememiştir.

Tanım: Evaze ağızlı ve açılı inen kabın hamur grubu Y2'dir. Orta sertlikte pişmiş ve orta kalınlıkta cidarlı kabın % 15'i korunmuştur. Katalog 11 (Keay Type LXII-N) ve 16 ile benzer hamur özellikleri gösterse de, çap LXII-N için uygundur.

Dönem:

Yayın:

Katalog No: 16

Envanter No: DLHL – B 81 - 2010

Tip: 1

Çap: 22 cm

Yükseklik: 5 cm

Hamur Rengi: 2.5 YR 5/8 red (Munsell)

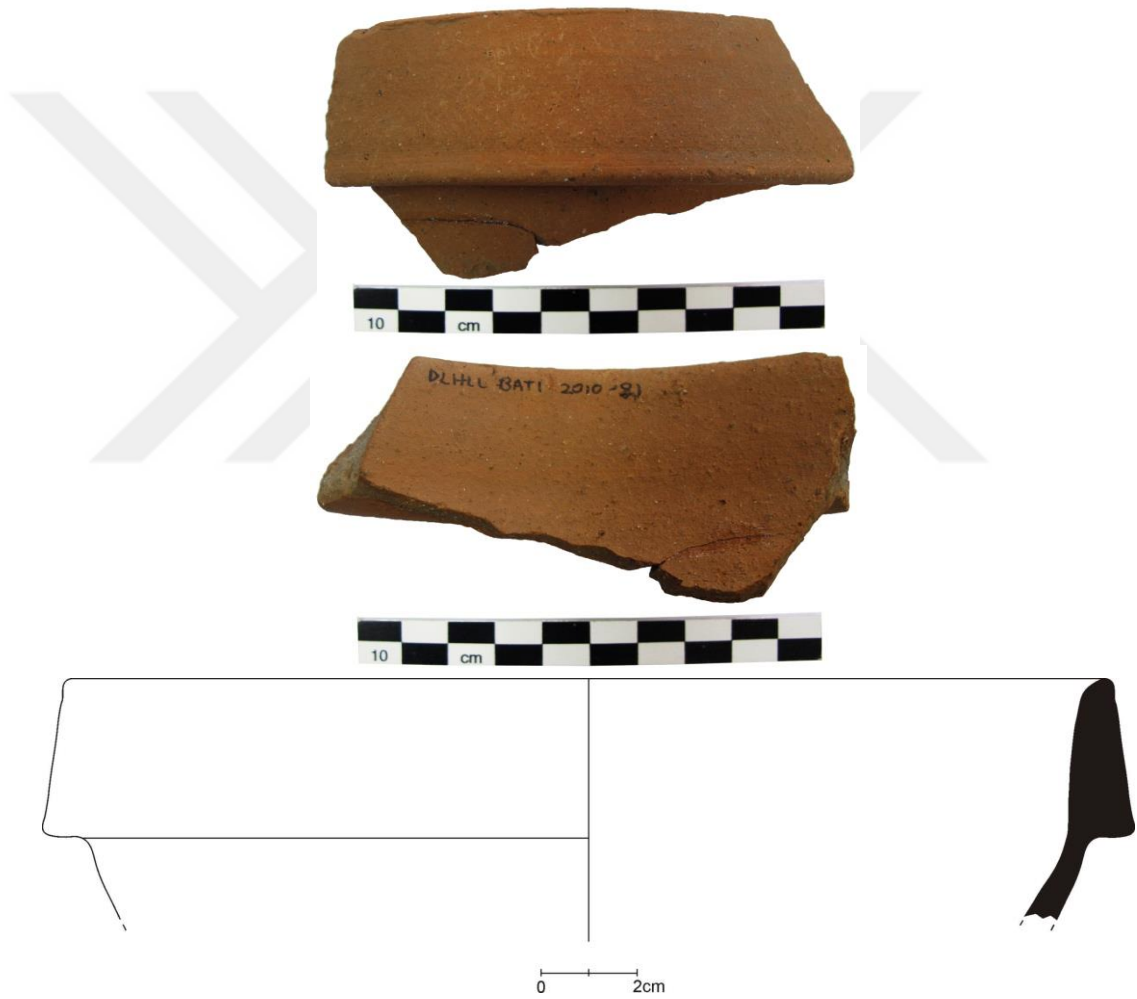
Katkı Maddesi: Taşçık, mika

Form: Belirlenememiştir.

Tanım: Evaze ağızlı ve açılı inen kabın hamur grubu Y2'dir. Orta sertlikte pişmiş ve orta kalınlıkta cidarlı kabın % 12,5'i korunmuştur. Katalog 11 (Keay Type LXII-N) ve 15 ile benzer hamur özellikleri gösterse de, çap LXII-N için uygun değildir.

Dönem:

Yayın:

Katalog No: 17

Envanter No: DLHL – D 31 - 2009

Tip: 3

Çap: 15 cm

Yükseklik: 3 cm

Hamur Rengi: 2.5YR 4/8 red (Munsell)

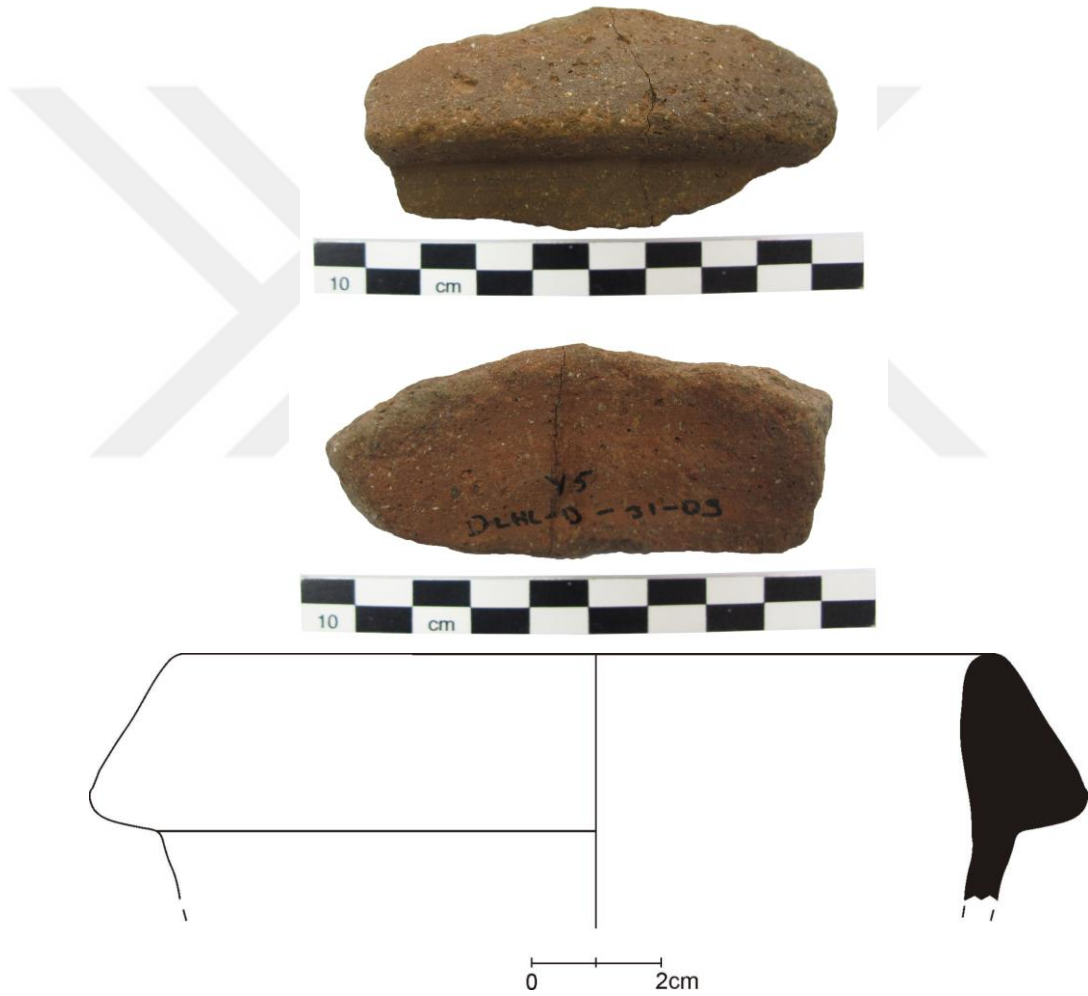
Katkı Maddesi: Kireç, taşçık, mika

Form: Keay Type LXII-J

Tanım: Evaze ağızlı ve açılı inen kabın hamur grubu Y5'dir. Orta kalınlıkta cidarlı ve kötü pişmiş kabın % 7,5'i korunmuştur.

Dönem: M.S. 5. yüzyıl ortası – M.S. 6. yüzyıl ortası

Yayın: (Keay, 1984: s. 330 çizim 10)

Katalog No: 18

Envanter No: DLHL – G 58 - 2011

Tip: 1

Çap: 16 cm

Yükseklik: 10,2 cm

Hamur Rengi: 2.5 YR 4/8 red (Munsell)

Katkı Maddesi: Kireç, taşçık, mika

Form: Keay Type LXII-A

Tanım: Evaze ağızlı ve açılı inen kabın boyun kısmının dış yüzeyi tarak bezek, iç yüzeyi ise yivlidir. Orta kalınlıkta cidarlı ve iyi pişmiş kabın % 17'si korunmuştur.

Dönem: M.S. 5. yüzyıl ortası – M.S. 6. yüzyıl ortası

Yayın: (Keay, 1984: s. 317, çizim 3)

Katalog No: 19

Envanter No: DLHLL – D 27 - 2009

Tip: 1

Çap: 14 cm

Yükseklik: 5,3 cm

Hamur Rengi: 2.5 YR 6/8 light red (Munsell)

Katkı Maddesi: Kireç, mika, taşçık

Form: Keay Type LXII-N

Tanım: Evaze ağızlı ve açılı inen kabın boyun kısmının dış yüzeyi tarak bezeklidir. Hamur grubu Y1'dir. İyi pişmiş ve orta kalınlıkta cidarlı kabın % 9'u korunmuştur.

Dönem: M.S. 5. yüzyıl ortası – M.S. 6. yüzyıl ortası

Yayın: (Keay, 1984: s. 333, çizim 10)

Katalog No: 20

Envanter No: DLHLL – G 51 - 2011

Tip: 1

Çap: 14 cm

Yükseklik: 4,7 cm

Hamur Rengi: 5 YR 4/6 yellowish red (Munsell)

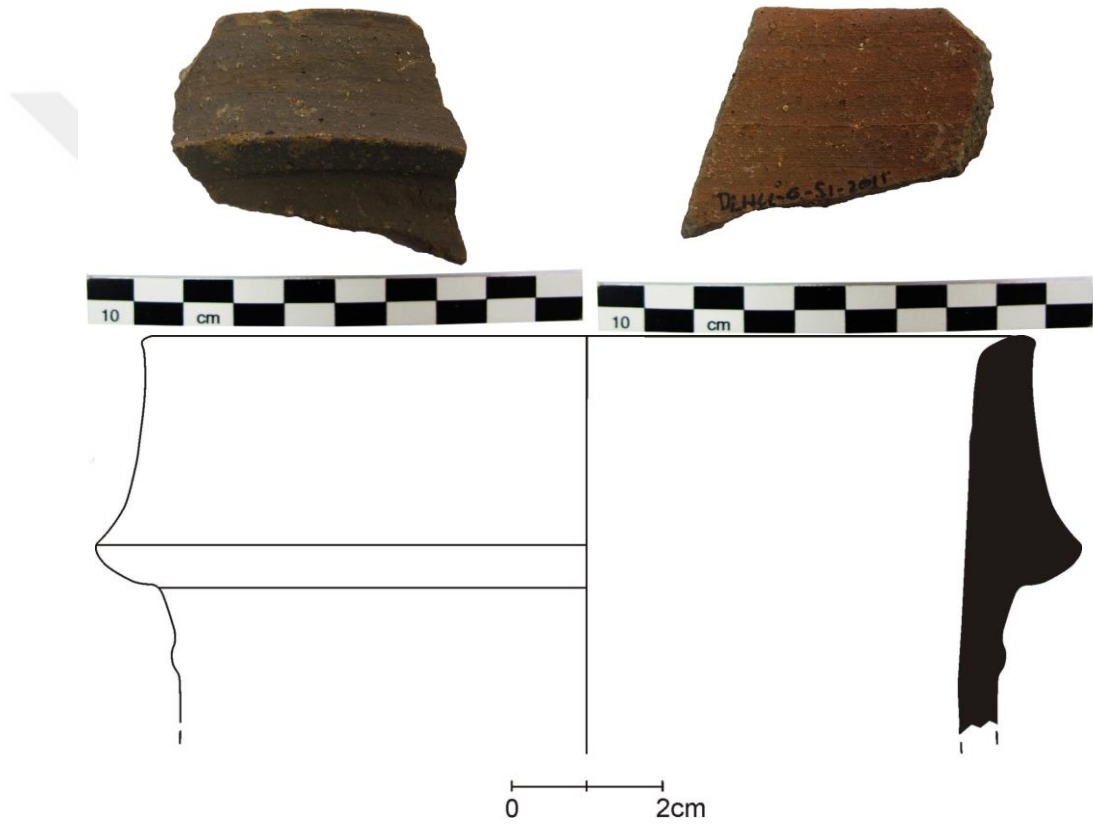
Katkı Maddesi: Taşçık, mika

Form: Keay Type LXII-M

Tanım: Evaze ağızlı ve açılı inen kabın boyun kısmında üçgen çıkıntı bulunmaktadır. Orta kalınlıkta cidarlı kabın % 7'si korunmuştur.

Dönem: M.S. 5. yüzyıl ortası – M.S. 6. yüzyıl ortası

Yayın: (Keay, 1984: s. 333, çizim 3)

Katalog No: 21

Envanter No: DLHL – B 21 - 2010

Tip: 4

Çap: 15 cm

Yükseklik: 1,9 cm

Hamur Rengi: 2.5 YR 4/8 red (Munsell)

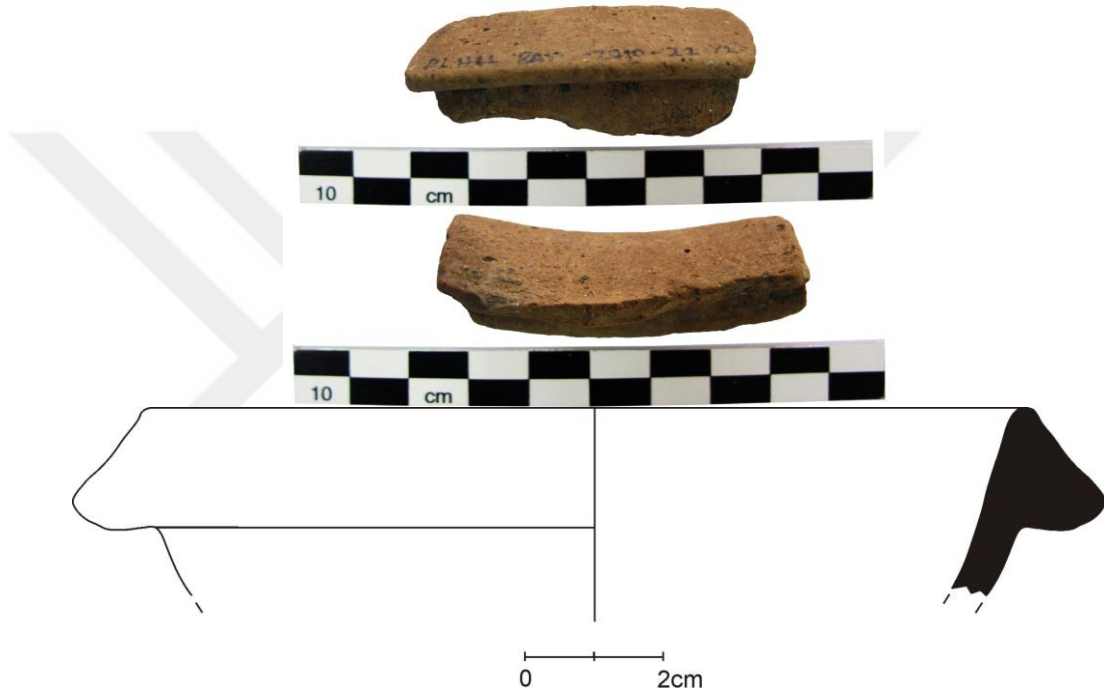
Katkı Maddesi: Taşçık, mika

Form: Keay Type XXXV-B

Tanım: Evaze ağızlı, gövdeye dik inen kabın hamur grubu Y2'dir. Orta kalınlıkta cidarlı ve az pişmiş yumuşak kabın % 5,6'sı korunmuştur.

Dönem: M.S. 5. yüzyıl ortası – M.S. 6. yüzyıl ortası

Yayın: (Keay, 1984: s. 239, çizim 2)

Katalog No: 22

Envanter No: DLHL – D 21 - 2009

Tip: 1

Çap: 15 cm

Yükseklik: 5,7 cm

Hamur Rengi: 2.5 YR 5/8 red (Munsell)

Katkı Maddesi: Kuvars, taşçık, mika, kireç

Form: : Keay Type LXII-N

Tanım: Evaze ağızlı, gövdeye dik inen kabın boyun kısmının dış yüzeyi tarak bezeklidir. Hamur rengi Y1'dir. Orta kalınlıkta cidarlı ve orta derecede pişmiş kabın % 5,70'i korunmuştur.

Dönem: M.S. 5. yüzyıl ortası – M.S. 6. yüzyıl ortası

Yayın: (Keay, 1984: s. 333, çizim 15)

Katalog No: 23

Envanter No: DLHL – D 30 - 2009

Tip: 3

Çap: 14 cm

Yükseklik: 3,3 cm

Hamur Rengi: 5YR 5/8 yellowish red (Munsell)

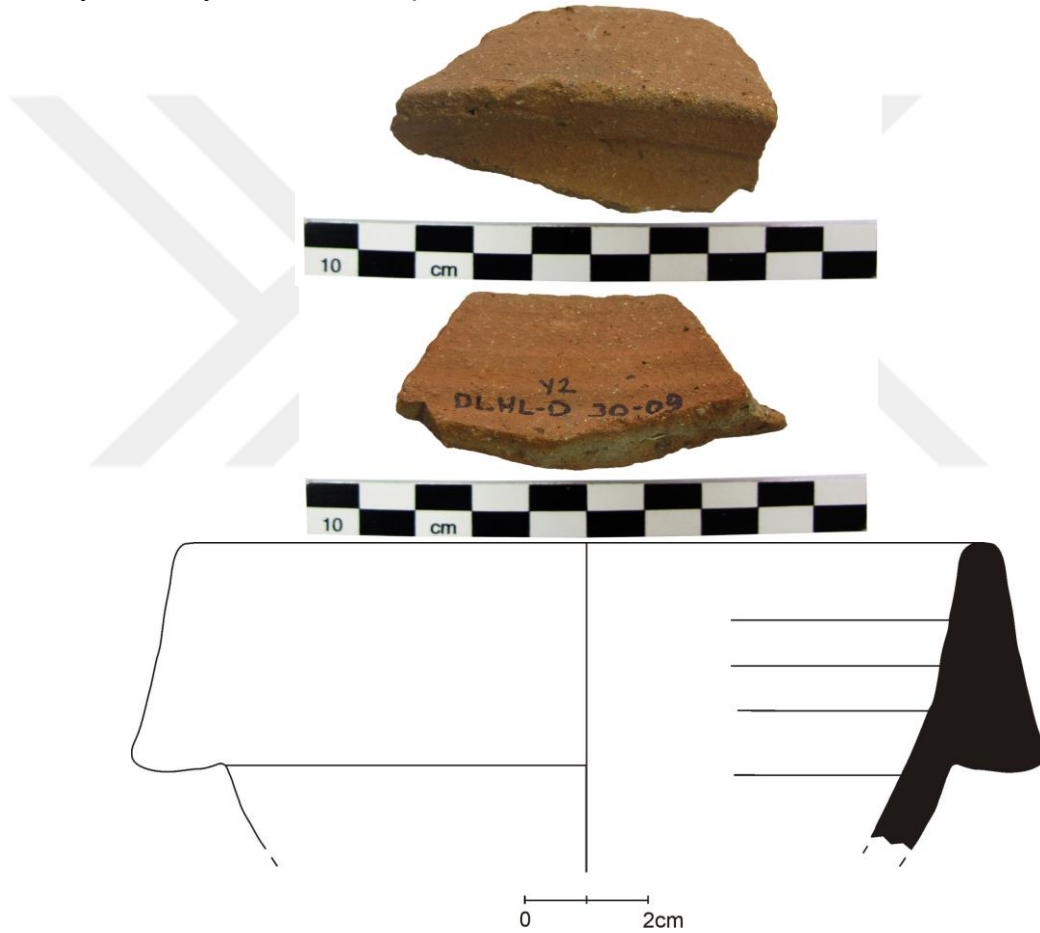
Katkı Maddesi: Saman, taşçık, mika, kireç

Form: : Keay Type LXII-J

Tanım: Evaze ağzılı ve gövdeye dik inen kabın ağız kısmının iç yüzeyi yivlidir. Hamur rengi Y2'dir. Orta kalınlıkta cidarlı ve orta derecede pişmiş kabın % 7'si korunmuştur.

Dönem: M.S. 5. yüzyıl ortası – M.S. 6. yüzyıl ortası

Yayın: (Keay, 1984: s. 330, çizim 6 / 10)

Katalog No: 24

Envanter No: DLHL – D 96 - 2009

Tip: 3

Çap: 15 cm

Yükseklik: 3,1 cm

Hamur Rengi: 5YR 6/8 reddish yellow (Munsell)

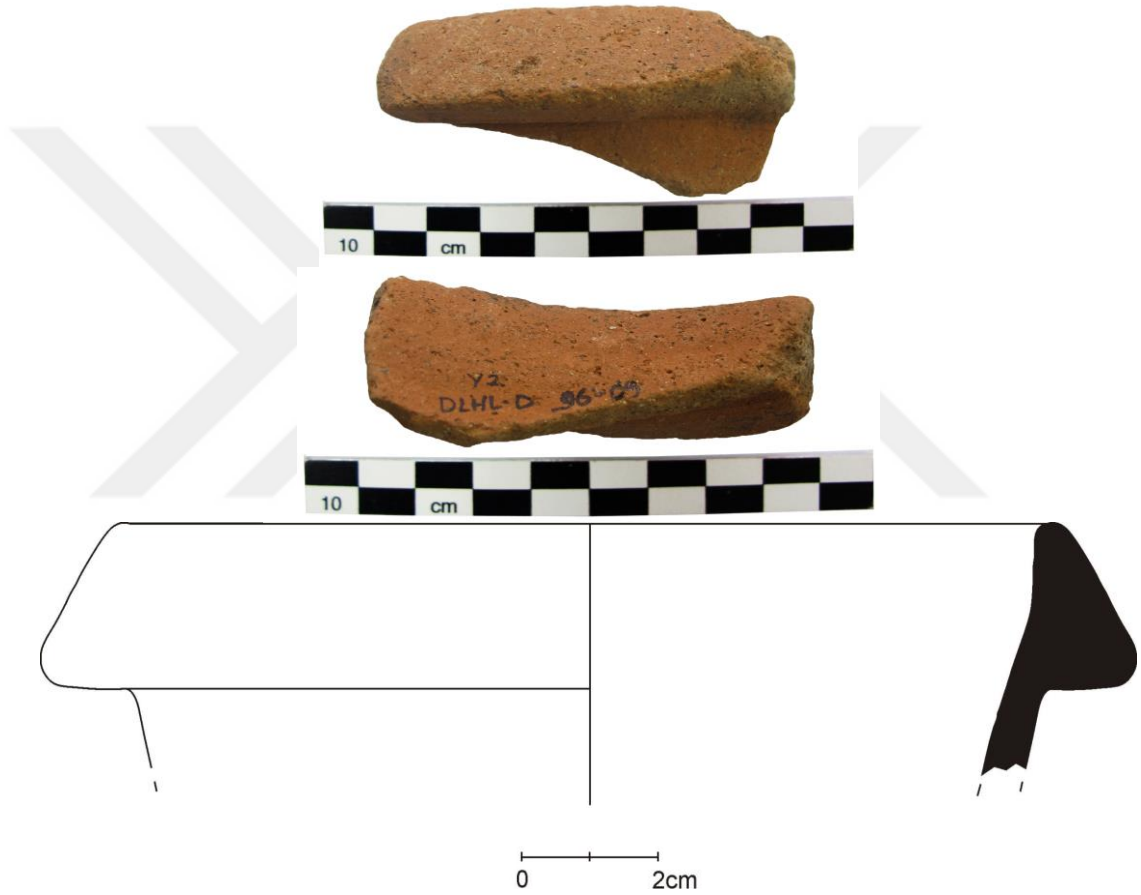
Katkı Maddesi: Kuvars, mika, taşçık

Form: Keay Type LXII-J

Tanım: Evaze ağızlı ve gövdeye dik inen kabın hamur grubu Y2'dir. Orta kalınlıkta cidarlı ve orta sertlikte pişmiş kabın % 7,50'si korunmuştur.

Dönem: M.S. 5. yüzyıl ortası – M.S. 6. yüzyıl ortası

Yayın: (Keay, 1984: s. 330, çizim 6 / 10)

Katalog No: 25

Envanter No: DLHL – D 138 - 2009

Tip: 3

Çap: 14 cm

Yükseklik: 2,1 cm

Hamur Rengi: 10R 5/8 red (Munsell)

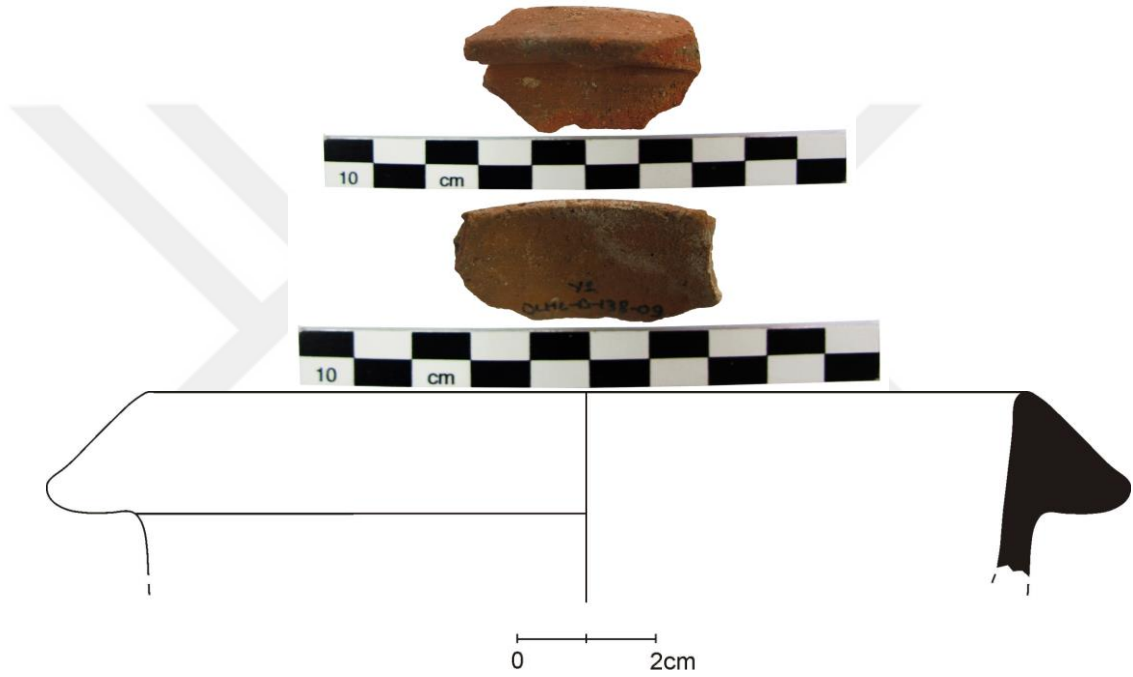
Katkı Maddesi: Taşçık, mika, kireç

Form: Keay Type XXXV-B

Tanım: Evaze ağızlı ve gövdeye dik inen kabın hamur grubu Y1'dir. İnce cidarlı ve orta sertlikte pişmiş olan kabın % 4,25'i korunmuştur.

Dönem: M.S. 5. yüzyıl ortası – M.S. 6. yüzyıl ortası

Yayın: (Keay, 1984: s. 239, çizim 2)

Katalog No: 26

Envanter No: DLHL – D 147 - 2009

Tip: 3

Çap: 14 cm

Yükseklik: 1,6 cm

Hamur Rengi: 10R 5/8 red (Munsell)

Katkı Maddesi: Mika, taşçık, kireç

Form: Keay Type XXXV-B

Tanım: Evaze ağızlı ve gövdeye dik inen kabın hamur rengi Y5'dir. Orta kalınlıkta cidarlı ve orta derecede pişmiş kabın % 6,5'i korunmuştur.

Dönem: M.S. 5. yüzyıl ortası – M.S. 6. yüzyıl ortası

Yayın: (Keay, 1984: s. 242, çizim 12)

Katalog No: 27

Envanter No: DLHL – G 20 - 2011

Tip: 3

Çap: 15cm

Yükseklik: 2,1 cm

Hamur Rengi: 2.5 YR 5/8 red (Munsell)

Katkı Maddesi: Mika, taşçık

Form: Keay Type XXXV-B

Tanım: Evaze ağızlı ve gövdeye dik inen kabın hamur grubu Y5'dir. Orta kalınlıkta cidarlı ve orta sertlikte pişmiş kabın % 5,50'si korunmuştur.

Dönem: M.S. 5. yüzyıl ortası – M.S. 6. yüzyıl ortası

Yayın: (Keay, 1984: s. 239, çizim 8)

Katalog No: 28

Envanter No: DLHL – G 71 - 2011

Tip: 1

Çap: 15 cm

Yükseklik: 3,25 cm

Hamur Rengi: 10 R 5/8 red (Munsell)

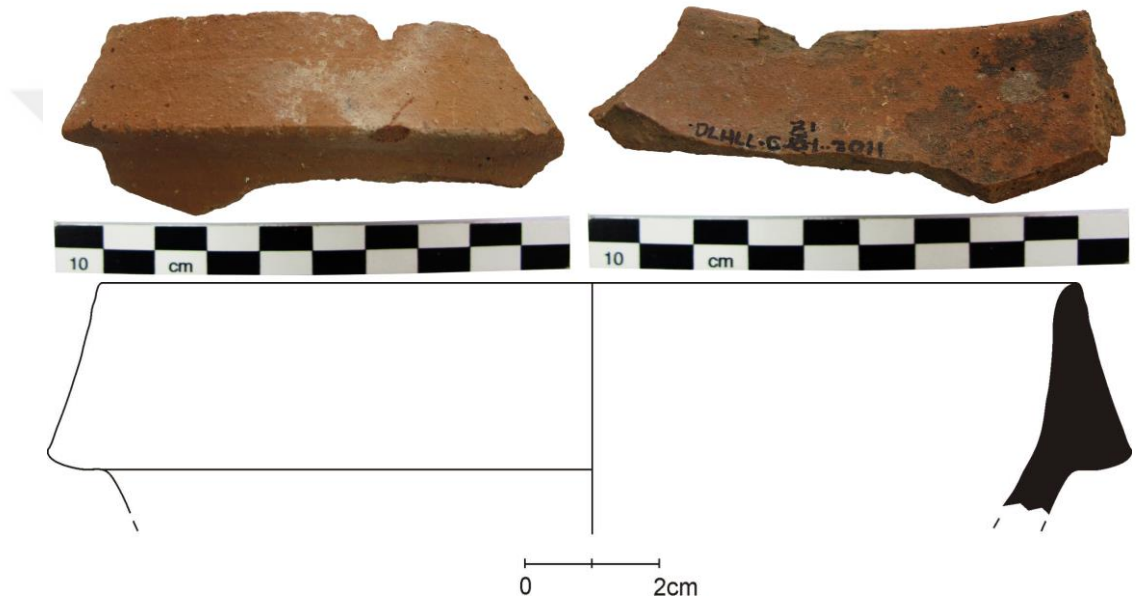
Katkı Maddesi: Mika, taşçık

Form: Keay Type LXII-N

Tanım: Evaze ağızlı ve gövdeye dik inen, orta kalınlıkta cidarlı ve orta sertlikte pişmiş kabin % 10 korunmuştur.

Dönem: M.S. 5. yüzyıl ortası – M.S. 6. yüzyıl ortası

Yayın: (Keay, 1984: s. 333,çizim 15)

Katalog No: 29

Envanter No: DLHL – G 78 - 2011

Tip: 3

Çap: 8 cm

Yükseklik: 2,4 cm

Hamur Rengi: 10R 5/8 red (Munsell)

Katkı Maddesi: Kireç, taşçık, mika

Form: Keay Type XXVI-L

Tanım: Evaze ağızlı ve gövdeye dik inen kap, ince cidarlı ve orta derecede pişmiş olup % 7'si korunmuştur.

Dönem: M.S.4. yüzyıl – M.S. 6. yüzyıl

Yayın: (Keay, 1984: s. 218, çizim 5)

Katalog No: 30

Envanter No: DLHL – TYSZ – 09 - 2008

Tip: 3

Çap: 14 cm

Yükseklik: 2,7 cm

Hamur Rengi: 2.5 YR 5/8 red (Munsell)

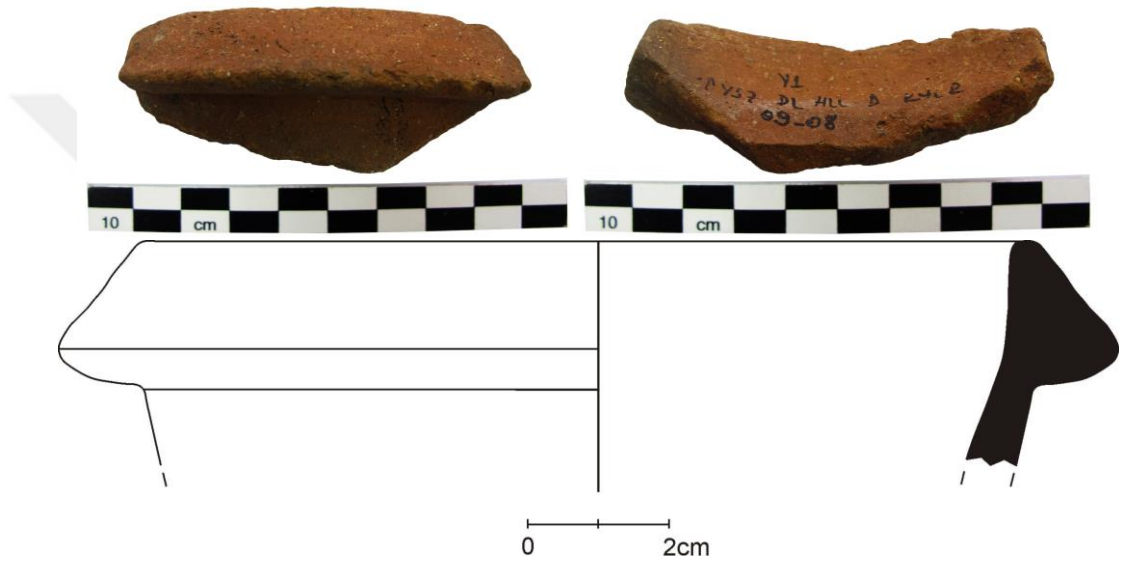
Katkı Maddesi: Mika, kireç, taşçık

Form: Keay Type XXXV-B

Tanım: Evaze ağızlı ve gövdeye dik inen kabın hamur grubu Y1'dir. Orta kalınlıkta cidarlı ve orta derecede pişmiş kabın % 7,75'i korunmuştur.

Dönem: M.S. 5. yüzyıl ortası – M.S. 6. yüzyıl ortası

Yayın: (Keay, 1984: s. 242, çizim 6)

Katalog No: 31

Envanter No: DLHL – TYSZ – B 08 - 2008

Tip: 3

Çap: 12 cm

Yükseklik: 6,6 cm

Hamur Rengi: 2.5 YR 4/8 red (Munsell)

Katkı Maddesi: Mika, taşçık, kireç

Form: Keay Type XXIII

Tanım: Evaze ağızlı ve gövdeye dik inen kabın boyun kısmı düz inmektedir. Hamur grubu Y2'dir. Orta kalınlıkta cidarlı ve orta derecede pişmiş kabın % 7,25'i korunmuştur.

Dönem: M.S. 4. yüzyıl – 5. yüzyıl ortası

Yayın: (Keay, 1984: s. 175, çizim 3 / 4)

Katalog No: 32

Envanter No: DLHL – B 05 - 2010

Tip: 1

Çap: 10 cm

Yükseklik: 4,1 cm

Hamur Rengi: 10R 5/8 red (Munsell)

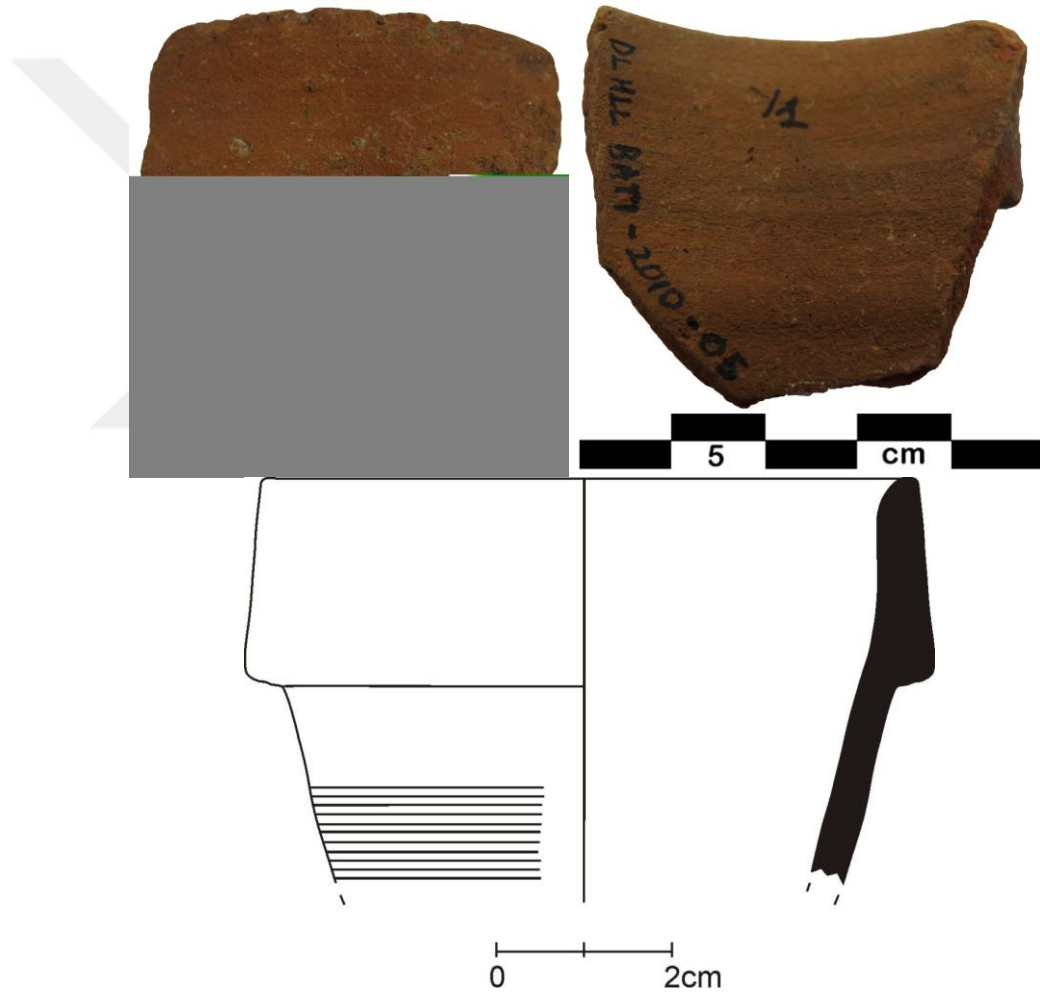
Katkı Maddesi: Mika, Kireç

Form: Keay Type LXII-N

Tanım: Evaze ağızlı, açılı inen kabın, boyun kısmının dış yüzeyinde tarak bezek bulunmaktadır. Hamur grubu Y1'dir. Orta derecede pişmiş ve ince cidarlı kabın % 5 korunmuştur.

Dönem: M.S. 5. yüzyıl ortası – M.S. 6. yüzyıl ortası

Yayın: (Keay, 1984: s. 333, çizim 14)

Katalog No: 33

Envanter No: DLHL – B 08 - 2010

Tip: 3

Çap: 13 cm

Yükseklik: 1,4 cm

Hamur Rengi: 5YR 6/8 reddish yellow (Munsell)

Katkı Maddesi: Taşçık, Mika,

Form: Keay Type XXV-E

Tanım: Evaze dışı çıkık ağızlı, ince cidarlı ve orta derecede pişmiş kabın % 6,25'i korunmuştur.

Dönem: M.S. 4. yüzyıl başı – M.S. 5. yüzyıl

Yayın: (Keay, 1984: s. 79, çizim 6)

Katalog No: 34

Envanter No: DLHL – B 90 - 2010

Tip: 1

Çap: 8

Yükseklik: 2,9 cm

Hamur Rengi: 10R 5/8 red (Munsell)

Katkı Maddesi: kireç, taşçık, mika, kuvars

Form: Keay Type LXII-N

Tanım: Evaze ağızlı, ince cidarlı kabin boyun kısmının dış yüzeyinde tarak bezek bulunmaktadır. Hamur grubu Y2'dir. Orta derecede pişmiş kabin % 5,5'i korunmuştur.

Dönem: M.S. 5. yüzyıl ortası – M.S. 6. yüzyıl ortası

Yayın: (Keay, 1984: s. 333, çizim 14)

Katalog No: 35

Envanter No: DLHL – D 32 - 2009

Tip: 1

Çap: 14 cm

Yükseklik: 3,4 cm

Hamur Rengi: 10R 5/8 red (Munsell)

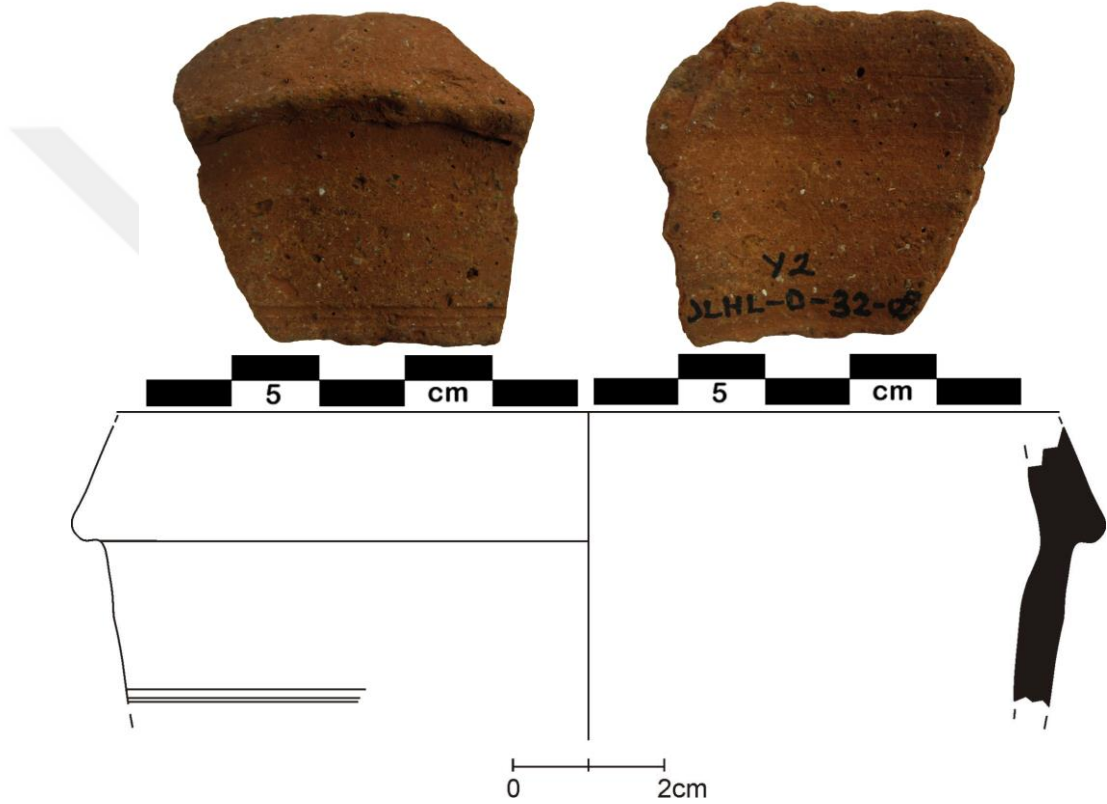
Katkı Maddesi: Taşçık, Mika

Form: Keay Type LXII-N

Tanım: Evaze ağızlı kabın boyun kısmının dış yüzeyinde tarak bezek bulunmaktadır. Hamur grubu Y2'dir. İnce cidarlı ve orta derecede pişmiş kabın % 4 korunmuştur.

Dönem: M.S. 5. yüzyıl ortası – M.S. 6. yüzyıl ortası

Yayın: (Keay, 1984: s. 333, çizim 12)

Katalog No: 36

Envanter No: DLHL – D 77 - 2009

Tip: 1

Çap: 12 cm

Yükseklik: 3,2 cm

Hamur Rengi: 2.5 YR 4/6 red (Munsell)

Katkı Maddesi: mika, kuvars, taşçık

Form: Keay Type LXII-N

Tanım: Evaze ağızlı kabın boyun kısmının dış yüzeyinde tarak bezek bulunmaktadır. Hamur grubu Y2'dir. İnce cidarlı ve orta derecede pişmiş kabın % 6,25'i korunmuştur.

Dönem: M.S. 5. yüzyıl ortası – M.S. 6. yüzyıl ortası

Yayın: (Keay, 1984: s. 333, çizim 12)

Katalog No: 37

Envanter No: DLHL – D 91 - 2009

Tip: 3

Çap: 13

Yükseklik: 2,3 cm

Hamur Rengi: 5 YR 6/8 reddish yellow (Munsell)

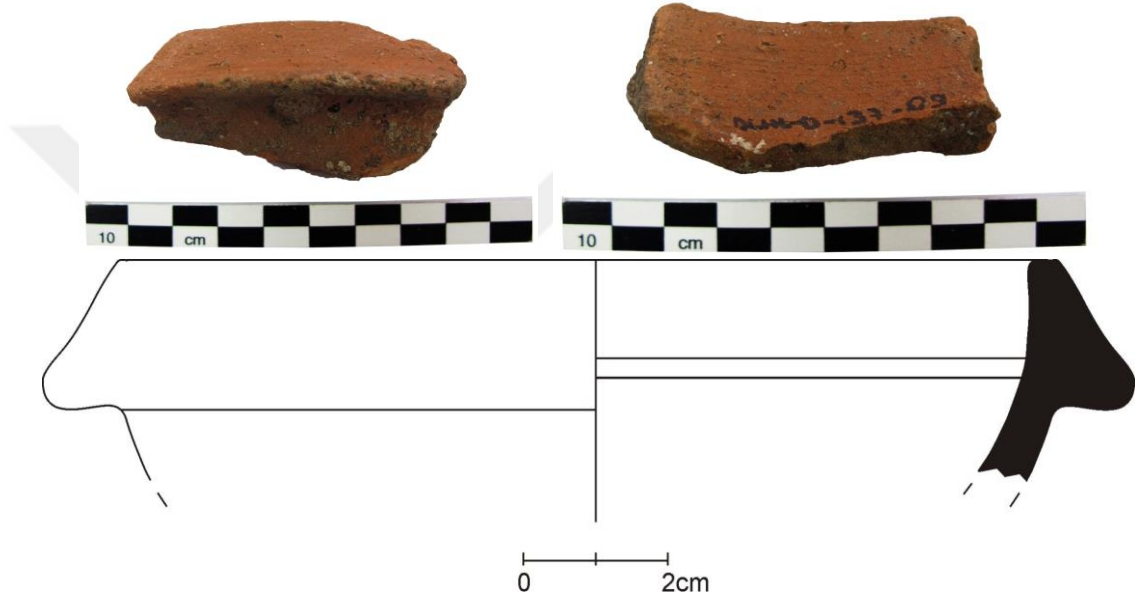
Katkı Maddesi: Taşçık, mika, kireç

Form: XXV-E

Tanım: Evaze ağızlı kabın ağız kısmının iç yüzeyinde yiv bulunmaktadır. Hamur grubu Y2'dir. İnce cidarlı ve orta derecede pişmiş kabın % 6'sı korunmuştur.

Dönem: M.S. 4. yüzyıl başı – M.S. 5. yüzyıl

Yayın: (Keay, 1984: s. 201, çizim 6)

Katalog No: 38

Envanter No: DLHL – D 100 - 2009

Tip: 1

Çap: 12 cm

Yükseklik: 2,9 cm

Hamur Rengi: 10R 5/8 red (Munsell)

Katkı Maddesi: Taşçık, mika, kuvars

Form: Keay Type XXV-E

Tanım: Evaze ağızlı kabın boyun kısmının dış yüzeyinde tarak bezek bulunmaktadır. Hamur grubu Y1'dir. İnce cidarlı ve orta derecede pişmiş kabın % 3,5'i korunmuştur.

Dönem: M.S. 4. yüzyıl başı – M.S. 5. yüzyıl

Yayın: (Keay, 1984: s. 201, çizim 4)

Katalog No: 39

Envanter No: DLHL – D 125 - 2009

Tip: 1

Çap: 10 cm

Yükseklik: 5,8 cm

Hamur Rengi: 2.5 YR 5/8 red (Munsell)

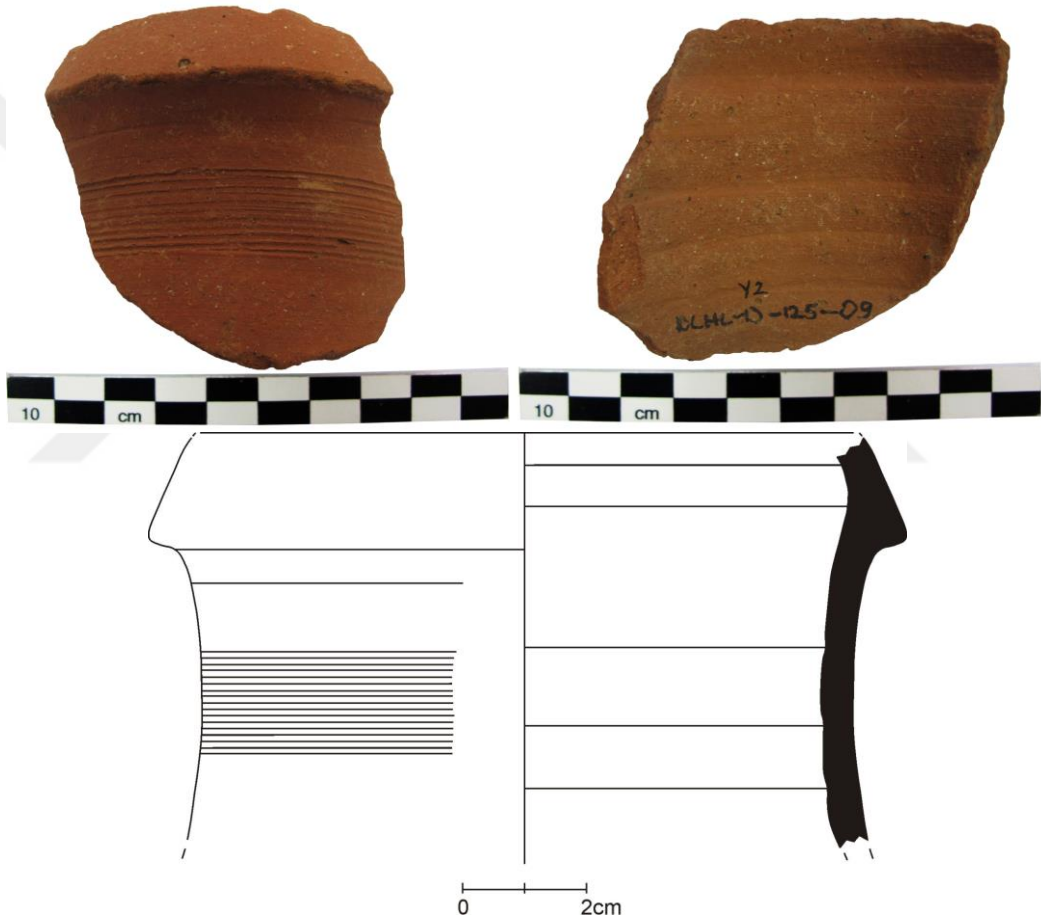
Katkı Maddesi: Kireç, Taşçık

Form: Keay Type LXII-N

Tanım: Evaze ağızlı ve gövdeye dik inen kabın boyun kısmının dış yüzeyinde tarak bezek, iç yüzeyinde ise yiv bulunmaktadır. Hamur grubu Y2'dir. İnce cidarlı ve orta derecede pişmiş kabın % 8'i korunmuştur.

Dönem: M.S. 5. yüzyıl ortası – M.S. 6. yüzyıl ortası

Yayın: (Keay, 1984: s. 333, çizim 12)

Katalog No: 40

Envanter No: DLHL – D 132 - 2009

Tip: 3

Çap: 13 cm

Yükseklik: 2 cm

Hamur Rengi: 2.5 YR 5/8 red (Munsell)

Katkı Maddesi: Taşçık, mika, kuvars

Form: Keay Type XXXV-B

Tanım: Evaze ağızlı, ince cidarlı ve orta derecede pişmiş kabin % 6'sı korunmuştur. Hamur grubu Y5'dir.

Dönem: M.S. 5. yüzyıl ortası – M.S. 6. yüzyıl ortası

Yayın: (Keay, 1984: s. 242, çizim 12)

Katalog No: 41

Envanter No: DLHL – G 02 - 2011

Tip: 1

Çap: 13 cm.

Yükseklik: 2,4 cm

Hamur Rengi: 10R 5/8 red (Munsell)

Katkı Maddesi: Mika, taşçık, kuvars

Form: Keay Type XXXV-B

Tanım: Evaze ağızlı, ince cidarlı ve orta derecede pişmiş kabın % 5,9 korunmuştur.

Dönem: M.S. 5. yüzyıl ortası – M.S. 6. yüzyıl ortası

Yayın: (Keay, 1984: s. 242, çizim 12)

Katalog No: 42

Envanter No: DLHL – G 04 - 2011

Tip: 1

Çap: 14 cm

Yükseklik: 2,1 cm

Hamur Rengi: 2.5 YR 5/8 red (Munsell)

Katkı Maddesi: Mika, taşçık, kireç

Form: Keay Type LXII-N

Tanım: Evaze ağızlı kabın boyun kısmının dış yüzeyinde tarak bezek bulunmaktadır. İnce cidarlı ve orta derecede pişmiş kabın % 4,1'i korunmuştur.

Dönem: M.S. 5. yüzyıl ortası – M.S. 6. yüzyıl ortası

Yayın: (Keay, 1984: s. 333, çizim 12)

Katalog No: 43

Envanter No: DLHL – G 24 - 2010

Tip: 1

Çap: 13 cm

Yükseklik: 2,8 cm

Hamur Rengi: 5 YR 5/8 yellowish red (Munsell)

Katkı Maddesi: Mika, Kireç

Form: Keay Type LXII-N

Tanım: Evaze ağızlı, gövdeye dik inen, ince cidarlı ve orta derecede pişmiş kabin % 5'i korunmuştur. Hamur grubu Y3'dür.

Dönem: M.S. 5. yüzyıl ortası – M.S. 6. yüzyıl ortası

Yayın: (Keay, 1984: s. 333, çizim 12)

Katalog No: 44

Envanter No: DLHL – G 42 - 2011

Tip: 3

Çap: 14 cm

Yükseklik: 2 cm

Hamur Rengi: 10R 5/8 red (Munsell)

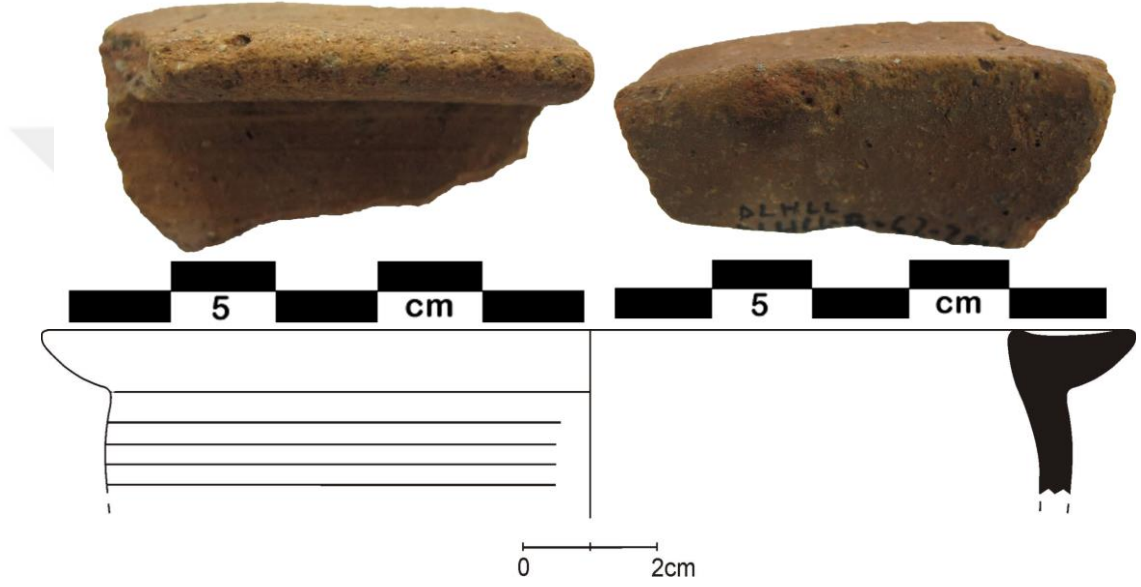
Katkı Maddesi: Taşçık, mika

Form: Keay Type XXXV-B

Tanım: Evaze ağızlı kabın boyun kısmının dış yüzeyinde tarak bezek bulunmaktadır. İnce cidarlı ve orta derecede pişmiş kabın % 4,25'i korunmuştur.

Dönem: M.S. 5. yüzyıl ortası – M.S. 6. yüzyıl ortası

Yayın: (Keay, 1984: s. 239,çizim 2)

Katalog No: 45

Envanter No: DLHL – G 79 - 2011

Tip: 1

Çap: 14 cm

Yükseklik: 3 cm

Hamur Rengi: 2.5 YR 4/8 red (Munsell)

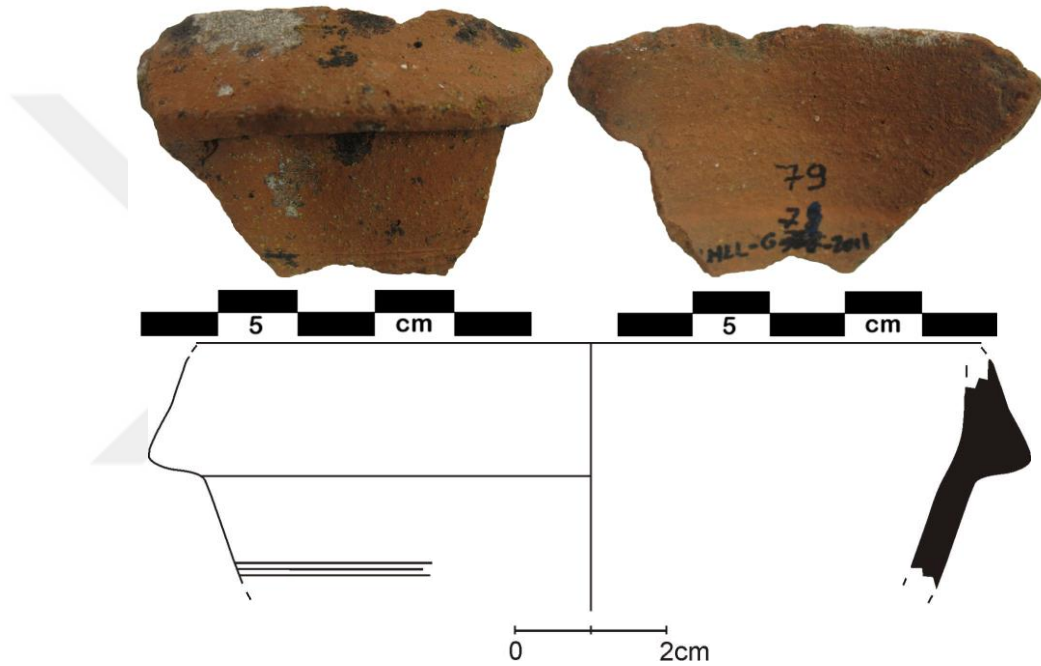
Katkı Maddesi: Taşçık, kireç, mika

Form: Keay Type LXII-N

Tanım: Evaze ağızlı, boyun kısmı daralarak devam eden kabın boyun kısmının dış yüzeyinde tarak bezek bulunmaktadır. İnce cidarlı ve orta derecede pişmiş kabın % 5,1'i korunmuştur.

Dönem: M.S. 5. yüzyıl ortası – M.S. 6. yüzyıl ortası

Yayın: (Keay, 1984: s. 333, çizim 12)

Katalog No: 46

Envanter No: DLHL – G 02 - 2010

Tip: 1

Çap: 13 cm

Yükseklik: 3,3 cm

Hamur Rengi: 2.5 YR 5/8 red (Munsell)

Katkı Maddesi: Taşçık, Mika, Kireç, Kuvars

Form: Keay Type LXII-N

Tanım: Evaze ağızlı kabın ağız ucu kırık durumdadır. Boyun kısmının dış yüzeyinde tarak bezek bulunmaktadır. Hamur grubu Y2'dir. İnce cidarlı ve orta derecede pişmiş kabın % 5'i korunmuştur.

Dönem: M.S. 5. yüzyıl ortası – M.S. 6. yüzyıl ortası

Yayın: (Keay, 1984: s. 333, çizim 12)

Katalog No: 47

Envanter No: DLHL – G 05 - 2010

Tip: 1

Çap: 9 cm

Yükseklik: 2,6 cm

Hamur Rengi: 2.5 YR 6/8 Light red (Munsell)

Katkı Maddesi: Mika, taşçık

Form: Keay Type LXII-N

Tanım: Evaze ağızlı, gövdeye dik inen, ince cidarlı ve orta derecede pişmiş kabin % 5'i korunmuştur. Hamur grubu Y2'dir.

Dönem: M.S. 5. yüzyıl ortası – M.S. 6. yüzyıl ortası

Yayın: (Keay, 1984: s. 333, çizim15)

Katalog No: 48

Envanter No: DLHL – G 23 - 2010

Tip: 1

Çap: 8cm

Yükseklik: 2,1 cm

Hamur Rengi: 5 YR 6/8 reddish yellow (Munsell)

Katkı Maddesi: Taşçık, mika, kuvars, kireç

Form: Keay Type LXII-N

Tanım: Evaze ağızlı, ince cidarlı ve orta derecede pişmiş kabın % 4'ü korunmuştur. Hamur grubu Y2'dir.

Dönem: M.S. 5. yüzyıl ortası – M.S. 6. yüzyıl ortası

Yayın: (Keay, 1984: s. 333, çizim 12)

Katalog No: 49

Envanter No: DLHL – G 01 - 2011

Tip: 4

Çap: 10 cm

Yükseklik: 11,8 cm

Hamur Rengi: 5YR 5/8 yellowish red (Munsell)

Katkı Maddesi: Kireç, mika, taşçık

Form: Belirlenememiştir.

Tanım: Ağız kısmı kırılmış, boyun kısmı korunmuştur. Boyun ve gövde kısmının dış yüzeyinde yiv ve tarak bezek bulunmaktadır. İç kısmı ise yivlidir. Orta kalınlıkta cidarlı ve orta derecede pişmiş kabin % 21'i korunmuştur. Sadece boyun kısmı olduğu için Keay'da benzeri bulunamamıştır.

Dönem:

Yayın:

Katalog No: 50

Envanter No: DLHL – B 18 - 2010

Tip: 3

Çap: 14 cm.

Yükseklik:

Hamur Rengi: 10R 5/8 red (Munsell)

Katkı Maddesi: Taşçık, mika, kuvars

Form: Keay Type XXXV-B

Tanım: Dışa çıkık ağızlı ve kulp bağlantısı olan kabın hamur grubu Y1'dir. Kalın cidarlı ve orta derecede pişmiş kabın % 11,75'i korunmuştur.

Dönem: M.S. 5. yüzyıl ortası – M.S. 6. yüzyıl ortası

Yayın: (Keay, 1984: s. 242, çizim 12)

Katalog No: 51

Envanter No: DLHL – B 82 - 2010

Tip: 5

Çap: 16 cm

Yükseklik: 9,8 cm

Hamur Rengi: 2.5 YR 4/8 red (Munsell)

Katkı Maddesi: Mika, taşçık, kuvars, kireç

Form: Keay LXII-N

Tanım: Dışa çıkık ve gövdeye dik inen ağızın boyun kısmı dik devam etmekte ve dış yüzeyinde tarak bezek, iç yüzeyinde ise yiv bulunmaktadır. Hamur grubu Y1'dir. Boyun kısmında ayrıca kulp bağlantısı olan kalın cidarlı ve orta derecede pişmiş kabın % 18,5'i korunmuştur.

Dönem: M.S. 5. yüzyıl ortası – M.S. 6. yüzyıl ortası

Yayın: (Keay, 1984: s. 333, çizim 12)

Katalog No: 52

Envanter No: DLHL – D 53 - 2009

Tip: 5

Çap: 10 cm

Yükseklik: 3,2 cm

Hamur Rengi: 2.5YR 5/8 red (Munsell)

Katkı Maddesi: Mika, taşçık

Form: Keay Type XXIII

Tanım: Dışa çıkık ağız kısmında kulp bağlantısı olan kabın hamur grubu Y8'dir. Orta kalınlıkta cidarlı ve orta derecede pişmiş kabın % 9'u korunmuştur.

Dönem: M.S. 4. yüzyıl – M.S. 5. yüzyıl ortası

Yayın: (Keay, 1984: s. 175, çizim 4)

Katalog No: 53

Envanter No: DLHL – D 119 - 2009

Tip: 5

Kalınlık:

Yükseklik:

Hamur Rengi: 2.5 YR 5/8 red (Munsell)

Katkı Maddesi: Kireç, mika,

Form: Keay Type LXII-N

Tanım: Sadece kulp ve kulp bağlantısı olan kabın hamur grubu Y8'dir. Kulp ile bağlantılı gövde parçası orta kalınlıkta cidarlı ve orta derecede pişmiş kabın % 15'i korunmuştur.

Dönem: M.S. 5. yüzyıl ortası – M.S. 6. yüzyıl ortası

Yayın: (Keay, 1984: s. 332, çizim 5)

Katalog No: 54

Envanter No: DLHL – D 126 - 2009

Tip: 5

Çap: 13 cm

Yükseklik:

Hamur Rengi: 5YR 6/8 reddish yellow (Munsell)

Katkı Maddesi: Kireç, mika

Form: Amphora değil! Küp olabilir.

Tanım: Dışa çıkık ağızlı kabın boyun kısmının iç yüzeyi yivlidir. Hamur grubu Y4'tür. Kulp bağlantısı olan kap orta kalınlıkta cidarlı ve orta derecede pişmiş olup, % 11'i korunmuştur. Keay'da benzeri bulunamamıştır.

Dönem:

Yayın:

Katalog No: 55

Envanter No: DLHL – D 153 - 2009

Tip: 5

Çap: 8,5 cm

Yükseklik:

Hamur Rengi: 5 YR 5/6 yellowish red (Munsell)

Katkı Maddesi: Kuvars, taşçık,

Form: Keay Type XXIII

Tanım: Dışa dönük ağızlı ve gövdeye dik inen inen kabın ağız kısmında kulp bağlantısı olup, hamur grubu Y4'tür. Orta kalınlıkta cidarlı ve orta derecede pişmiş kabın % 9,25'i korunmuştur.

Dönem: M.S. 4. yüzyıl – M.S. 5. yüzyıl ortası

Yayın: (Keay, 1984: s. 175, çizim 3)

Katalog No: 56

Envanter No: DLHL – G 17 - 2009

Tip: 1

Çap: 16 cm

Yükseklik: 7,4 cm

Hamur Rengi: 10R 4/8 red (Munsell)

Katkı Maddesi: Mika, taşçık, kireç

Form: Keay Type LXII-E

Tanım: Dışa dönük ağızlı ve kulp bağlantısı olan kabın hamur grubu Y1'dir. Orta kalınlıkta cidarlı ve orta derecede pişmiş kabın % 13'ü korunmuştur.

Dönem: M.S. 5. yüzyıl ortası – M.S. 6. yüzyıl ortası

Yayın: (Keay, 1984: s. 324, çizim 8)

Katalog No: 57

Envanter No: DLHL – G 22 – 2010

Tip: 5

Çap:

Yükseklik: -

Hamur Rengi: 2.5 YR 5/8 red (Munsell)

Katkı Maddesi: Taşçık, Kireç

Form: Keay LXII-A

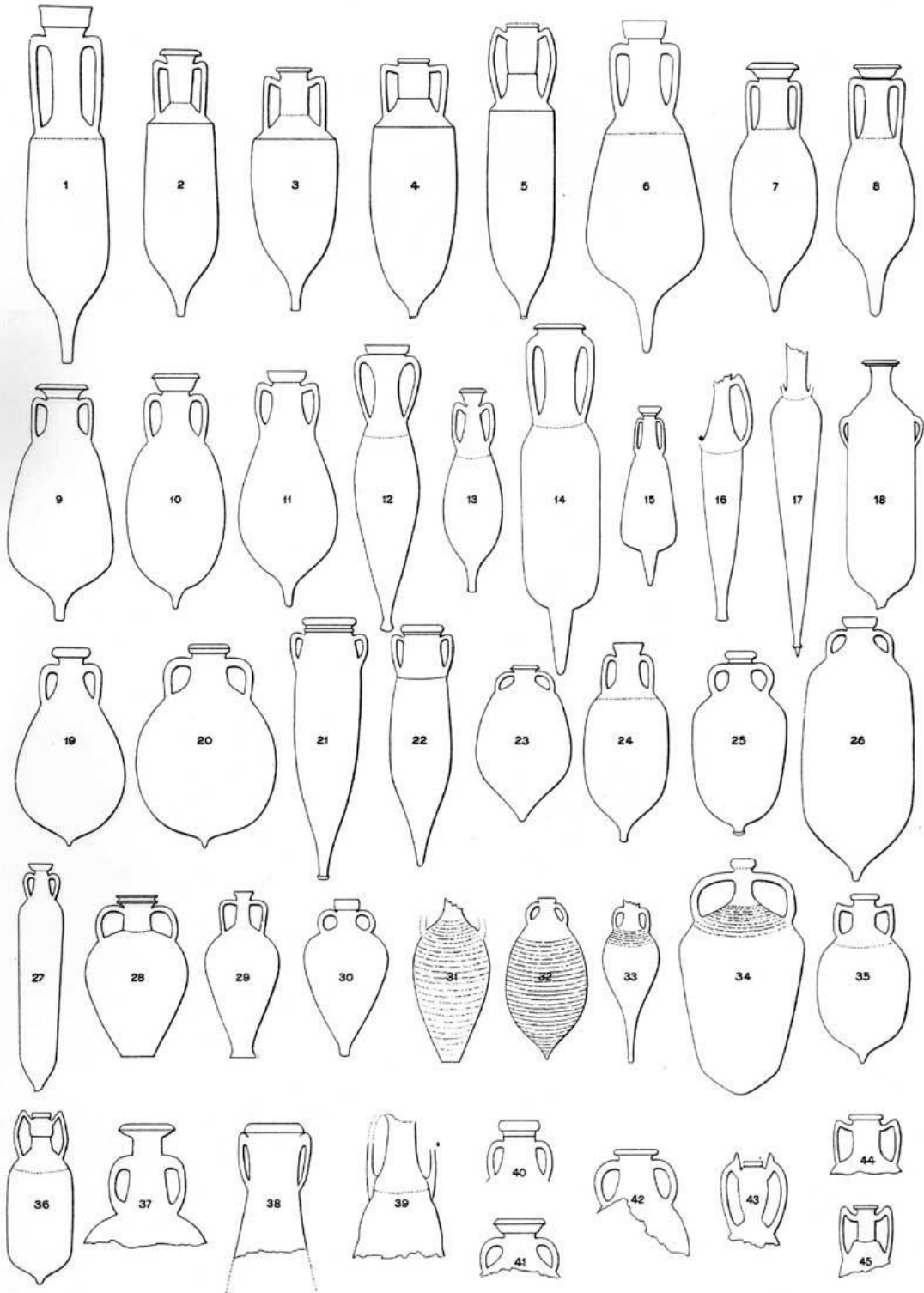
Tanım: Sadece kulp ve kulp bağlantısı olan seramik parçası orta derecede pişmiş ve % 6 korunmuştur.

Dönem: M.S. 5. yüzyıl ortası – M.S. 6. yüzyıl ortası

Yayın: (Keay, 1984: s.310, resim 2)

GÖRSELLER

Resim 1. Dressel'in amphora şeması

12. Canaanite goods brought by the conquering Egyptians to their own storehouses, 15th and early 14th centuries B.C.

Resim 2. Mısır mezarlarından amphoralar ile ilgili resim (Grace, 1979: s. 9)

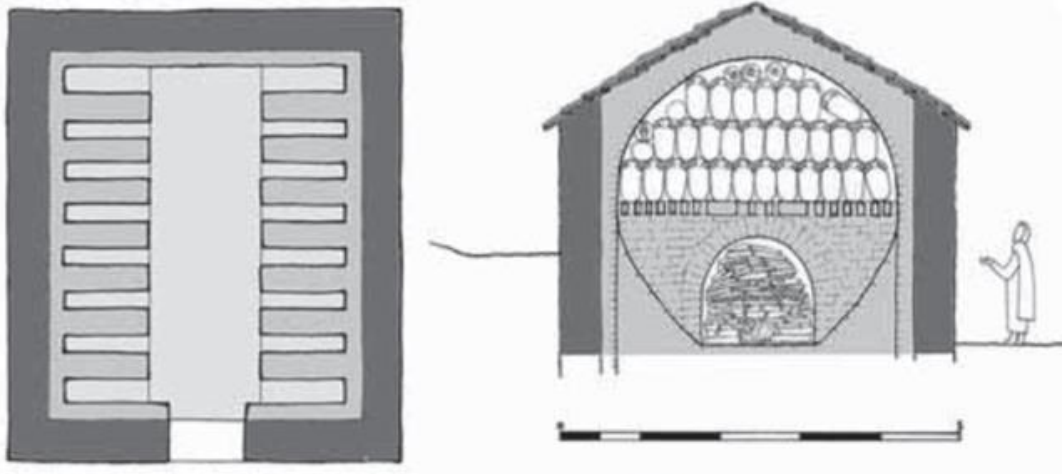

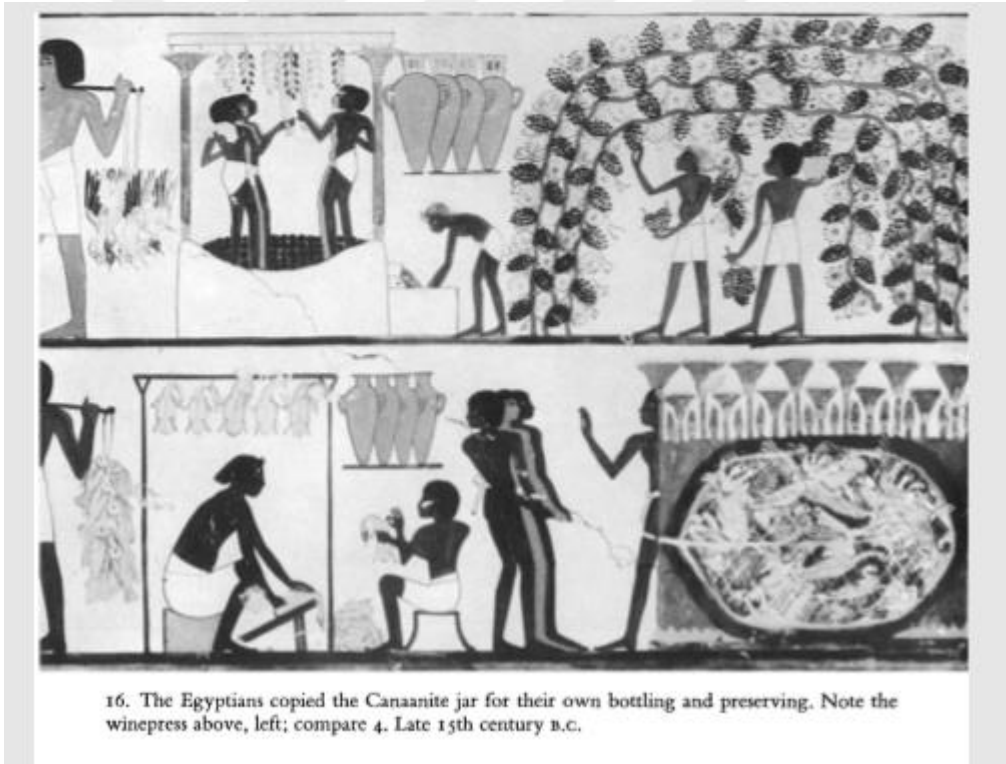
Fig. 6 Reconstruction of one of the kilns for LR1 amphorae production

Resim 3. Amphora fırını (Ferrazzoli ve Ricci, 2009: s. 43).

7 (3:1)

Resim 4. Eski Grek sikkesinde amphora betimlemesi (Grace, 1971: Plate 15)

16. The Egyptians copied the Canaanite jar for their own bottling and preserving. Note the winepress above, left; compare 4. Late 15th century B.C.

Resim 5. Eski Mısır mezar freskinde amphora betimlemesi (Grace, 1979: s. 11)

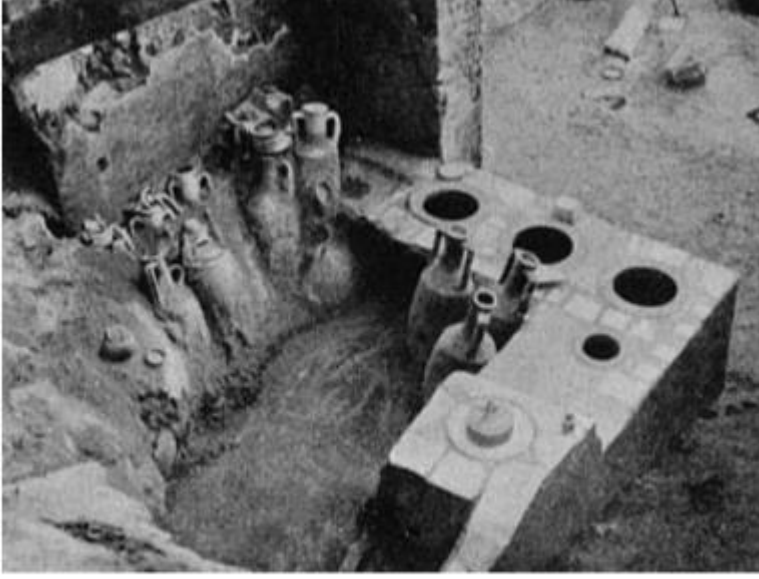
4. Amphoras in footed wooden stands, at the vintage, Egypt. Late 4th century B.C. To the right, boys are trampling grapes in a winepress; the juice pours from a spout into a trough. The jars are of Phoenician (left, without necks) and Greek types.

Resim 6. Eski Mısır freskinde amphora üçayak betimlemesi (Grace, 1979: s.5)

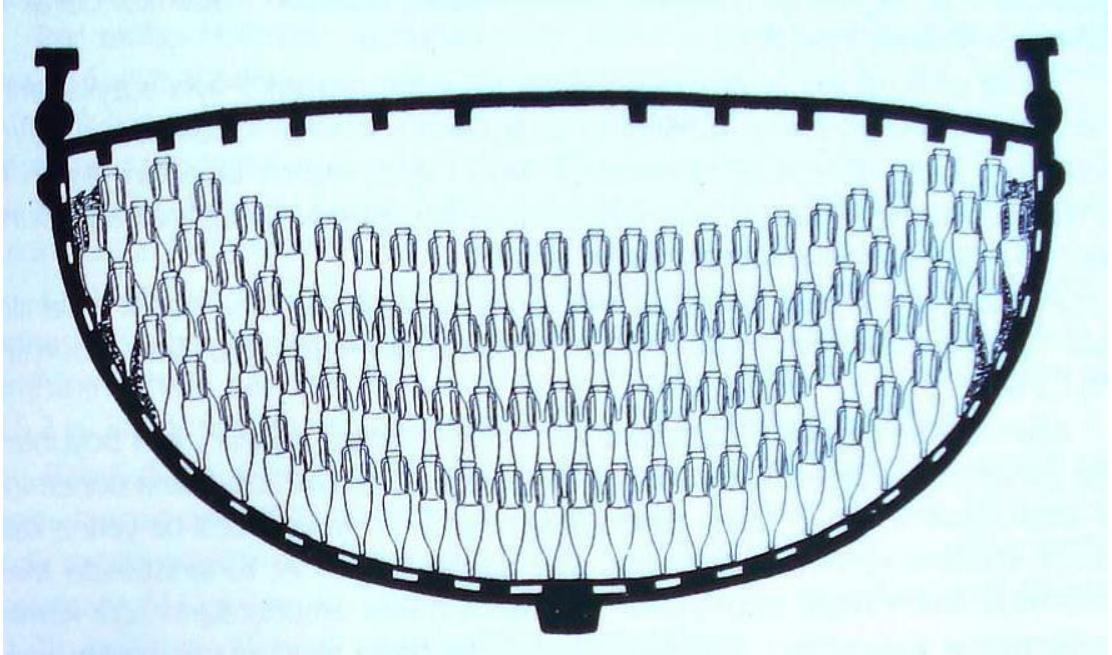
7. Pouring wine.

Resim 7. Atina Agorası boyalı seramik amphora betimlemesi (Grace, 1979: s. 6)

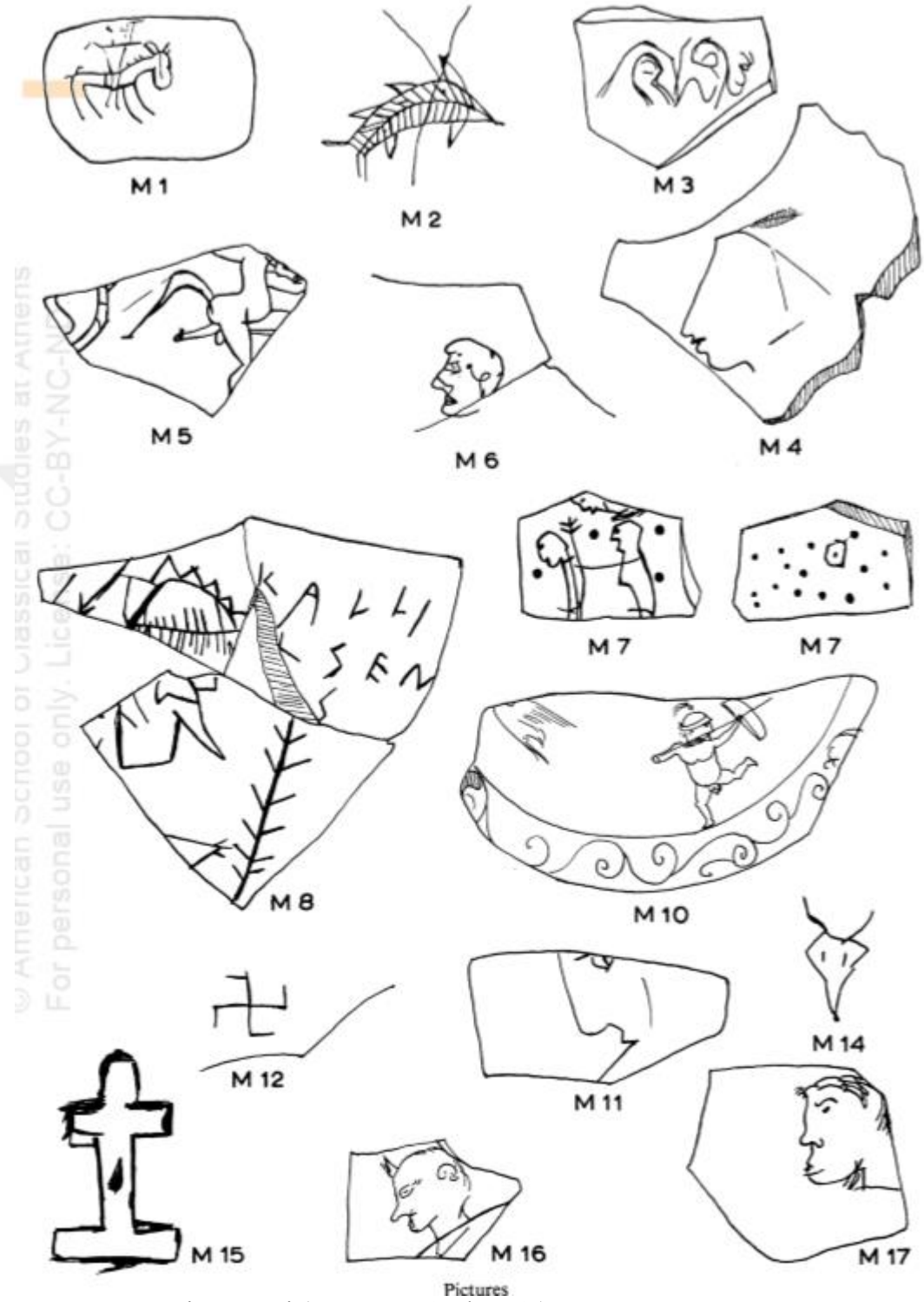
61. Wineshop in Pompeii.

Resim 8. Pompei’de şarap dükkanında amphora buluntuları (Grace, 1979: s. 26).

Resim 9. Gemide amphoraların istiflenmesi

PLATE 60

Resim 10. Grafito örneği (Lang, 1976, Plate 60).

Resim 11. Dipinto örneği (Lang, 1976, Plate 58).

Fig. 1

Fig. 2

Fig. 3

Fig. 4

Fig. 5

Fig. 6

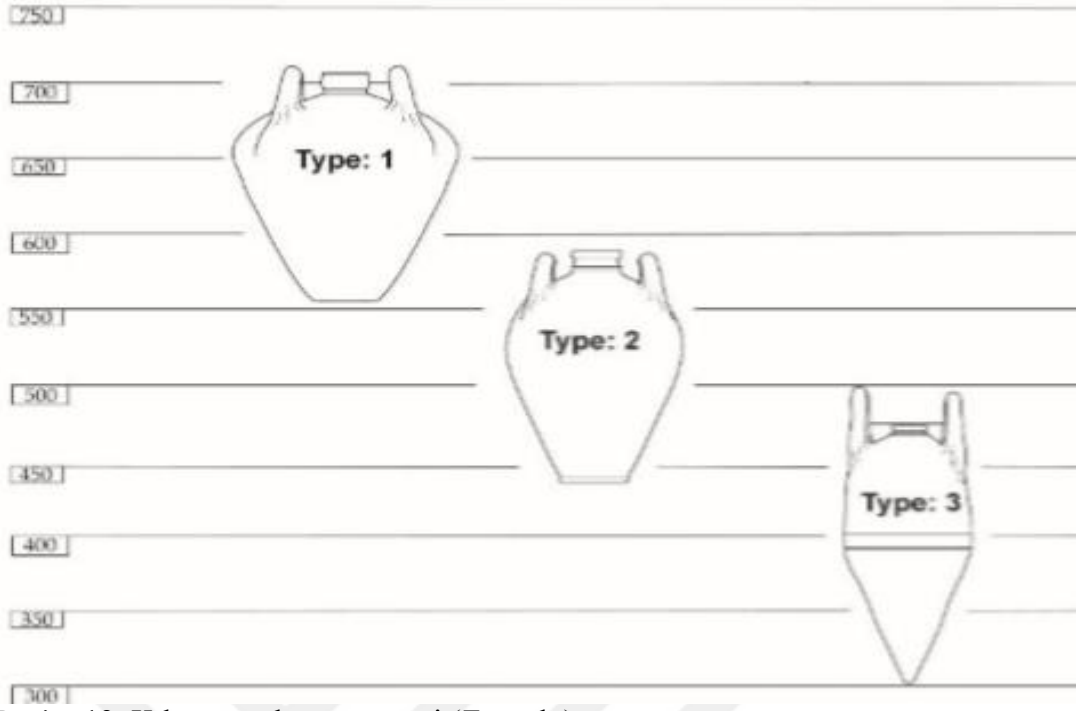

Fig. 7

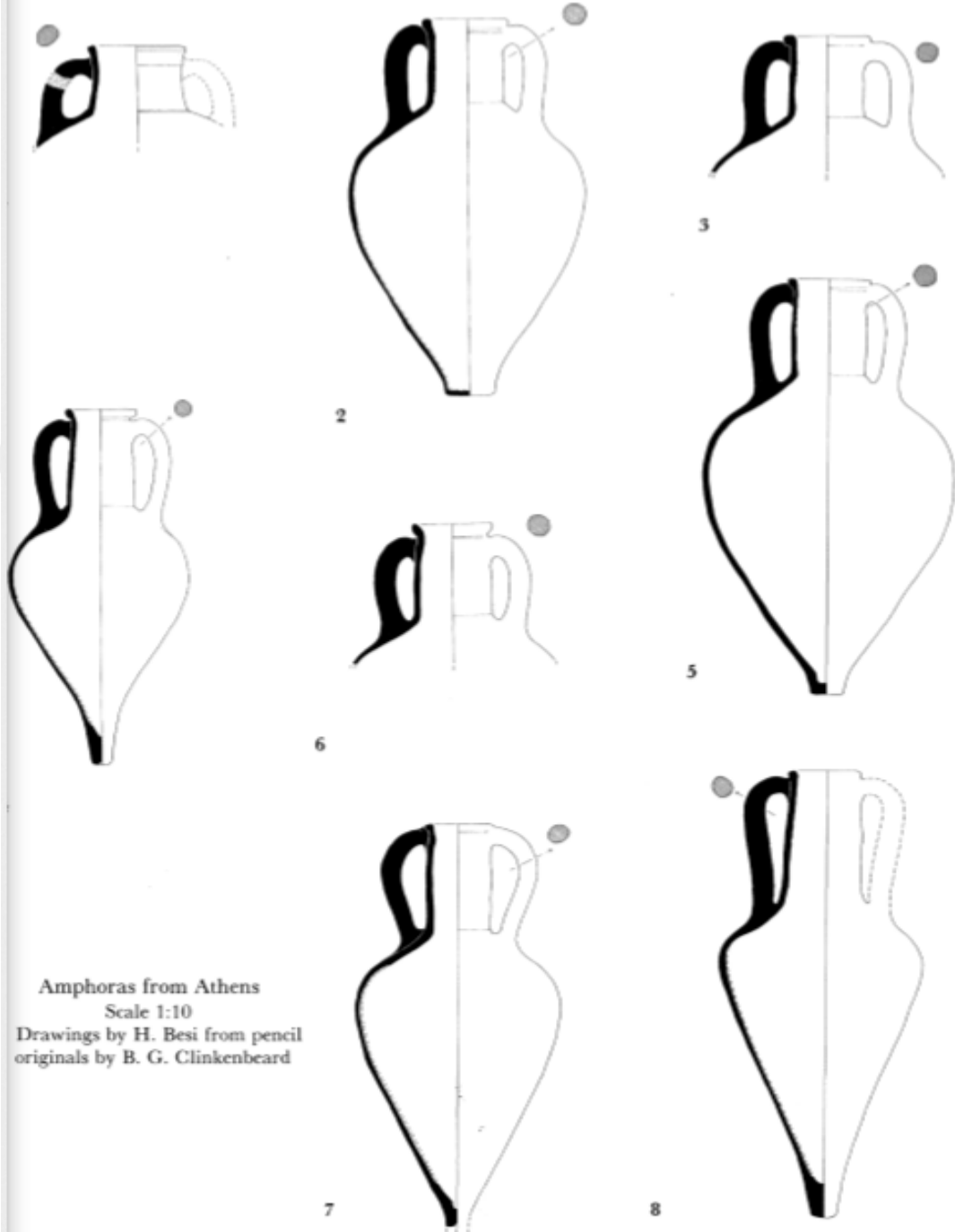

Fig. 8

Resim 12. Amphora mühür örnekleri (Cankardeş Şenol (2007, s.125)

Resim 13. Kıbrıs amphorası örneği (Zoroğlu)

Amphoras from Athens
Scale 1:10
Drawings by H. Besi from pencil
originals by B. G. Clinkenbeard

BARBARA G. CLINKENBEARD: LESBIAN AMPHORAS

Resim 14. Lesbos amphora örnekleri

Figure 11. Miletian amphoras from 7th-5th century BC.

Resim15. Miletos amphora örneği (Denker ve Öniz, 2015: s. 89)

Figure 13. A group Samian amphoras from 7th-5th century BC.

Resim 16. Samos amphora örneği (Denker ve Öniz, 2015: s. 89)

62. Rhodian. Late 3rd and early 1st centuries B.C. and early 2nd century A.D. The first two are dated by their stamps in the terms of Thestor and of Archembrotos. The horned jar is unstamped.

Resim 17. Rhodos amphora örneği (Grace, 1979: s. 26)

64. Knidian. 3rd to 1st century B.C. (all stamped) and early 2nd A.D.

Resim 18 Knidos amphora örneği (Grace, 1979: s. 28)

56. Koan, 3rd to 1st centuries B.C. All have double handles like 58 and 59.

Resim 19 Kos amphora örneği (Grace, 1979: s. 17)

Resim 20 Khios amphora örneği

52. Lesbian (?) of the early and late 5th century B.C. and Thasian of the 4th and 3rd.

Resim 21 Thasos amphora örneği, sağdaki iki adet amhora (Grace, 1979: s. 24)

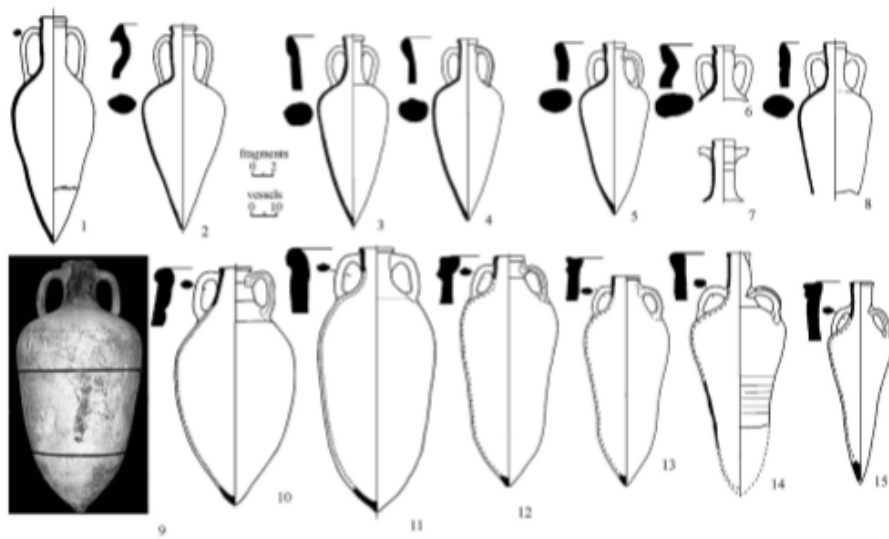

Fig. 2. Sinopean amphorae of local tradition of the Roman period. 1, 2: type Sin III; 3, 4: transitional variety?; 5-8: type Sin VI; 9: type B Snp I; 10: type B Snp III; 11: type B Snp II; 12: type C Snp I, variant 1; 13: type C Snp I, variant 2; 14: type C Snp II; 15: "carrot" amphora (9-15 after Kassab Tezgör 2010, pl. 15.1, 2b, 4; Kassab Tezgör *et al.* 2003, pls. IX.15-17; X.20).

Resim 22 Sinope amphora örneği

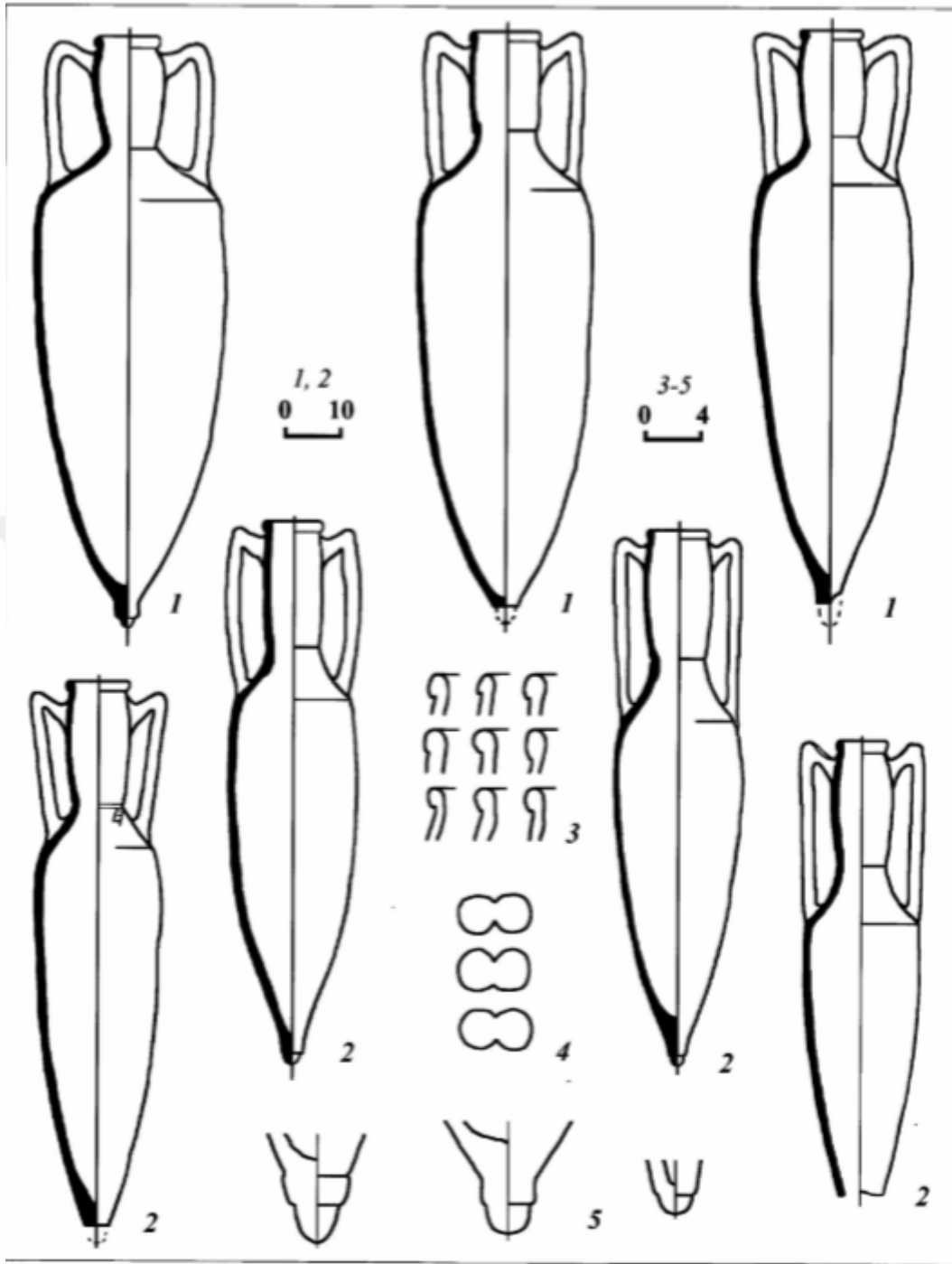
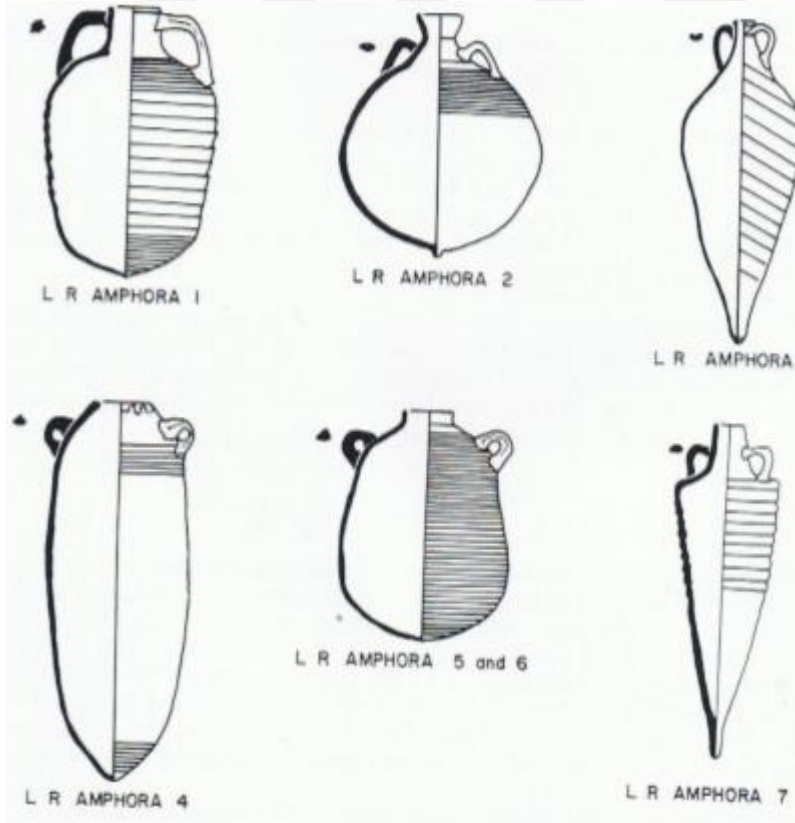

fig. 1. Late Heraclian amphorae, type S I. 1: variant S Ia, 2: variant S Ib, 3: rim sections, 4: handle sections, 5: main toe varieties.

Resim 23. Herakleia Pontika amphora örneği

Resim 24. Kilikya Bölgesi

Overview of Late Roman 1-7: Riley 1981 Fig. 10

Resim 25. Riley'in GRA 1-7 tablosu (Riley, 1981: tablo 10).

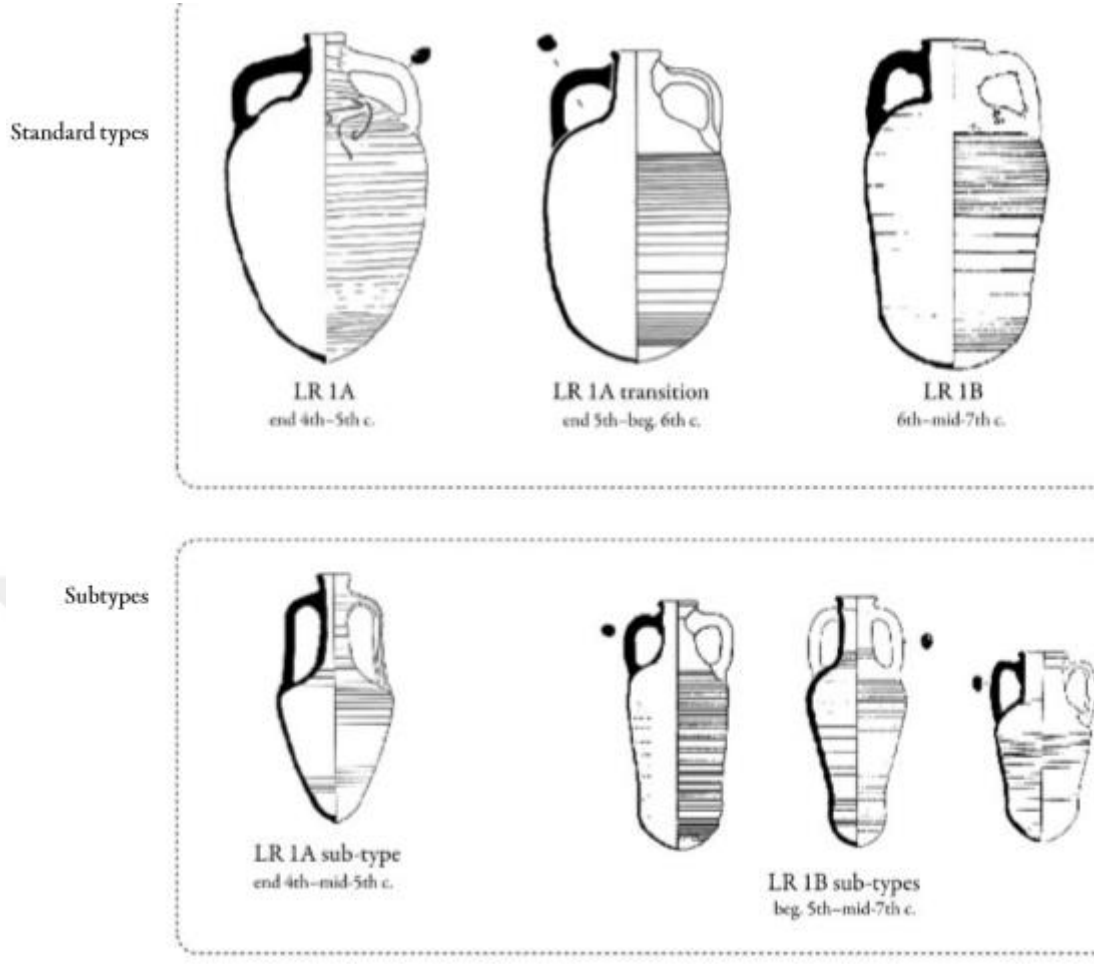

Figure 2.1. Examples of typological evolution of the type LR 1B, 6th-7th c. AD (drawing by author)

Resim 26. Pieri GRA 1 örnekleri.

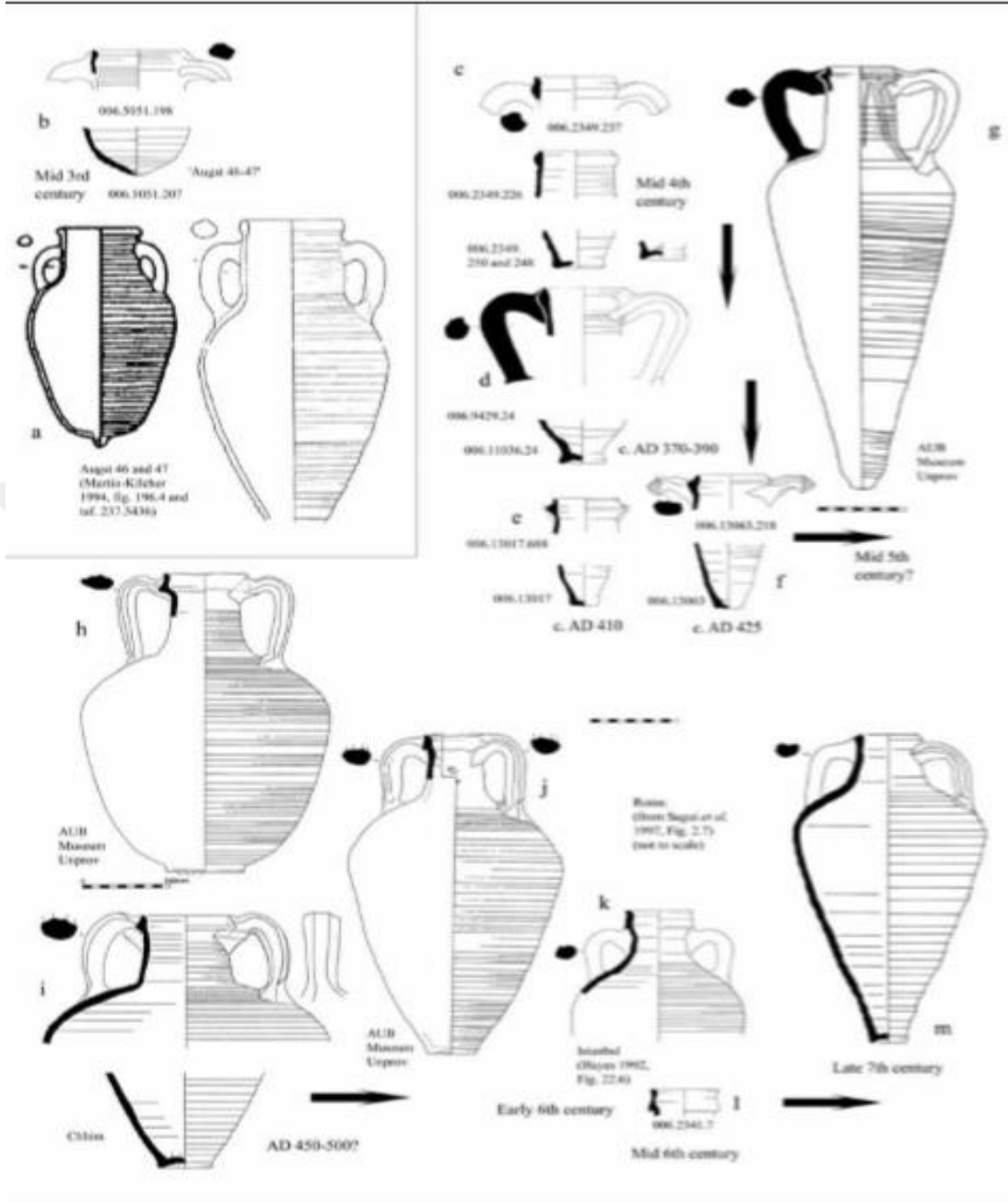
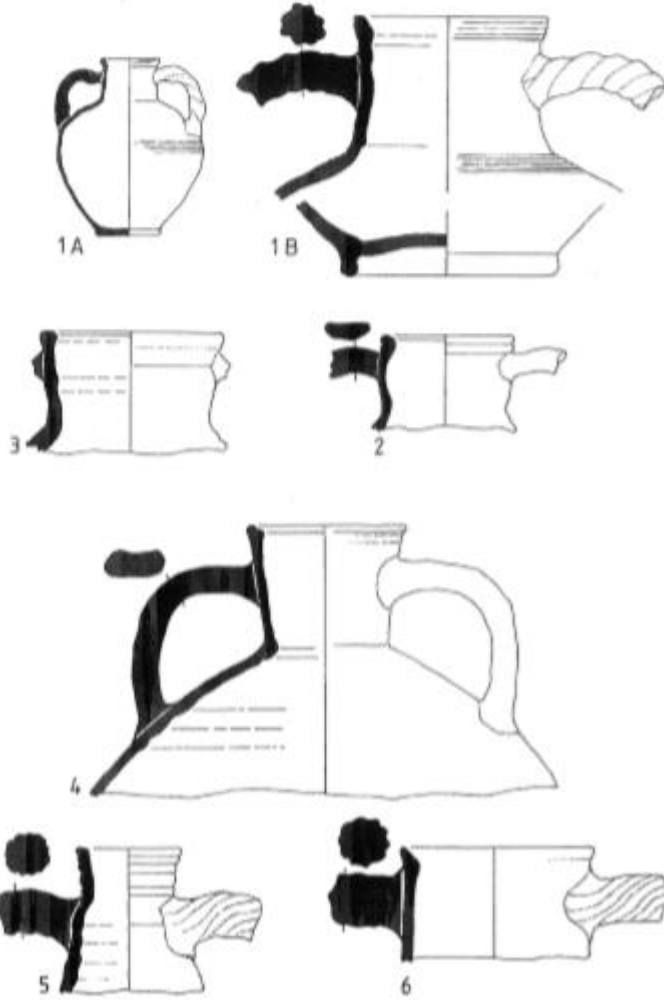

FIG. 2a-m. 'Augst 46-47' and the origins and development of the 'Agora M 334' type.

Resim 27. Reynolds GRA 1 form değişimi.

*Plate 4. Table amphorae: 1 (Tomé: a: 1-10; b: 1-3), 2-4 (Topratchkoi),
5-6 (Telipis-Valea Morilor, apud Rammann 1993, Plate K.3) (sc. 1:3).*

Resim 28. Opait GRA 1 örnekleri.

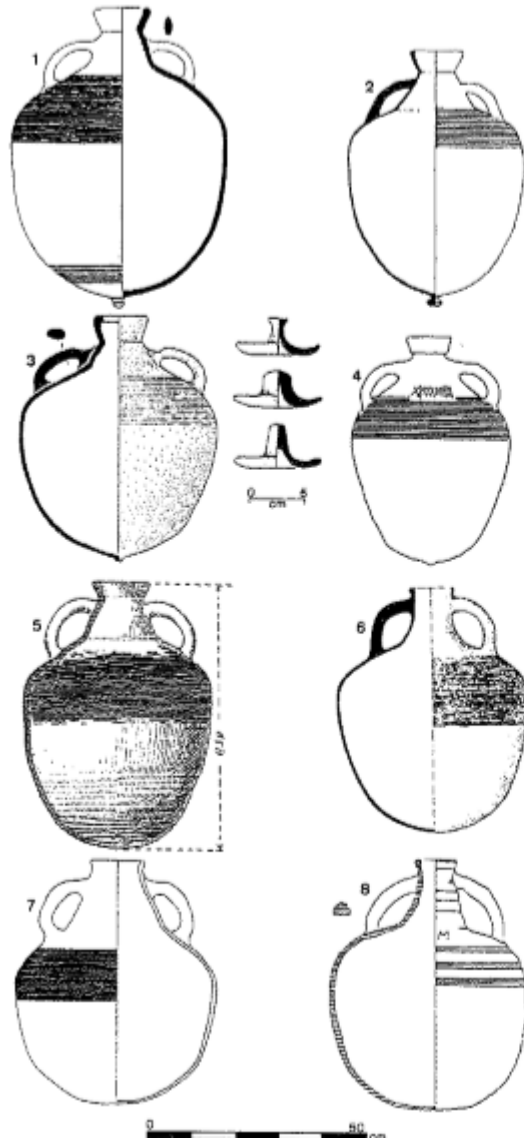
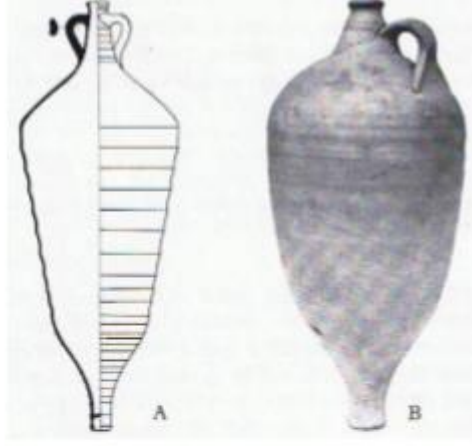

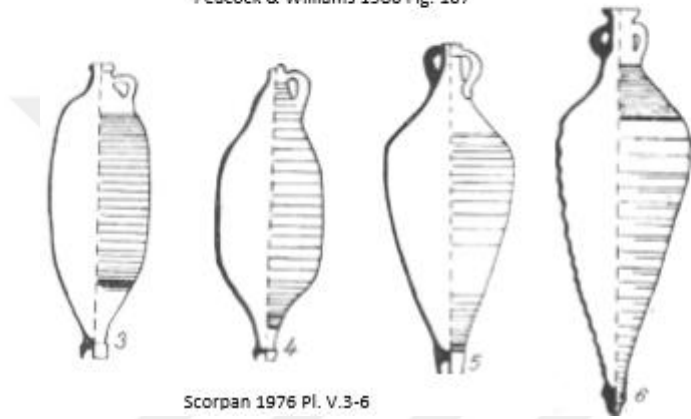
Fig. 7.1: LR2 amphorae.

1. Torone, used for an infant burial (from Papadopoulos, 1989: fig. 11a);
2. Sucidava, fourth century (from Opait, 1984: tafel II.I);
3. Iatrus, amphora and three lids of the first half of the fifth century (from Böttger, 1982: tafel 17, no. 220 and tafel 250, nos. 309–311);
4. Tomis, last quarter of the fifth or beginning of sixth century (from Opait, 1984: tafel II.4);
5. Histria, sixth century (from *Histria Monografie Archeologica Vol. 1*, 1954: 459, fig. 383);
6. Yassi Ada, A.D. 625/626 (from Bass and van Doorninck, 1982: fig. 8–5, no. CA14);
7. Chios, from the northwest fortress tower at Emporio, A.D. 641–673/4 (from Boardman *et al.*, 1989: fig. 36, no. 236);
8. Samos, from a seventh century context in the cisterns near the Efpalinos tunnel (after Hautumm, 1981: abb. 23).

Resim 29. GRA 2 örnekleri (Karagiorgou, s. 130).

Peacock & Williams 1986 Fig. 107

Scorpan 1976 Pl. V.3-6

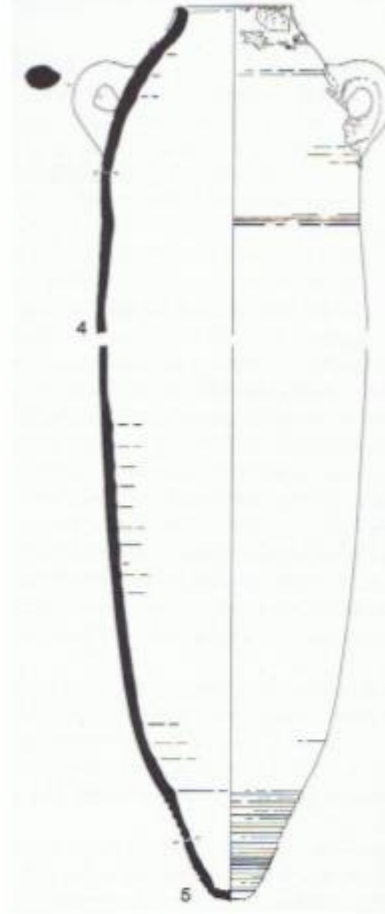

Pierart & Thalmann pl. I.A5

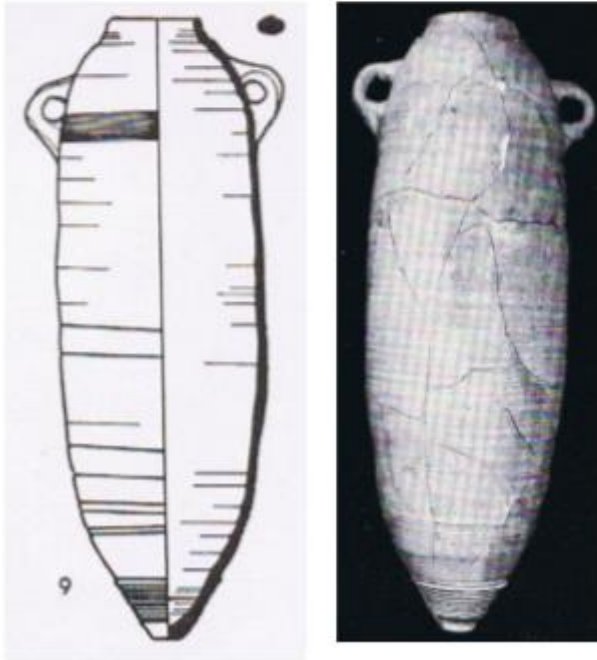
Resim 30. GRA 3 örnekleri (Hill, 2014: s. 14).

Peacock & Williams 1986 Fig. 116

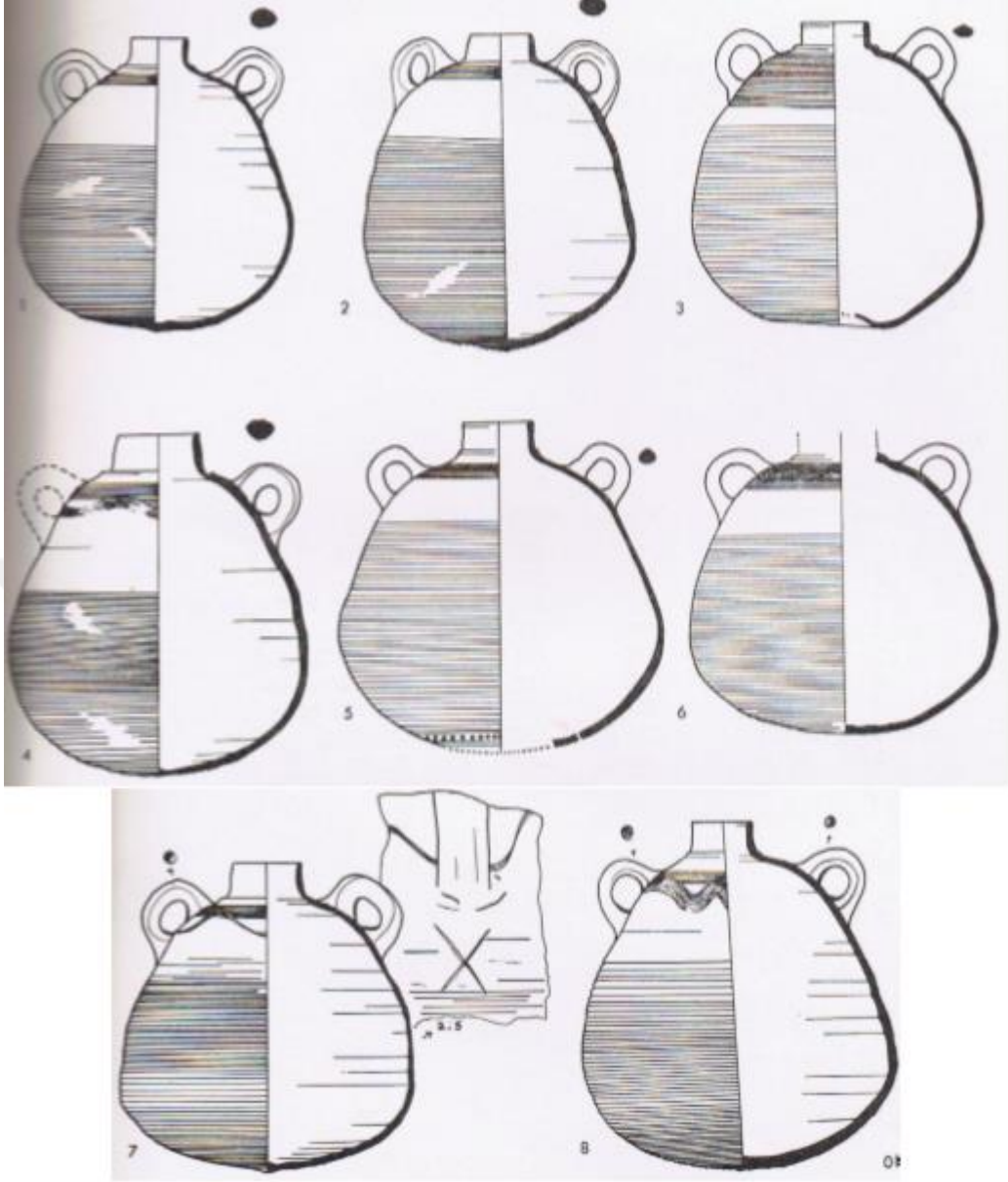

Hayes 1992 Fig. 22.4-5

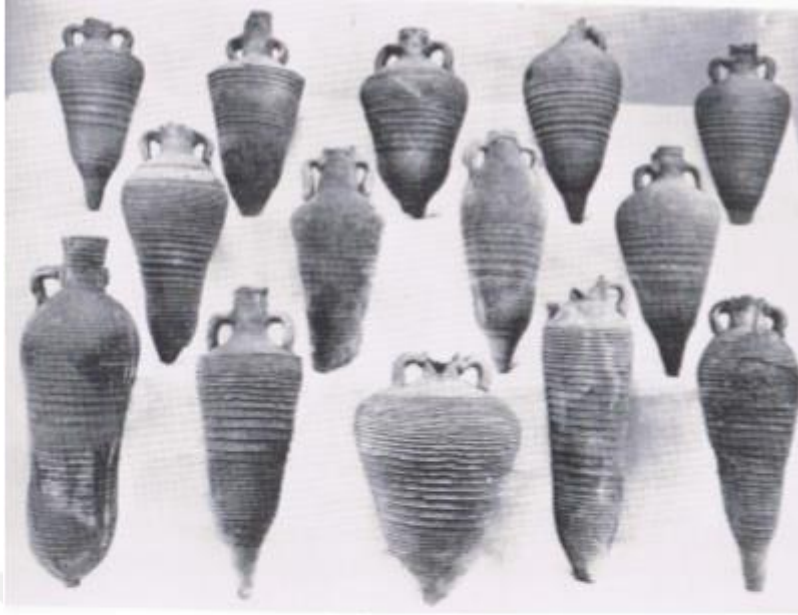
Aharoni 1964 Fig. 24.9 & Pl. 4.3

Resim 31. GRA 4örnekleri (Hill, 2014: s. 18).

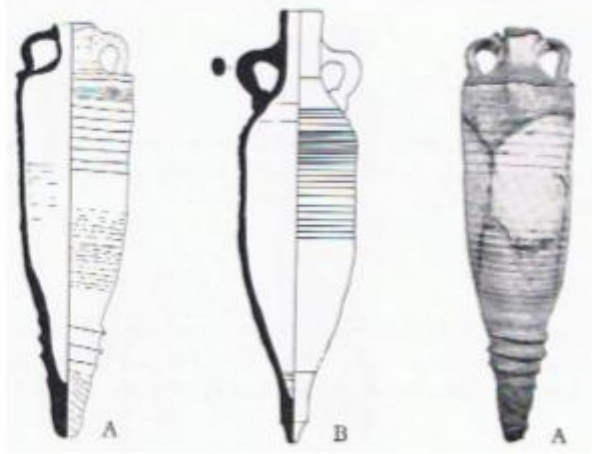

Aharoni 1964 Fig. 24

Resim 32. GRA 5 / 6 örnekleri (Hill, 2014: s.22).

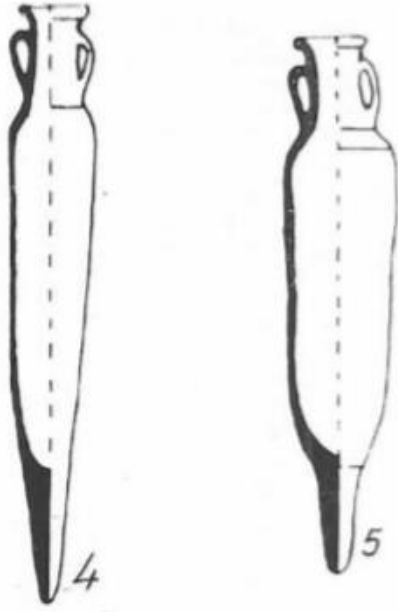
Wirlock & Crum 1973 Pl. XXVIII

Peacock & Williams 1986 Fig. 122

Resim 33. GRA 7 örnekleri (Hill, 2014: s. 24).

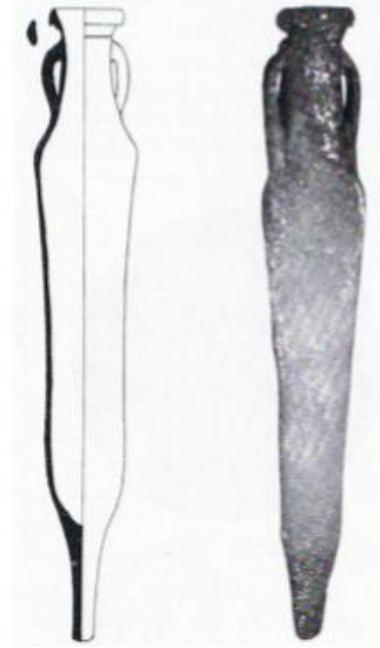
References: Hayes 1992, 67 (Types 13-14); Peacock & Williams 1986, 202-203; Plumely et al 1977, 44; Scorpan 1976, 165-166

Scorpan 1976 Pl. XIV.4-5

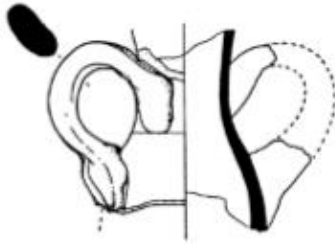

Hayes 1992 Fig. 49.186-187

Peacock & Williams 1986 Fig. 120

Resim 34. GRA 8 örnekleri (Hill, 2014: s. 31)

Resim 35. GRA 10 örneği (Johnson, 2008: s. 171).

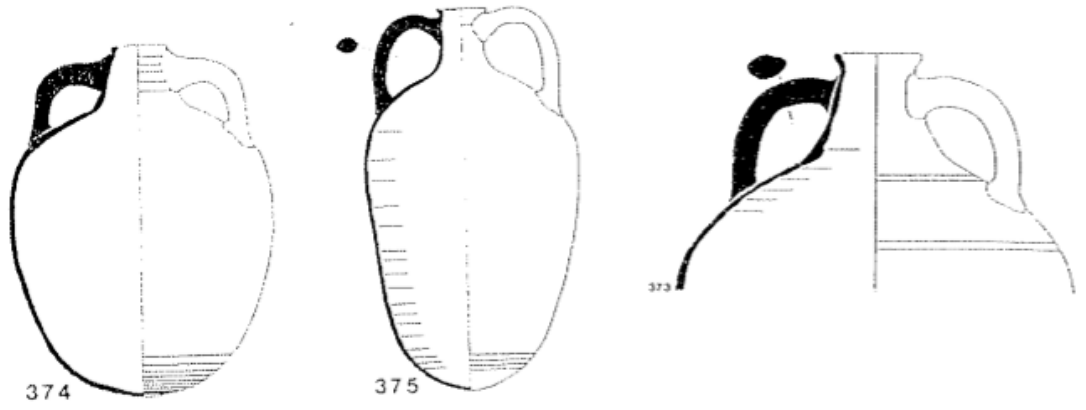
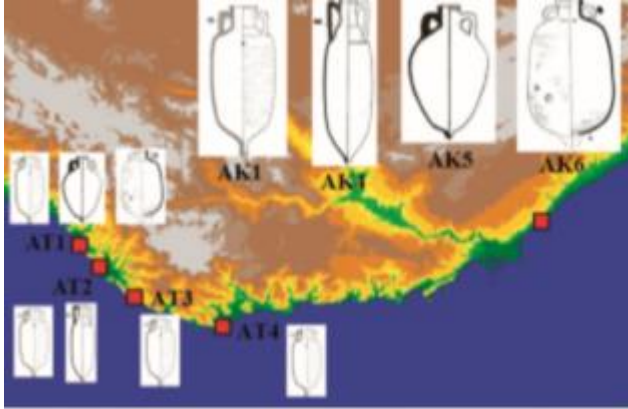

Fig. 1. LRA 13 (after Riley 1979).

Resim 36. GRA 13 örneği (Demesthica, 2005: s. 170)

Res. 2 Batı Kilikia'da fırın üretim merkezleri ve amphora tipleri

Resim 37. Kilikya Amphoraları tipoloji haritası (Autret vd, 2016: s. 335).

Resim 38. Aegeai, Ayaş Otel atölye çöplüğü (Şenol ve Alkaç, 2017: s. 832).

Resim 39. Aegeai, Domuzburnu atölye çöplüğü (Şenol ve Alkaç, 2017: s. 833)

. Anemourion, seventh-century pottery kiln in the service area of the small Byzantine baths (photo by Professor Williams)

Resim 40. Anemurium Küçük Hamam fırın yapıları (Russel, 2002: s. 223)

17. Cyprus and Cilicia

255

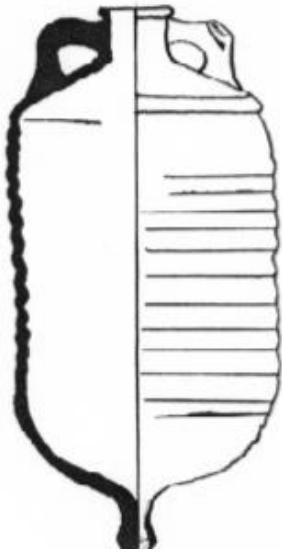

Figure 17.2.a (left): Type 1 amphora (Drawing by K. Leaman, from Rauh and Slane 2000).

Figure 17.2.b (above left): Type 1 handles (Syedra, n° inv. SKS 2008-1 and SKS 2008-2. Photo by the author).

Figure 17.2.c (above right): Type 1 base (Syedra, n° inv. SKS 2008-18. Photo by the author).

Resim 41. Anamur A Tipi Amphora (Williams).

Figures 9-10: A variant of Late Roman 1 / Caroline Williams Amphora Type B in Alanya Museum (left); Late Roman 1 amphora sherds in the RCSP Study Collection (right)

Resim 42. Anamur B tipi Amphora

Res. 7
Antiochia ad Cragum'da
"ANT[IOCHIA]"
mühürlü Kilikia Tip 1
amphora boynu

Fig. 7
"ANT[IOCHIA]"
stamped Cilician Type
1 Amphora neck,
Antiochia ad Cragum

Resim 43. ANT[IOCHIA] mühürlü amphora boyun kısmı (Autret vd, 2016: s. 336)

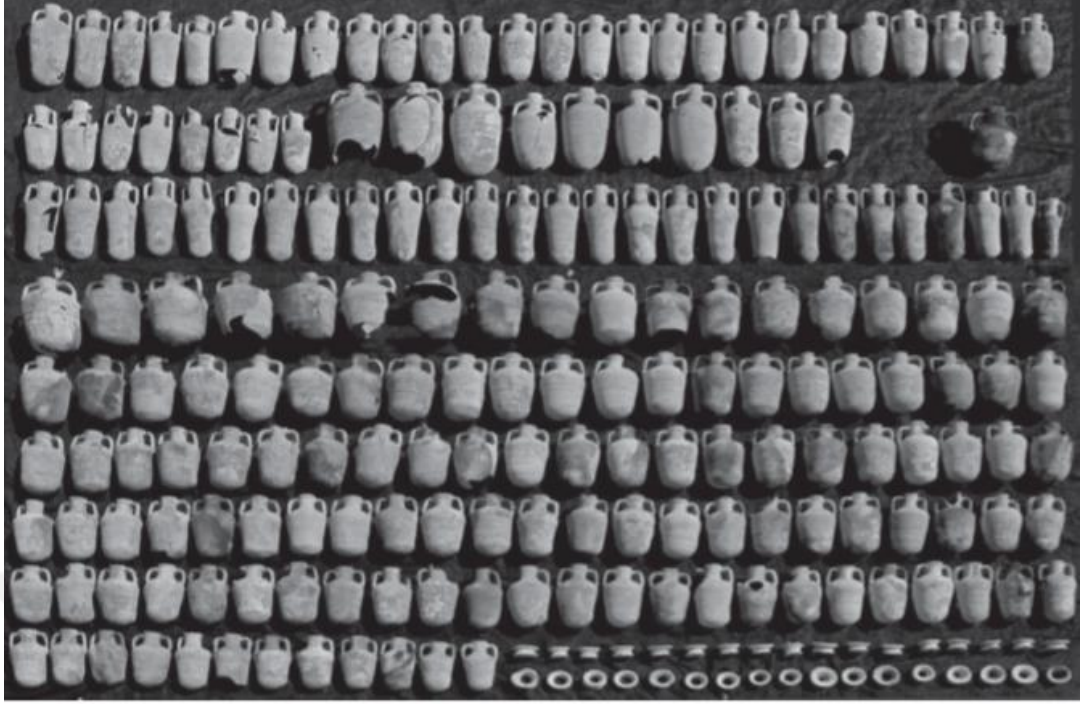
Res. 8 Antiochia ad Cragum hamam kompleksinde günışığına çıkarılan fırın yapıları

Resim 44. Antiochai ad Cragum Büyük Hamam fırın yapıları (Autret vd, 2016: s. 337).

ig. 9: Room IVf with vases set into the pavement

Resim 45. Elaiussa Sebaste, 79 adet sağlam GRA 1 buluntusu (Schneider, 2008: s. 302).

ig. 10: Samples of Late Roman 1 amphorae found in the cistern

Resim 46. Elaiussa Sebaste, 700 adet GRA 1 buluntusu (Schneider, 2009: s. 187).

Res. 4 Atık yığnında amphora kalıntılarının görünüşü

Resim 47. Soli-Pompeiopolis seramik çöplüğü (Autret vd, 2010: s. 205).

Res. 5 Seramik amphora altlığı
Fig. 5 Ceramic amphora stand

Res. 6 LRA 1A amphora parçası
(Soli KS No. 14)
Fig. 6 LRA 1A amphora sherd
(Soli KS No. 14)

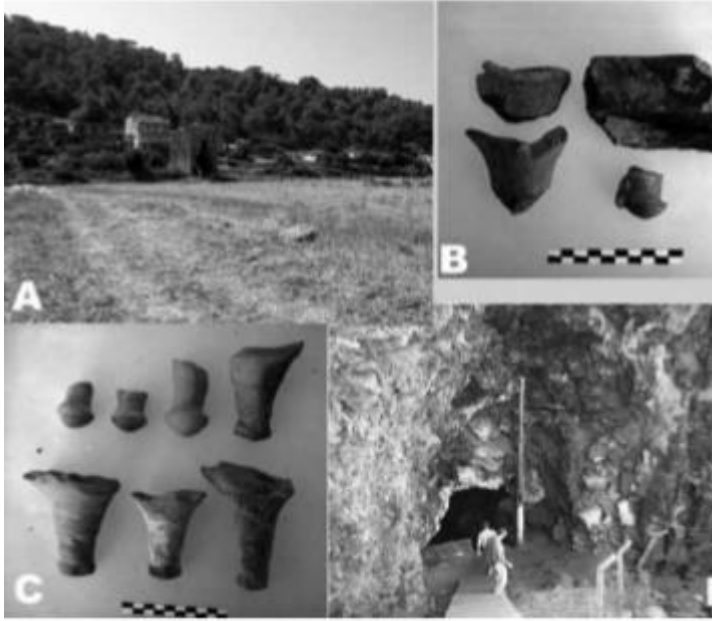
Res. 7 LRA 1B amphora parçası (Soli KS No. 26)
Fig. 7 LRA 1B amphora sherd (Soli KS No. 26)

Res. 8
LRA 1B amphora parçası
(Soli KS No. 27)
Fig. 8
LRA 1B amphora sherd
(Soli KS No. 27)

ince yuvarlanmış ağız, kısa silindirik boyun ve bir önceki örneğe (Soli KS No. 14) göre daha az derin dilimli bir kulp fragmanına sahiptir ancak kesiti yine ovaldir.

Resim 48. Soli-Pompeiopolis, GRA 1 örnekleri (Autret vd, 2010: s. 206).

Resim 49. Bıçkıcı fırın alanı ve amphora kırıkları

fig. 4
View of the
"Syedra Kiln Site"

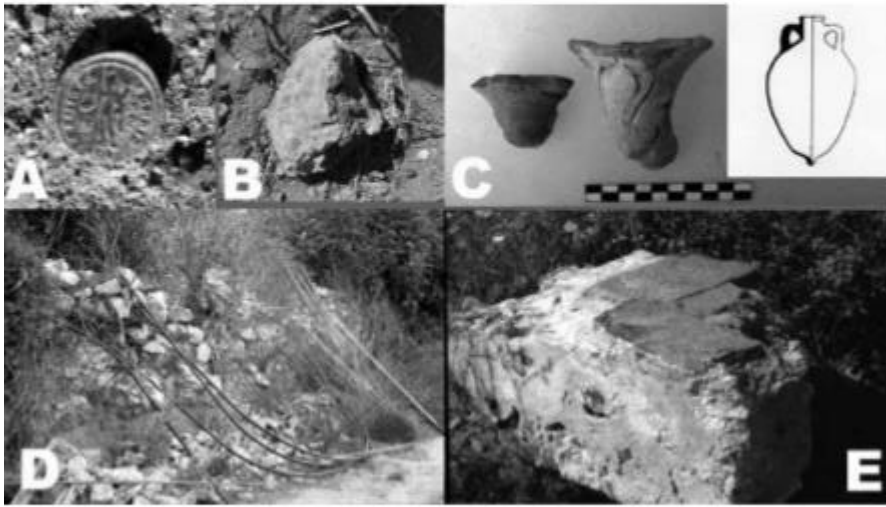
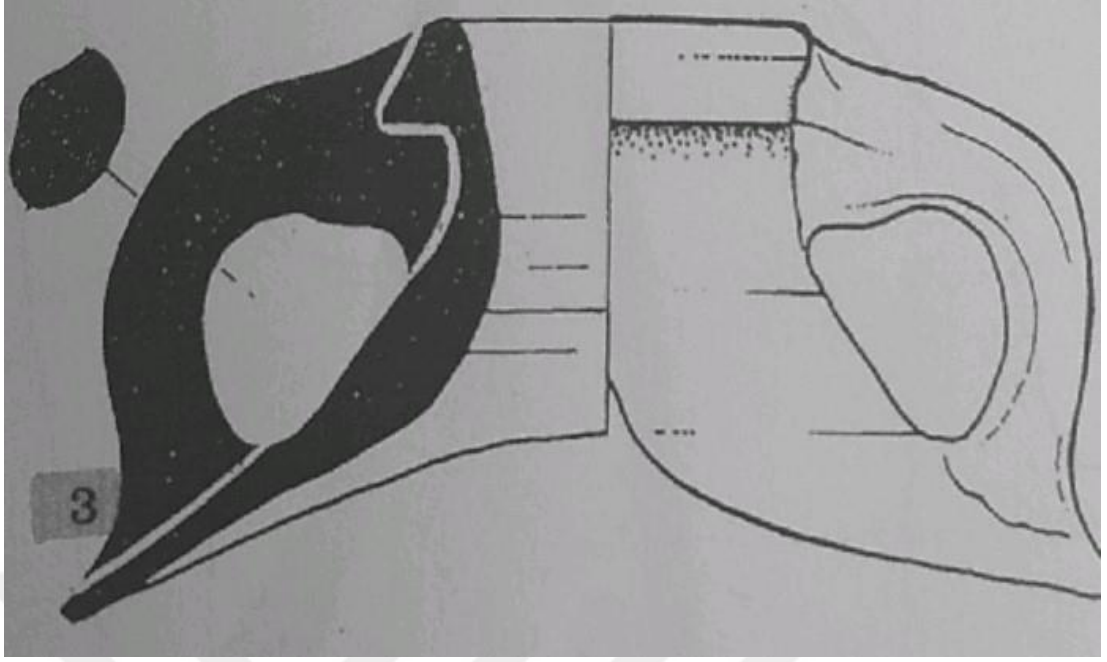
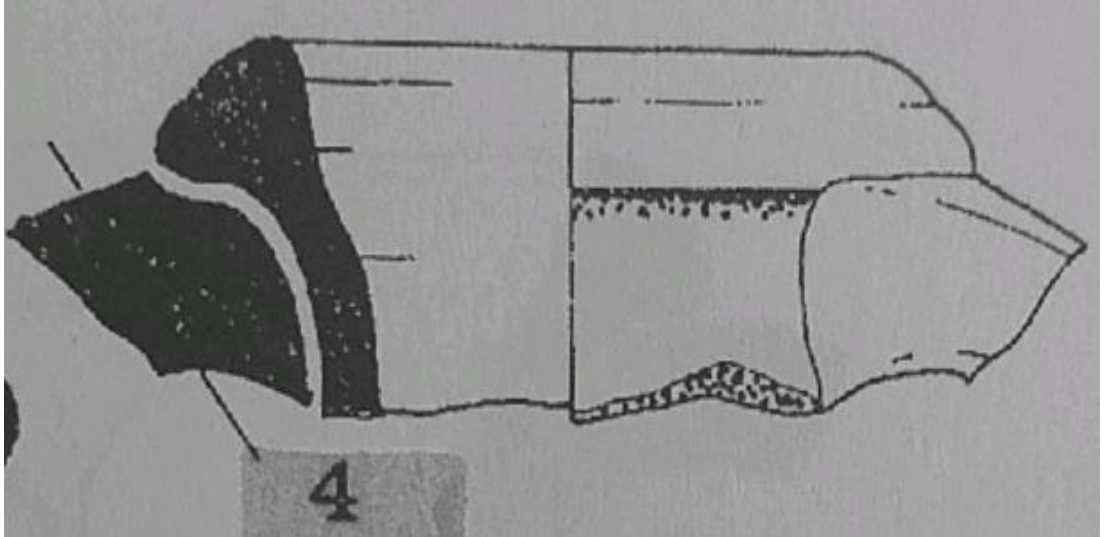

fig. 5
A. Coin of Maximinus Daia II found at the Syedra Kiln Site
B. Large Block of Kiln Lining at the Syedra Kiln Site
C. Pamphylian Amphora Toe and Deformed or Unfinished Toe collected at the Syedra K
with Profile Drawing of Pamphylian Amphora
D. View of Exposed Structural Remains at Syedra Kiln Site
E. Floor Tiles Set in Fragment of Concrete Foundation, Syedra Kiln Site.

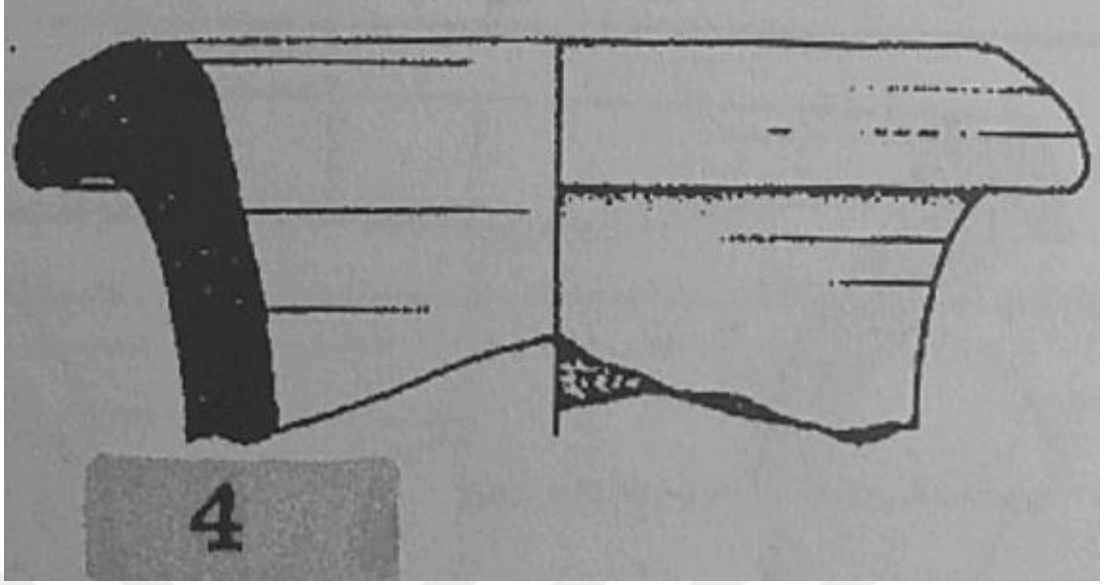
Resim 50. Syedra fırın alanı ve seramik çöplüğü (Autret ve Rauh, 2008: s.120.

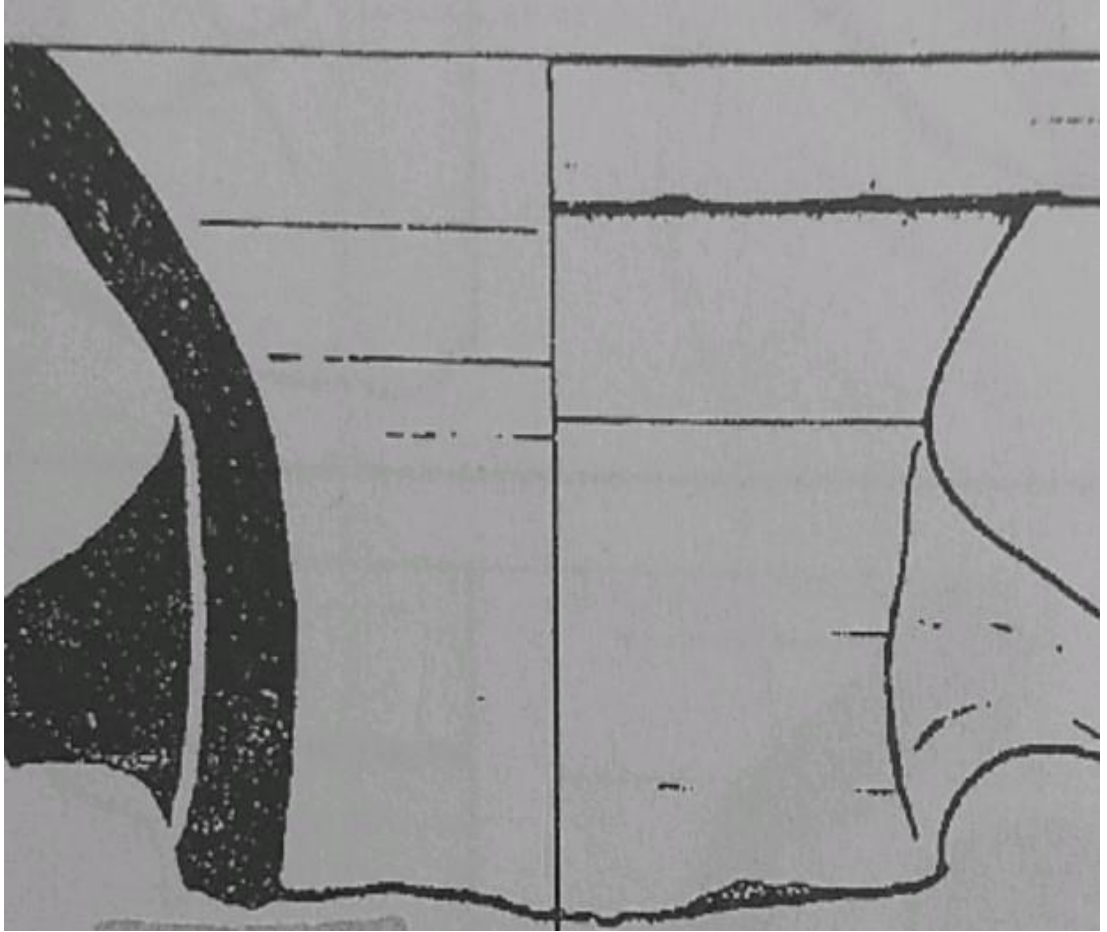
Resim 51. Keay Tip XXIII örneği (Keay, 1984: s. 174, çizim 3)

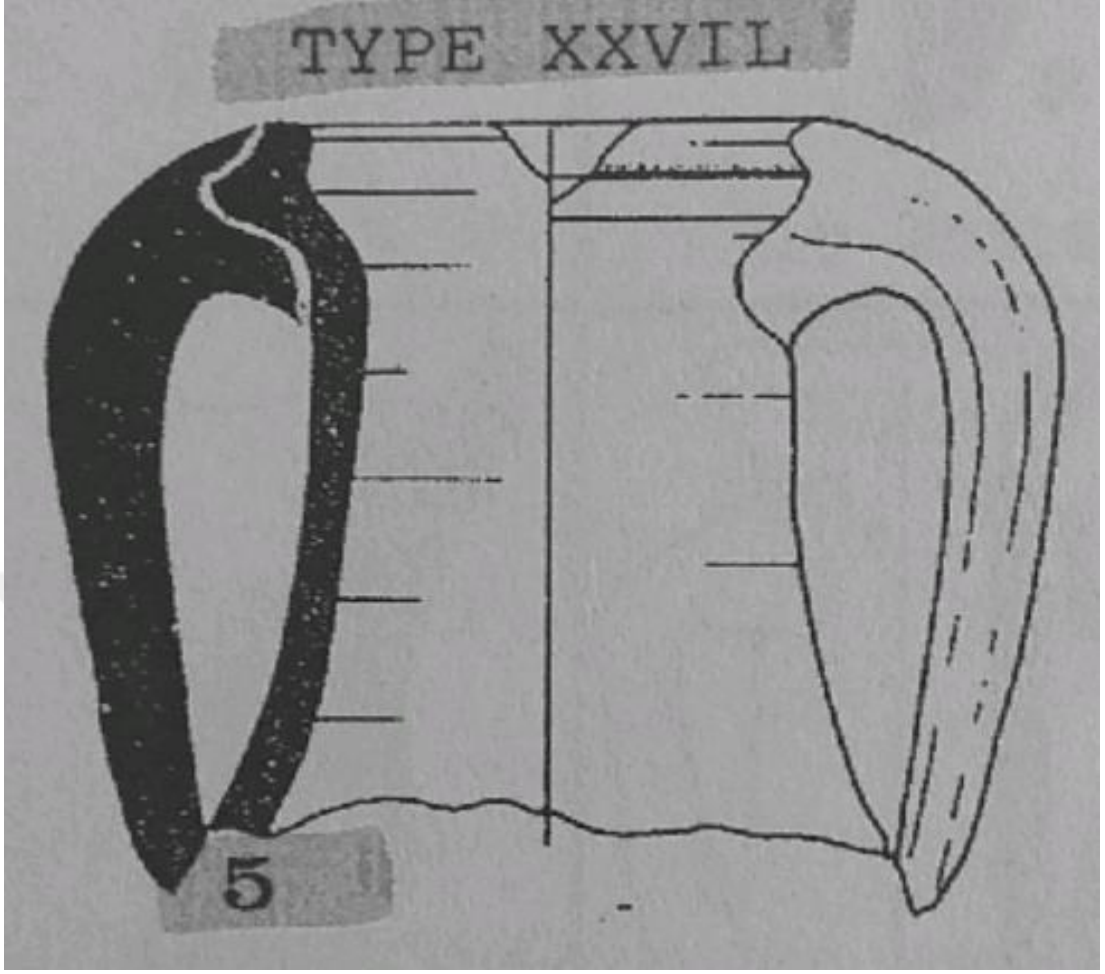
Resim 52. Keay Tip XXIII örneği (Keay, 1984: s. 174, çizim 4)

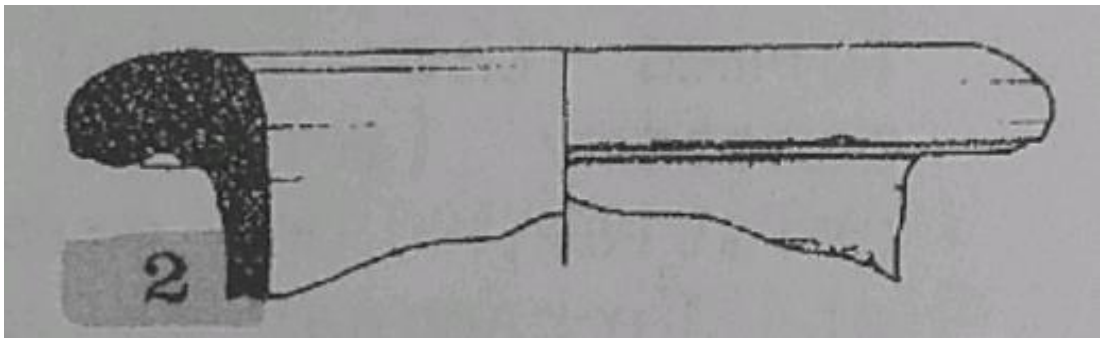
Resim 53. Keay Tip XXV-E örneği (Keay, 1984: s. 201, çizim 4).

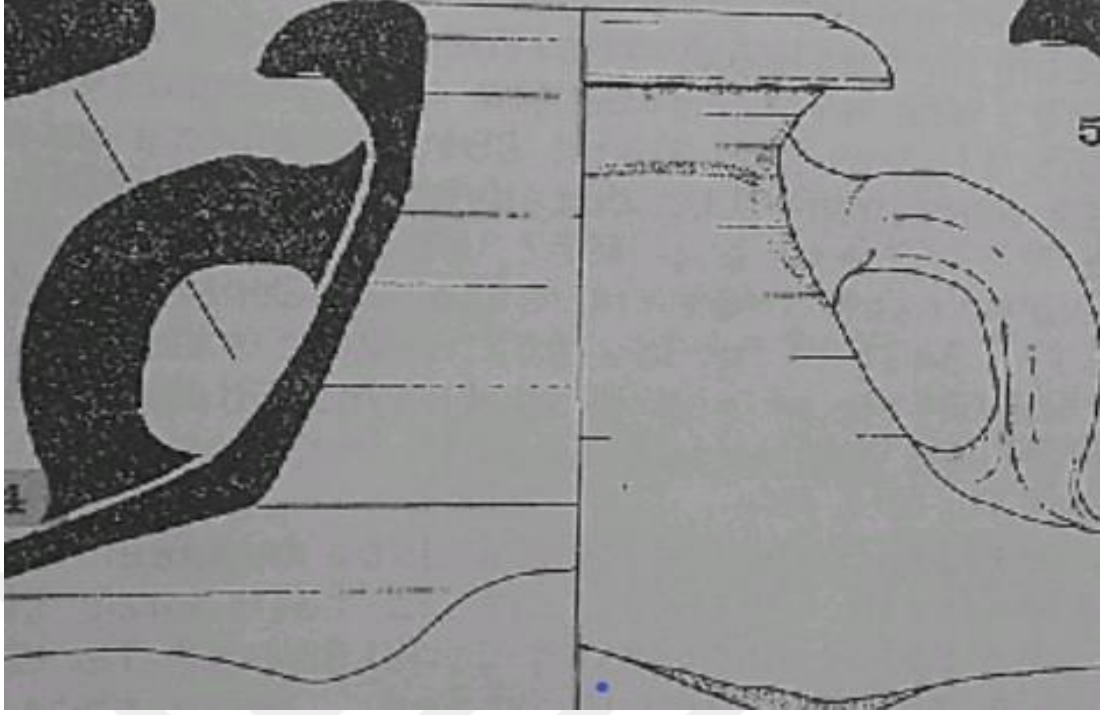
Resim 54. Keay Tip XXV-E örneği (Keay, 1984: s. 201, çizim 6)

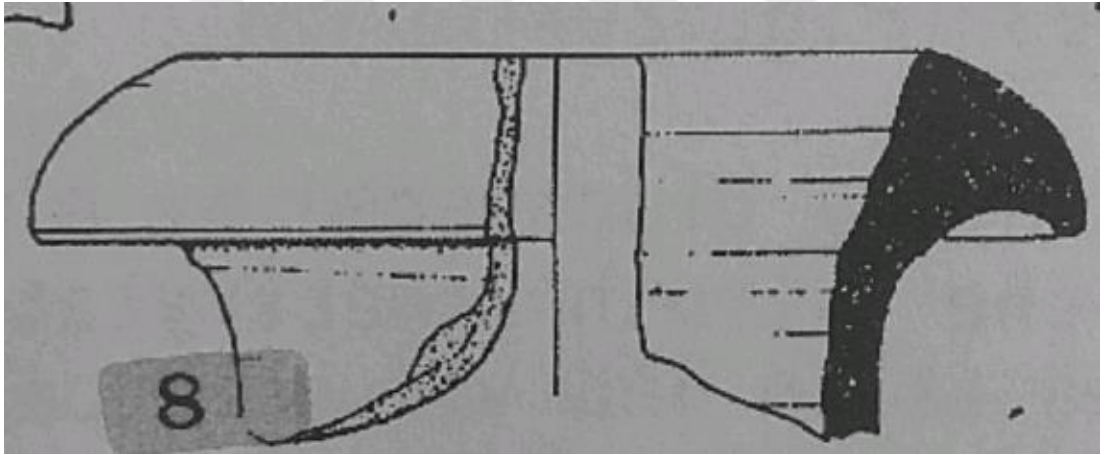
Resim 55. Keay Tip XXVI-L örneği (Keay, 1984: s. 218, çizim 6)

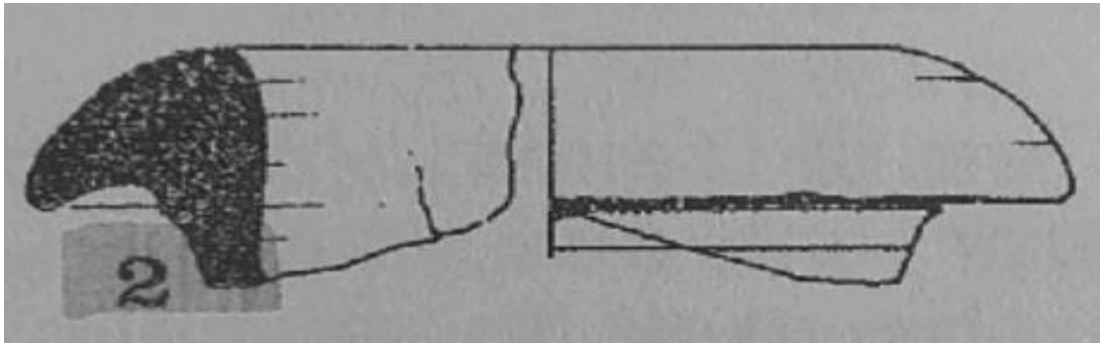
Resim 56. Keay Tip XXXV-B örneği (Keay, 1984: s. 239, çizim 2)

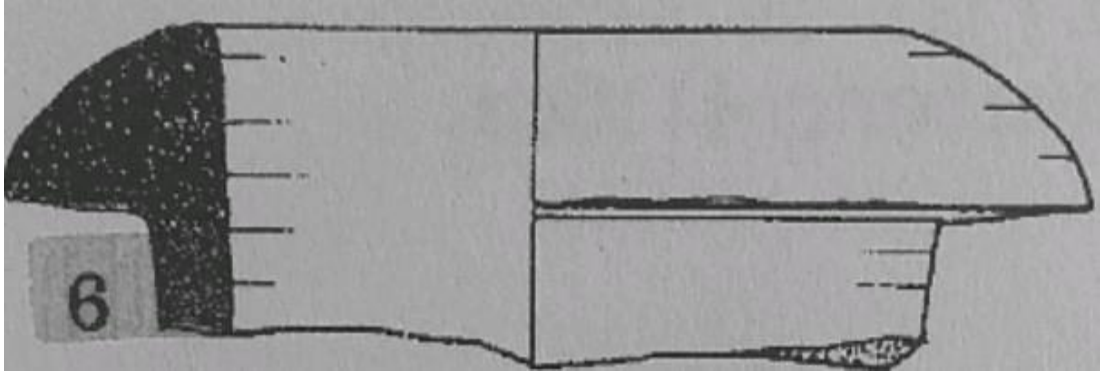
Resim 57. Keay Tip XXX-B örneği (Keay, 1984: s. 239, çizim 4)

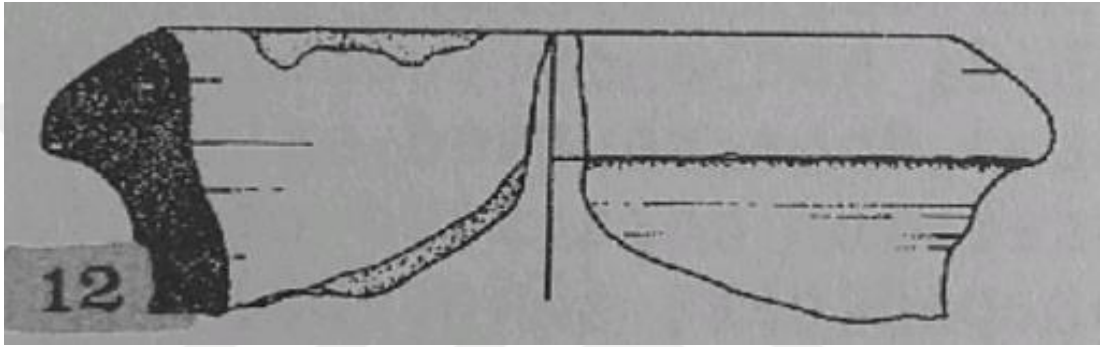
Resim 58. Keay Tip XXX-B örneği (Keay, 1984: s. 239, çizim 8)

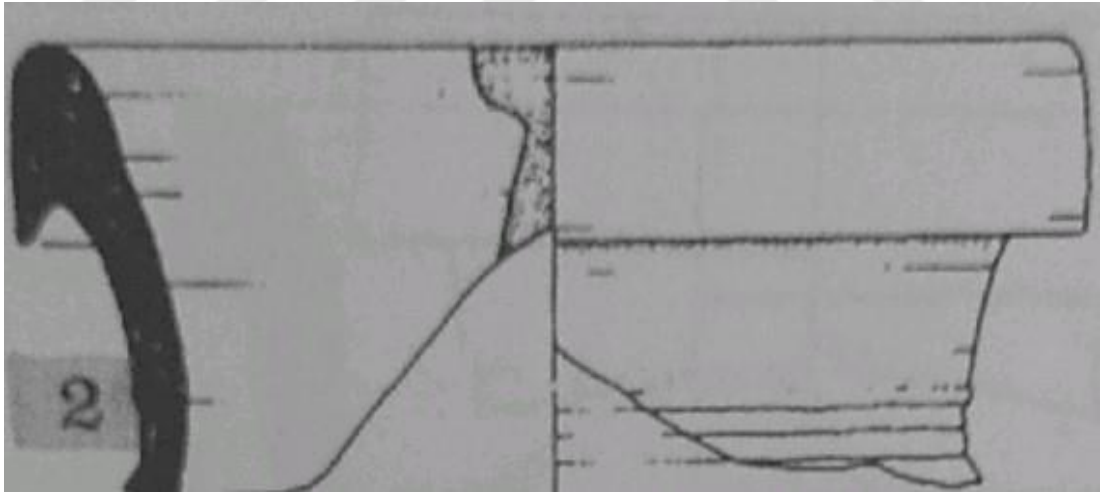
Resim 59. Keay Tip XXX-B örneği (Keay, 1984: s. 242, çizim 2)

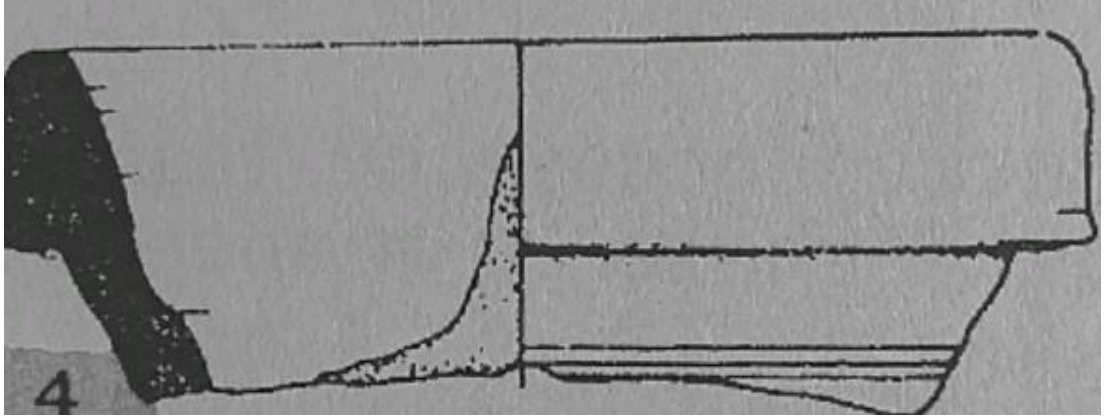
Resim 60. Keay Tip XXX-B örneği (Keay, 1984: s. 242: çizim 6)

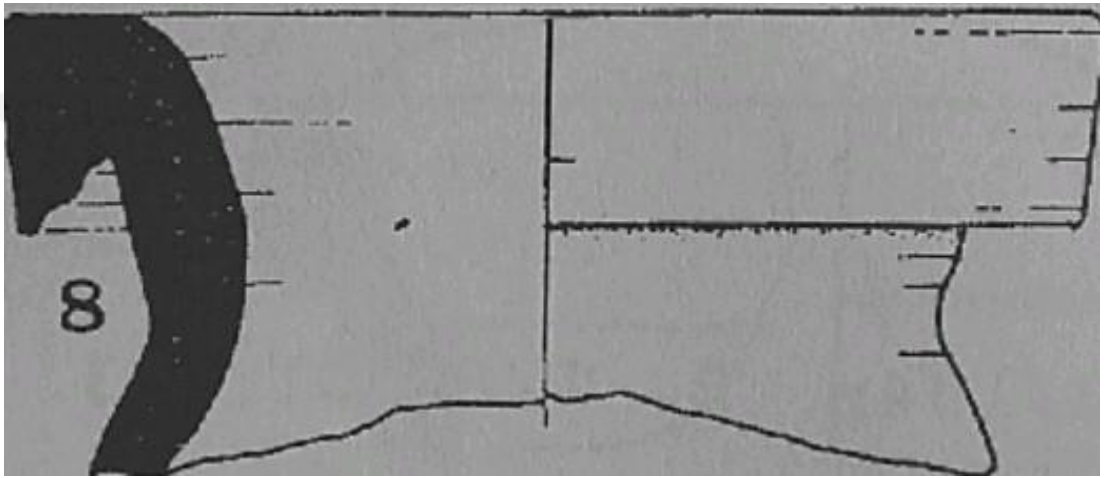
Resim 61. Keay Tip XXX-B (Keay, 1984: s. 242, çizim 12)

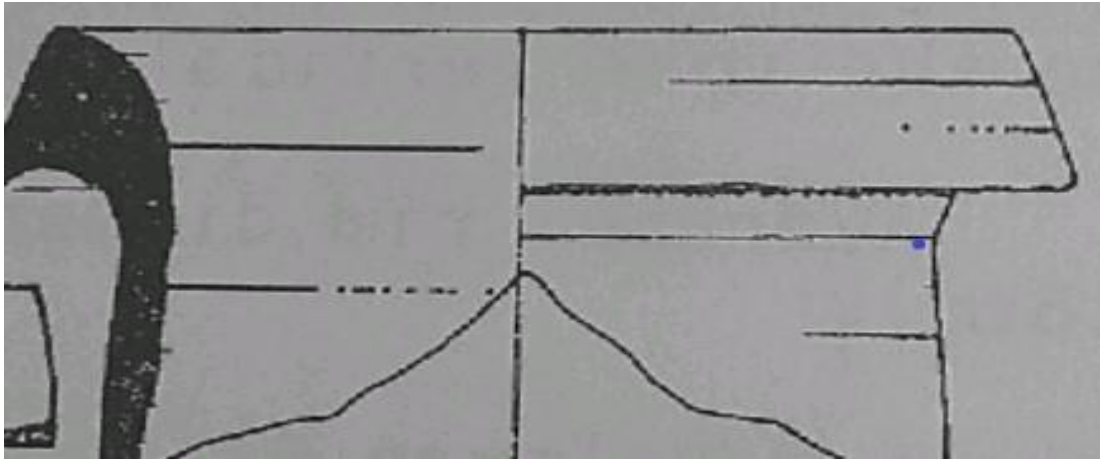
Resim 62. Keay Tip LXII-A örneği (Keay, 1984: s. 313, çizim 2)

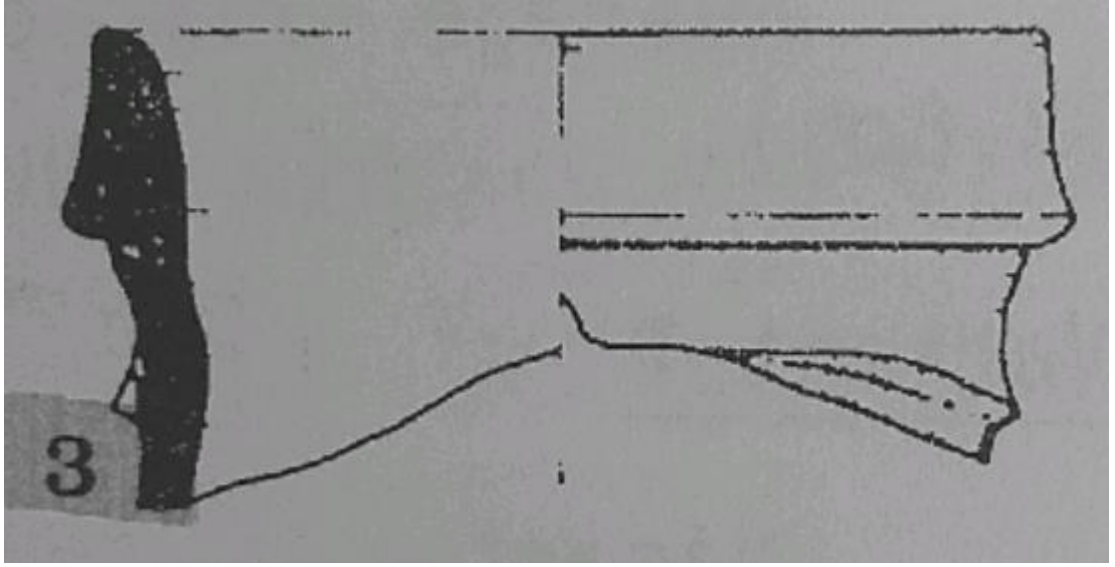
Resim 63. Keay LXII-C örneği (Keay, 1984: s. 322, çizim 4)

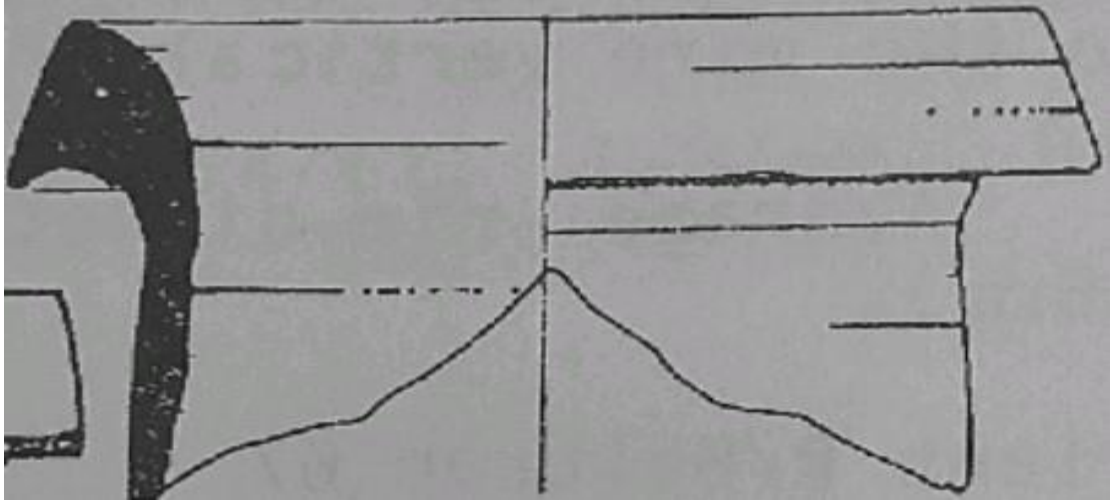
Resim 64. Keay Tip LXII-E örneği (Keay, 1984: s. 324, çizim 8)

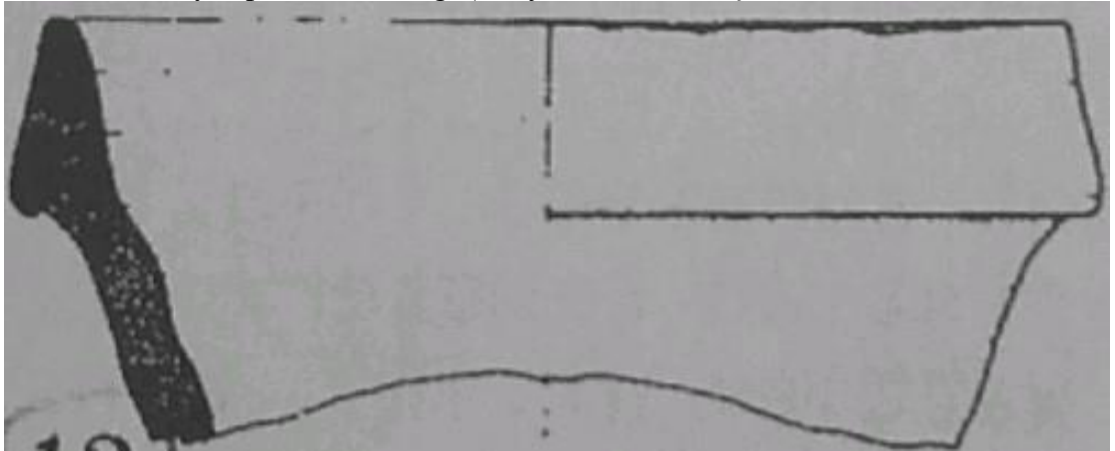
Resim 65. Keay Tip LXII-J örneği (Keay, 1984: s. 329, çizim 10)

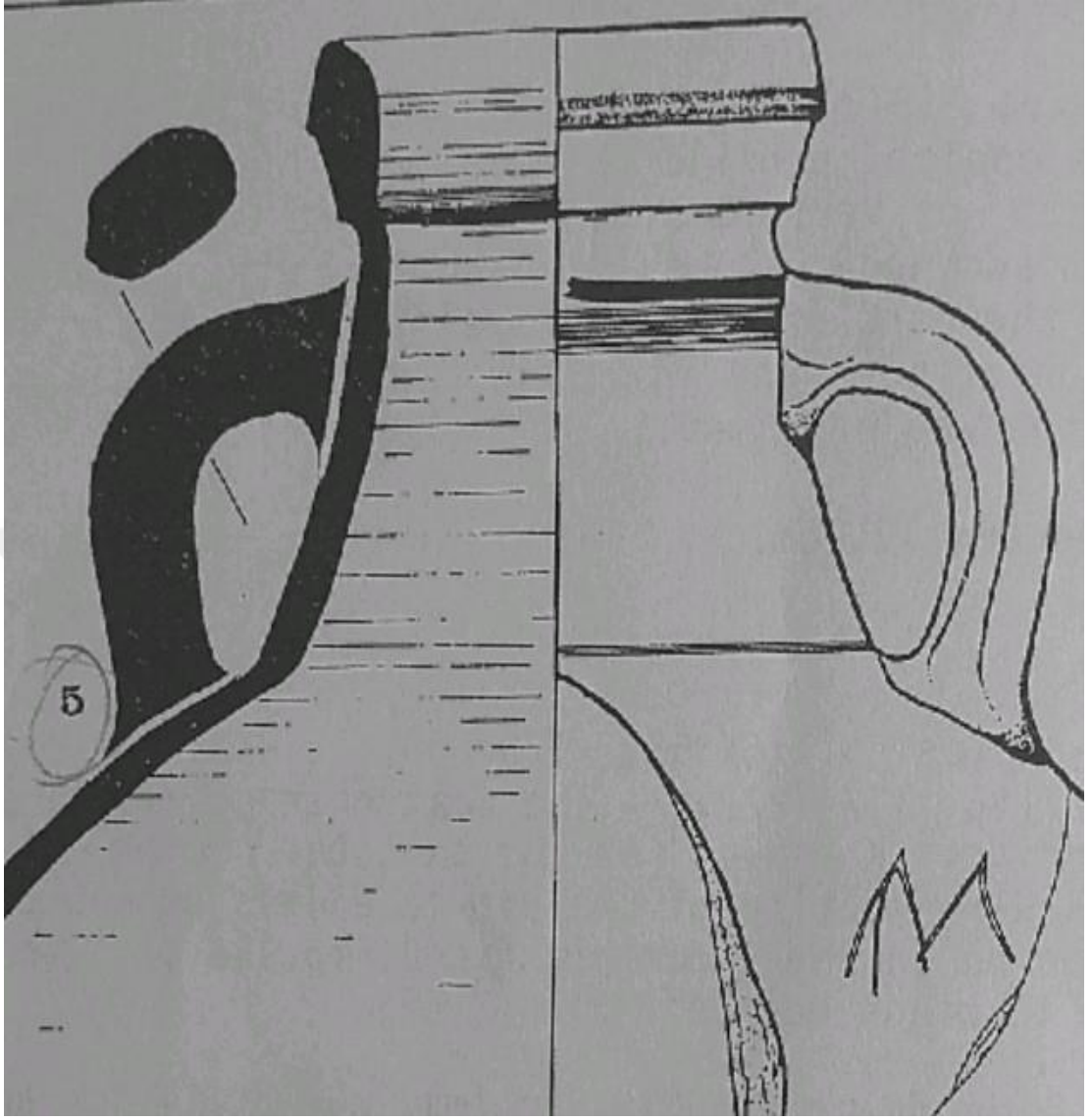
Resim 66. Keay Tip LXII-M örneği (Keay, 1984: s. 333, çizim 3)

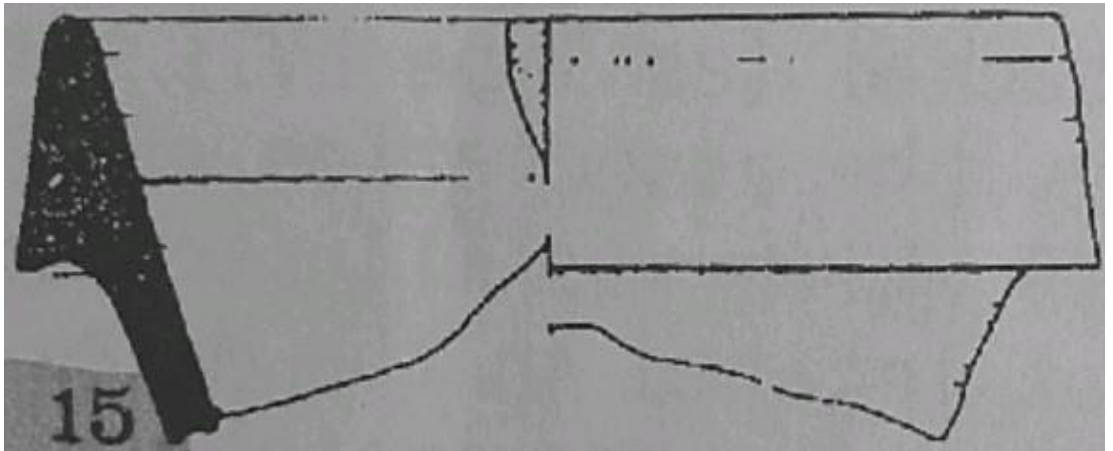
Resim 67. Keay Tip LXII-N örneği (Keay, 1984: s. 333, çizim 10)

Resim 68. Keay Tip LXII-N örneği (Keay, 1984: s. 333, çizim 12)

Resim 69. Keay Tip LXII-N örneği (Keay, 1984: s.332, çizim 5)

Resim 70. Keay Tip LXII-N örneği (Keay, 1984: s. 333, çizim 15)

KAYNAKLAR

Antik Kaynaklar

Herodotus (M.Ö. 484-425/413) *Histories*, III,6.2.

Homerus (M.Ö. 900 - 701) *Odyssey*, II.290.

Strabon (M.Ö.64/3-M.S.2). *Geographica*, XIV.V.8.

Modern Kaynaklar

Almagro, Martin (1955) *Las Necropolis de Ampurias*, Vol II, Barcelona.

Alpözen, Oğuz T. (1975). “Bodrum Müzesi Ticari Amphoraları” *Türk Arkeoloji Dergisi*,1975, İstanbul, Sayı: XXII-2.

Alpözen, Oğuz T., Özdaş, Harun ve Berkaya, Bahadır (1995). Bodrum Sualtı Müzesi Ticari Amphoraları: Antik Çağda Akdeniz’de Deniz Ticareti. Ankara: Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi.

Arroyo Sanchéz, Daniel J. M. ve Remesal Rodríguez, José (2017). “Los tituli vasis fictilibus inscripti del CIL IV. Informatización y análisis cuantitativo de sus objetos epigráficos”, *Revista de Historia Antigua*, Gerion 35-1: 257-277.

Autret, Caroline ve Rauh, Nicholas (2010). “Roman Amphora Production in Western Rough Cilicia”, ed. Ümit Aydınöglu – Ahmet Kaan Şenol, *Olive Oil and Wine Production in Anatolia During Antiquity*, 2010, 109-122.

Autret, Caroline, Yağcı, Remzi ve Rauh, Nicholas K. (2010). “Soli/Pompeopolis’te LRA 1 Amphora Fırın Alanı”, *ANMED*, 2010-8, s. 203-207.

Autret, Caroline, Kızıllarslanoğlu, Asena ve Rauh, Nicholas (2016). “Batı Kilikia Amphora Araştırmalarında Yeni Gelişmeler”, *ANMED*, 2016-14, 333-337.

Barako, Tristan J. (2008). “Amphoras Through The Ages,” in (ed. Lawrence E. Stager, J. David Scholen and Daniel M. Master). *Ashkelon 1: Final Reports of the Leon Levy Expedition to Ashkelon*. Harward Semitic Museum Publications, Boston.

Bass, George F. (1982). “Excavations”, *Yassı Ada V.1 A Seventh-Century Byzantine Shipwreck*, ed. George F. Bass ve Frederick H. Van Doorninck, Jr., s.9-31.

- _____ (1982). "Pottery", *Yassı Ada V.1 A Seventh-Century Byzantine Shipwreck*, ed. George F. Bass ve Frederick H. Van Doorninck, Jr., s.155-165.
- Bass, George F. ve Van Doorninck, Frederick H. (1969). "Excavations Of A Byzantine Shipwreck at Yassı Ada, Turkey", *National Geographics Society Research Reports, 1964 Projects*, 9-20.
- Bezeczky, Tamás (2005). "Late Roman Amphorae from the Tetragonos Agora in Ephesus", In *Spätantike und mittelalterliche Keramik aus Ephesos*, 203-230
- Bezeczky, Tamás (2010). "Trade Connections Between Ephesus and Adriatic Region." *Histria Antiqua*, 19: 351-358.
- _____ (2012). "Roman Amphorae In Ephesus", *Forum Archaeologia*, 62/III/2012 (<http://farch.net>).
- _____ (2013). *The Amphorae of Roman Ephesus*, Contributors: Scherrer, P. And Saurer, R., Forschungen in Ephesus XV-1, Wien: OAW.
- Bilde, Pia Guldager, Bogh, Birgitte, Handleberg, Soren, Hojte, Munk Jakob, Nieling, Jens, Smekalova, Tatiana ve Stolba Vladimir (2007/2008). "Archaeology In The Black Sea Region In Classical Antiquity 1993-2007", *Archaeological Reports*, 54, s. 115-173.
- Bonifay, Michel (2004). *Etudes sur la céramique romaine tardive d'Afrique*. British Archaeological Reports International Series 1301, England: Archaeopress.
- Bonifay, Michel ve Piéri, Dominique (1995). "Amphores du V – VII siecle a Marseille: Nouvelles Données sur la Typologie et le Contenu". *Journal of Roman Archaeology*. 8: 94- 120
- Callender, M. H. (1965) *Roman Amphorae, with index of stamp*. London: Oxford University Press.
- Çambel, Halet ve Özdoğan, Mehmet (1985). "1983 Yılı Domuztepe Çalışmaları", 6. *KST*, s. 259-272.
- Çambel, Halet, Işın, M. Akif ve Sadler Serge (1987). "Karatepe – Aslantaş ve Domuztepe 1985 Yılı Çalışmaları", 8. *KST*, 1. Cilt, s. 329-344.
- Campbell, W. A., 1934. "Excavations at Antioch-on-the-Orontes", *American Journal of Archaeology*, Vol. 38.2: 201-206.
- Can, Birol (2016). "Syedra 2015 (Birinci Sezon Yüzey Araştırmaları / Surveys at Syedra (First Season) 2015)", *ANMED 14*, 2016, 263-267.

- Can, Birol ve Hoff, M. (2014). "Antiochia ad Cragum: Batı Dağlık Kilikya'da Bir Roma Kenti ve Kazıları", *Anadolu'nun Zirvesinde Türk Arkeolojisinin 40 Yılı*. 373-392.
- Can, Birol, Çakır, Aylin, Cannon, Brian, Murphy, Dennis ve Kızıllarlanoğlu, H. Asena (2017) "Surveys at Syedra 2016 (Second Season) / Syedra Yüzey Araştırmaları 2016 (İkinci Sezon)", *ANMED 15*, 2017, 242-250
- Cankardeş Şenol, Gonca (2007). "Stamped Amphora Handles from Assos," *Arkeoloji Dergisi X*, 2007/2, s. 109-131.
- Cankardeş Şenol, Gonca, Şenol, A. K. Ve Doğer, E. (2002). "Amphora Production In The Rhodian Peraea in the Hellenistic Period", *Transport Amphorae And Trade In The Eastern Meditteranean*, Monographs Of The Danis Institute At Athens, Volume 5, The Danish Institute at Athens 2004.
- Cankardeş Şenol, Gonca, Alkaç, Erkan ve Abdelgawad, Mai (2017). "The Results of Clay Analysis of Stamped Amphora Handles of Miletus and Rhodian Peraea in Alexandria (Egypt)", *OLBA XXV*, s. 297-316.
- Cook, Robert Manuel ve Dupont Pierre (1998). "Archaic East Greek Trade Amphoras", *East Greek Pottery*, 142-191, Londra ve New York: Roulledge.
- Doğer, Ersin (1991), Antik Çağda Amphoralar. İzmir, 1991. Doğer, Ersin, Tuna, Numan ve Gezgin, İsmail (1994). "Hisarönü-Çubucak Sondaj Kazıları (Ön Rapor)", *Türk Arkeoloji Dergisi II*. H. Malay editörlüğünde, 185-193.
- Doğer, Ersin ve Şenol, A. K. (1996). "Rhodos Peraiası'nda İki Yeni Amphora Atölyesi", *Türk Arkeoloji Dergisi IV*. H. Malay editörlüğünde, 60-73.
- Doğer, Ersin ve Cankardeş-Şenol, G. (1997). "Batı Anadolu'da Bulunan Bir Grup amphora Mührü", *Türk Arkeoloji Dergisi V*. H. Malay editörlüğünde, 34-50.
- Dressel, Heinrich (1899) *Inscriptiones urbis Romae latinae, Corpus Inscriptionum Latinarum Königlich Preussische Akademie der Wissenschaften zu Berlin*, 15.1 ve 15.2.
- Dupont, Pierre (1998). "Archaic East Greek Trade Amphoras", Cook, Robert Manuel ve Pierre, Dupont ed. *East Greek Pottery*, 142-191, Londra ve New York: Roulledge.
- Durugönül, Serra ve Alkaç, Ender (2012). "Dağlık Kilikia'da Bir Antik Kent: Nagidos", *Eskiçağ Yazlıları I*, Ed. Akyürek-Şahin, N. E., Takmer, B. Ve Onur, F., s. 13-26.
- Ehrich, Robert W. (1936). "Excavations at Gözlükule, Tarsus", *The Archaeological Institute of America*.

Equini Schneider (2010). Elaiussa Sebaste III. L' Agora romana.

_____ (2011). "Elaiussa Sebaste 2010" *ANMED*, 2011-9, 16-21.

Empereur, Jean Yves ve Tuna, Numan (1998). "Hioreteles, Potier Rhodien De La Peree", *Bullettin De Correspondance Hellenique* 113, s. 277-299.

Ferrazzoli, Adele Federica, (2008). "Economy of Roman Eastern Rough Cilicia: Some Archeological Indicators". *Bolletino di Archaeologia On Line*, Volume Special; s.39-50.

Ferrazzoli, Adele Federica ve Ricci, Marco (2007). "Late Roman 1 amphora types produced at Elaiussa Sebaste: archaeometrical analysis", Micheal Bonifay ve JC Treglia'nın editörlüğünde. *LRCW 2, Late Roman Coarse wares, Cooking Wares and Amphorae in the Mediterranean*, BAR International Ser 1662. Oxford, UK.

_____ (2009). "Cilician Ceramic Production From Roman To Byzantine Age: New Data From Elaiussa Sebaste", *OLBA XVII*, 2009, 33-34.

Fleming, S. J. ve Roberts, H. S. (1970). "Thermoluminescent Authenticity Testing Of A Pontic Amphora", *Archaeometry*, 12.2, August 1970: 129

Garrison, Erivan (2016). *Natural Science In Archaeology*, 2. Baskı, Springer: Verlag, Berlin, Heidelberg.

Gates, Charles. (2015). "Kinet Höyük (Classical Issos): A Harbor Town in Southeast Cilicia during the Persian and Hellenistic Periods", *Journal of Eastern Mediterranean Archaeology and Heritage Studies*. 3. 2: 81-104.

Girginer, K. Serdar (2007). "2005 Yılı Adana (Ceyhan) ve Kayseri (Develi)Yüzey Araştırmaları." Haz. Dr. Fahriye Bayram Ve Birnur Koral. 24. AST, 2. Cilt. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Dösim Basımevi, 173 – 197.

Girginer, K. Serdar, Oyman Girginer, Özlem ve Akıl, Hayriye (2010). "Tatarlı Höyük (Ceyhan) Kazısı: İlk İki Dönem." Haz. Dr. Haydar Dönmez ve Candaş Keskin. 31. KST, 3. Cilt. s. 453 – 476.

- Grace, Virginia (1949) "Standard Pottery Containers of the Ancient Greek World" *Hesperia VII*, Princeton, 1949, s. 175-189.
- _____ (1965). "The Commercial Amphoras From The Antikythera Shipwreck", *TAPS 55*, s. 5-17.
- _____ (1971) "Samian Amphoras", *Hesperia 40*, s. 52-95
- _____ (1979) "Excavations of the Athenian Agora", Picture Book No. 6, Revised Edition, *American School of Classical Studies at Athens*.
- Goldman, Hetty (1935). "Preliminary Expedition To Cilicia, 1934, and Excavations At Gözlü Kule, Tarsus, 1935", *AJA 39.4*, (Oct.-Dec. 1935), pp. 526-549.
- _____ (1937). "Excavations At Gözlü Kule, Tarsus, 1936", *AJA 41.2*, (Apr.-Jun. 1937), pp. 262-286.
- _____ (1938). "Excavations At Gözlü Kule, Tarsus, 1937", *AJA 42.1*, (Jan.-Mar. 1938), pp. 30-54.
- _____ (1940). "Excavations At Gözlü Kule, Tarsus, 1938", *AJA 44.1*, (Jan.-Mar. 1940), pp. 60-86.
- _____ (1950). Excavations At Gözlü Kule, Tarsus. *Volume I – Text*. ABD: Princeton University Press.
- _____ (1950). Excavations At Gözlü Kule, Tarsus. *Volume II – Plates*, The Hellenistic And Roman Periods . ABD: Princeton University Press.
- Gülsefa, Gonca (2016). "2006-2013 Myndos Kazılarında Ele Geçen Amphoralar ve Amphora Mühür Buluntuları," Ed. Şahin, Derya, *Myndos Kazı Ve Araştırmaları 2004-2013: Myndos Araştırmaları-I*, Bursa: Uludağ Üniversitesi Basımevi Müdürlüğü.
- Heron ve Pollard ise,(1988). "The analysis of natural resinous materials from Roman amphorae", *Science And Archaeology*, Ed. Slater, E. A. ve Tate, O. J., BAR International Series 196: 429-447. England: Archaeopress.
- Hill, Travis (2016). "A Guide To Late Roman and Byzantine Amphorae" MA, University of Arizona, USA.
- Hoff, Michael, Townsend, Rhys ve Erdoğan, Ece (2006). "Dağlık Kilikya Araştırma Projesi: 2005 Sezonu Çalışmaları," *ANMED*, 2006 - 4, s. 99-104.

- Hoff, Michael, Townsend, Rhys, Erdoğan, Ece, Can, Birol ve Howe, Timothy (2016). "Antiochia ad Cragum Arkeolojik Araştırma Proesi: 2015 Sezonu", *ANMED*, 2016 – 14, s. 1- 8.
- Johnson, Barbara L. (2008). "Ashkelon. Imported Pottery of the Roman and Late Roman Periods", in (ed. Lawrence E. Stager and J. David Scholen) *Final Reports of the Leon Levy Expedition to Ashkelon*. Harvard Semitic Museum Publications, Boston.
- Kassab Tezgör, Dominique (2009). "Typologies des amphores Sinopeennes entre Le II-III's. et le VI's a.p. VI's a.p. J.-C", In Ed. Dominique Kassab Tezgör, *Les Fouilles Et Le Materiel De L'atelier Amphorique De Demirci Pres De Sinope*, *Varia Anatolica* 20, 121-141.
- _____ (2009a). "Etude Du Materiel Amphorique De LA Zone A Et De La Zone B", *Les foilles et le matériel de l'atelier amphorique de Demirci prés de Sinope*, *Varia Anatolica* 22, 141-187.
- Kassab Tezgör, Dominique ve Tatlıcan, İsmail (1997). "Sinop-Demirci Anfora Atölyelerinin 1995 Kazıları", *18.2 KST*, s. 353-365.
- Kassab Tezgör, Dominique ve Dereli, Fuat (2002). "Sinop Demirci Amphora Atölyeleri 2000 Kazısı", *23.2 KST*, s. 235-242.
- Kearsley, R. A. (1995). "The Greek Geometric Wares From Al Mina Level 10-8 And Associated Pottery," *Mediterranean Archaeology*, V.8, s. 7-81.
- Keay, Simon J. (1984). Late Roman Amphorae in the Western Mediterranean. A typology and the economic study: *The Catalan Evidence*. BAR International Series 196 (i), England: Archeopress.
- _____ (1984). Late Roman Amphorae in the Western Mediterranean. A typology and the economic study: the Catalan evidence. BAR International Series 196 (ii), England: Archeopress.
- Kızıllarslanoglu, H. Asena (2013). "Evaluation Of The Pottery By Arhaeometric Methods", *SOMA 2012*, BAR International Series 2581 (II), 2013, s. 1183-1185. England: Archaeopress.
- _____ (2014). "Elaiussa Sebaste'den Baetica Üretimi Amphoralar." *OLBA XXII*, s. 231-250.

- _____ (2015). “Dağlık Kilikia Liman Ve Ticaret Kenti Elaiussa Sebaste Geç Roma Kırmızı Astarlı “D Grubu”na Ait Kırmızı Astarlı Servis Kapları,” *Anadolu Akdenizi Sempozyumu*, 04-07 Kasım 2015: 455-478.
- Korkmaz, H. 2007-2008 Yıllarında Belentepe ve Mengefe Yöresindeki Sondajlarda Ortaya Çıkarılan Amphora Dipleri ve Mühürlü Amphora Kulpları, 2011, Konya
- Lamboglia, Nino (1955) “Sulla cronologia delle anfore romane di età repubblicana (II-I secolo a. C.)” *Rivista di Studi Liguri*, 21, s. 241- 270.
- _____ (1957) *Albenga: romana e medioevale*. Istituto internazionale di studi liguri. V. 1, Itinerari liguri.
- _____ (1958) “La nave romana di Spargi (La Maddalena) Campagna di Scavo”, *Atti II Congress International Archaeology Sottom Albenga*. 143-161. Bordighera.
- Lang, Mabel (1955). “Dated Hars of Early Imperial Times.” *Hesperia: The Journal of the American School of Classical Studies at Athens*, Volume 24-4, s. 277-285.
- Mana, Jose Miguel (1951) *Sobre tipologia de anforas punicas*. In A. Beltrn (ed.), *Cronica de VI Congreso Arqueologico del Sudeste*. Espanol (Alcoy, 1950) Cartagena. s. 203-210.
- _____ (1976). “Graffiti And Dipinti” *The Athenian Agora*, V. XXI, s. 1-186
- Lawall, Mark L., Lejpunskaka, Nina A., Diatroptov, Pavel D. ve Samojlova, Tatjana L. (2010). “Transport Amphoras,” Ed. Lejpunskaja, Nina A. vd *The Lower City Of Olbşa In The 6th Century BC to the 4th Century AD (Black Sea Studies 13)*, Aarhus, s. 355-405.
- Majcherek, Grzegorz (1995). “Gazan Amphorae: Typology Reconsidered.” In *Hellenistic and Roman Pottery in the Eastern Mediterranean, Advances in Scientific Studies, The Second Workshop at Nieborów*, (ed. H. Meyza and J. Mlynaczyk), Warsaw: s. 163-178.
- Opait, Andrei (1997/98). “North African and Spanish amphorae in Scythia Minor”, *Il Mare Nero*, III-1997/98, *Annali di archeologia e storia*, 47-95, Rome: Edizione Quasar di Severino Tognon s.r.l.
- _____ (2004). *Local and Imported Ceramics in the Roman Province of Scythia (4th – 6th centuries AD)*. Aspects of economic life in the Province of Sycthia. *British International Series 1274*, Oxford: Archeopress.
- _____ (2004a). “The Eastern Mediterranean Amphorae In The Province Of Scythia”, In *Transport Amphorae And The Trade In The Eastern Mediterranean*, ed. Jonas Eiring and John Lund. *Acts of the International Colloquium At The Danish Institute At Athens*, September 26-29, 2002. *Monographs Of The Danish Institute At Athens V. 5*:293-308.

- _____ (2010). “On The Origin Of Carthage LR Amphora 1”, *LRCW3, Late Roman Coarse Wares, Cooking Wares And Amphorae In The Mediterranean*, Volume II, *British Archaeological International Series*, 2185 (II): 1015-1022, Oxford: Archaeopress.
- Özyar, Aslı, Ünlü, Elif, Pancaroğlu, Oya ve Vokaer, Agnes (2017). “Recent Fieldwork At Tarsus-Gözlükule: The Medieval Levels”, (Der. Steadman, S. R. and McMahon, G.), *The Archaeology Of Anatolia Volume II: Recent Discoveries (2015-2016)*.
- Pamir, Hatice (2014). “Antakya Kent İçi Kurtarma Kazılar” (Der. Özfirat, Aynur ve Uygun, Çiğdem) *Uluslararası Çağlar Boyunca Hatay ve Çevresi Arkeoloji Sempozyumu Bildirileri, 21 – 24 Mayıs 2013*. 101-114. Antakya.
- _____ (2015). “Antakya Hipodrom ve Çevresi Kazısı”. *ANMED*, 2016 – 14: 301 – 307.
- Peacock, David P. S ve Williams, David F, (1986). *Amphorae And The Roman Economy: An Introductory Guide*, Londra ve New York: Longman.
- Pelichet, Edgar (1946). “A propos des amphores romaines trouvees a Nyon”, *Zeit Schweiz Archaeologische und Kunstgeschichte*. 8: 189-209.
- Pieri, Dominique (1998). “Les importations d’amphores orientales en Gaule Meridionale durant l’Antiquite tardive et le Haut-Moyen Age (IVe – VII e siecles apres J.-C.). Typologie, chronologie et contenu”, *Actes du Congres d’Istres*, s. 97-106.
- _____ (2005). “Le commerce du vin oriental à l’époque byzantine (IVe-VII s. ap. J.-C.). Le témoignage des amphores en Gaule”, *Institut Français d’Archéologie du Proche-Orient*, Beyrouth, 2005, Bibliothèque Archéologique et Historique, 174), Lübnan: BAH.
- _____ (2012). “Regional And Interregional Exchanges In The Eastern Mediterranean During The Early Byzantine Period. The Evidence Of Amphorae”, (Der. Morrison, C.) *Trade Anf Markets In Byzantium, Dumbarton Oaks Byzantine Symposia and Colloquia*, Washington D.C., 2012, s. 27-49.
- Rautman, Marcus L. (1995). “Two Late Roman Wells at Sardis.” *AASOR* 53, 37-83.

Remesal Rodríguez, José (1977/1978). “La Economía Oleícola Bética: Nuevas Formas De Análisis”, *Archivo Español De Arqueología*, 50/51, 135/138: 87-143.

_____ (1998). “Baetican olive oil and the Roman economy”, *The Archaeology of Early Roman Baetica*, ed. Simon Keay, 184-199.

_____ (2002). “Baetica and Germania. Notes on the Concept of ‘Provincial Interdependence’ in the Roman Empire”, in *The Roman Army and Economy*, ed. Paul Erdkamp, 2002, 293-308, Amsterdam: J. C. Gieben Publisher.

_____ (2018). “El monte Testaccio (30 años de investigación)”, *Tribuna d’Arqueologia 2015-2016 Generalitat de Catalunya*, Departament de Cultura 12 December 2018.

Reynolds, Paul (2013). “Transport Amphorae of the First to Seventh Centuries: Early Roman to Byzantine Periods”, *Excavations at Zeugma*, Ed. W. Aylward, Conducted by Oxford Archaeology. The Packard Humanities Institute, January 2013, Los Altos, California. Riley, John A. (1975). “The pottery from the first session of excavation in the Caesarea Hippodrome.” *BASOR 218* (April 1975), 25-63.

Riley, John A. (1975). “The pottery from the first session of excavation in the Caesarea Hippodrome.” *BASOR 218* (April 1975), 25-63.

_____ (1979). *The coarse pottery from Berenice. Excavations at Sidi Khrebish Benghazi (Berenice)*, in J. A. Lloyd (ed.), *Lybia Antiqua Supp. V.2*, 91-467, Tripoli.

_____ (1981). *The pottery from the cisterns 1977.1, 1977.2, 1977.3*, in *Excavations at Carthage conducted by the University of Michigan*. 6, 1979: 85-124.

_____ (1982). “New Light on Relations between the Eastern Mediterranean and Carthage in the Byzantine Period: The Evidence from University of Michigan Excavations,” in. *Acts du Colloque sur La céramique antique de Cartaghe*, 111-122.

Rossiter, J. J. ve Freed, Joan (1991). “Canadian-Turkish Excavations At Domuztepe, Cilicia (1989),” *Echos Du Monde Classique / Classical Views XXXV*, n.s.10, 145-174.

- Russell, James (2002). "Anemorium", (der. Angeliki E. Laiou) *The Economic History of Byzantium: From the Seventh through the Fifteenth Century*. 222-228. Washington, D.C. 23. *AST*,
- _____ (1987). *The mosaic inscriptions of Anemurium*. Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Viyana.
- Salmeri, Giovanni ve D'agata, Anna Lucia (2003). "Cilicia Survey 2001", 2. *AST*, 1. *Cilt*, s. 207 – 211.
- _____ (2006). "Cilicia Survey 2004", 23. *AST*, 2. *Cilt*, s. 333 – 335.
- _____ (2007). "Cilicia Survey 2005", 24. *AST*, 2. *Cilt*, s. 167 – 172.
- _____ (2008). "Cilicia Survey 2006", 25. *AST*, 2. *Cilt*, s. 1 – 6.
- _____ (2009). "Cilicia Survey 2007", 26. *AST*, 2. *Cilt*, s. 119 – 123.
- _____ (2011). "Cilicia Survey 2009", 28. *AST*, 2. *Cilt*, s. 21 – 24.
- _____ (2012). "Cilicia Survey 2010", 29. *AST*, 3. *Cilt*, s. 165 – 170.
- Salmeri, Giovanni, D'agata, Anna Lucia, Falesi, Laura ve Buxton, Bridget (2002). "Cilicia Survey 2000", 19. *AST*, 2. *Cilt*, s. 39 – 44.
- Salmeri, Giovanni, D'agata, Anna Lucia, Falesi, Laura, Oliva, Claudia ve Martorano, Francesca (2004). "Cilicia Survey 2002", 21. *AST*, 2. *Cilt*, 1s. 11 – 116.
- Şenol, Ahmet Kaan (2003). *Marmaris Müzesi Ticari Amphoraları*. Ankara: DÖSİMM.
- _____ (2004). "Kıbrıs'da Amphora Üretimi," *İDOL, Arkeoloji Ve Arkeologlar Dergisi*, Ekim-Kasım-Aralık 2004, Yıl:6, Sayı: 23, s. 10-14.
- _____ (2007). "Hellenistik Dönem'de Khios Ve Lesbos Şarabının Mısır'a İhracatı," *Arkeoloji Dergisi IX*, 2007/1, s. 103-128.
- _____ (2015). "Symrna Kazılarında 2007-2011 Yılları Arasında Bulunan Ticari Amphoralar", *Symrna/İzmir Kazı ve Araştırmaları, I. Çalıştay Bildirileri*, İzmir. 243-256, İzmir: Ege Yayınları.
- Şenol, Ahmet Kaan ve Kerem, Filiz (2000). "İçel Müzesi'nde Bulunan Bir Grup Amphora (Lev. 14-20)," *OLBA III*, s. 81-114.
- Şenol, A. K. ve Aşkın, Ercan (2007). "Amphoralar Işığında Kentin Ticari İlişkileri", *Dağlık Kilikya'da Bir Antik Kent Kazısının Sonuçları. NAGİDOS*. (Der. S. Durugönül). 241-297. İstanbul.
- Şenol, A. K. ve Alkaç, Erkan (2017). "The Rediscovery Of An LR 1 Workshop In Cilicia And The Presence Of LRA 1 In Alexandria In The Light Of New

- Evidence”, Ed. Delphine Dixneuf, *LRCW, Cooking Wares And Amphorae In The Mediterranean*, V.2, s. 831-844,
- Sezgin, Yusuf (2012). *Arkaik Dönem İonia Üretimi Ticari Amphoralar*. İstanbul: Ege.
- Sezgin, Yusuf ve Doğer, Ersin (2009). *Klazomenai Üretimi Bir Grup Ticari Amphora: İ.Ö.650-620*. TAD, 2009, XIV-2.
- Tatlıcan, İsmail, Kassab Tezgör, Dominique ve Dereli, Fuat (1999). “Demirci-Sinop Amphora Atölyelerinin 1997 Kazısı”, *20. KST*, 2. Cilt, s. 447-456.
- Tchernia, Andrei (1987). *The Madrague De Giens Wreck; a Roman Freighter Yields Its Secrets*, November 1987, Unesco Courier.
- Tekocak, Mehmet ve Zoroğlu, K. Levent (2013). “Kelenderis’te Bulunan Bir Grup Roma Dönemi Ticari Amphorası Ve Düşündürdükleri”, *OLBA XXI*, s. 109-140.
- Tuna, Numan ve Empereur, Jean Yves (1990). “Datça / Reşadiye, Knidos Seramik Atölyeleri Kazısı 1990 Kampanyası,” *12. Kazı Sonuçları Toplantısı*, 1. Cilt, s. 155-180.
- Tülek, Füsün (2015). “Late Roman Ceramics Of The Deli Halil Settlement In The East Cilicia Plain”, (Der. Gürtekin-Demir, R. Gül., H. Cevizoğlu, Y. Polat, G. Polat) *KERAMOS. Ceramics: A Cultural Approach*. 238- 242. Ankara.
- _____ (2014). *Uluslararası Çağlar Boyunca Hatay ve Çevresi Arkeolojisi Sempozyumu Bilgileri, Antakya*, 21-24 Mayıs 2013, 52: 191-210. Antakya: Mustafa Kemal Üniversitesi Yayınları.
- _____ (2013). “Terracotta Finds Of The Deli Halil Ancient Settlement: Architectural Tiles And Anthropomorphic Pieces”, *SOMA 2012, Identity And Connectivity, Proceedings Of The 16th Symposium On Mediterranean Archaeology, Florence, Italy*, 1-3 March 2012, V.1: 261-268. BAR International Series 2581 (I), England: Archaeopress.
- _____ (2012). “2010 Yılı Osmaniye İli Arkeolojik Araştırmaları”, *29. AST*, 1. Cilt: s. 491-504.
- _____ (2010). “Osmaniye Arkeolojik Yüzey Araştırması 2008 Yılı Çalışması”, *27. AST*, 3. Cilt, s. 69-82.
- _____ (2009). “Osmaniye Arkeolojik Yüzey Araştırması 2008”, *ANMED*, 2009-7, s. 158-163.
- Twede, Diana (2002a) “The Packaging Technology and Science of Ancient Transport Amphoras”, *Packaging Tecnology and Science*, V: 15, s. 181-195.
- _____ (2002b). “Commercial Amphoras: The Earliest Consumer Packages?”, *Journal Of Macromarketing*, V.22.1, Haziran 2002, s. 98-108.
- Van Alfen, Peter (1996). “New Light On The 7th-C. Yassı Ada Shipwreck: Capacities And Standard Sizes of LRA 1 Amphoras,” *JRA*, 9, s: 198-213.

- Van Doorninck, Jr., Frederick H. (1989) "The Cargo Amphoras on the 7th Century Yassı Ada and 11th Century Serçe Limanı Shipwrecks: Two Examples of a Reuse of Byzantine Amphoras as Transport Jars", *Recherches sur la céramique Byzantine (Bulletin de Correspondance Hellénique, Supplément 18.)*, derl. V. Déroche ve J.-M. Spieser (Paris: Diffusion de Bocard), s. 247-257.
- Vroom, Joanita (2016). *Trade In Byzantium*, Papers From The Third International Sevgi Gönül Byzantine Studies Symposium, ed. Paul Magdalino ve Nevra Necipoğlu, İstanbul, 24-27 Haziran 2013, s.157-180.
- Wallace Matheson, P. M. ve Wallace, M. B. (1982). "Some Rhodian Amphora Capacities," *Heperia: The Journal Of The American School Of Classical Studies At Athens*, No: 3 (Haziran- Eylül 1982), s. 293-320.
- Welborn (1935). M. C. Welborn "Studies in Medieval Metrology", *Isis*, Vol. 24 (December), No. 1.
- Will, Elisabeth, L. (2018). "Rough Cilicia Archaeological Survey Project: Analysis Of Amphora Finds Season 2000 Summer", *Rough Cilicia Archaeological Survey Project, 1996-2011*, 6: 1-12.
- Williams, Caroline (1977). "A Byzantine Well-Deposit from Anemurium (Rough Cilicia)". *AnatSt* 27, p. 175-190.
- _____ (1989). *Anemurium: The Roman and Early Byzantine Pottery. Pontifical Institute of Mediaeval Studies*, Vol.16. Toronto.
- Williams, David F. (1982). "The petrology of certain Byzantine amphorae: some suggestions as to origins. In *Colloque sur La Céramique Antique. Carthage 23-24 June 1980* (Dossier 1, Cedac, Carthage), 99-110.
- Williams, H. ve Taylor, P. (1975). "A Byzantine Lamp Hoard from Anamur (Cilicia)," *AnatSt* 25, 77-84.
- Yağcı, Remzi (2002). "Soloi-Pompeiopolis 2000 Yılı Kazıları", 23. *KST*, 1. Cilt, s. 285-294.
- _____ (2003). "Soloi-Pompeiopolis 2001 Yılı Kazıları", 24. *KST*, 1. Cilt, s. 513-522.
- _____ (2016). "Soli Pompeiopolis 2014 Kazıları", 37. *KST*, 3. Cilt, s. 107-120.

Yağcı, Remzi ve Kaya, Fatih (2013). “Soli/Pompeipolis 2011 Kazıları”, 34. *KST*, 3. Cilt, s. 247-252;

Yıldırım, D. Şen (2012). “Hürmalık Hamamı Buluntuları Işığında Patara'nın Geç Roma-Erken Bizans Dönemi Kuzey Afrika Kökenli Seramikleri”, *AÜSBD*, Cilt 12: 4, s. 151-172.

Zevi, Fausto (1966) *Appunti sulle anfore Romane: la tavola tipologica del Dressel*, *Archaeologia Classica*, XVIII, 208-247.

Zoroğlu, K. Levent (1989). “Kelenderis, 1987 Yılı Kazısı”, 10. *KST*, 1. Cilt, s. 135-156.

_____ (1992). “Kelenderis 1990 Yılı Kazısı”, 13. *KST*, 1. Cilt, s. 241-254.

_____ (1994). “Kelenderis 1992 Yılı Kazı Ve Onarım Çalışmaları”, 1. *KST*, 2. Cilt, s. 189-210.

EK: SÖZCÜK DAĞARCIĞI

Anona	Yıllık
Choe	Litre
Firnis	Boya kili; kilin havuzlarda dinlendirilmesi aşamasında, çamurun en üst kısmında kalan eriyiğın adıdır.
Dipinti	Dipintonun çoğul hali
Dipinto	Amphora kulp ya da boyun kısmında görülen boyalı ya da kazınmış küçük yazıt
Ethnikon	Kabile, milliyet veya ırk gibi etnik kökenli bir grubu tanımlamak için kullanılan Grekçe kökenli bir kelime
Graffiti	Graffitonun çoğul şekli
Graffito	Amphoralar üstüne ürün içeriği, hacim, ağırlık vb gösteren yazıtlar
Kolophonion	Çam, sedir, köknar ve sakız ağaçlarından elde edilen reçineye verilen ad.
Menengeç	Antik Dönem’de Doğu Akdeniz’de bulunan “Pistacia Terenbintus” ağacından elde edilen bir çeşit sakız olup, parfüm ve tütsü yapımında kullanılmıştır.
Modii	Modiusun çoğul hali
Modius	Roma Döneminde kuru gıdalar için kullanılmış olan 8,75 litreye karşılık gelen ölçü
Monogram	Genellikle bir veya birden fazla kişinin, baş harflerini birleştirerek, tek bir simge oluşturmak için üst üste veya yan yana birleştirildiği sembol ya da logodur.
Tituli picti	Amphora kulplarında görülen mühür benzeri yazıtlar
Unguentarium	Antik Dönemde, minyatür krem kaplarına verilen <i>kothon</i> , <i>aryballos</i> , <i>alabastron</i> ve <i>lydion</i> gibi isimlerden biridir
Villa rustika	Roma Döneminde kırsal kesimde yer alan ev, köy evi.